

GURLI LINDER

PÅ DEN TIDEN

NÅGRA BILDER
FRÅN 1870-TALET STOCKHOLM

STOCKHOLM - ALBERT BONNIERS FÖRLAG

GURLI LINDER
PÅ DEN TIDEN

PÅ DEN TIDEN

NÅGRA BILDER
FRÅN 1870-TALET STOCKHOLM

AV

GURLI LINDER

STOCKHOLM
ALBERT BONNIERS FÖRLAG

STOCKHOLM
ALB. BONNIERS BOKTRYCKERI 1924

Esther Hammarstedt

Märtha Schnell
född Hammarstedt

Ruth Beckman
född Hammarstedt

samt minnet av

Nini Bergström Edith Hammarstedt
född Hammarstedt

ägnas denna bok.

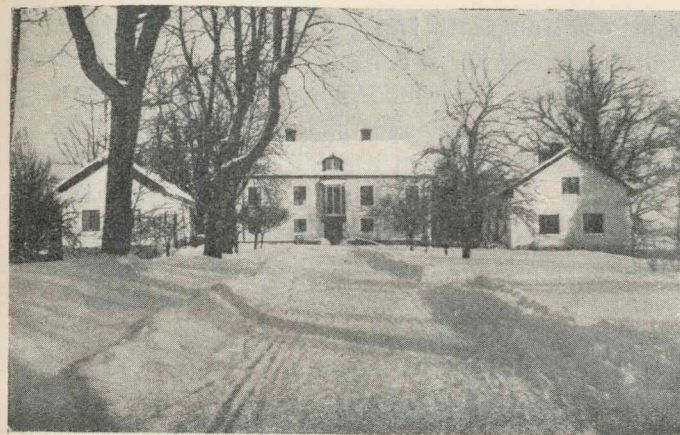
Upphovet till denna bok var en serie artiklar om Hammarstedtska flickpensionen, vilka jag för ett par år sedan skrev för en veckotidning. För detta elever till fru Hammarstedt uppmanade mig att i bokform ge ut dessa minnen från vår gamla skola. Under omarbetningen av mitt material blev det emellertid klart för mig att, för att boken skulle kunna tillvinna sig ett mera allmänt intresse, dess huvudsakliga del måste bli en skildring av den borgerliga stockholmsmiljön under denna tid. Det är en sådan skildring jag i all anspråkslöshet försökt mig på.

Jag är fullt medveten om bokens planlöshet. Rubriken på det sista kapitlet: Ett och annat om vartannat — passar på dem alla. Det hela löper fram och tillbaka alldeles som ett samtal mellan personer som sitta och prata om gemensamma minnen från den ort och den krets där de upplevat sin barndom och sin ungdom. Jag har således ej åsyftat vare sig en litterär bok eller en utförlig på data och fakta rik krönika eller en vetenskapligt kulturhistorisk skildring, utan hållit mig inom ramen för mina personliga minnen. Vad jag velat ge är en Kommer du ihåg-bok för min egen generation, en enkel

borgerlig bok om enkelt borgerligt liv i det gamla Stockholm som alltid kommer att äga sin plats i vårt hjärta. För den kärlekens skull hoppas jag att mina jämnåriga skola följa mig genom boken. Skulle den dessutom kunna väcka något intresse även hos en och annan av de yngre, så vore det mig en glädje.

Stockholm i oktober 1924.

G. L.

Irvingsholm.

I STÄLLET FÖR INLEDNING.

Innan jag blev en Stockholms rännstensunge — ty det epitetet anser jag mig ha rätt att göra anspråk på — hade jag bakom mig den sorg om vilken jag sedan skulle erfara, att ärrret aldrig upphör att smärta. Det hade nämligen ingått i mitt livs öde att redan vid fem års ålder förlora mitt första barndomshem, en gammal svensk herrgård, Irvingsholm, i Närke. Jag hade, uppkleven på en pall, stått i ett av fönstren mot den stora gårdsplanen, sett den fylld av främmande människor och hört auktionsbuden ropas ut på allt det som ej kunde medföras till ett stadshem, men vid vilket min barnakänsla, visserligen ännu omedvetet, med många band var fästad. Jag hade sedan på avfärdsdagen sprungit igenom hela huset, rummen, köket, vävkammaren och mjölkammaren, varit nere i

stallet och ladugården, i rättar- och husarflyglarna, i parken och trädgården. För sista gången hade jag slagit armarna om den älskade gårdshunden, Souhait, den ständige tålige lekkamraten; och för sista gången tryckts i den gamla hushållerskans famn och blandat mina tårar med hennes och viskat i hennes öra: »Eva måste komma till oss och grädda munkar!» Och så hade jag med föräldrarna rullat bort genom den gamla lindallén i »stadsvagnen» efter parhästarna, mina bästa vänner i stallet, som lydde de ståtliga namnen Romulus och Adalbert, och slutligen nickat adjö åt alla lekkamrater från »staten», som stodo vid vägkanten och viftade.

Ehuru det sålunda var blott några korta barndomsår jag fick ha mitt hem på landet, känner jag mig innerligt tacksam för denna tids alla minnen, vilka i sin glada omväxling och med kunskap om lantligt liv och arbete ett hem vid en gata aldrig skulle kunna skänka.

Först var där ju ett stort hus att upptäcka, och i detta åtskilliga människor utom far och mor. Hur intressant var det t. ex. ej att i mjölkammaren titta på när mjölken mättes och hölls upp i de runda glänsande kopparbunkarna, som stodo på hyllor längs väggarna och på bord ute på golvet, eller när den tjocka gula grädden skummades av. Detta var ett både drygt och ansvarsfullt arbete i gamla tiders lantgårdar. Vi minnas hur majorskan på Ekeby, när hon på sin botgörarfärd för att få sin mors förbannelse lyft ifrån sig kom fram, fann modern vid skumningen och hur dennas första ord var: »Du kan komma och hjälpa mig.» Och då visste majorskan att hon fått förlåtelse.

Hur gärna smög jag mig också in i den stora salen bredvid köket för att se på när vävpigan lät skytteln

löpa i en stor vävstol, där antingen randiga bolstervar eller överdragstyg, vitt fyrskift med röda, mörkblå eller gula ränder, eller också lakans- och handduksvävar, eller, och det i mitt tycke bäst av allt, klänningstyger av bomull eller också av ylle, med smala lysande silkeränder i, trollades fram.

Gården skulle hålla två husarer, Irving och Holm; namnen voro ärflika för gården. Den förre var på min tid blond som en guds ängel, den senare svart som natten. De togo sig ståtliga ut i Livregementets husarers uniform, och de blevo mina första manliga ideal. Irving hade en stor repertoar gamla visor, som han gärna föredrog. Nu erinrar jag mig ej mer än en strof:

Elin är min byxsäcksklocka,
Elin är min russinstrut,
Elin är min sockerdocka,
Elin ist mein höchstes Gut —
Elin är min fröjd och gamman
Elin är mitt sobelskinn
Elin är mitt allt tillsammans
Alltihop är Elin min.¹

Man observere den höga uppskattningen av fickur!

Att sitta i selkammaren och se på sadelmakaren när han hölls där och sydde var en fröjd; men en ännu större var det när någon av husarerna lyfte upp mig framför sig på hästen, travade runt några varv kring gårdsplanen och så satte av i galopp genom den långa allén ned till stallet. Jag förstod i äldre år, vid minnet av samtal som jag kommit att åhöra i kök och pigkammare, att husarernas uniformsprydda manliga fägring gav upphov till

¹ Ur Een fiskare-broos Vijsa, gjord för älskande åkare och deras fruntimmer, av Israel Holmström.

åtskilliga svartsjukans och hämndens tragedier bland de unga pigorna.

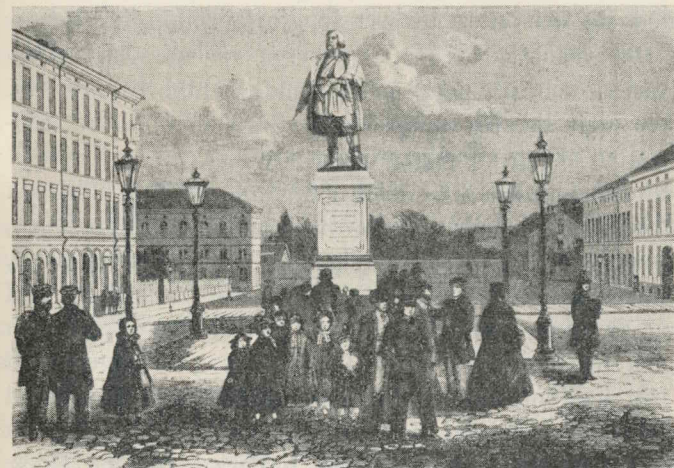
En hantverkare som kanske var ändå roligare att beskåda i arbetet än sadelmakaren var skomakaren, som höst och vår satt och förfärdigade skodon till både herrskapet och gårdsfolket. Mina egna kängor försågos alltid för att motverka nötning på tårna med hättor av koppar; och det var mycket noga med att dessa skulle vara blankskurade. Vad jag tyckte de voro vackra! Jag anade inte att dessa hättor en gång skulle bli anledning till många modiga tårar, när jag blev skolbarn och fick kamrater som hjärtlöst förlöjligade dem.

»Karamell-Stina har kommit», ropades det upp till barnkammaren. Som en pil var jag nerför trappan och ute i köket. Vid det vitskurade stora köksbordet satt Stina och hade redan den rykande kaffekoppen framför sig. Omgiven av en lyssnande skara lät Stina truga på sig den ena koppen efter den andra, allt under det hon berättade en massa skvaller från alla de andra herrgårdar hon besökt sedan sist. Men bredvid henne stodo bleckburkarna med ljuvliga rödrandiga karameller, som doftade pepparmynt!

Ännu i dag kan jag ej känna lukten av jasmin, den första blomdoft jag medvetet uppfattade, utan att se för mig trädgården med alla dess gammaldags blomster, dess bär och frukter. Särskilt minns jag hur jag lekte långa historier med de lustiga penséeansiktena i skiftande färger och teckningar. Men trädgården gick ända ned till sjön Tysslingen, och dit var det strängt förbjudet att gå utan att hålla en äldre i hand. På andra sidan sjön lågo de blånande Kilsbergen, som livligt sysselsatte min fantasi. På den sidan bodde också mina gudföräldrar von Hofstens, av vilka jag ej har något minne,

men väl ett om deras existens påtagligt bevis i en silverbägare som jag kolkade mjölk ur. Sådana bägare samt bordskuvert av silver voro obligatoriska faddergåvor.

Irvingsholm låg blott en mil från Örebro, och någon gång när det var vackert och varmt fick jag följa med in. Markis Lagergren ger i sina örebrominnen porträtt bland

Örebro torg. Segelbergska huset främst till höger.

många andra av tändsticksfabrikör Segelberg och hans fru och berättar om dem. Frun var, säger han, en ovanligt klok och förslagen, men tillika givmild och hjärtegod kvinna. Lagergren erinrar om, vilket jag också hörde berättas i min barndom, att hon hade rest upp till Stockholm, där det fanns en tändsticksfabrik, och förklädd till arbeterska, tjänstgjort vid den en tid för att utlista hemligheten med tändsatsen. Med detta så att säga patent på fickan återvände hon till Örebro, där Segelberg och en herr Thegerström startade en tändsticksfabrik, som sedan

gick lysande. Glada, praktälskande och gästfria som Segelbergs voro blev deras hem, beläget i ett efter den tidens begrepp mycket ståtligt tornförsatt hus vid Järnvägs-
torget, ett av stadens och särskilt officerarnas sällskapliga centra. Segelbergs voro barnlösa, men hade alltid någon ungdom boende i huset. På en resa i Norge hade de blivit bekanta med min mor, då 18 år gammal, och bjudit henne med sig och efter ett par år gjort bröllop för henne.

Det var således hos Segelbergs vi hade vårt stads-
kvarter, och på deras gård ställdes alltid hästarna in. Men den tid jag minns hade Segelbergs redan upplevat en ståtlig affärskrasch och fått sina villkor betydligt reducerade. Lagergren nämner intet om orsaken till denna krasch. Att Segelbergs själva ansågo, att kompanjonen, Thegerström, gjort sig skyldig till ett högst »unfair play», räddat sig själv och låtit Segelberg bära ruinen, förstod jag av samtal som jag åhörde mellan Segelbergs och mina föräldrar. Hur som helst har nog Lagergren rätt i sitt omdöme om fru S.: »Men roligt hade hon haft! Hon hade fått leva! Barn hade de inga, så varför spara och sörja? Lätt förvärvat, lätt fördärvat, och på ålderdomen var det roligt att minnas all glädjen och hur Livregementets husarofficerare vimlat i hennes salonger och tävlat att få föra henne i *françaisen*.» Liksom han nog har rätt också däri att det aldrig gick någon egentlig nöd på Segelbergs. De hade måst lämna det lilla paläet, men ägde och bodde i ett komfortabelt hus vid Stora torget, mitt emot Engelbrektsstatyn.

Mitt minne av tant Segelberg är oupplösligt förknippat med ett stickat ylleplagg, som kallades »ami» eller hjärtvärmare. Det bestod av en rygg med fyra armar och liknade i fason en bläckfisk. Två av längderna gingo ned över bröstet, och de andra gingo från ryggen runt

midjan och knäpptes fram. Fru Segelberg bar alltid en sådan ami, mörkröd med gråa bårder. Amien var ett för äldre damer outhärligt plagg.

I huset hade Segelbergs en vacker fosterdotter, Alma. Hennes far hette Lundbäck och var en mycket känd stallmästare och ridlärare i Stockholm. Bröderna Selander berättar, att han innehade en manège på Riddarhusets bakgård, och ge honom betyget att ha varit »en rå, men ganska lustig man». Han var en skicklig ridlärare, men hade alltid dåliga affärer. När jag sedermera såg honom i Stockholm hade han sitt ridhus på Grevturegatan, i samma hus som på nittitalet byggdes om av bolaget Tattersall. — Alma Lundbäck hade ett dockskåp, där det bl. a. fanns en förmaksmöbel av svart trä, klädd med rött siden och med en liten gyllene papperskant kring sitsarna. Det var i synnerhet denna möbel — antagligen nürnbergerkram införd av Leja — som väckte min hänryckning och min avund.

Under stadsbesöken fick jag i allmänhet stanna hos Segelbergs. Men ibland fick jag åka med min mamma på det för henne oundvikliga besöket i fru Johansons tapisseribod, där den lilla beskäftiga ägarinnan med kanonlockarna sålde stramalj, kartonnage, mönster till, eller påbörjade, så att de bara behövde fyllas, mattor, kuddar, tofflor, spjällsnören, hörnhyllor, serviettringar m. m. samt sefargarn och silken och pärlor i alla de färger. Och vilka hederliga färger sedan! Ännu i dag kan man ju få se tapisseriarbeten från denna tid med förvånansvärt väl bibehållna färger. Småstad som Örebro var, där alla kände till varandra, var det lätt för fru Johanson att egga sina kunders ambition genom att tala om vilket stort arbete fru X. eller fröken Z. gripit sig an med. För en liten unge var hennes bod med alla roliga mönster och

arbeten med djur, blommor och landskap ett litet eldorado, vars tjusning förhöjdes av två stora svarta hundar.

Ofta gjorde vi också ett besök hos auditör Bäckströms, även de nämnda av Lagergren. Fru Mina var född Zander och syster till de berömda skolmamsellerna Emelie och Hilma Zander, vilkas flickpension först på Partille egendom vid Göteborg och sedan på Karlsund vid Örebro var den förnämsta på sin tid och sannolikt den största helpension som funnits i Sverige. Det var vid denna läroanstalt doktor Gustaf Zander som ung medicine kandidat fick idén till och utarbetade det system i medicomekanisk gymnastik som skulle bli världsberömt. Fru Mina Bäckström ägnade Björnson, som hon var god vän med och som på hennes tillskyndan kom till Örebro och läste upp ur sina »Fortællinger», en svärmisk dyrkan. Hon hade från första stunden visat min mor, norska som hon var, hjärtlig vänlighet. Bäckströms enda barn, sonen Helge, sedermera professor i mineralogi och petrografi vid Stockholms högskola, var på en månad när jämnårig med mig, och vår enligt mödrarna enastående kroppsliga och andliga utveckling var föremål för jämförande diskussioner — så har man berättat mig.

Den berömda Hindersmässan var jag förstas för liten att vara med om, men föräldrarna och en del av husets folk reste alltid dit. Både Leja och Horwitz hade under marknaden stor kramförsäljning i Örebro, och jag och pigorna gingo i spänd väntan på våra marknadsgåvor. Jag minns min hänryckning över en »toalettpjäs»: en flicka i röd- och guldrandig klänning som låg på en grön schäslong, och på kanten satt en gosse, också klädd i rött och guld. Och jag har ännu i behåll ett litet skrivställ av vitt porslin, skönt bemålat med ljusblå och purpurfärgade

blommor samt försett med en liten pyts för bläck och en med håligt lock för sand, den tidens läskapper.

På våren försiggick fårklippningen; jag kände mig alltid ängslig att saxen skulle ta i skinnet på kräken. På hösten kom den stora slakten, som förde med sig beredningen av julmat i många former; av denna har jag dock intet annat minne än korvstopningen, som jag fick delta i. Mycket väl kommer jag däremot ihåg ljusstöpningen. Det var gudomligt roligt och högst ansvarsfullt att få doppa ned en veke i den sjudande massan. I långa rader hängde sedan ljusen på tork. När de stöpta grenljusen så tändes på julaftonen i alla rum, var det för mitt barnaöga säkert det mest strålande man kunde tänka sig. Ljus ingick alltid i julutdelningen till folket. I julgranen brunno vaxstaplar. Men min sista jul på Irvingsholm kom från tant Segelberg ett mystiskt paket — antagligen köpt i Lejas utställning på marknaden — och det innehöll små klara, reffliga paraffinljus i alla de färger och hållare att sätta dem i. Detta slags ljus, som länge varit undanträngda av stearinljus, ha på senare år kommit i bruk igen, men färgerna voro mycket vackrare och mer omväxlande på de gamla.

Mitt första minne av stjärngossar var från en trettondagsafton hos våra grannar Dugges på Latorp, en stor bruksegendom känd för sitt alunverk. Dugge hade först varit kompanjon med en Setterwall i Stockholm, men efter några år blivit ensam ägare till Latorp. Han ansågs snål och lär ha givit upphov åt det bevingade ordet »Inte ett dugg, sa Setterwall». Hela skådespelet — de vitklädda gossarna med de traditionella kaskarna och den stora lysande stjärnan, den mörke Judas med pungen och så sången, allt i den vita snön med de mörka alléträden bakom och himlens tända stjärneljus över — var ju

2. — *Linder, På den tiden.*

ägnat att göra ett mäktigt intryck på en barnfantasi. Numera gå väl högst sällan stjärngossar med trettondagsstjärnan och sjunga vid gårdarna. När en gammal form förlorat sitt innehåll fordras det nämligen, för att värdigt bibehålla den av pietet och för dess stämningsvärde, ett större mått av kultur än vi ännu genomsnittligt sitta inne med.

I det talrika galleri av vuxna: grannar, gårdsfolk och kringvandrare, som jag bevarar i minne, intages en förnämlig plats av barnpigan Clara. Hon lär ej ha varit på något sätt utomordentlig, men hon hade ett medel att bringa mig till blind lydnad även i fråga om de för mig mest motbjudande saker, och det var löftet att sjunga den gamla balladen Hjalmar och Hulda. Jag satt på en pall vid hennes fötter, och så började det:

På blomsterklädd kulle satt Hjalmar och kvad
Om forntida bragder en gång.
Och liljornas kalkar och rosornas blad,
de bugade djupt för hans sång.

Det var inte mindre än sjutton åttaradiga strofer, och innehållet kunde jag naturligtvis ej alls klart uppfatta, men jag kände ömsom glädje och ömsom rädsla och märkte mycket väl om Clara försökte krängla sig ifrån någon strof.

Du älskar mig, Hulda, och jorden mig bär
som rosen på daggpärlans stig.
Du älskar mig, Hulda, och sällheten är
ej mera en främling för mig.
Ty ledsnadens tomhet och saknadens smärta,
de hitta ej vägen ned till mitt hjärta;
ty är ej naturen, o flicka, med dig
ett paradiset här uppå jorden för mig!

lät ju obeskrivligt vackert, men

O himmel och avgrund! röt Hjalmar och slog
förtvivlad stålhandskar ihop.
"Menederska, vänta, jag träffar dig nog!"
Och, döv för den åldriges rop,
i sporrsträck hån red till den trolösa hydda.

eller

Ung Hjalmar, han stötte sin klinga med hast
i hatad motståndares bröst.
Men denne åt honom ren dödssåret bragt,
och bleknad med rosslande röst,
sjönk älsklingen ned vid förräderskans sida,
som icke upphörde att gråta och kvida,
när hon på den döende ynglingen såg.
Så blek som en avhuggen lilja hon låg.

lät oerhört hemskt. Jag tror att Clara även var den första jag hörde sjunga I tornets djup fördold för världens öga den unge Rudolf satt o. s. v. Det fanns minsann inga samlingar »Sjung med oss, Mamma» på den tiden! Men vilken outtömlig källa till glädje och känslsamhet ha de ej varit alla dessa gamla romantiska och naiva visor samt yrkesvisorna och bevaringsvisorna. Litteraturkritikern Olle Holmberg har förklarat sig nog optimistisk att tro att denna de gamla skillingtryckens eller den muntliga traditionens diktning, för att inte nämna de äkta folkvisorna, ännu lever på det rena s. k. bondlandet. Jag fruktar att denna optimism ej håller streck. Det finns väl för resten numera knappast något s. k. rent bondland. De gamla visorna ha säkerligen tämligen allmänt ersatts med de stycken som numera genom den s. k. kulturens utbredning i landsorten spridas från revyscener, Folkets parker, varietétribuner, grammofontrattar och moderna visböcker, om vilka senare Olle Holmberg i ovannämnda

sammanhang säger, att deras innehåll över huvud taget inte låter sig karakterisera, »ty Svenska akademins ordlista har ej inregistrerat så många fula ord som skulle behövas». Och han tillägger: »Man må mer eller mindre vara en beundrare av Fången som på Älvsborg bor, men bredvid Stanna motorn, Johanson och Med rytmiskt vajande höfter blir den dock stor och gudomlig poesi... det blir blid visdom och himmelsk humanitet i fångens vemodiga klagan.» — Inte tog jag för min del ett uns skada av de sjutton stroferna om Hjalmar och Hulda, men jag blev ett lyckligt barndomsminne rikare.

När jag slutligen skulle sova om kvällarna satt Clara vid min säng och sjöng örebrofamiljernas speciella vaggvisa:

Här bor inte kapten Groth,
här bor kapten Helling.
Kapten Groth bor mitt emot,
tyst ska Lillan få välling.

Traditionen förmäler att denna visa improviserats av en barnjungfru en gång, när någon knackade på och frågade efter kapten Groth. Hon ville ej avbryta vaggningen och sången och fortsatte därför med den lilla visan.

När vår flyttning till Stockholm nalkades, och jag tänkte på att jag aldrig mer skulle få höra Clara sjunga den kära balladen grät jag strida tårar. Men hon tröstade mig och talade: »Tänk, så lycklig lilla Gurli är, som får fara till Stockholm och se både kungen och vaktparaden. Det blir annat än att sitta härnere på bondlandet!» Det var ju alltid ett litet plåster, som gav mig åtminstone en känsla av viktighet i förhållande till de kvarblivande.

Det var en härlig soldag, med träden lysande i höstens alla färger, som jag åkte bort från Irvingsholm. Jag har återsett det en enda gång, jämnt ett år därefter, då jag fick följa min far ditner för avslutande av dess försäljning till brukspatron Dugge på Latorp, som inköpte det för sin mågs, dåvarande löjtnant Hegardts, räkning. Jag minns ännu i dag att det kändes som en stor klump i halsen, när de små flickorna Hegardt sade till mig: »Nu ska vi bo på Irvingsholm.» Sedan har det mången gång i livet känts ännu svårare. Ingen som själv ej genomlevat en sådan skilsmässa torde fullt kunna förstå vad den innebär av en gnagande saknad livet igenom. Ju mer man blir fullt medveten om denna smärta, ju mer reflekterad den blir, dess mer ont gör den. Det är väl så med alla i denna belägenhet som det varit med mig, att tanken på detta den egna torvans förlorade hem inställer sig allt oftare, ju äldre man blir. När man är så liten som jag då var, känner man visserligen smärtan för stunden, men man kan ju ej mäta dess betydelse. Det är som den norske skalden Andreas Munch sjunger i dikten Den förste sorg:

Hun kunde ikke vide vad denne smerte var —
men *sorg* i hendes hjerte sin første rune skar!

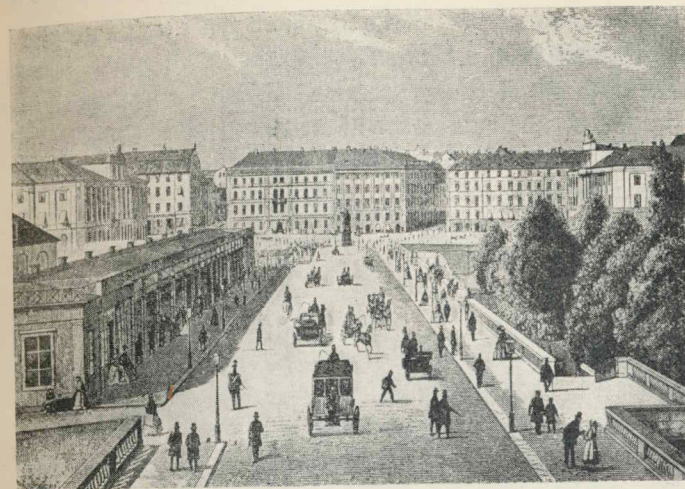
Skenbart flyger ju sorgen bort, allt under det hos barnet intresset och spänningen inför det kommande okända tar ut sin rätt. Men den stannar och blir liggande dold i det undermedvetna. Svårast kännes måhända att man inte vågar ta risken av ett återseende och av att finna främmande människor med äganderättens trygghet trampa den mark som man livet igenom räknar som sin. Allt under det man innerst inne alltid känner en sugande längtan efter den.

En av mina sista kvällar på Irvingsholm satte sig en stor uggla i trädet utanför mitt fönster och mässade sitt: Klä vitt! Klä vitt! Det betydde lik, sa Clara. Och det var sant. Det var liksom dödsringningen över ett liv och en tid som, hur korta de än varit, skulle i förklarad glans stå levande för mitt minne genom livets många växlingsrika år.

Med denna lilla skissartade skildring har jag velat ge ett intryck av kontrasten mellan detta liv och det som det lilla landsbarnet gick till mötes i ett hem inskränkt till en liten våning i ett hyreshus vid en stockholmsgata. Småningom tog mig emellertid Stockholm helt fången, och jag har ägnat det samma outrotliga kärlek som en där barnfödd rännstensunge.

Författarinnan vid 3 års ålder.

Norrbro med basaren.

HUR DET SAG UT I GENOMSNITTS- HEMMEN.

När vi kommo till Stockholm togo vi in på Hotel Bellevue, vägg om vägg med Hotel Rydberg. — Det var ju betecknande för både kungens och vaktparadens popularitet även ute i bygderna, att de för min gamla Clara tedde sig som det mest åtråvärda Stockholm hade att bjuda. De blevo också verkligen de första starka intryck jag fick av staden. I hörnfönstret en trappa upp, mitt över Tornbergs klocka, satt jag den månad vi bodde i hotellet var förmiddag och såg paraden tåga förbi. Man kan säga att denna då var en fast och synnerligen guterad institution i Stockholms dagliga liv,

och det ansågs fullkomligt god ton att fylka sig på de platser den passerade. Men så var det också en riktig parad, lång och ståtlig som aldrig nu, då den är inskränkt till det minsta möjliga och ser ut att liksom be om ursäkt för att den finns till! Även sotar- eller trasparaden — som den civila förtruppen kallades — var mer imponerande och gemytlig.

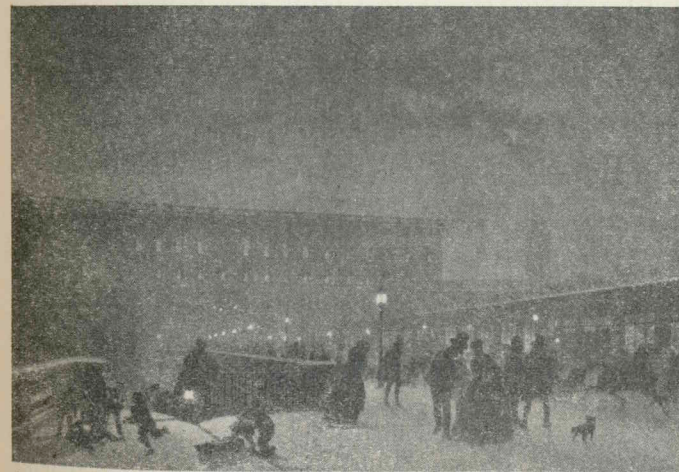

Vaktparaden.

Det första jag såg av kungligheten var dess ekipager, vilka, där de rullade ut från kungliga stallet vid Gamla Norrbro och upp till slottet och så ut i staden eller till Djurgården, voro ett så gott som dagligt inslag i Stockholms gatuliv. De kronklädesprydda kuskbockarna, de myndiga kuskarna och lakejerna med sina silverbandkantade pelerinkragar, sina galoner och den tvåkantiga hatten — allt detta, som man nu i bilens tidevarv så sällan får se, var ett skådespel som verkligen glädde det dåvarande sorglösa Stockholm. Satt kungen i, så flögo hattarna av och det

Utanför Kungliga stallet.

Norrbro i kvällsbelysning.

trogna folket stod där djupt bugande. Nu går det för fort för så demonstrativa hedersbetygelser!

Att titta på när de då ganska nymodiga gaslyktorna tändes och folket strömmade till Operan, som visst i regeln hade fullt hus, var också ett strålände nöje för ett litet oerfaret landsbarn.

Slutligen har jag från denna första månad ett livligt minne av Strömparterren. Vid nedgången stod den ej fullt kloke pastor Bengtsson med det långa svarta skägget och ropade: Köp Evangelina! Köp skrifterna mina! På barriären närmast vid trappan exponerades också alltid de oljetryck eller handmålade landskap som givit upphov till appellativet »norrbotavla» och vilka hade en mycket större åtgång än man skulle tro. Att gå djupare och djupare ned och höra strömmens brus allt närmare var mycket spännande. Strömparterren, vars servering då sköttes av Hugo Berns, var ett förstklassigt och mycket besökt ställe. Kaffe och sexor och punschen också förmodar jag voro av bästa kvalitet, och militär-orkesterns toner blandade sig med Strömmens sorl. Den idylliska, gudomligt vackra platsen och friluftsrestaurangen, ett verk av överståthållaren Sprengtporten, stadsarkitekten Lidströmer och trädgårdsmästaren Lundström, hade haft en stigande popularitet alltifrån de dagar då denna invigdes, år 1831. Bland dess publik märktes författare, konstnärer, skådespelare och militärer, och att även diplomaterna sökte sig dit kan man döma av en under sjuttitalet stående annons, så lydande: »I Strömparterren serveras kaffefrukost. Obs. Utländska tidningar finnas.»

Att Strömparterren sedan deklasserades högst betydligt lär ha berott på det liv och leverne som den om kvällarna blev valplats för, då den bekanta österrikiska gossorkestern

spelade där och drog till sig åtskillig tvetydig kvinnlig publik.

Det må vara oss gamla stockholmare förlåtet, att vi ej kunna känna någon vidare entusiasm varken för Solsångaren (som skall vända ryggen åt publiken — eller Strömmen?) eller för arkitektförslaget till »ord-

Strömparterren.

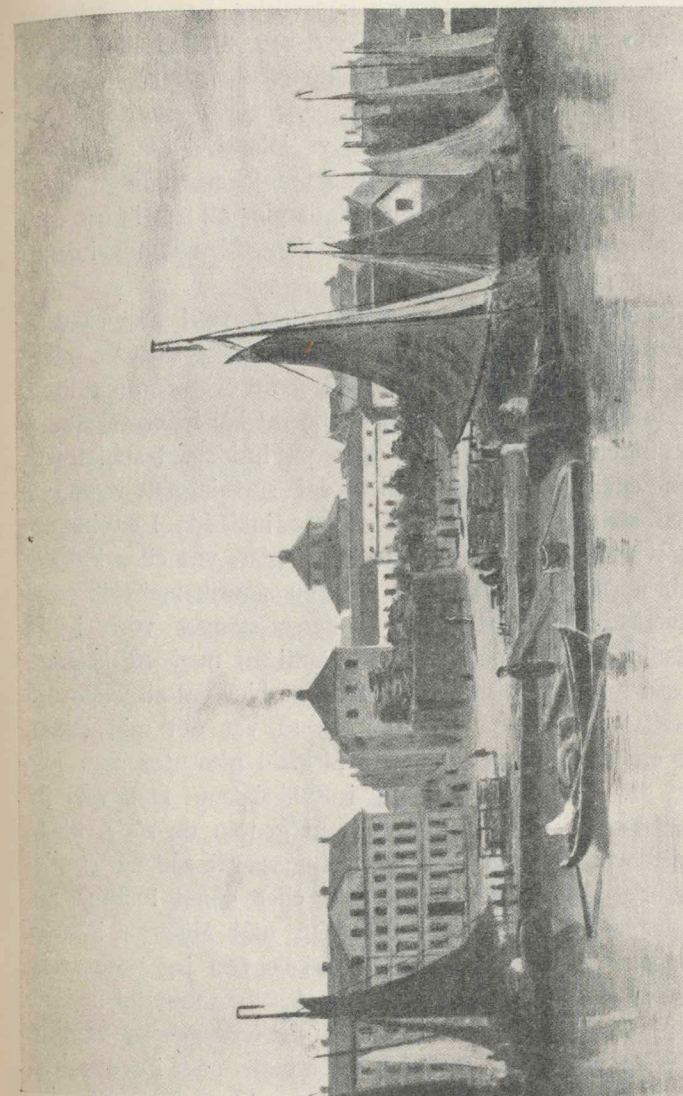
nande» av platsen, framsprunget av nödvändigheten att »ett så stort skulpturverk måste förändra dess karaktär». Naturligtvis skulle vi hellre vilja känna igen vår ungdoms Strömparterr. Men för det idylliskt borgerliga finns numera alltför liten plats i staden som aldrig får bli gammal.

I oktober 1870 flyttade vi in i en liten våning på »Lagårslanne». Allt flera stockholmare började denna tid

dra sig till denna stadsdel, fastän Klara och Jakobs församlingar, och särskilt Blasieholmen och Trädgårdsgatorna ansågos finast att bo vid. Mitt emot vårt hus låg ett Bondeskt palä, med blå- och vitrandig baldakin över porten. I huset bredvid detta hade apoteket Vita Björn sin lokal. Det förestods av en provisor Lundell, som var mycket barnkär, så att vi ungar alltid försökte tilldra oss hans uppmärksamhet när vi skulle köpa lakrits, gubbskinn eller johannisbröd, ty det renderade oss en mycket rundlig ranson. Jag tänker att mina jämnåriga från denna trakt komma ihåg att apoteket var en uppskattad go' bod.

Med minnet av mitt eget och andra hem — mestadels våningar på fem, sex rum — som jag såg hos föräldrarnas umgänge och hos mina kamrater, skall jag försöka att ge en bild av ett enkelt borgerligt hem från 1870-talet. Naturligtvis var omväxlingen då som nu stor, men varje tid har ju i alla fall en grundtyp, som i väsentliga avseenden skiljer sig från andra tidens.

När man kommit in igenom den vanligen mycket stora porten, där hotelserna om »vite» voro ganska välbehövliga, började olikheten mot nu redan i trapporna. Dessa voro nämligen av slät sten, och trappstegen voro i båda hörnen målade med krita i något blommönster. Dessa blommor utfördes med s. k. ritsten, som doppades i vatten, och de förnyades vid varje skurning. Konstnärligheten berodde på pigornas artistiska fantasi och förmåga; och det var alltid ett av de spännande momenten när man fått en ny tjänsteande att få se hur hon kritade trappan. Längre fram i tiden hittade en fiffig affärsman på att sälja schablon till trappblommorna, och med de refflade trappstenarna försvunno småningom helt och

Vid Nybroviken, t. v. Källaren Flaggen.

hållet dessa små hemtrevliga konstalster. I stora förstugor funnos ofta vedlårar samt syltskåp med i stjärnform ordnade lufthål i dörrarna. Då vi lekte »dunk» på gårdarna (dessa voro en vanlig lekplats även för s. k. bättre mans barn), använde vi ibland vedlårarna till gömställe, när de voro så pass tömda att vi fingo andrum där. Vi bådo då vederbörande piga att låsa in oss och så släppa ut oss i behaglig tid. Väntetiden kunde ibland kännas ganska ångestfull.

Så skulle man då ringa på ytterdörren! Det skedde genom att dra i en yllekordong, som avslutades med en snörmakeriprydnad, en med garn överspunnen liten trästomme, och som genom ett borrat hål i dörren stod i förbindelse med en ringklocka på insidan. I stället för den enkla yllesnodden blev det småningom modernt med ståltrådar, som i ändan voro inklädda i en knapp av svart polerat trä eller av slipat glas, vitt eller kulört, och upptill voro försedda med en sinnrik mekanik som påverkade ringklockan. Men dessa stänger voro i allmänhet rostiga, och när man äntligen med ett kraftigt grepp lyckats tvinga dem att reagera, blev det ett våldsamt skrällande. Apropå farstudörrar, så var det min dröm att en gång få en med små färgade glasrutor som jag sett hos en bekant familj i Kåkbrinken. Det var ju nästan som på teatern att titta ut genom de röda, blåa, gula och gröna rutorna! Nu finnas väl sådana gamla färgade fönster kvar blott i ett eller annat lusthus på Söder samt i den stora verandan utåt Mälaren i Ture Rangströms idylliska gamla söderkåk. Om jag vore arkitekt, så skulle jag låta de färgade glasen komma till heders igen! Patentlås funnos ej, men det var ganska vanligt med en tjock och stadig säkerhetskedja, som i synnerhet om kvällarna skulle läggas på innan man öppnade vid

påringning. I riktigt gamla hus funnos stora, med fönster försedda tamburer med skåp och vedlårar, men i de nyare husen voro tamburerna små och mörka. Från tamburen kom man som regel in i det av familjen mest begagnade rummet, matsalen. Förmaket stod ännu på denna tid ofta som paradrum, ibland t. o. m. oeldat, och med överdrag på möblerna. I mitt hem voro varen gul- och vitrandiga, hemvävda från Irvingsholm. Men jag minns vilket begravningsintryck jag fick av ett förmak med helvita stärkta överdrag och med murgröna klängande runt fönsterfodren och taklisten. — Matsalen användes som familjens samlings- och arbetsrum. Där sutto fruarna med sina handarbeten eller hushållsgöromål, och på eftermiddagarna slogo sig barnen ned runt salsbordet med sina läxor; på så sätt sparade man också på det dyra lyset. Matborden voro i regeln runda eller ovala — trevliga former, som börja bli moderna igen. Vårt hade runt omkring små trekantiga lådor, och när man letade efter något som skulle ligga där, hittade man det aldrig förrän i sista lådan. Omsorgsfulla husmödrar klädde in bordskivan i ett fodral av brun vaxduk. Likaså begagnades i många hem vid måltiderna i vardagslag vit vaxduk i stället för vanlig duk. De gamla vackra ljuskronorna utbyttes mer och mer mot Odhners och Lejas moderna hänglampor, som i sin första form hade oljehus av vitt porslin, nedsänkta i en skål av utkrusat gjutjärn. Spelbord, alrotsbord, på vilket skivan kunde fällas upp, sybord o. s. v. voro ofta placerade i matsalen. Stolarna voro av ek eller mörkbetsad furu med sits och rygg av rotting. Piano, i synnerhet om det var en taffel, hade merendels sin plats i matsalen, likaså gungstolen i hem där det ej fanns särskilt herrum. Kakelugnen hade en stor nisch i två våningar. Som man dels gärna

ville ha varmt, 18 à 20°, och dels var rädd om värmen och därför både eldade stora brasor och passade väl på spjället, var denna nisch alltid varm; det var ju ganska bekvämt att hålla t. ex. kaffe, mjölk och tvättvatten varma i nischen, eller att där lägga in äpplen, vilka blevo liksom kokta. Nedanför på stenen — som, ifall pigan var riktigt nitisk, var kritmålad som trappupp-gången — stod om också blott till prydnad en spottlåda, en rund form av mässing med en skål fylld med pärlsand i mitten; i sanden var ett mönster utritat. För resten stod det spottlådor i alla rum utom barnkam-maren. Jag antar att detta husgeråd härstammade från den tid då alla herrar rökte pipa och behövde spotta ut tobakssåsen. Jag minns också en så att säga mera diskret spottlådstyp, nämligen i form av en sköldpadda. När man trampade paddan på huvudet lyfte sig ryggskölden och blottade själva spottkoppen.

Ett typiskt förmak hade en lång soffa; i hörnet stodo runda eller fyrkantiga, hårt stoppade, tapisserisyddas kud-dar med blombuketter och med bottnar fyllda med vitt silke, samt med kulörta sidenpuffar eller sniljor runtom. På gavlarna lågo virkade antimakassarar. Tätt inpå soffan stod ett divansbord, behängt med en virkad eller knuten duk. Granna blommiga dukar, av yllerips eller kaschmir, förekommo även. Men schaggdukarna torde ha tagit fart först på åttitalet.

Mitt på förmaksbordet stod på en matta, broderad i korsstyng och pärlor eller av kläde med silkesbroderi, familjens finaste lampa med skärm. Den senare var av veckat vitt papper, på vilket med knappnål var utstuckett ett blommönster; upptill var den hopdragen med ett kulört sidenband. Ofta infodrades skärmen med skärt silkespapper. Dessa lampskärmar förfärdigades i regeln

3. — *Linder. På den tiden.*

hemma. Jag minns hur jag satt och såg beundrande på när min mamma på fri hand stack ut mönster på lampskärmar.

Som knappålssting i en lampas skärm
i skymningen ögonen lyste

berättar Heidenstam om kattorna i Önskedagen. På lampglaset satt en liten hatt, antingen virkad av ullgarn eller av siden med en pärlfrans omkring, eller formad av silverkartonnage och broderad med silke. Hatten skulle dels hindra os när lampan släcktes, dels skydda glaset för damm — det var en av de otaliga hemmagjorda små prydnaderna. Småningom började lampskärmar av olika slag att föras i handeln. Mycket guterade voro en tid de som hade buketter av pressade blommor, som lågo mellan tarlatan, fastklistrad vid ramar av utpikerad papp. Skärmarna undanträngdes småningom av kupor av matt glas, etsat i »vackra» mönster. Kuporna försågos sedan på åttitalet med skärmar av draget silkespapper, eller också hängdes en stor pappersblomma, t. ex. en solros, på ena sidan. I många hem funnos från äldre tider kandelabrar eller vägglampetter, de vackraste belysningsanordningar man gärna kan tänka. Till ljusskydd hade man små transparanta tavlor, infällda i en fyrkantig metallram på fot.

På divansbordet låg vidare alltid en del av bokförrådet, ja, hos dem som inte ägde så många böcker, att de behövde bokskåp, alla de fina inbundna böckerna. Det förefaller mig, som om även de illitterata av denna tids människor hade större ägard för böcker än vår tids och i hemmen ägnade dem en mera omsorgsfull vård. Även om detta kanske mången gång berodde på att böckerna betraktades som prydnadsföremål, så foro de

i alla fall väl av det. I mitt hem lågo på förmaksbordet Tegnér's, Runebergs, Nicanders, A. M. Lenngrens, B. E. Malmströms, Wallins och Sehlstedts samlade skrifter, Björnsons Fortællinger, Oehlenschlägers Axel og Valborg och några andra danska och norska böcker samt Herman Hofbergs Genom Sveriges bygder och Nerikes gamla minnen. På de nedersta hyllorna av en ateniienne med spegelvägg lågo Album för skön konst. Del I: Samling af intressanta och utsökta genrestycken i stålstick, med omvexlande poetisk och prosaisk text af J. Nybom, G. H. Mellin, J. G. Carlén, C. F. Ridderstad, J. Jolin, Orvar Odd, Albano, Wilhelmina m. fl.; del II: Ett urval af de värderikaste målningar som finnas uti tafvelgalleriet i Dresden, utförda i stålstick; Sverige, framställt i taflor, och Norge, fremstillet i tegninger — båda delarna med förträffliga litografier; Bilder ur svenska folklifvet. Tolf teckningar efter originaler af B. Nordenberg, K. Zoll, J. W. Wallander, J. Höckert och B. Wennerberg; Lappland, dess natur och folk med kolorerade teckningar af kaptenlöjtnanten C. A. Pettersson samt slutligen Svenska konungar och deras tidehvarf. Porträtter, lithografierade af A. J. Salmson, med korta lefnadsteckningar af Adolf Iwar Arwidsson, fransysk öfversättning af Gustaf Backman, ryttmästare. Denna bok, utgiven från A. J. Salmsons stentryckeri, var min älsklingsbok. Utom av kungarna och deras gemåler finnas där porträtt av samtida svenska bemärkta personer, fyra på varje sida, och dessutom tre små medaljonger, illustrerande historiska händelser. Kungarestret började med Gustav Vasa och slutade med Karl XV. Genom ett flitigt bläddrande i denna bok och läsning av den svenska texten lärde jag mig mer svensk historia än jag under motsvarande år gjorde i skolboken,

och därigenom att jag på mitt enkla vis med hjälp av de båda texterna, på svenska och franska, idkade komparativa språkstudier åtskillig franska. Därefter roade mig mest Bilder ur svenska folklivet; särskilt fäste jag mig vid Brudstass i Wärend, Utvandring i Österdalarna, Smugglare på västra kusten och Läsare i Norrland. De senare beskrivas sålunda i texten (denna, på svenska, tyska och engelska, är för alla tavlorna mycket upplysande och utförlig):

"Den svärmiska kvinnans anlete, som i den magiska belysning månan gifver åt taflan, synes omgifvet af en himmelsk gloria, hennes eldiga föredrag, hennes med djerfhet och frimodighet framslungade anatemer mot kyrkans kätterier, synas göra ett kraftigt intryck på de lättrogna sinnena."

Vad slutligen Album för skön konst beträffar var det ett stort plus i min glädje, när jag som vuxen först fick se Dresdengalleriet, att jag från min barndom redan var förtrogen med en hel del av dess tavlor.

Jag har nämnt alla dessa planschverk, därför att jag vet att de hade en stor spridning, så att säkerligen många med mig komma ihåg dem från sitt barndomshem. Alla de här nämnda böckerna läste jag om och om igen. Därvidlag utövades ingen censur. Däremot bragtes utom räckhåll för mig fruarna Flygare-Carléns, M. S. Schwartz' och andra romaner. En översättning av Freytags Soll und Haben ansågs av outgrundlig anledning mera oskyldig; men jag fann den tråkig och lyckades ej komma igenom de sex delarna. Hur djupt tacksam har jag ej många gånger känt mig över att ej en uppsjö av talanglös, intetsägande barnlitteratur förhindrade ett tillägnande, som aldrig skulle förflyktiga, av den verkliga litteratur som stod mig till buds. Av speciella barnböcker minns jag inte mer än Pappa Ruff, Mamma Muff och lilla Tusse, Pelle

Snusk, Tusen och en natt, i Hoffmanns upplaga, Andersens sagor, de gula häftena med Carl Larssons teckningar, Albrekt Segerstedts och Richard Gustafssons, även de illustrerade av C. L., samt Topelii Läsning för barn.

På divansbordet låg naturligtvis också ett eller flera album, gamla hederliga med skinnpärm, ej de fula röda plyschalbumen som åttitalet prålade med. »Albumet på förmaksbordet» har förhånats av nyare tider. Men voro saken och platsen egentligen så tokiga? Porträtten voro väl förvarade, man visste alltid var de funnos och tittade kanske också oftare på dem än nu. Är det så mycket mera estetiskt med alla dessa utställningar i rummen av porträtt i ram i alla de storlekar, eller trevligare att ha dem undanslängda i lådor och askar? Standardtyperna, visit- och kabinettsporträtt, voro i själva verket ganska praktiska, liksom den styva kartong på vilken de voro uppklistrade. Det händer ibland, att jag tillspörjes om något gammalt porträtt för publicering. Jag känner det alltid som en lätnad då jag minns, att det efterfrågade sitter i ett gammalt album. Då är det lätt hittat. Elsa Beskow har bland sina barnberättelser en om en gammal farmor, vilken med ledning av lapparna i ett lapptäcke berättar för sina barnbarn om gångna tider. På samma sätt kan det berättas med gamla album som åskådningsmaterial. I vårt umgänge fanns en gammal mamsell som jag alltid var glad åt att besöka. Hon hade en stor släkt och många album och brukade berätta långa intressanta historier om porträttens original. Men jag ser i andanom den unga generationens sarkastiska leende och hör dess skeptiska anmärkning: »Vem i all världen har nu tid till sånt!» Att fotografera sig var en omständlig och ansvarsfull historia. Först skulle man klä på sig allt vad man kunde få rum med i prydnadsväg. Hos

fotografen prövades sedan en mängd olika poser, tills man äntligen stod eller satt så onaturligt som möjligt och hade ett stöd i nacken. Bilden togs nämligen på tid. Florman, Dahllöf, Jäger, Selma Jacobson hade alla stora expositioner i sina skyltlådor och voro de mest fashionabla fotograferna.

Stolarna, ganska obekväma, skulle vara ett dussin, mer eller mindre uppradade kring väggarna. På våra förmaksstolar var ryggrädet format i en oval, som var prydd upp till med en utskuren blombukett; inuti ovalen var en stoppad rygg. Bekväma sittplatser var det ont om; dock fanns alltid en eller annan emma. Möbelyget var yllerips eller fasonerad damast (lasting), och så förstås, i riktigt fina hem, siden. Trävirket var i gamla hem mahogny eller jakaranda, utsirat i rosor, blad och frukter, i nyare valnöt, omväxlande polerad och matt. De ledsamma svarta päronträmöblerna blevo moderna först i början av åttitalet.

Till ett välordnat förmak hörde minst en trymå, som vanligen hade sin plats på pelaren mellan fönstren. De trymår som tillverkades nya på sjuttitalet voro utan all »stil». Så funnos där hörnhyllor, klädda med pärlbroderier, konsoler och ateniennor, allesammans försedda med »prydnader»: kandelabrar och stakar av silver och nysilver, pendyl, porslinsfigurer, snäckor, röklampor, japanska askar, solitärspel, stereoskop o. s. v. Pärlemor var ett omtyckt material för prydnadssaker. All denna härlighet dammdes med fjädervippa. Som pièce de résistance i prydnadsväg ansågos de stora pyramidbuketterna av tyg- eller pappersblommor. Som vi ej hade något herrum stod min pappas chiffonjé i förmaket och ovan på den två stora alabasterurnor, försedda med dylika buketter. Blommorna, av tyg, voro bl. a. rosor och fuchsior,

penséer och åtskilliga rena fantasifoster samt ett slags gula eterneller. Över hela härligheten välvde sig en glaskupa med en röd snilj runtom nedtill. Sådana vaser stodo antingen på mahogny- eller jakarandaplattor eller också på sammetsmattor. Våra mattor voro svarta; runtom löpte en krans av brokiga garnblommor, och i spetsen av varje garnögla satt en liten glaspärla, som skulle verka dagdroppe! Dessa stora glaskupor utgjorde alltid vid våra flyttningar det största bekymret, ty de kunde ju inte packas på något sätt utan måste bäras.

I vårt förmak stod också pianinot, men det var ej ett fult svart skåp, utan träet var mahogny; i mitten av överstycket satt grönt veckat siden i solfjäderform och i sidofälten samma slags siden spänt under det lövsågade träet. Sådana pianinon förskrevo sig från femti- och sextitalen, men voro mycket allmänna ännu på sjuttitalet. Vårt var svenskt fabrikat från en pianomakare Satherberg i Norrköping.

För fönstren hängde starkt blåstärkta vita trådgardiner; mot slutet av decenniet blev det modernt med tyllbroderade linonggardiner, som kunde köpas bl. a. i Holländska magasinet, hos Myrstedt & Stern och hos Leman på Drottninggatan. I matsalen begagnades i regeln mörka randiga yllegardiner eller hampgardiner. Kornischerna voro av skravelmässing, och gardinerna sammanhöllos nere vid fönsterposten genom kordonger eller hållare av förgylld brons, som avslutades med en vit porslinsblomma. I stället för fönstervadd begagnade många grå islands mossor prydd med berberisbär. Sådana kvistar stucos ibland in också i vaddarna. Strindberg berättar i Röda rummet om fönstervadd beströdd utom med berberisbär också med paljetter och rosenblad, men dessa senare slags prydnader såg jag aldrig. Fönsterremсор klippte man

hemma av gult eller vitt hamppapper och satte fast dem med klister. »Klistra, Kristin, klistra!» befaller t. ex. den äkta mannen i Drömspelet. Endast »luckan», den mel-lersta eller nedersta rutan, vilken kunde öppnas för sig, lämnades oklistrad för vädring. Det fanns naturligtvis blott en sådan lucka i varje rum. Begreppet om nödvändigheten av frisk luft var ej så värst vaket. Men i alla fall har jag ej något minne av dålig luft inomhus. Dels vädrade man ju ganska mycket genom eldning och dels var man väl, kan jag tro, mera van vid instängdhet och reflekterade inte över saken. Och så hade man ju röklamporna och porslinsprydnaderna för rökelsegubbar, med vilka luften kunde »rensas»! De förra voro av kristall med en liten silverhuv med ett hål för vecken och ovanpå ytterligare en större huv. Bränslet i dessa lampor var eau de Cologne. Att tända på de röda rök-gubbarna var mycket roligt. De ställdes på ett fat och över välvdes en porslinshuv i form av ett grönklätt berg och på toppen en borg, omgiven av en borggård. I denna senare voro små hål, genom vilka den väldoftande röken från gubbarna sökte sig ut. — För att skydda mot drag från de klistrade fönstren låg om vintern på fönsterposten en stoppad dyna, naturligtvis med korsstyngsbroderad översida.

Under divansbordet låg en broderad eller vävd blomstrig matta. De som så hava kunde bestodo sig med bryssel-mattor, som lades över tjock gråpapp. Dessa voro avpassade efter rummen och försedda med en tät rad av mässingsringar, som knäpptes på mattspikar längs väggarna, eller också nubbades de fast helt enkelt, och de lågo naturligtvis på från höst till vår och sopades eller tvättades »försiktigt». Till ett ordentligt hem hörde gångmattor, som löpte kors och tvärs över bryssel-

mattorna. Pallar ansågos höra till den nödvändiga möbel-utrustningen. Våra voro avlånga och stadiga med fyra stora svarta träkulor till fötter. I andra hem såg jag små runda i valnöt med spinkiga ben. Ett pallöverdrag, som jag såg min mor förfärdiga, hade i mitten en liten hund, sydd i vitt och svart garn och pärlor samt om-given av röd korsstyngsfyllning.

Gamla familjeporträtt i runda och ovala svartlackerade ramar hängde på väggarna. God konst, efter tidens smak, fanns naturligtvis i original och reproduktion i många hem. Avbildningar av Thorvaldsens Dagen och Natten, i glasmålning, vit på svart botten, eller i gips voro synner-ligen populära. De voro i medaljongform och hängde på väggen. Det måste emellertid också erkännas, att oljetryck funnos även hos så kallat bättre folk. Jag und-gick att se dylika i mitt eget hem. Men vi hade en gång en piga, som subskriberade på Galerslaven Rocambole — ett hundratal kolportagehäften — för att som »pre-mium» få »en konstnärlig oljefärgstavla i bred förgylld ram». När rysligheten äntligen hängde på hennes vägg, fann jag den, fruktar jag, mycket finare än våra egna tavlor.

Sängkammaren var naturligtvis gemensam för husets herre och fru. Sängen var i regeln tvåmans, i mahogny eller valnöt. Imperialsängarna »bäddades upp», som det hette, var dag. Säckvävsbotten var konstruerad så, att den kunde vikas dubbel. Så sköts sängen ihop; tagel-madrassen, också den sydd så, att den kunde vikas i två delar, lades ovanpå, så kuddar och täcken och överst slutligen den stora pösande fjäderbolstern. Ju högre sängen blev, ju ståtligare tyckte man att den såg ut. Över det hela breddes ett vitt täcke av plyschfodrad piké eller också ett i »konststickning». Ovanpå låg hos somliga

en eller två paradkuddar med engelskbroderi (hål och klump) eller virkade mellanspetsar och med pipade remsor runtom. Den tidens järnsängar, som småningom började användas i barn- och pigkammare, voro av enklaste beskaffenhet: en rutad botten med ett gångjärn i mitten, så att sängen kunde fällas alldeles ihop, eller också gjord så, att den ena hälften kunde skjutas i den andra, två gavlar och vid varje två stöd, att sticka in i sidorna, det var allt.

Vattenbehovet var gunås inte stort, och porslinet i lavoar eller kommod av mycket blygsamma dimensioner. Kammar, liksom fodralen till tand- nagel- och rakborstar voro ofta av silver. Ett så innehållsrikt kosmetiskt batteri som nutiden radar upp fanns ej. Dylika agremanger voro merendels inskränkta till en flaska Maria Farina eller fru Nordings hemgjorda eau de Cologne (sådan var den anspråkslösa början till den numera eleganta parfymaffären), en flaska Henrik Gahns bruna balsamiska amykosaseptin, en burk pomada (särskilt berömd var Hartungs örtpomada, men vanligtvis begagnades märgpomada, som tillverkades i hemmen), en ask cerat att stryka på läpparna, samt möjligen en flaska fransk vinaigre de toilette. På rakbordet sågs en flaska av perukmakare Zinns hårtinktur. Någon gång tvättade också kvinnor och barn håret, men den nu outhärliga champoneringen var en så gott som okänd procedur, inom de bredare lagren åtminstone. Finkamning brukades däremot varje dag, och barnen voro strängt tillhållna att ej smita ifrån den. Finkammarna voro av ben eller gulbetsat trä med täta och raffinerat skarpa tänder. Kammen blöttes i allmänhet i vatten. Hårfrisörskor anlätades blott vid baler samt bröllop och andra stora familjefester.

I herrummen funnos utom de även nu vanliga möblerna gungstol, spel- och brädspelsbord samt rakbord och piphylla; piporna voro försedda med rundvirkade pärlsnodder. De vanligaste slagen av möbelbeklädnad i dessa rum var svart tagetyg, vaxduk eller schagg. Paneldivanerna slapp man se på sjuttitalet; de tillhörde åttitalets speciella skönhetsvärden.

Badrum var en okänd lyx — ty som sådan skulle de givetvis ha betraktats. Dock fanns det ända sedan mitten av 1800-talet åtskilliga badinrättningar och badsumpar i Stockholm. Badhuset å gamla Norrbro, inrymt i ett grått och skärt hus i gotisk stil, hade inte mindre än tjugutre rum, och där serverades vatten-, ång- och duschbad, myrbad och finska bad. »Å sjön, i själva strömvattnet» var en bassäng uppbyggd.

Ett badväsande efter mera hygieniska och bekväma principer inaugurerades med Malm Morgsbadets öppnande år 1868. Den ledande själen i företaget var professor Carl Curman. Hans badhus blev genast populärt, i synnerhet bland herrarna, som gärna begagnade sig av ångskåp, finsk badstu och turkiska bad.

Vad emellertid kvinnor och barn beträffar ansågs det nog i allmänhet, ej minst inom bildade kretsar, att där vid bad efter vilka man måste gå ut i luften förelåg alltför stor risk för förkylning. Men efter genomgången sjukdom och vid andra mera högtidliga tillfällen — särskilt då barn haft någon av de smittosamma febersjukdomarna — beställdes däremot ett bad hem. Gamla stockholmare erinra sig säkert de uniformerade badbetjänarna, som ofta syntes på gatorna transporterande dessa hembad. På en kärra stodo hinkar med hett vatten och över låg välvtt ett zinkbadkar. Så blandades badet till på ort

och ställe, och efter ett par timmar hämtades hela attiraljen tillbaka. Ett sådant bad kostade visst i början två, sedermera tre kronor. Anordningarna i hemmen för den personliga hygienens tillgodoseende voro ganska bristfälliga, och nutiden skulle nog haft åtskilligt att anmärka på den gängse kroppsvården.

Jungfrukammare saknades i små våningar; det förut-sattes att man i sådana hem hade blott en tjänare. Till sängplats för henne fanns då i köket en fällbänk, som slogs ihop på dagen, och ovanpå lades en skiva, vilken tjänade som köksbord. Byrå och spegel att ställa ovanpå denna medförde pigorna själva. Det var mycket intressant att åskåda expositionen på byrån, som ibland bjöd på de mest förvånande »pryd-nader». Om köket var tillräckligt stort fick byrån stå där, men var det klent med utrymmet, så var det inga-lunda ovanligt att den fick sin plats på — vindskontoret. Småningom växte ju även tjänstefolkets pretentioner, och de fordrade eget rum och »invasionssoffa». Sådana soffor hade då för tiden vid golvet en hög låda som kunde dras ut, och i den stoppades sängkläderna in, så när som på madrassen, vilken bildade soffans rygg. Ett pittoreskt husgeråd voro rullgardinerna med sina exotiska landskap och figurer i lysande färger. Minnet av t. ex. en sådan barn-kammargårdin följer en livet igenom. Priset var 1:50 styck enligt en annons från Leja om »målade rullgardiner på fin väf med landskap». De rullades upp och ner medelst ett snöre, som löpte längs ena sidan och nedtill fästes omkring en spik. Det var synnerligen lätt att rulla snett.

I gamla hem, särskilt inom Jakob och Klara, och väl även på Söder, kunde man undantagsvis få se stora handkammare, där både kläder och vinterförråd av mat-

varor, såsom smörbyttor, sill- och strömmingsfjärdingar, sylt och saft, äpplen och nötter kunde förvaras. Men i vanliga hem var det knappt om utrymme i den s. k. ekonomiafdelningen. Serveringsrum minns jag mig aldrig ha sett i något hem från min barndomstid. I en av de våningar vi bodde i fanns mellan kök och matsal en liten nisch i väggen med en lucka åt båda hållen. Här sattes maten in genom den ena luckan direkt från köket, och genom den andra togs den ut i salen — en ganska praktisk anordning.

De små huslängorna, som ännu av något outrannsakligt skäl stå kvar på så många gårdar, voro nödvändiga acces-soarer till våningen och omtalades särskilt i hyreskon-traktet. I somliga hus var denna inrättning belägen på vinden. Det var den nya husbyggnadskonsten i början av åttitalet förbehållet att lösa frågan om ej precis mera hygieniskt, så dock mera bekvämt.

Trägolv funnos i alla rum, och det var husmoderns stolthet att de skulle vara skinande vita. De voro ej så tätt fogade som nu utan hade mellan tiljorna breda svarta, smutsfyllda springor, som innehöllo åtskilligt, i synnerhet sy- och knappnålar. I matsalar och sovrum be-gagnades ofta trasmattor.

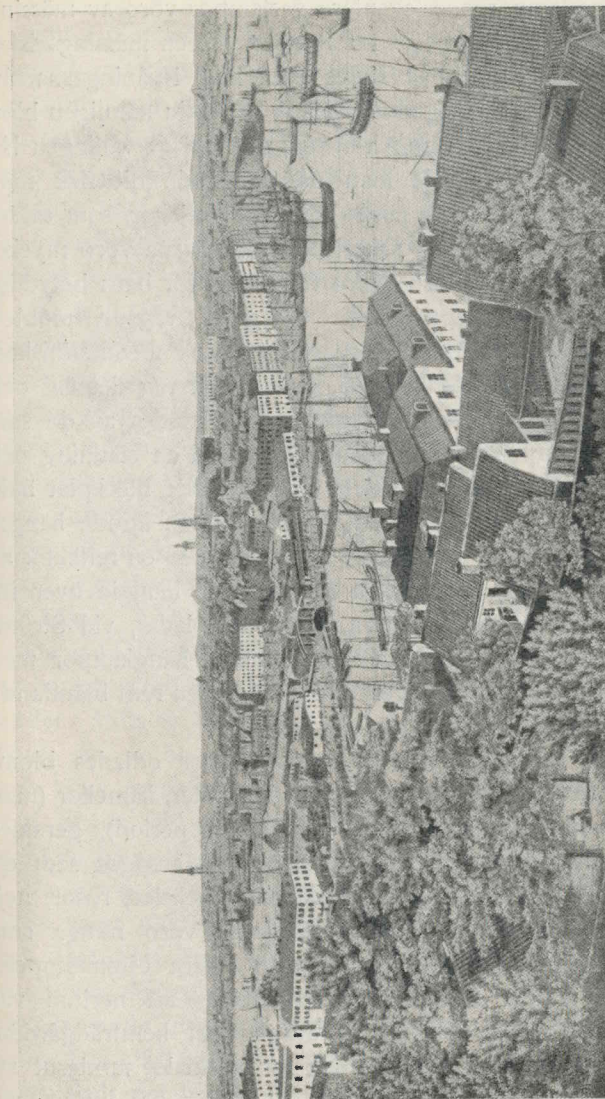
»Det finns väl vattenledning i köket», var en stående fråga då pigorna sökte plats. I många hus var det nämligen ännu så, att vattnet ej var indraget i våningen, utan måste hämtas från vattenposten på gården. Hyresgästen fick själv betala vattenavgiften. För övrigt vållade vattenledningen alltid bekymmer under kalla vintrar. Hur ofta hörde man ej: »nu har vattenledningen frusit igen!» Denna olägenhet berodde förstas på opraktisk anläggning och bristfällig isolering. På gårdarna omvirades vattenposterna med

halm, och i köken försökte man att med hetå omslag främja upptiningen. Mången trodde inte på vattenledningsvattnets renhet mer än jämt, och Kuntze hyrde ut vattenfiltreringsapparater för åtta kronor per år.

Apropå frågor var det en som även bättre folk ansågo sig böra göra när de skulle hyra våning, nämligen: »Finns det vägglöss?» Ty det fanns — ganska ofta! — En annan olägenhet var fukt. Anordningarna för uttorkning voro naturligtvis inte så effektiva som nu. När det gällde nybyggda hus ansågs ett fuktår så gott som oundgängligt, och även i äldre hus förekom mögel på väggarna.

En annan mycket viktig fråga vid våningshyrning var om det fanns arsenik i tapeterna. Arsenikförgiftning var en av tidens skräckor, och många barn med mig skrämdes av upprörande skildringar av den åkomman, föränledd genom de gröna tapeternas och målningarnas »giftiga utdunstningar». Ofta drabbade lagens arm de handlande som förde arsenikhaltiga varor, och hela lager av tapeter brändes helt enkelt. De gröna omslag som en tid användes på skrivböcker visade sig vara mycket giftiga.

Moderatörlamporna, som fylldes med rovolja, vilken pumpades upp i veken, har jag intet minne av, fastän sådana nog begagnades in på sjuttitalet. Fotogenlamporna hade mestadels flatbrännare, som voro åtskilligt besvärligare än de sedan vanliga rundbrännarna. Som lyse i köket hade man »gaslampor»: små bleckdosor med en liten rund, bart brinnande veke, som släcktes medelst en huv fäst vid en kedja. Lamporna fylldes med gasolja och gävo, lätt exploderande som de voro, anledning till åtskilliga eldsvådor. Det i vinds kontor och källare uppsatta förbudet mot att där lysa sig med bart ljus var särskilt riktat

Stockholm från Mosebacke.

mot gaslamporna. Elegantare gaslampor voro av mässing med en tapp i botten, som stacks ned i en mässingsstake. Så fina gaslampor användes även inne i våningarna, åtminstone att lysa sig med. Lampa brann ju nämligen blott i de rum där man uppehöll sig; den övriga våningen låg i mörker, och hade man något ärende dit fick man ta lyset i hand. Man tände med svavelstickor, som såldes i gråa kardusomslag; säkerhetståndstickorna voro mycket dyrare. Svavelstickorna voro för resten för barn betydligt roligare. Man repade till ett tag på väggar, möbler, på sina egna kläder, på ryggen på sina medmänniskor, ja, var man kunde hitta på, och genast tog det eld och luktade svavel. — Ett framsteg betecknades av de små fotogenlamporna med oljehus av glas i en ställning och med en reflekterande skärm av glänsande bleckplåt bakom. I skärmen var ett hål, så att lampan kunde hängas upp på en spik i väggen. — En lampa med en reflektor av spegelglas och av väldiga dimensioner hängde över ingången till Mindre teatern, »Hammers lada», vid Strömmen. — Småningom blev det i köken hänglampor med vitlackerade skärmar över, och slutligen en rent bländande belysning, nämligen en gaslåga.

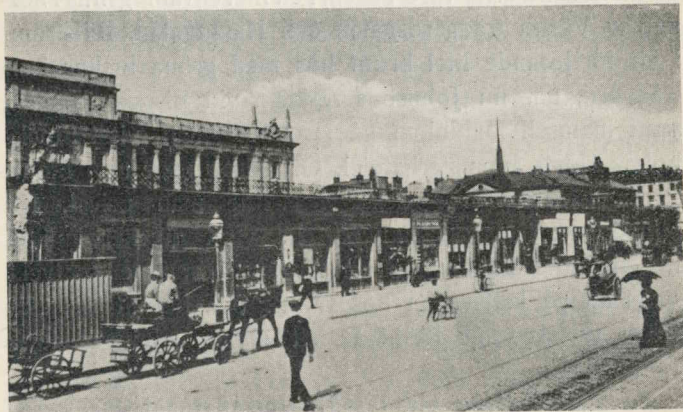
I så gott som alla hemmets fönster odlades blommande växter: agapantus, callor, hyacinter, kamelior (man levde ju i kameliadamens blomstringsperiod), geranier (blad av denna växt lagda i slätvälling ansågos som ett gott läkemedel vid barnsängsfeber!), fuchsior, rosor, nejlikor, nerium och myrten. Nerierna voro riktiga små träd, och doften av de vita eller skära blomknippena kändes i hela rummet. Så upptäcktes att nerium var en giftig växt, och den försvann från hemträdgården, och i stället blev det i mitten av sjuttitalet modernt att ha feberträd (eucalyptus), som påstods rensa luften från

smittämnen. Murgrönor klängde kring fönsterfodren och i amplar blommade Arons skägg o. a. Lösa blommor såg man så gott som aldrig om vintern. På torget funnos inga att köpa och knappt i blombodarna heller. Man fick förstås beställa brud-, tärn- och balbuketter och kransar, men till andra bemärkelsedagar än bröllop och begravning skänkte man vanligen blommor i kruka. De förnämsta blomsterhandlarna voro Faxén, i ett litet envåningshus i hörnet av Västra trädgårdsgatan och Hamngatan, Billström, i ett förtjusande litet brunt hus med gröna luckor i en trädgård, där nu Johnsons residera vid Birgerjarlsgatan, samt mamsell Dahlblom på Drottninggatan, visst Stockholms äldsta blomsterhandel. Ofta drog man upp blomsterna hemma, eller också beställde man privat. En pärlstickare i Gamla stan lär ha varit mycket anlitad som bukettleverantör. Det var för husmödrarna en omtyckt sport att på kafferepen hos vänner och bekanta knycka skott, ty skrocket förmälde att stulna telningar togo sig bäst.

De mångfärgade, tätt bundna buketterna i sina fodral av papper eller, när det skulle vara riktigt fint, blonder — under åttitalet det »fulaste och stelaste» man kunde tänka sig — ha ju upplevat en renässans i våra dagar och blivit »vackra» igen. Rätt som det är bli nog också den på sin tid förnämsta begravningsblomman, callan, modern igen, tronande på en krans av cykasblad.

Varje tid söker förverkliga sitt ideal av hemtrevnad, alltid mest olikt den närmast föregående generationens, och sjuttitalet hade sitt. Det skulle ju ingalunda motsvara vår tids alla skiftande behov och vanor, men åtskilligt skulle nog vara värt att plockas upp igen av det som det reformerande åttitalet sedan kastade i skräpvrån. Och det har ju också gjorts.

För dem som växte upp i dessa hem stå de numera — sedan avstånd och ändrade förhållanden utplånat eller åtminstone fördunklat minnena av deras mödor och besvärigheter — i det kärlekens och vemodets ljus som barndoms- och ungdomsminnen göra när man blivit gammal.

Norrebrobasaren.

DET DAGLIGA BORGERLIGA LIVET.

När jag försöker att i minnet rekonstruera det dagliga livet, står som helhetsintryck det av god tid och frånvaro av jäkt. Jag menar visst inte att människorna sutto sysslolösa — åtskilligt var ju mycket mer hårdarbetat. Men allt behövde inte utföras eller avnjutas med klockan i hand och under febril oro att ej hinna med »nästa»; småstad som Stockholm på det hela taget ännu var, gick hela levnadssättet i en mer långsam takt, uppmärksamheten var mindre splittrad.

Därnäst har jag, vad kvinnorna beträffar, i livlig hågkomst ett otal av handarbeten. Att göra promenader mitt på förmiddagen utan att göra inköp eller uträtta ärenden tillät konvensansen ingalunda den tidens husmödrar eller familjens vuxna döttrar. De som inte hade alltför trägna husliga bestyr hade därför jämförelsevis god tid att fylla hemmet med prydnadsarbeten.

Om inte annat så hade husmodern en stickning eller virkning i hand, som hon till och med arbetade på gående, med nystanet i en liten hängkorg eller i förklädesfickan. Och det var inte småsaker som förfärdigades! Det stickades strumpor till hela familjen, långa damasker, underkjolar, amier och muddar; det krokades längder till coudre-pieds-er — en mycket allmän förnödenhetsartikel för middagsluren — samt virkades i oändlighet mellanspetsar och »stjärnor» till dukar, antima-

kassar och täcken. När fruarna fingo se något tilltalande i den vägen, både de genast att få virka av det, och de gömde på stora lager av alla slags virkprov. Knutna dukar spändes upp i både när det skulle broderas på dem, och i både syddes också de största och finaste tapisseri- och pärlarbetena. Ett ganska vanligt arbete var att klippa, sy ihop och nysta upp trasor till mattor, som man sedan kunde få vävda på »Spinnhuset»; detta namn på tvångsarbetsanstalten bibehölls då ännu. Sidenlappar syddes ihop till täcken eller repades upp till kappfoder. Täcken stickades ofta i hemmen. Den som ej själv ägde en täckbåge lånade både en sådan och hjälp med stickningen bland vänner och bekanta. Det var en ambitions-sak vid det arbetet, att »de roser och de blader» skulle vara lika fint stickade på avigan som på rätan.

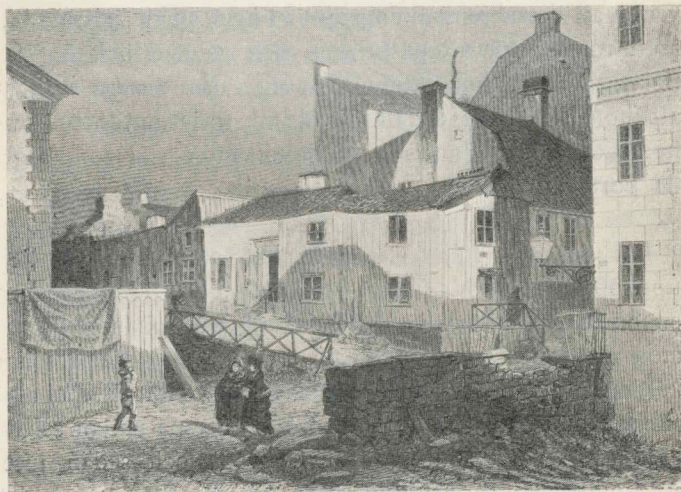
En vanlig present till manliga släktingar och vänner var en påse att förvara den 10 à 15 cm. långa portnyckeln i. På påsens framsida syddes på stramalj i vita, grå och svarta pärlor, vackert schatterade, en stor nyckel, och så fylldes runtomkring med något kulört sefirgarn. Det ville för resten till att hålla reda på sin portnyckel! Att ringa upp portvakten, eller som han mera egentligt kallades gårdskarlen, fanns ingen möjlighet till. I några hus funnos utanför porten ringklockor till de olika våningarna, men i allmänhet gavs ingen annan råd än att dundra på med den stora portklappen, tills man lyckades väcka någon av hyresgästernas eller den egna familjens uppmärksamhet. När familjens medlemmar voro borta efter stängdags, brukades det att sätta en brinnande lampa i nedersta trappfönstret, så att de skulle kunna lysa sig uppför trapporna.

De s. k. natthämtarna dundrade ofta på med portklappen. Att på förhand lämna ut portnyckeln för deras räkning var inte brukligt. Det förbjöds dels av nycklarnas storlek, dels av det faktum att »gubbarna» voro straffade individer, uttagna från tvångsarbetsanstalterna. Stadsfiskal Cederborg, den förste chefen för den detektiva polisen, har berättat att stölder också ofta förö-vades av dessa renhållningshjon. Pigan skulle alltså sitta i ett fönster för att passa dem och gå ned och öppna porten. För att hon skulle hålla sig vaken ansågs skäligt, att hon skulle få en flaska öl till förtäring. Men om hon det oaktat slumrade in grepo gubbarna som sagt till portklappen.

Låt oss nu följa en sjuttitalets stockholmsfru på uppköp en förmiddag! Det var klockan sex på morgonen en höstdag i mitten av sjuttitalet, då fru Johanson, som med make och barn bodde på Kaptensgatan, väcktes av köksan (nu skulle det heta kokerskan). Hon kände sig ganska omornad, ty hon hade två gånger på natten blivit väckt, först av klämtning för eldsvåda och sedan just av »gubbarna», ty vederbörande två trappor upp hade somnat. Men nu gällde det att raska på. Hon och pigan skulle nämligen ner till Kornhamn och Munkbron för att göra höstinköp, och hon hade också beställt gårdskarlen för att köra hem dessa på sin kärra. Till vardags kunde man väl handla på Ladugårdslandstorg, men gällde det riktigt, så trodde sig ingen ordentlig husmor förrän hon kommit ned till Stan. Medan fru Johanson gjorde sig i ordning, sprang pigan till Karstens efter »kadetter» och wienerbröd, som man alltid fick pinfärska tidigt på morgonen, ty bagarna arbetade hela nätterna. Kadetten, ett stort fyraöres rågsiktsbröd, åts med smör. Wiener-

bröden voro dagen till ära; ingen vanlig familj bestod sig med den lyxen var dag.

Så bar det i väg. Både frun och pigan buro på var sin stora bruna lockkorg, och i dem lågo ett par säckar. De kommo över till Skeppsbron med den lilla ångslupen från Grevbron och så över Slottsbacken och Storkyrko-

Hörnet av Löjtnants- och Kaptensgatan.

brinken ned till torgen. Här kunde man handla direkt från skutorna. Sedan fru Johanson sett sig grundligt om, köpte hon på samma skuta hela sitt vinterförråd av potatis, morötter, nackor, rödbetor, kålhuvuden, rödlök och hasselnötter, och allt lastades på kärran. Finnsmör köpte hon däremot inte denna gång. Det hade härsknat så fort i fjol, så hon handlade nu både mat- och herrgårdssmör hos hökarn. Men däremot lade hon sig till med en kagge salt fårkött. Därefter bar det av till

månglerskorna, och där tillhandlade hon sig en halvtunna matäpplen till äppelmoset, som skulle förvaras i stora krukor med en flott- eller lingonbotten över. Den besvärliga syltningen och saftningen hade hon för länge sedan stökat undan, likaså gurkorna, både inlagda och syltade, samt pickles. Hennes sylt höll alltid utmärkt, ty hon snålade aldrig in på den lika vikten socker. Det enda som nu återstod var syltlöken — ingen husmor med självaktning kunde vara utan sådan — och lingon- och ingefärspäronen, som voro så bra att ta till på söndagsmiddagarna och när det kom oförutsett främmande. Råvaror till allt detta köptes hos gummorna på Munkbron. Och medan man nu var här nere skaffade sig fru Johanson också litet salt strömming hos försäljerskorna i de stora gröna stolarna, och vidare nere i gamla fiskarhamnen en levande gädda för 25 öre skålpundet eller marken, som de gamla ännu sade. Fisk åts annars sparsamt både i hennes och andra familjer, ty det ansågs egentligen inte som mat. Och slutligen bar det av till Näsman på Stora Nygatan för att få ett par skålpund av hans erkänt goda kaffe, som aldrig var uppblandat med cikoria. Näsman lagade också att han fick sälja en kagge norsk sill — en sådan ingick ju alltid i den borgerliga hushållsföringen; fru Johanson brukade annars köpa direkt hos Krogh & Nissen på Blasieholmen. Sist trugade han på henne ett halvt skålpund maskinhugget socker. Nå, det kunde nu vara fint för en gång till ett kafferep, men ingen skulle kunna inbilla fru Johanson, att inte det gamla sättet var mycket billigare. Hon köpte nämligen en topp socker och högg den själv i en låda med en stor kniv, och smulorna togos ordentligt vara på. Så hade hon en liten sockersax, som alltid lades bredvid sockerskrinet, och

med vilken man kunde klyva de bitar som råkat bli för stora. — Men nu fick det vara nog med matinköp för dagen. Hon hade redan gjort av med över tjugu riksdaler!

Nu påminde emellertid pigan om att den största lerkrukan gått sönder. Ja, det uppköpet fingo hon och gårdskarlen klara ensamma nere hos gummorna under Riddarholmsbron, där det alltid var stor trafik och livlig handel med hushållskärl, sparbössor och lergökar. — En enda ståndfru finns ännu kvar från denna tid. Det är mamsell Mathilda Birath, som skött sin kommers i femtio år. Hon kom till Stockholm som sjuttonåring för att sälja krukmakargods åt sin husbonde i Eskilstuna. Småningom blev hon sin egen under bron, och hon är nu den enda som har tillåtelse att driva handel på denna plats. När hon en gång drar sig tillbaka kommer aldrig en lergök mer att gala därifrån.

Fru Johanson avpolletterade således gårdskarlen och pigan, som drogo hem med varorna. Hon kände sig nu lös och ledig för alla sina övriga inköp och ärenden, och de voro inte få. Men först fick hon lov att stärka sig med en kopp kaffe hos Sundberg på Järntorget. Denne konditor hade många kunder från norr, ty han var känd för sina förträffliga bakelser. Så beslöt hon att gå Västerlånggatan uppför. Det var ju mycket att se i bodfönstren nu på hösten. Hos Magnusson gick hon in och tittade på klänningstyger. Den gråa barège hon köpt där i våras hade varit utmärkt. Men hon stannade vid att begära ett halvt dussin prover. Man måste ju se sig om. Så kom hon förbi firman Carl Schnell & Co., och då måste hon höra vad de där nya fotogenköken kostade, av vilka hennes svägerska just lagt sig till med ett. Tänk så bekvämt att ej behöva göra upp eld för t. ex. förmiddagskaffet! Och så fort det gick sedan!

Det var en rent revolutionerande uppfinning både för familjer och ensamma fruntimmer, tyckte fru Johanson. Därefter gick hon in till den välkände skomakar Schyberg och beställde ett par flanellfodrade vinterkängor. Tygkängorna av satin voro redan för kalla. Men hon blev litet stött när Schyberg föreslog henne att göra ett par dofflekängor med snörning. Så gammal var

hon ändå inte! Hon ville ha schagräng och resårer. Schyberg ansågs lika skicklig som Lindmark, Hellström vid Stortorget och Anderson på Regeringsgatan, vilken längre fram i tiden blev hovleverantör, men ingen gick förstås upp emot Trané vid Brunkebergstorg, hovets, societetens och den högre bourgeoisie's skomakare. Där hade fru Johanson i sin ungdoms glansdagar köpt

ett par vita sidensarsskor. Men apropå skodon måste hon också för sina slitvargar till pojkars räkning göra en titt hos Bandelin, som hade den s. k. Långholmsboden vid Stora Nygatan. Ty inga skodon voro så starka som dem fångarna arbetade. Innan hon lämnade Västerlånggatan kastade hon en blick i fönstren hos Flohr. Men denna ansågs för en mera trasgrann affär än t. ex. Labatt på Drottninggatan, så fru Johanson beslöt att hos den senare beställa vinterhattarna både för sig och sin dotter. De nya skulle förstås bli söndags- och de gamla vardagshattar, precis på samma sätt som man brukade ordna det också med sommarhattarna.

När fru Johanson kom ned till Storkyrkobrinken måste hon titta in i Söderbergs trikåhandel. Dels skulle hon

Modebild.

se på yllevästar, och så skulle hon ha några par av de där delikata engelska vita yllestrumporna. Ägaren, herr John Söderberg, skötte sin affär utmärkt, men hade bredvid helt andra intressen. Han var nämligen en av de ivrigaste främjarna av Stockholms högskola och donerade till dess förverkligande två och en kvarts miljon. Men det var inte fru Johanson underkunnig om; hon visste bara att Söderbergs var den bästa trikåaffären i hela stan.

Från Storkyrkobrinken gick fru Johanson till K. M. Lundberg i Gråmunkegränden. Där hade hon alltid handlat i gamle Lundbergs tid, och hon fortsatte, ty firmans alla goda traditioner fullföljdes av sonen. Hon skulle i höst sy lintyg (som det då hette på hederlig svenska) åt sig själv och skjortor till sina pojkar och för resten åtskilligt annat. Hon hade nämligen köpt en av de moderna Singermaskinerna, som voro dubbeltrådiga och trampades. Mycket väl mindes hon när de första symaskinerna kommit till Sverige. Det hade varit den kände grosshandlaren i korta varor C. C. Söderström, som i slutet av 1850-talet på en av sina affärsresor medfört en symaskin till Stockholm. Han hade låtit allmänheten göra dess bekantskap genom demonstrationer på Stora börssalen, och hon hade fått följa med sin mor dit. Tillströmningen hade blivit så stor, att fruntimren måst stå timtals i kö för att få se underverket. Men sömmerskorna hade kommit storgråtande till herr Söderström och förebrått honom, att han tog brödet ur munnen på dem, ty nu skulle fruarna förstås sy allting själva. De första symaskinerna voro från Wheeler & Wilson. De voro små och portativa, sattes i rörelse medelst en handvev och voro entrådiga. Det är en dylik maskin som fru Alving i Gengångere åsyftar när hon säger: »Jeg vilde bare pille ved en

eneste knude, men da jeg havde fåt den løst, så rakned det op altsammen. Og så skönte jeg at det var maskinsøm», en replik som den nutida kvinnogenerationen givetvis inte kan förstå, då den ju har en alldeles motsatt erfarenhet. Trots symaskinens stora företräden sydde ännu många, ja, till och med yrkessömmerskor, för hand. I början, när maskinerna ännu voro små, kunde det hända, att man till hemmen lejde både sömmerskan och hennes maskin. För resten blev det alltjämt åtskillig sömnad för hand, och fru Johanson ansåg ännu syklumpen, som var fylld med smärgel, eller den lilla dynan med skruv att fästa i bordet för outhärliga. I bodarna fördes i regel inga färdiga damunderkläder på lager. Om man inte sydde hemma, vilket var det mest brukliga, beställde man i affärer eller hos privata sömmerskor.

Fru Johanson skulle således först och främst ha väv till sina lintyg. Herr Lundberg rekommenderade den av honom nyligen annonserade »shirting, benämnd Hollands eller madapolam». Fru Johanson bestämde sig för denna sort, ty det var just sådant tyg i den modell hon lånat av en väninna. Det var ett elegant lintyg, prytt med veck och broderade remsor, urringat i halsen och med en liten kort puffärm i stället för de vanliga långa, isatta medelst ett s. k. spjäll. Hennes svägerska, som begagnade lintyg av från början oblekt domestik, full av svarta noppor, som sågo ut som loppor, och med en udd av ganser kring halsen, hade utropat när hon fick se detta lintyg: »Jag kan inte förstå hur en hederlig mans hustru kan vilja gå klädd i så lättfärdiga plagg!» Men hennes svägerska var ju även så gammalmodig, att hon begagnade natttröja och nattmössa. — Fru Johanson köpte åtskilligt mera hos Lundberg: trimmings till dotterns

byxor, ett dussin ankartrådsnystan av olika grovlek samt ett par virkskaft och nålar till alla sina olika virkningar, några stuvbitar engelsk »kattun» till sommarklänningar och så tre fyra olika garner till strumpor åt man och barn. Herr Lundberg visade henne ett nytt garn, rött och svart, så att strumporna randades av sig själv. Men fru Johanson förstod, att ränderna skulle bli olika stora på det sättet och föredrog att arbeta med två nystan, så att de blevo precis lika breda. Till slut kom hon ihåg att få mollskinn till pojarnas livstycken och passade också på att fråga om herr Lundberg visste någon tarvlig (som enkel hette på den tiden) skraddare för pojarna. Hennes man sydde hos Samuel, men det var ju en storskraddare. (»I dag har jag bedragit Samuel på en ny skrud», berättar Strindberg i Röda rummet.) Naturligtvis kunde fru Johanson ej bära hem allt detta själv, men herr Lundberg skulle någon av de närmaste dagarna ha bud till Ladugårdslandet, och då skulle varorna skickas med det. Därefter gick fru Johanson till Tjäder och köpte hyacintlökar och bar dem till Lundberg, så att de skulle få följa med på samma gång som hennes andra varor.

Klockan närmade sig nu tolv. Till dess hade hon stämt möte med en väninna på Gustav Adolfs torg, där de skulle se på paraden. Sedan skulle de gå till Tysta Mari på Regeringsgatan. Fru Johanson hann dock i förbifarten att i Lindgrens tapisseribod få redskap och material för att slå frivoliteter och så ett par buntar miniar-diser att virka spetsar på, samt hos Anstrin ytterligare ett par prover på klänningstyger.

Hos Tysta Mari fingo de båda väninnorna gott kaffe med bröd samt en vilo- och pratstund, varunder tyg-proverna ventilerades. De gävo sig sedan i väg till Freds-

gatan, där de besökte både Wiche & Sohlmans samt Löfgrens krambodar. Efter många om och men och åtskilligt prutande köpte de två klänningstyger, det ena av svart tjockt ripssiden, det andra av grön kaschmir, som var mjukare och smidigare än poplin. Dessa tyger skulle komma hem redan nästa dag.

Fru Johanson skulle också ha sett på doffel eller

Modeplansch från förra hälften av 1870-talet. Damen längst t. v. är klädd i baschlik.

astrakan till en kappa åt sig själv och schagg till en skolkappa åt sin dotter, men det fick vara till en annan gång; ty sådana tyger fick man bäst på Västerlånggatan eller hos Sundström på Norrbro. Den nya vadderade aftonkappa, en s. k. slängkappa, som hon måste ha, hade hon beslutat beställa hos Holmblom eller Gulda på Västerlånggatan.

De båda fruarna gingo nu Drottninggatan uppför. Hos Ehrlin köptes en vacker spetsjabot till sidenklänningen, och sedan hos Vita Marcus, som han kallades till skillnad från den som sålde vanliga klänningstyger, skär tarlatan till en balklänning åt fru Johansons dotter. Fastän klänningstygera redan voro köpta, gingo de båda fruarna in och tittade både hos Marcus och Schultz. Man får komma ihåg att ett klänningstygsköp var en mycket viktig sak. Klänningen skulle räcka betydligt längre än i våra dar och vanligen efter att ha tjänstgjort ett år som söndagsdräkt tas i anspråk för vardagsbruk samt kunna hålla till att sprättas sönder, tvättas eller färgas och sättas ihop igen. Tillbehören till klänningarna: glanskambrik eller domestik till kjolstommar, kypert till livfoder, olin till skoning samt kantband, måste de dröja med till en annan dag. De hunno nu bara in till »tvål-Dufva» (den andre kallades »silver-Dufva») för att få en flaska märckbläck. Hela namnet skrevs ut på underkläder och näsdukar, då de skulle märkas. Fru Johanson lät alltid sin man skriva, ty han hade vackrare stil. De tittade i förbifarten på de moderna yllefödrade galoscherna hos Kuntze, vilka alla människor nu använde. Endast undantagsvis kunde man ännu få se någon gammal herre i lädergaloscher. De hade också tänkt studera hattarna i fönstren hos den fina fröken Folcker på Drottninggatan och hos fröken Malmström vid Brunkebergstorg, och väninnan skulle också ha beställt kragar och manschetter hos fröken Nordberg samt ett spjällsnöre med förgyllda skjutare och fransknoppar hos Hähnel, Wiberg eller Svensson, men allt detta fick vara. Likaså blev det ingenting av med att gå in till den fina slaktar Frögren i hörnet av Hamngatsbacken och Regeringsgatan. För resten hade det stått i tidningen att fläsk från honom

vid besiktning visat sig ha trikiner. Det var verkligen svårt med de där trikinförgiftningarna. De hade sannerligen rätt som yrkade på obligatorisk besiktning, innan fläsket fick saluföras.

De båda väninnorna måste nu skynda hem till midnatten. Men familjerna skulle räkna på söndagskvällen, då Johansons hade ett litet spelparti, till vilket de också inbjudit komminister X. Det hörde till att församlingsborna umgingos med sina präster: de högsta med kyrkoherdarna och småfolket med komministrarna.

Man förstår att både hushåll och klädbestyr togo mycken tid i anspråk, bl. a. därför att kunderna, på ett eller annat sätt, i regeln själva måste föra hem sina varor. Hade man glömt något, så var det ingen annan råd än att ge sig ut igen, men så voro också butikerna öppna till 9, ja, kryddbodar och matvaruaffärer ända till 10 på kvällarna. Cigarraffärerna hade öppet till 12 och även om söndagarna. (Det var först i början av nittitalet som Cigarr-Martin, som han kallades, för dessa bodar genomdrev stängning kl. 10 om vardagarna samt hela söndagen. Denne Martin blev också känd genom den i stadsfullmäktige avgivna dråpliga förklaringen att han var nykterhetsvän utan entusiasm.) Ägaren själv stod innanför disken och expedierade alldeles som sina biträden och var icke en i butiken osynlig direktör. Också rådde det mellan handlande och kunder ett mycket mer personligt förhållande än nu. Vederbörande kom så väl ihåg vilken klänning fru X. köpt sist till sig själv eller till sin dotter och deltog livligt i hennes funderingar angående den nya. Och hans intresse för familjen sträckte sig ofta längre. En gammal fru har berättat mig, att t. ex. den tyske handlanden Amigo på Drottninggatan — hos vilken man

köpte bl. a. de vackra italienska schalarna och skärpen — när hon kom dit alltid frågade: »Und die Fräulein Töchter? Studieren sie immer so fleissig?» Råkade man på sockerbagar Berg själv när man kom in i boden, kunde det hända att han förmanade: »Är man nu här igen! Det förstör både mage och kassa att äta så mycket snask!»

Emellertid började minutaffärernas expeditörer redan i början på sjuttitalet att röra på sig och äska kortare arbetstid. En herre i Dagens Nyheter väddar för deras räkning till publikens humanitära känslor och föreslår arbetstidens förkortning från femton till tretton timmar. Det behöves ju blott att öppningstiden sättes först till $\frac{1}{2}$ 8 och stängningstiden till $\frac{1}{2}$ 9, i stället för respektive 7 och 10, dock med undantag för helgdagsaftnar, då man naturligtvis måste hålla öppet till 10. Insändaren varnar allmänheten för »strike» av dessa biträden, men slutar så med ett allvarligt ord även till herrar expeditörer: »Man har sagt att en sådan förkortning av arbetstiden blott skulle ha till följd att I efter bodens stängande på aftonen skullen använda eder tid till mindre ädla nöjen. Visen dock att denna spådom kommer på skam, och att I såväl som andra samhällsmedlemmar kunnen hava ledigt några timmar på aftonen utan att därför behöva misstros.»

I regeln bodde och åto biträdena hos sin principal. Det var en ganska dryg arbetsbörda som därmed pålades husmodern i sådana hem. Hos min förmyndare, Sundström vid Hötorget, vars garnbod och kryddbod hela Klara omhuldade, hörde jag ideligen talas om »herrarnas mat, herrarnas tvätt o. s. v.» (Tvätten, som oftast försiggick i hemmen, var med sin lakning, bykning, klappning vid bryggorna o. s. v. ett mycket tungt göra. Tvättdagarna började man arbetet

redan fem sex om morgnarna.) Och på sommaren ordnades bäddar för dem, om ej annat så i hängmattor, så länge familjen hade sommarnöje på Ropsten, så att det ej var för långt att gå fram och tillbaka. Något slags semester vare sig för chef eller biträden hörde jag aldrig talas om. Småningom avvecklades ju detta patriarkaliska system, en eftergift åt folks frihetsbegär, vilken betraktades med mycken misstro av de gamla handelsfamiljerna. Tänk så mycken oärlighet den nya ordningen skulle ge anledning till!

En mängd matvaror tillverkades i hemmen, t. ex. lutfisk och annan julmat, och skinkor och annat kött saltades ner. Kött till färs bereddades med hackknivar. De första köttkvarnarna representerade, trots ett otal knivar att hålla rena, en stor besparing av tid och arbete.

Om således anskaffning och tillredelse kunde vara besvärliga, så var å andra sidan mathållningen i vardagslag, åtminstone hos medelklassen, ganska enkel och föga omväxlande. Det var den svenska husmanskosten, sådan den delvis förekommer än i dag, men så gott som utan uppblandning med grönsaker eller frukt eller nya sammansättningar, och matsedeln var tämligen lika vecka efter vecka. Tisdagssoppa med helgryn, kålrötter och potatis, kokt på spadet av måndagens salta bringa, som åts med brynta rötter, förekom väl båda delarna i flertalet familjer. Olika slag av välling — särskilt svår att få ned syntes mig stänkvälling — och havresoppa med russin i begagnades nog mera då. Och så ölsupa! Jag antar att den soppan är ett dystert barndomsminne för många av oss gamla. Det berättades om en utländsk musiker, att han på en middag blivit bjuden på salt kött och brynta rötter och ovanpå ölsupa och underrättats om att detta var svensk husmanskost. Han förknippade alltsedan

detta begrepp med dessa två rätter och svarade alltid försiktigt, när han blev bjuden på middag: »Men inte äta svensk husmanskost!» Kryddor voro husmödrarna mycket svaga för. Det saltades och pepprades bra. I gula ärter lades alltid ingefära och mejram, i saftoppor hel kanel, i spenat socker och muskotblomma, i kallskål, som ofta bryggdes på svagdricka, riven muskotnöt. Citroner och vanilj voro mycket dyra och ansågos för mycket fina.

Levdes det sålunda enkelt i vardagslag, så bullades det vid de stora middagarna, supéerna och balerna upp så mycket mer, och det arbetades på tillredelserna i flera dagar. Hummer och vilt köptes hos Bergfalk eller Tiberger i Stan eller Charlotta Holmberg vid Hötorget, och de grannaste glacer och andra efterrätter beställdes hos Berg, Landelius eller »Schweizarn» Sundell på Drottninggatan. Färsk sparris måtte ha varit en vanlig kalasmat att döma av annonser redan i januari och vintern igenom. Jag vill minnas att den kom med de kända lübeckerbåtarna Gauthiod och Svithiod. — Bjudningar nämndes alltid kalas.

Någon enstaka gång såg man en apelsin. Sådana köptes styckvis ur kryddbodens ej värst stora lager, och så delades den ut i klyftor. En av mina vänner har berättat, att hon och hennes sju syskon aldrig fingo mer än en apelsin att dela, och det blott ett par gånger på vintern. Dessertrussin, krakmandel, spanska nötter, valnötter och fikon m. m. såg man i vanliga hem aldrig röken av mer än vid jul och helgerna omedelbart efter samt på riktigt fina kalas. Delikatesserna köptes hos hovleverantören Lemke, Näsman, Nordblom & Lindström, Julius, Sundström, Häffner m. fl.

På morgonen åts ordentlig frukost med varm mat, dock ej gröt. Sådant användes som kvällsmat. Lunch förekom egentligen icke, och namnet var okänt. Men nog skaffade sig herrarna gärna en liten frukosttrisp på t. ex. Rosengrens, Östergötland, Kung Karl, Bährs eller åtminstone en ragupastej hos de la Croix i basaren eller sedan hos dennes efterträdare, Stöhr, »salta biten», som under hans tid var »spécialité de la maison». Fruntimren gjorde nog också ibland emellan ärenden och uppköp en liten visit hos Berg eller Landelius eller den förut nämnda Tysta Mari o. a.

Den vanliga middagstiden var klockan 2 eller 3. Det ansågs sent att äta klockan 4. Berns t. ex. annonserar att dess table d'hôtemiddag (à 1 rdr rmt!) serveras mellan 2 och 4. Och det väckte riktig uppmärksamhet när Operakällaren tillkännagav, att den utsträckt tiden för middagsserveringen ända till 1½ 7. — I de flesta hem torde det ha varit brukligt med en sup till middagen för herrn i huset; till maten dracks härligt »bäjärskt» öl eller svagdricka, som köptes kannvis.

Anne Charlotte Edgren berättar i sin dagbok som nygift, således i början av sjuttitalet: »Efter middagen sitta Gustaf och jag och 'skymningsprata'». Både ordet och saken äro vår tid obekanta. Men då ingick det i det regelbundna hemlivet att hålla skymning. Familjefadern skrudade sig i de korsstyngssydda tofflorna och i nattrock; en sådan ingick som oundgängligt plagg i den manliga utrustningen. Nattrockarna voro av genomvävd grå eller brun doffel, med uppslag och kanter av rött eller blått kläde och hade en yllekordong av samma färg kring livet. Alltså — familjefadern tog plats i sin gungstol och vilade huvudet mot den hårt stoppade halvmanformiga »pölen». Också husfrun hade en eller annan

vilovrå. På vintern tändes vanligen just denna stund en brasa, som flammade allt under det mörkret föll allt djupare. Skymningspratet avdomnade småningom, och för de äldre ingick en liten lur i programmet. Brasan var väl bland skymningens behag det enda som barnen förstodo sig på, i synnerhet när de fingo steka äpplen i glöden, men i alla fall väntade de med otålighet på att lampan äntligen skulle få tändas. Detta fick emellertid inte ske förrän lykttändaren kommit och tänt lyktorna på gatan, och under den mörkaste tiden ej ens så snart, ty då blev skymningen alltför kort, och så var fotogenen dyr. Hur ofta satt jag inte i fönstret — vi bodde på nedra botten — och tittade ut över den mörka, tysta gatan, där vid den tiden på dagen knappt en människa syntes till, ännu mindre ett åkdon, och längtade efter att få se lyktgubben komma och sticka sin långa tändare in i lyktan, vilken satt i en arm som gick ut från väggen. Per Hallström berättar, att han i stället för »Lyckan kommer o. s. v.» läste: »Lyktan kommer, lyktan går. Den Gud älskar lyktan får.» Jag undrar om den felaktiga uppfattningen kan bero på att även han som litet barn suttit och längtat efter att få se lyktan tändas.

När lampan tänts kom eftermiddagskaffet med dopp, och efter det gingo kontors- och andra affärsherrar tillbaka till sitt arbete. De lediga togo en promenad, stucko in till någon bekant för att få ett parti bräde — alla gamla herrar jag minns från min barndom spelade bräde — eller sökte småningom upp sitt stamloкус.

Som middagen var tidig var det brukligt att äta kväll. Då serverades i regeln smörgås och någon varmrätt, ofta gröt. Te var inte alls den allmänna kvällsdryck som den nu är. I stället dracks öl eller mjölk samt

i många familjer ölost, en hemsk dryck. Den bestod av en blandning av öl och kokt mjölk och en aning sirap, tror jag, och den skulle drickas sjudande het. Ibland yste den, och då var den om möjligt ännu svårare att få ned. Men äldre personer ansågo ölost för en skön och värmande sängfösare. Den var inte okänd ens i hovets salar. Livmedikus Edholm berättar från ett av Karl XV:s besök i Kristiania: »Efter hemkomsten (efter en bal) erhöles hos kungen, som ej ville veta av spirituösa drycker om aftnarna, en servering av varm ölost, som tärdes till cigarrerna till kl. 2 på morgonen.» — Kvällen avslöts gärna med en patience eller ett parti bräde.

Till söndagens program hörde nog tämligen allmänt läsning av predikan samt en promenad för att »se på stan». Det förra var en anständighetsakt, som utfördes även i religiöst indifferent familjer. Det var för resten mindre besvärligt att läsa predikan hemma än att gå i kyrkan. Hos oss lästes Wallins predikningar. Att biskopen skrev ett vackert språk uppfattade jag nog omedvetet. Av pietisterna — eller läsarna som de mera allmänt kallades — ansågs det alltför vackert och för litet kristligt. Wallin beskyldes för dyrkan av den rationalistiska treenigheten, det goda, det sanna, det sköna, i stället för av Bibelns heliga treenighet. Lagergren berättar i Mitt livs minnen hur hans mor bytte ut Wallins predikningar, ty det var inte Guds ord utan bara blomsterspråk, mot Johan Mikael Lindblads, som voro de längsta möjliga — med avdelningar och underavdelningar. »Men vilka långa timmar, när solen lekte på golvtilljorna», utbrister han, »och jag lärde mig att tyst i mitt förströdda sinne sätta ihop sagor — senare romaner». Ja, om man

också inte var så fantasifull, så nog spelade tankarna på en mängd andra håll! Jag fick i gengäld på söndags-eftermiddagen läsa Kasper och Söndags-Nisse, som min far regelbundet köpte på lördagskvällarna. Det var en skäligen enkel spis även ur skämtsypunkt betraktad, men det var den enda som stod till buds.

Så kom söndagspromenaden, då man tågade i väg

Modeplansch från förra hälften av 1870-talet.

familjevis, ty barnen måste vackert följa med föräldrarna. Herrarna sågo verkligt prydliga ut i sina glänsande cylindrar, som buros allmänt och allt emellanåt måste skickas till Bodecker för att fiffas upp, då hemmaborstningen ej förslog längre. När herrarna ansågo dem utnötta, togo fruarna hand om dem och begagnade plyschen till att dra över sina hattkullar. På våren och sommaren sågos många ljusgrå skorstenshattar och dito pantalonger. Och fruntimren, ja, hur de sågo ut, därom vittna än

i dag modebilderna. På långfredagen klädde sig allt anständigt folk i svart från topp till tå. Likaså förstås vid dödsfall inom kungafamiljen. Under Karl XV:s sista sjukdom köpte fruntimren i god tid sina svarta klänningstyger, och i tidningarna annonserades efter hans död flitigt om svarta varor av alla de slag. Det yrkades av insändare i pressen på sorgetidens förkortande, så att affärs-

Modebild från slutet av 1870-talet.

Dam med släpupphållare.

männen ej skulle göra alltför kännbara förluster på sina kulörta tyger.

Nyårsdagen vimlade det av högtidsklädda människor, som i ekipage eller till fots begåvo sig på nyårsvisiter. I ett redaktionellt kåseri i en tidning beklagas dock, att dessa börjat urarta till något intetsägende, ett konvensans nödd och tvungen. »I många av de gamla sedvanorna, även nyårsvisiterna», slutar kåsören, »ligger alltid guld

på botten. Den dag vi avlägga dem tillkännage vi att vi förlorat en del av vår individualitet.»(!)

Men låt oss återvända till söndagspromenaden! Först bar det i väg för att höra vaktparaden. Men en klara-, jakobs- eller ladugårdslandsbo med självaktning gick sedan inte längre än till slottet. Själv var jag tolv år fyllda innan jag någonsin varit över slussen; och att jag då

Barnängen.

kom till Söder berodde på alldeles särskilda omständigheter. Man visste emellertid även på Norr att däruppe levde åtskilliga gamla förnäma stockholmsfamiljer: Almgren, Bexelius, Bäckström, Holmström (på Barnängen), Lindholm (på Tanto), Montelius, Oldenburg, Samzelius, Schmiedte (i Färgargården), Telander (på Södra varvet) och många andra.

Skeppsholmen, Haga och Djurgården voro då, och man får hoppas att de skola vara det lika länge som Stockholm står, kära promenadplatser. På somrarna hade man ju, utom de små ångsluparna, omnibusar och char-

à-bancs-er att tillgå som befordringsmedel, och då var det fullt på alla de gamla utvårdshusen. En ganska allmän promenad var genom Karl XV:s port i Tyskbagarbergen ut på Drottning Kristinas väg. Gamla herrar gingo gärna omkring på de tomter där det nya Stockholm skulle växa upp, t. ex. ned till Bodarna, där Strandvägen skulle gå fram, samt till trakterna omkring Humlegården

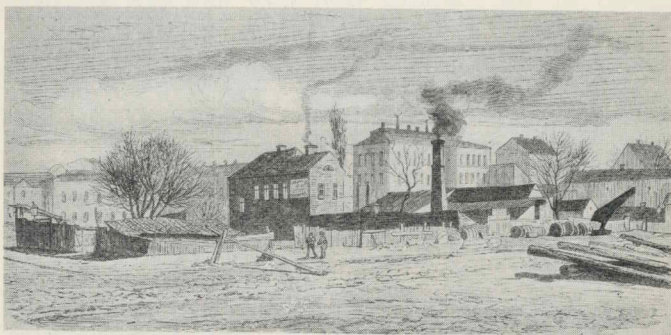

Skeppargränden. En söderidyll som ännu finns kvar.

och upp till den gamla garnisons-, den s. k. kolera-kyrkogården och tobakslanden och de gator där det nya Östermalm började skjuta upp. Mången ruskade betänksamt på huvudet åt att folk vågade bygga så bortom all ära och redlighet. Ägaren av husen 26 och 28 dåvarande Norrmalms-, nu Biblioteksgatan, vågade ej anta ett anbud om byte med ett av de nybyggda husen vid Sturegatan. Risken att där inte få hyresgäster syntes honom alltför stor. Det berättas att överbibliotekarien Klemming var mycket belåten med att Kungliga biblioteket skulle få ett så avskilt läge som i Humlegården;

han vågade på den grund hoppas att biblioteket skulle få vara tämligen i fred för besökande.

På Nationalmuseum, som då hade nyhetens behag för stockholmarna — det hade blivit färdigt och invigts med en skandinavisk konstutställning 1866 — var det om söndagarna alltid proppfullt. Jag måste bekänna att jag inte var vidare förtjust i att gå dit söndag efter söndag.

Kvarteret Bodarna mellan Artilleriplan och Nybroviken.
»Det Stockholm som går har sällan följts av så allmänna lyckönskningar som kvarteret Bodarna.»

Men en om än aldrig så liten titt dit ingick i min fars, liksom i många andra fäders, söndagsprogram. Dock lyckades jag ibland rubba tågordningen, nämligen de söndagar vi följde med paraden. Då tiggde jag mig alltid till ett besök i Livrustkammaren, som då var inrymd i slottet. Det vimlade av barnungar omkring mont-rarna med all den ålderdomliga kungliga stassen. Under besöken på Nationalmuseum lärde jag mig i alla fall en hel del tavlor. Liksom för barn i allmänhet blev det också för mig det historiska eller litterära innehållet som blev mera tillgängligt än den konstnärliga formen; och det var naturligt att t. ex. Erik XIV och Karin

Månsdotter, Tors strid med jättarna, Hjalmar och Ingeborg, Marie Antoinette och hennes barn, En gammal historia, Flickan med apelsin, Lillans sista bädd, Daldans och Älvalek skulle särskilt fånga mitt intresse. Vad den senare angår blev den en illustration till Vi suckar det så tungt uti skogen? Den dikten kände alla barn till, ty den stod i Folk-skolans läsebok, som användes i alla skolor. Om denna

Där Kommendörsgatan drogs fram.

mycket tjocka bok fingo vi sedan som vuxna lära oss, att den varit en plåga för oss, mördat vårt intresse och att egentligen ingenting i den dugde för barn. Det fingo vi som sagt veta sedan; under det att vi läste den i skolan märkte vi ej alls denna ryslighet. Jag för min del har ännu i kärt minne åtskilliga trevliga berättelser och dikter från den gamla tjocka volymen med den bruna skinnryggen.

På vägen till Nationalmuseum stannade stockholmarna gärna och betraktade med stolt medborgarkänsla det ny-

byggda Grand Hotel. Dess byggherre var fransmannen Regis Cadier, vilken kommit hit som kock med den ryske ministern furst Daschkoff. Han lämnade emellertid denne för Oskar I. Småningom blev han sin egen och öppnade en fransk charkuteribod vid Fredsgatan och sedan ett värdshus, Frères provençaux, i nummer 12 Gustav Adolfs torg. År 1859 övertog han Stockholms första verkliga hotell för resande, Hotel Rydberg. Slutligen blev han skaparen av Grand Hotel, som öppnades sommaren 1874. På en av tomterna hade förut legat ett litet grönt hus med trädgård, som tillhört en handlande Höglund och sedan av hans arvingar sålts till det nya hotellets byggmästare, Hallström, för 60,000 kronor. Dagen efter hade Hallström i sin tur för obekant pris sålt det till Cadier. Det nya hotellet blev föremål för entusiastiska beskrivningar och prisades för sin lyx och sin storslagna kontinentala prägel; bl. a. påpekades att vederbörande fått tillåtelse att mot Stallgatan bygga högre än byggnadsordningen medgav. En nyhet var att kakelugnarna fingo sin värme genom rörledning. Arkitekter voro bröderna Kumlien. Cadier var en utmärkt hotellman, och »Grand» fick genast från början det bästa renommé. Han var dessutom bekant för sina vackra döttrar.

Bredvid Grand byggde Jean Bolinder år 1874 det hus som nu tillhör hotellet. Dess arkitekt var Hugo Zettervall, och det ansågs på sin tid som Stockholms ståtligaste privathus. I en av våningarna bodde L. O. Smith, brännvinskungen. Han ville skaffa Stockholms arbetare gott och billigt brännvin, »fritt från finkelolja och andra skadliga produkter» samt god och billig föda. Det förra åstadkom han genom ett spritförädlingsverk på Reymersholm. När Smith fått detta färdigt inbjöd han representanter från Tekniska högskolan och demonstrerade

för dem åtta moment i reningsproceduren. När de frågade efter de två sista lär Smith ha svarat: Ja, vi säger tio för jämnhetens skull. — Hans tiodubbelt renade blev till en början en lysande affär, och han fraktade kunderna gratis med de beryktade Reymersholmsbåtarna.

En söndag på Nationalmuseum.

Vid jultiden gingo med uppvärmda salonger sju, annars fyra stora båtar varje kvart hela dagen från Riddarholmen.

Trafiken till Reymersholm skildras av en samtida på följande drastiska sätt: — Från matadoren i hökarboden och den välbärgade frun i ståndet ner till pojken sans culotte och köksbjörnen i all sin glans, landsbor och

stadsbor, fina »stormar» och slokiga rundhattar, sydvästar och oljerockar, schaletter och balytter. Vid varje steg vi taga ombord äro vi i fara att tumla över kuttingar, stöta knäna mot stora kopparkrukor och få en eller ett par buteljalsar inkilade mellan revbenen. Kaptenen berättade att han på en färd haft nittiotvå passagerare

Qvartersgatan, nu Linnégatan.

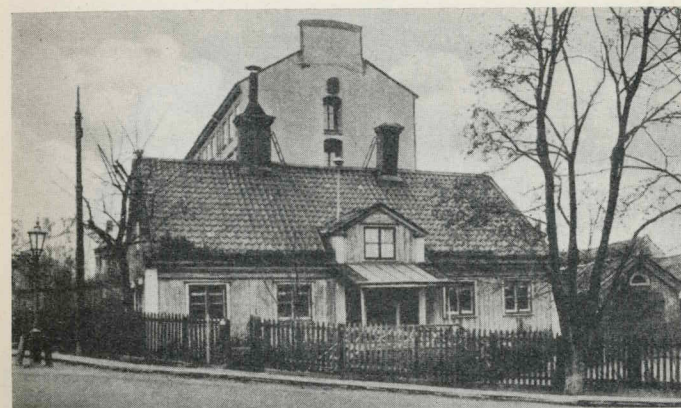
och att ingen köpt under fem kannor. Det ges dagar då det säljes för 10,000 riksdaler.

Smith höll också stora vinauktioner — på en miljon buteljer — därute, och då voro källrarna upplysta visningsdagen. Det var inte alls ovanligt att man på gatorna kunde få höra småglin som inte kunde tala rent sjunga:

När Smithen dör och brännvinet tar slut,
vart skall jag gå för att få en sup?

Smith eller rättare Vin- och spirituosaaktiebolaget förde en mördande konkurrens med andra bolag, som sålde kol-

renat brännvin. Äntligen avblåstes striden på så sätt, att Stockholms destillatorer bildade ett bolag, som inköpte Reymersholmsverket. Därigenom infördes det renade brännvinet å alla utskänkingsställen i staden. »Heder åt det bolag som nu åtagit sig att bannlysa finkelgiftet ur Sveriges huvudstad», lydde erkännandet i pressen.

Jägmästarbostället vid nuvarande Karlaplan.

För att tillhandahålla god och billig föda anlade Smith ett ångkök på Kungsholmen. Detta erhöll en viss ryktbarhet genom en sin föreståndare Ohlson, »Ångköks-Olle», som genom Liberala valmansföreningen valts till riksdagsman. Det befanns emellertid att han häftade för oguldna utskylder; valet överklagades och de 22 protektionisterna drogo i stället in i riksdagen. Även Smith var, liksom Cadier, känd för sina döttrar, fast de ej i fägring gingo upp mot dennes. Den yngsta dotterns förlovning med prins Karadja Pascha var ett livligt kommenterat kapitel i stockholmskrönikan. Den äldsta dottern

har på senare år, i motsats till fadern, som ägnade sig åt kroppens välbefinnande, sysslat med själens liv.

Det är synd om de stockholmare som ej varit med då det lilla förnåma norska ministerhotellet var närmaste granne till Bolinderska huset, i stället för den an-

Norska ministerhotellet.

skrämliga hyreskasern som där fått uppföras, sannerligen i strid mot drottning Kristinas villkor då hon skänkte bort tomter på Blasieholmen: »Den blef», heter det nämligen, »några serdeles personer förlänt til den ändan att derå goda hus, til hederligt utseende för Kongl. slottet skola blifva anlaggda och byggda.» Ingen skulle få göra någon »åverkan til wanprydnad och hinder för en wacker utsigt från Kongl. slottet».

I norska ministerhotellet fälldes aldrig gardinerna ner i festvåningen när där gavs kalas. Minister Gram berättade mig, att när han som nykommen vid sin första bal i hotellet gav order härom, svarade det inom institutionen ärftliga faktotum, betjänten Svensson: Det brukas aldrig; det skulle ta bort den vackra utsikten. »Och», tillade Gram, »jag förstår att Svensson hade rätt.»

Norsk skarpskytt med »flamma».

Utanför hotellet gingo de norska »gutterne» vakt. Med sina mössor käckt på sned rivaliserade de med stor framgång med de svenska gardisterna om stockholmspigornas gunst. Deras norska läkare rapporterar emellertid en gång, att det ligger en stor fara för den ofördärvade soldaten att här falla i dryckenskap. Den norske allmogemannen är nämligen ej som den svenske van att dricka brännvin till alla mål och har därför svårt att iakttaga måtta.

Längs hela kajen från Operan till Nationalmuseum lågo vedskutor. De togo sig ändå bättre ut här än vid Strandvägen.

6. — *Linder, På den tiden.*

Bland andra nybyggnader som stockholmare under söndagspromenaden kunde beundra som storstadsmässiga voro Blasieholmskyrkan, Nya teatern, Musikaliska akademien, Sörensenska huset och Synagogan, den senare byggd av Scholander och av den samtida fackliga kritiken kallad det intressantaste och skönaste monumentala verk som vår tidsålder sett uppföras. Nedanför terrassen lågo ännu

Lilla Fersenska huset.

»Lilla Fersenska huset» och i hörnet av Arsenal- och Västra Trädgårdsgatan Schultzenheimska eller Tungelska huset. När detta hus 1874 revs för Hypoteksbankens räkning reagerade till och med samtiden. Det skrevs: »Den nu företagna förstörelsen var så mycket obehövligare som det förträffligt konserverade huset med lätthet kunnat ändras för nutidens behov. Skulle man i andra länder, t. ex. Tyskland, tillåta något dylikt? Vi tvivla därpå. Men så äga detta lands och överhuvudtaget främmande

länders arkitekter insikt i konsthistoria och kännedom om det fornåldrigas värde ur skönhetens synpunkt, en insikt som med ytterst få undantag frångår dem som här hemma syssla med byggnader. Huset var ett framstående prov på den byggnadskonst som rådde i Sverige under förra hälften av 1600-talet, eller den tid då Sverige

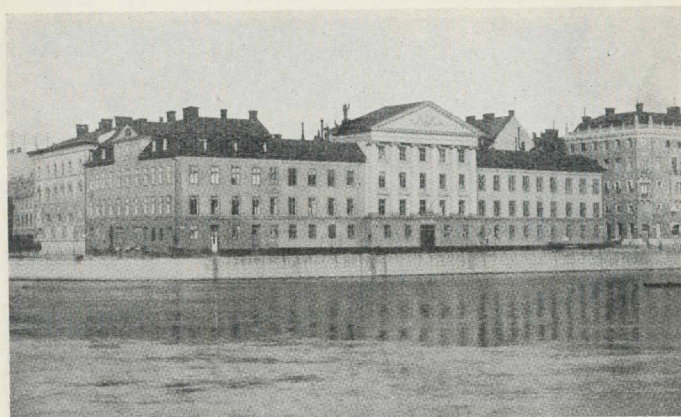

Interiör av Tungelska huset.

med förvånande fart steg upp till stormakternas antal. Närmare bestämt var stilen tysk senrenässans av enahanda slag som den vilken råder i Petersénska huset.» Därefter gavs åt Scholander en éloge för det pietetsfulla och lyckosamma sätt varpå han restaurerat det gamla Bååtska palatset på Blasieholmen, tills frimurarna skulle ta det i besittning.

Det saknades inte heller vittsvävande projekt i syfte att försköna Stockholm. Så föreslås t. ex. rivning

av hela kvarteren mellan Mynttorget, Myntgatan, Riddarhustorget, Storkyrkobrinken och Stadssmedjegatan för att få en öppen plats mellan slottet och Riddarholms-torget. Om Storkyrkan rives för att möjliggöra kompletterandet av sydvästra slottsflygeln, så kan på den öppna platsen också byggas en storartad kyrka, ty »erkännas

Bondeska palatset.

måste att Stockholm ej äger en enda kyrka värdig en huvudstad». Vid Strömmen slutligen låg det oersättligt vackra Bondeska palatset.

Den närmaste släkt- och umgängeskretsen samlades sedan gärna om söndagarna efter middagsluren. Först dracks kaffe, och så drogs en liten spader eller spelades bräde vid en tuting, »stark, söt och sjudande» eller ett glas punsch, och sist åts en enkel supé med smörgås, sup och småvarmt. Ungdomen roade sig med stereoskopbilder och allehanda spel: »skrapnos», solitairespel och femtonspelet samt tankelekar, levande charader, ordläggning o. d.

Fanns det i kretsen någon som kunde höja stämningen med sång eller pianospel, så mycket bättre. Det skedde utan alla stora åthävor; man gjorde så gott man kunde. Det fanns åtskilliga sångalbum, och de hade stor spridning, särskilt ett som hette *Sjung!* och som innehöll sånger, romanser och visor av Geijer, Lindblad, prins Gustaf, Josephson, Söderman, Randel, Wennerberg, Ahlström, Cronhamn, Crusell, Dannström, Gade, Pacius, Kjerulf, Bögh, m. fl. samt åtskilliga operaarior och de populäraste folkvisorna. Vem av oss äldre minnes ej t. ex.:

VID ROINES STRAND.

Hjorden betar, och klockan klingar,
klockan klingar vid Roines strand.
Svanen flyger med vita vingar,
flyger ensam vid molnets rand.
Värens vindar i löven gå,
solen skiner, och sjön är blå;
men jag sjunger min långa längtan,
sjunger ensam vid Roines strand.

Ur VITA FRUN PÅ DROTTNINGHOLM.

I rosens doft, i blomsterlundens gömma,
där friden bor emellan berg och dal,
låt oss fördrömma livets vår,
låt oss förglömma hjärtats sår,
ack, låt oss glömma! Ack, låt oss glömma!

ROSE-MARIE.

Ensam i skogen sjöng den vackra Rose-Marie,
kom till den klara bäck och såg sin bild däri,
löste sitt långa hår,
log som den fagra vår:

Hur är min bäck så glad, där han i blommor går?
 Säg, varför ler i dag
 skogen i grönt behag?
 Varför är himlen blå och varför sjunger jag?

PRINS GUSTAFS ROMANS.

När månen vandrar på fästet blå
 och tittar in genom rutan,
 då tänker jag understundom så
 och knäpper sakta på lutan:
 Vad du är lycklig, du måne klara,
 som får så högt över jorden fara
 och blott se på!

LÄNGTAN.

Ser jag stjärnorna sprida sitt flammande sken
 över skog, över blånande sjö.
 O, hur grips jag av längtan att flytta dithän,
 till den eviga kärlekens ö.

BRUDENS FRÅGA.

Älskar du för skönhets skull?
 Älska mig ej då!
 Älska solen! Se i gull
 yppigt hennes lockar glänsa i det blå!

GALERSLAVENS SÅNG.

Håll takten, du järnsmidda åra,
 följ med i kamraternas lag!
 Må fångslande bojar mig såra,
 de läkas väl såren en dag!
 När färden blir tröttsam kring haven,
 galerslaven tänker på graven.

Därhemma min Julia sitter,
 och barnen ha nu ingen far.
 Den tanken, den tanken är bitter,
 men Herren förbarmande har.
 När färden o. s. v.

ROSENS BILD.

Uti en dal av ljuvlig dager,
 jag såg en rosa växa opp;
 hon stod så tjusande, så fager
 som ännu ingen rosenknopp.
 Ur mossans mjuka, svällda sköte,
 den knoppen fram i dagen gick,
 och dygden ingen log till möte
 så älsklig som utur dess blick.

NYA GARNISONEN.

I tornets djup, fördold för världens öga,
 vid lampans sken den trogne Rudolf satt.
 Och hoppets milda stjärnbild i det höga
 ej någon stråle spred i fängslets natt.
 Då smög sig tyst hans brud vid dagens ljusning
 i väpnardräkt kring tornet utanför.
 För bådass hjärtan vilken stund av tjusning!
 Hon honom ser, han henne hör!

samt vidare:

Och havets unga tärna, Brusande vilda ström, Hu, sjön
 är grön och stjärnorna de blänka, Se konvaljerna små,
 Stjärnorna tindra re'n, Paa solen jeg ser, Ak, kærester
 herr guldsmed, jeg har kun sorg og savn, Säg mig ej
 välkommen när jag kommer, ej farväl, o hulda, när jag
 går, Hösten är kommen, hör stormarnas gny, Du ger mig

livet, du ger mig döden, Kvällens guldmoln fästet kransa, Varför skall man tvinga mig att sjunga, Av allt vad jorden bär, besynnerligast är det lilla ting som här man hjärta kalla plär — för att nämna några exempel ur sjuttitalets repertoar. Schumann- och Schubertalbum såg man ofta även i jämförelsevis enkla hem. Gluntarna sjöngos förstås mycket, och dryckes- och bordsvisor voro i tidens anda. Alla de gamla kända folkvisorna sjöngos oftare än nu. Men vi gnolade också Ach, du lieber Augustin, Sandals kanon och Fru Söderström, fru Söderström och lilla mamsell Rose, sodavatten, sodavatten, sodavatten, punsch!

Vid pianot exekverades Strauss' och Waldteufels valser samt polkor och mazurkor, Napoleons marsch över Alperna, Jungfruns bön, Il bacio, Ludvig XIII:s gavott, Des Knaben Wunderhorn och andra »salongsstycken». Mendelsohns Lieder voro mycket omtyckta. Den varje jul utkommande Vinterblommor och andra samlingar dansmusik spelades mycket. Så snart det inom en krets fanns två som kunde spela piano övade de in stycken à quatre mains. Det var verkligen hemtrevligt med detta fyrhändiga spelande, som mången gång utfördes av representanter för olika generationer. — I musikaliskt bildade hem voro naturligtvis anspråken helt andra.

Hugo Stinnes karakteriserades en gång som »mannen utan söndag». Kan man inte säga att vår tids människor äro släktet utan söndag? Vilodagen, fri från jakt och utomhusnöjen, med glädje och festlighet inom hemmets fyra väggar, hur har den ej försvunnit!

Det var egentligen om kvällarna som det stockholmska kroglivet blomstrade i hemtrevliga och gemytliga lokaler. Då var det fullt hus på Operakällaren och Rydberg,

Phoenix, Grands grop, Rydbergs grotta, Kung Karl, Du Nord, Pelikan och Mosebacke — som i vår tid undergått ett retsamt urfånigt vederdop och kallas Montmartre! — Berns och Blanch samt på alla källare och schweizerier, och de voro legio och hade trevliga namn: »Andalusiskan» t. ex. funno vi barn vara

Grottan i Hotel Rydberg.

ett mycket vackert och fantasieggande krognamn. På alla dessa hemtrevliga ställen punschades och tutades och åts sexor i all enkelhet. Claes Lundin säger i sin bok om åttitalets Stockholm, som han kallar »det nya»: »Källaren dog och den fina restaurangen föddes.» — Kan-ske blir nu, efter Den Gyldene Fredens exempel, den gamla trevliga källartypen modern igen. Låtom oss hoppas!

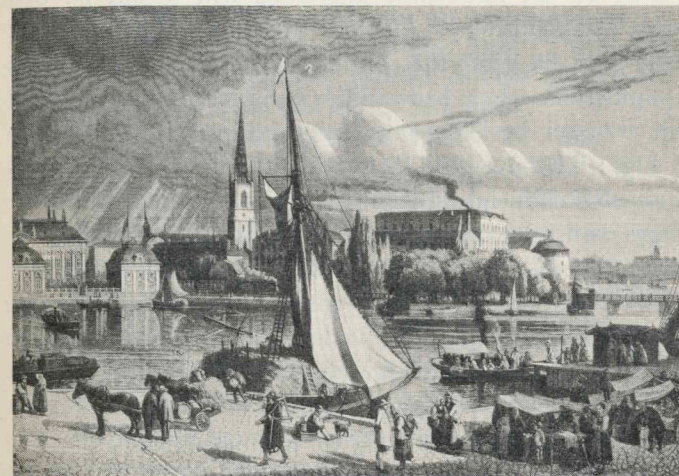
Sjuttitalet var kotteriernas och stambordens tid. Stock-

holm var ju också ännu en småstad, och stamkunderna voro kända av alla. Vål flöt spriten i strida strömmar, och att kunderna »visst va lite mosia av nektar och ambrosia» i svensk översättning var kanske mera vanligt än sällsynt. Lagergrens skildring från Örebro passar även på Stockholm: »Stadens borgare togo sig en toddy på saken och en sexa på toddyn och flera toddar och punsch på sexan», och han tillägger: »Vi levde ju under Karl XV:s människoälskande spira!» Men i detta fall förblev nog spiran lika människovänlig under Oskar II:s första decennium.

Utmärkande för de flesta restauranger var att den manliga publiken var så gott som allenahärskande. I sin ovan nämnda bok konstaterar Claes Lundin som karakteristiskt för det inbrytande åttitalet, att »kvinnan synes på Grand Hotel, Rydbergs och numera även på Operakällaren, liksom på Kung Karl och W6». Ett förhållande som hängde ihop med att publiken på hotell och källare var övervägande manlig var, att de vackra värdshusflickorna utgjorde ett mera väsentligt och betydande inslag i restauranglivet än i senare tider. På Hasselbacken och andra utvärdshus, liksom i Berns och Blanch, var det emellertid vanligt med kvinnlig publik. Vilken gammal stockholmska har t. ex. ej att minnas en sexa på Blåsut eller en kräftsupé uppe i linden på Strömsborg!

Min egen erfarenhet på detta område var givetvis minimal. Dock bevarar jag i livlig hågkomst att jag några gånger efter ett teaterbesök, i sällskap med föräldrarna och några av deras vänner, fick följa med på supé till Du Nord. Man kunde där få ett enskilt rum med ingång från Wahrendorffsgatan. Henning Berger beskriver i Drömlandet noga denna lilla matsal och förmaket innanför med röda schaggmöbler, konsoler med

Amor och Psyke, pianino och trymål med vaser och bukett av vax- och pappersblommor. Han ger en dräplig skildring av en begravningssupé, som där avåts av Stockholms förnämsta vaktmästare, alla med patriotiska sällskapets guldmedalj och i urkedjan den lilla mursleven. Henning Bergers roliga skildring yppar en hel del om deras herrars vanor. »Ser unge Bendel», upplyser t. ex.

Strömsborg. Träddungen t. h.

en av dem »kaviaren skall ha den riktigt slösaktiga kaffesumpens konsistens, men icke utseende! Den skall vara svart som crêmenoiren till ridskaften, vad färgen beträffar, men kornen skola vara stora som hagel och smälta som salt snö — helt långsamt — i munnen... Och ingen lök! Fy fan, sän't barbari med löken!» Nog hade den beskrivningen varit i säck innan den kommit i påse!

Berns och Blanch hade en helt annan publik än nu. Båda voro omtyckta och fullt respektabla familjeställen,

och flera kända stockholmare hade stambord där. Särskilt Berns bjöd på utmärkt orkestermusik under anförande av August Meissner. Men även Blanch hade god musik, i synnerhet under Georg Lumbyes tid, således hela sjuttitalet. Den äldre Lumbye förde som bekant taktpinnen i Köpenhamns Tivoli. Honom beviljade den danska riksdagen 500 rgs dl. understöd som ett erkännande av det förädlande inflytande han utövat på den stora allmänheten. August Meissner kunde i lika hög grad ha gjort skäl för ett dylikt erkännande. Hans »populärkonserter» hade alltid goda program och voro till trängsel besökta. Jag griper ett program bland de många: Beethovens andra symfoni, Glucks *Alceste* ouverture, Reinikes introduction till *Kung Manfred*, Södermans konsertouverture och Nordqvists sorgmarsch.

Som vi bodde på Nybrogatan var det till Berns min far styrde kosan, då han ensam eller i sällskap ville ha en »tuting», och han hade, enligt överenskommelse med överkyrpar Lundberg, ett bord högst upp på ena läktaren i den ursprungliga salongen, där Strindbergs röda rum låg i fonden. Tutingarna, som då allmänt druckos, voro bryggda av arrak, konjak eller rom. Den första sorten kallades ljus, de båda andra mörk tuting. De serverades i två storlekar; en liten tuting kostade 25 öre. Vanligen avslutades kvällen med en av Berns' välkända sexor. Jag kan ännu se för mig den stora brickan med sill, ost och åtskilligt uppskuret, oskalad potatis, köttbullar och något annat småvarmt, och så två små brännvinsflaskor, på vilka stod i gulröda bokstäver »Pomerans» och »Renadt», samt bäjerskt öl. Allt detta kostade 75 öre. För barn beställdes ej en särskild portion; de åto gratis av de äldres rikligt tilltagna. Hovkonditor Berns lär ha varit den förste att använda pappersservietter. Dessa voro

för sin sällsynthets skull uppskattade bytesobjekt i skohandeln med bokmärken, frimärken o. s. v.

I ett samtida kväde, av Calixtus (Carl Ludvig Törnberg) i Söndags-Nisse, om en afton i Berns lyda de första raderna:

Jag satt hos Berns, där salen tycktes simma,
i månskensglans och paradiskt ljus,
där Bacchi safters makt man får förnimma
och svärmiskt höjas över jordens grus,
där August Meissners taktfullt svängda pinne
förstår att rycka med sig själ och sinne
och gör en verkan ofta nog enorm.

På sommaren kunde publiken strax utanför Berns och Blanch på kvällarna för fem öre i timmen få hyra trädgårdsstolar och sålunda bekvämt avnjuta musiken, som då spelade ute.

»Blanch eller Berns, det är den envisaste av alla envisa frågor som förfölja oss här i livet», säger en av tidens kåsörer, »vare sig det är fråga om en enkel kopp kaffe eller ett glas punsch, ett rendez-vous eller en affärssuppgörelse. Ja, det är nästan rentav omöjligt att efter kl. 7 passera Arsenalsgatan eller snedda över 'torget', utan att den frågan möter en i personifierad form. Ja, tro mig, ärade läsare, eho du vara må, om du tillhör gräddan eller vasslan i samhällets stora filbunke — du går aldrig säker för den frågan.» Och kåsören slutar med att »svaret, Gud nåde oss så visst, blir Blanch och Berns.»

På båda dessa ställen övades under somrarna flitigt brunnsdrinkning. Berns annonserar om sin »Carlsbader-brunnssinrättning med artificiella och naturliga mineralvatten». Läkare fanns tillgänglig i brunnssalongen mellan 6 och 9 på morgonen.

Stockholms värdshusliv i hela dess utsträckning har emellertid bröderna Selander så vederhäftigt och fullständigt skildrat i Två gamla stockholmares anteckningar, att det ej finns någon anledning för mig att här gå djupare in på ämnet.

Utom restauranglivet gavs det knappast något annat offentligt nöje att räkna med än teatern. Men så var teatern också uppskattad, inte minst operan. Den var så verkligt populär som den aldrig varit sedan. Likaså alla de andra teatrarna, från Dramaten ner till Hammers lada vid Strömmen och teatern i Humlegården. Man kan också iaktta vilken dominerande plats teaterminnen inta i alla slags memoarer från sjutti- och åttitalen. När man hör gamla stockholmare tala om sin ungdom slår det aldrig fel, såvida förstås de inte växte upp i läsarkretsarna, vilka ansågo all teater för djävulens bländverk, att de ha hela artistkretsen på sina fem fingrar och i detalj kunna redogöra för dens eller dens makalösa tolkning av den eller den rollen. Våra nuvarande skådespelare komma säkerligen inte att behållas i så trofast minne av dem som nu i sin ungdom uppleva deras glanstid. Inte för att de gamla, generellt taget, voro bättre konstnärer (d. v. s. operetten stod ju på en himelsvitt högre nivå; såsom t. ex. Offenbach då spelades, kommer han nog aldrig att spelas mer), men de voro ej utsatta för den stora nationella och internationella filmkonkurrensen. Teatern var ensam om publikens beundran, den var det stora allbehärskande nöjet, och det begicks om jag så får säga med verklig andakt. Teaterkulturen stod givet inom alla samhällsklasser högre än nu. På Operans fjärde och femte rader sågs en publik ur de allra enklaste folklager. En särskilt rolig operaafon kunde man

skaffa sig genom att tillsammans med några vänner hyra halva femte raden — den kostade visst 11 riksdaler —, som det slutna sällskapet då disponerade alldeles för sig själv. Under föreställningen hängde man över barriären, men då ridån gick ned skyndade man sig att ta plats på bänkarna längs väggen för att ej bli sedd från salongen. Från femte raden hade man också den bästa utsikten över den stora kronan när den halades ner och hissades upp. Det var ganska nervspännande, och man kunde ej låta bli att låta fantasien syssla med tanken: Om linan brister... Att teatern betraktades med mera vördnad berodde väl bl. a. därpå att spelsättet — som vår tid nog i mycket skulle finna uppstylat och förkonstlat — lade ett större avstånd mellan skådespelarna och publiken. Går man igenom de olika teatrarnas repertoar något år under sjuttitalet, så skall man finna, att också då spelades en mängd efemärt skräp, men det var av mera oförarglig och gemyttlig art än nu. Blanches, Frans Hedbergs och Jo. Jo:s folkskådespel voro av en betydelse som vi nu ha svårt att till fullo förstå. Dock har det ju visat sig att de försök som gjorts att återuppta de bästa av dem slagit väl ut. En styrka framom vår tid ägde teatern ovedersägligen i de väl hopsvetsade ensemblerna. Personalen fanns på sin plats hela spelåret, och de bästa stannade vid samma teater under hela sin verksamhetstid. Nils Wilh. Almlöf t. ex. tillhörde Dramatiska teatern i femtiosex år.

Några särskilda barnföreställningar har jag intet minne av. Men jag fick ofta följa med föräldrarna på deras teaterbesök. Föreställningarna började redan klockan 7. Min första operaupplevelse var — Faust. Opedagogiskt — ja, om man så vill: det var slumpen som avgjorde. Visserligen hade ju mina föräldrar ibland gästtat Stock-

holm, men när de nu kommo »från landet» voro de naturligtvis mycket hågade på teater, och Faust bar till att bli det första som gavs. Någon skada tog jag sannernligen ej, ty jag begrep ingenting, blott att det var obeskrivligt vackert samt oerhört spännande hur det skulle se ut vid nästa ridåuppdragning. Av Lagergrens minnen vet jag, att det var fru Stenhammar som sjöng Margareta, Arnoldson Faust, Willman Mefistofeles och Charlotte Strandberg Siebel. Jag kan ännu fullt tydligt se för mig Margareta på halmbädden i fängelset; denna scen tycks således ha gjort det starkaste intrycket. Bland de operor jag fick följa med på under de närmaste tre, fyra åren erinrar jag mig som särskilt roliga för barn Mignon, Nürnbergerdockan samt Trollflöjten, med en Papageno som från huvud till fot var klädd i en skimrande blågrön fjäderskrud — han är väl nu mycket riktigare utstyrd, men min barndoms Papageno var mycket vackrare; Nattens drottning var ingen mindre än fru Michaeli. Och så Afrikanskan! Något så sällsamt vackert som den granna Selika (Signe Hebbe), lutad mot trädet, och hela scenen strålande i röd belysning, hade min fantasi ej kunnat drömma om. Skeppet på det stormande havet var för publiken ett under av maskinmästar-konst. Upphovsmannen hette P. F. Lindström, en av Operans skickligaste maskinmästare. (Han uppfann också en korkupdragare, som användes på restaurangerna.) Vad jag alltid satt och längtade efter var baletten, oblandad och oförfalskad tyllkjols- och fåspetsdans utan alla svårbegripliga symboler, sådan man ännu kan få se den vid sidan av den moderna balettkonsten på »Det Kongelige» i Köpenhamn, där Bournonvilles traditioner alltjämt hållas i helgd.

Om teatern gäller emellertid för denna min skissering

av sjuttitalet detsamma som om restaurangerna: där finnas redan en mängd sakkunniga och utförliga redogörelser.

Till ett välordnat hem ansågs höra en husläkare, en typ som nu är ställd på avskrivning, och den passar ju inte heller vår tid. Men även om den gamla husläkaren givetvis ej var lika väl skickad att sköta alla slags sjukdomar, kom han dock i en mera personlig kontakt med familjerna och fick genom många års bekantskap och vänskap en intim kännedom om sina patienter. Han var även en självskriven gäst på familjens kalas. Det fixerade årsackordet gjorde också, att man ej drog sig för att tillkalla honom. Läkarna hade i allmänhet egna ekipage, »läkardroskorna», som alla kände igen. Folkhumorn döpte en homeopatisk doktor G:s svartvita hästar till Hum och Bug. — Statistiken visar som bekant att klena barn ströko med under de första levnadsåren i betydligt större antal. Barnsjukdomarna voro förstås desamma. Men man ägnade ej på långt när samma uppmärksamhet åt deras följsjukdomar, d. v. s. sambandet mellan dessa och den primära uppfattades ej lika säkert. Alla föräldrars stora skräck var difteri. Det var med ångest de hörde denna sjukdom konstateras hos sina små — mången gång fick den heta strypsjuka. Okänd som serumterapien var hörde det också till de sällsynta undantagen att läkarna lyckades rädda livet på de små patienterna. Mången gång miste samma familj flera barn på en gång i denna sjukdom.

Även sjukdomar bli gammalmodiga eller rättare ändra namn. Vem hör nu talas t. ex. om frossa, älta eller örsprång? Men alla tre voro i min barndom vanliga. Jag hade flera kamrater som hade antingen varannan- eller vartredjedagsfrossa, och de voro dessa dagar mycket

7. — *Linder. På den tiden.*

frusna och eländiga. Örsprång botades i allmänhet med heta sandpåsar. Andra medel som jag hört talas om var varm stekt lök, som lades i örat, eller också kamferdroppar på en bomullssudd. Småbarn ledo av ältan och smordes med olja och buro kryddpåsar om halsen. Jag vill minnas att den undergörande fru Dahl verkade redan på sjuttitalet och gjorde i ordning sådana påsar.

En sjukdom som man hörde oftare talas om än nu var höftsjukan. Barn lågo månader, ja år för denna allvarliga åkommas skull. Var det ibland barnförflamning? Den kände massören kapten Brandt behandlade med framgång höftsjuka.

Blindtarmar hörde man aldrig talas om, men väl om hastigt förödande bukhinneinflammationer, som nog ibland voro liktydiga med blindtarmsinflammationer.

Unga flickor skulle alltid någon tid lida av bleksot och ordinerades då att äta järn eller dricka porter med ägg i.

En vacker dag slog hertigen av Värmland sitt ena knä och fick därefter gå på kryckor. Sakkunskapen härhemma plåstrade förgäves. Han sändes då ut till doktor Metzger i Amsterdam och kom hem frisk. Det var ju ett under. »Det inte minst märkliga i Metzgers metod», skrev en korrespondent, »är att inga inre medel användas, endast yttre manipulationer och strykningar med händerna (icke magnetism, som doktor M. i egenskap av realist icke vill, åtminstone ej i teorien, erkänna). Läkare böra sändas ut för att studera metoden.» Genom drottningens förmedling fick också livmedikus Hafström komma ut till Metzger, som dock gjorde till villkor att Hafström ej fick lära ut konsten åt någon. Så kom Hafström hem och gjorde också han underverk; »av auktoriteter inom den kirurgiska

vetenskapen utdömda fortkomstledamöter blevo fullt brukbara». Emellertid funno läkare som åsågo hans demonstrationer att även de skulle kunna utöva trolleriet, och småningom började flera praktisera i massage, och människorna kastade sig med begärlighet över den nya kuren. Bland svenskar som blevo botade av Metzger personligen var professor Carl Curman. Drottning Sofia erhöll också flera gånger behandling av honom.

Det fanns åtskilliga original bland de gamla läkarna. Främst var det Malmstens repliker som voro i folkets mun. Hans råd till en övergödd patient att leva på femti öre om dagen och förtjäna dem själv och andra dylika infall liksom hans förklaring, att om folk visste hur nyttig konjak var, så skulle de supat ihjäl sig, förvärvade honom sympati i de bredare lagren. En firma lät på etiketten till en av sina konjakssorter trycka »recommandé par Mr le professeur Malmsten».

Skräcken för kolera och koppor var mycket levande. Den våldsamma koleraepidemien år 1865 var ännu i hemskt minne, och mindre epidemier härjade i Gävle 1872 och i Skåne 1873. Året därpå utbröt i Stockholm en allvarlig koppepidemi, och det blev ett våldsamt vaccinerande, bl. a. i Berns salong, där doktorerna Häggström,

Professor Malmsten.

Holmström och Grahl tjänstgjorde. Under en vecka insjuknade 180 personer, och 23 % av alla angripna dogo. Doktor Anton Nyström, som bodde i det lustiga konkava röda huset vid Wahrendorffsgatan, tycks ha varit frondör mot vaccination. Han annonserar nämligen att han meddelar »lättillgängliga och säkra medel mot koporna». Han gav också ut en broschyr i ämnet.

»Tandvärk botas genom ett enkelt och oskadligt medel utan användande av den lika fördärliga som brukliga utvägen att uttaga den sjuka tanden», annonserar i mitten av sjuttitalet en legitimerad tandläkare. I motiveringen för en lärostol i ämnet vid Karolinska institutet heter det: »Då den nuvarande civilisationen tyvärr gör tandläkare outhärliga...» Vederbörande drömde nog inte själva om graden av outhärligheten och arten av den fenomenala utveckling av tandläkekonsten som teknik och medicin i förening skulle göra möjlig för detta yrke. — I äldre tider var verkligen skräcken att gå till tanddoktor fullt motiverad och namnet »tortyrstolen» fullt berättigat. Detta faktum samt bristen på insikt om tandvårdens vitala betydelse gjorde, att verklig tandskötsel egentligen förekom blott inom »the upper ten» och att den övriga allmänheten inskränkte sig till tandutdragning och löständer. Det fanns visserligen ett bedövningsmedel att använda för tandläkare, nämligen lustgas, men medlet ställde sig dyrbart, därför att läkare måste biträda vid varje fall. — Härmed är icke sagt att det ej t. ex på sjuttitalet, varom nu närmast är fråga, fanns flera för sin tid skickliga tandläkare, såsom Berggren, Dahlin, Huselius, Larsson, Martin, Skogsborg. Men hur bet skulle inte en nutida tandläkare bli, om han utan vidare fördes in att praktisera i arbetsrummet hos en kollega från den tiden!

Om hon inte egentligen kan nämnas särskilt tidstypisk, så hör hon dock med i skildringen, tanten som kunde spå, den gamla fröken som kunde lägga ut en stjärna. Hon förekom, tror jag, i mångens umgängeskrets. Under det nyktra och naturvetenskapliga åttitalet blev hon omodern. Men i vår tid åtminstone lär hennes konst stå högt i flor, fast hennes typ säkerligen är en annan. Vår spå-

Vaccination i Berns salong 1874.

gumma var en gammal rar fröken B. Hon hade i sin ungdom varit husmamsell hos landshövdingen i Stockholms län och där en gång med kortens hjälp lyckats uppklara en stöld. Efter den turen kom hennes storhetstid, och hon hämtades i fina ekipager till adliga familjer för att lägga sina stjärnor. Mången gång när hon hade det knappt om utkomsten hörde jag henne säga: »Ja, jag var allt bra dum som då inte gav mig till riktig spåkärring.» Hon medförde alltid i piraten sin egen kort-

lek; en verkligt spåkunnig begagnar aldrig främmande kort. Jag ser henne ännu tydligt för mig, läggande och kommenterande sin stjärna vid salsbordet under hänglampan och med kaffebrickan med den glänsande mäsingskannan bredvid. Det var hemtrevligt! Eller också drogs ett spelbord fram till brasan, så att hon kunde se vid skenet av den, under det att rummet för övrigt låg i skymning. Och det var ändå mer stämningsfullt. Egentligen var det inte alls meningen att jag skulle höra på. Det antogs att jag, där jag satt för mig själv, läste läxor eller lekte med dockor. Mest intresserade det mig när hon gick utanför familjen och siade t. ex. om kunglighetens öden. Ända till hennes död, 1908, råkades vi då och då, och hon lade under årens lopp hundratalstjärnor för mig. Det måste ju någon gång slumpa så till att vad hon spådde precis slog in. En gång i min barndom ansåg jag mig dock storligen bedragen av henne. Många med mig minnas säkert det stora Hantverks- och Industrilotteriet, som gick av stapeln någon gång i början av 1870-talet, och vars lockande vinster utställdes i Hantverksföreningens lokaler i gamla *de la Croix*' salonger vid Brunkebergstorg. Det ansågs för en fosterländsk gärning att uppmuntra detta lotteri. Jag hade fått gå med och titta på vinsterna och även fått ta en lott. Fröken B. spådde mig nu att jag skulle vinna en dyrbar blank vara, och min fantasi kretsade kring alla de smycken jag sett. Och så vann jag en smörgåsdosa, sådana som barn då medförde till skolan! Utom att detta ej alls var vad jag drömt mig, var denna dosa svartlackerad med ett par förgyllda ränder, under det alla kamraternas voro av bara bleckplåt, så att jag till på köpet fick lida smälek för min »fina dosa». På samma sätt gick det i allmänhet taget med alla den

kära gamla B:s spådomar; hon lovade mig allt vad hon själv önskade att livet skulle ge mig, men det blev ofta bara i stil med den lilla smörgåsdosan. Ehuru jag således ofta såg hur det gick till att spå, kunde jag aldrig lära mig det. Men jag har hela livet medfört en känsla av vidskepligt obehag vis-à-vis spader sju och spader åtta, ty de korten sades alltid föra »förargelse» med sig på något sätt och visst också sjukdom och död. Nu för tiden äro de väl som sagt försvunna, de gamla spåtanterna med sina pirater och sina kortlekar, och tidens smak för mysticism har andra mer och mindre professionella representanter.

Aldrig talades det i familje- och umgängeskretsen om affärer, pengar, placeringar, aktier o. s. v. Inträffade någon uppseendeväckande krasch, så dryftades den förstås, men eljest var det privata livet välgörande fritt från dylika samtal. Dock minns jag i föräldrarnas umgänge en gammal fru Berndtson, vars ärende alltid var att tala aktier med min far. Mig intresserade hon mera för sin hårklädsel av vita spetsar och gredelina band, som hon förde med sig i en s. k. mösskorg, samt sitt uppehållsband, en tjock resårnodd, som knäpptes ett stycke nedanför midjan och genom vilken klänningskjolen drogs upp, så att den ej skulle släpa i gatan. Hon var alltid i ångest för sina penningplaceringar. Min far rådde henne mycket ogärna, ty han visste, att det alltid kom surt efter. Livförsäkringsrörelsen var då i sin början i Sverige, och gumman B. hade på hans inrådan gått med i ett sådant bolag. Men sedan kom hon ideligen halvgråtande och berättade, att alla människor beklagade henne som tagit ett så ödesdigert språng ut i mörkret. Om det t. ex. skulle komma en epidemi som förorsakade stor dödlighet och bolaget skulle pressas

på utbetalningar, så skulle det naturligtvis stå på huvudet o. s. v. En gång slog min far näven i bordet och sade: Nå, så ska jag överta aktierna. Men det ville gumman inte heller! Jag har berättat denna lilla episod som bevis för dels att det även då fanns fruntimmer som själva skötte sina affärer, och dels att också livförsäkringstanken i början mötte motstånd och måste kämpa sig fram till allmänhetens förtroende. — Som ett litet lustigt apropå kan nämnas, att fondbörsens hela försäljningssumma för år 1870 var 377,541 kronor. I tidningarna förekommo aldrig fondbörsnoteringar. Dem fingo intresserade gå till börsen eller till mäklarna för att få reda på.

Lugnt och sorglöst, glatt och gemytligt — det är det intryck jag främst behållit — flöt det dagliga livet fram inom de borgerliga kretsarna i småstaden Stockholm. Tänk t. ex. bara på en sådan detalj som tidningarna: hur få, hur små och ur nutidens synpunkt sett fria från all sensation de voro! En vanlig tidning var genomläst på tio minuter, och man hade under tiden minsann inte jagat världen runt. Och inga intervjuer och inga hemskildringar. Betecknande är denna notis i Dagens Nyheter 1870: »Som det inte är brukligt inom svenska hovet såsom inom åtskilliga stora hov inbjuda publicister eller lämna tillträde till referenter kunna vi ej meddela skildring av denna bal.» Några år senare tyckas förhållandena ha ändrats, ty D. N. refererar en hovbal och uttalar sig gillande om »värden och värdinnan». Emot politiska motståndare anslogs i allmänhet en lugn och hyfsad ton, som nutidens skribenter i politik ha allt skäl att både avundas och studera. Små tjuvnyp förekommo dock naturligtvis

pressorganen emellan. Dagens Nyheter skriver en dag t. ex.: »Då vi varken behöva hyra rum eller söka tjänstefolk läsa vi naturligtvis i allmänhet inte Stockholms Dagblad.» — En gång stod i någon tidning om en uppgift i Dagens Nyheter, att den var en ankunge utkläckt i ankdammen på Täckä Udden (Rudolf Walls sommarnöje). Då svarades i D. N.: »På förekommen anledning får jag meddela att på Täckä Udden ej uppfödas några ankor. Rosa Wall.»

När man ser dessa små blad, med två sidor text och två sidor annonser, kan man knappast förstå — även om man beräknar att det inte fanns telefon och bilar, stenografi och radio — hur det kunde sysselsätta en hel redaktion att få ut en tidning. En nutida redaktion och teknisk personal skulle väl på ett par timmar stöka undan ett dylikt nummer. De tidningar som räknades med voro främst Stockholms Dagblad — Sveriges Times — under Walldéns förnäma spira, Dagens Nyheter under Rulle Walls mera livliga, Nya Dagligt Allehanda, redigerad av Karl Adam Lindström, och sist men ej minst L. J. Hiertas Aftonblad, redigerat av August Sohlman, efter hans död av S. A. Hedin och mot slutet av sjuttitalet av P. A. Gödecke. Fäderneslandet redigerades av S. M. Ödman. Den lär ha varit mycket läst inom societeten. Det var ju det enda skandalbladet, och så hade det i sin art verkligt välskrivna följetonger av redaktörens maka, J—y Br—n. Men prenumerationen å denna tidning lät fint folk göra genom betjänten eller kammarjungfrun. Att Fäderneslandet ej ansågs för något sanningsvittne, kan man förstå av en uppmaning som en lång tid upprepades i Dagens Nyheter: »Tro ej på något som står i Fäderneslandet, såvida det icke är hämtat ur någon annan tidning.» Man förvånas över hur föga kvicka Söndags-Nisse och

Kasper nu förefalla, när man betänker vilken strykande åtgång de hade. Fliegende Blätter syntes mycket på rakstugorna. — Följetonger — i den dagliga pressen voro Ouida och Wilkie Collins mycket uppskattade namn på detta område — togos i allmänhet vara på. De klipptes ur, bundos in och gingo i lån bland vänner och bekanta. Det fanns ju inga billighetsromaner.

Förmånen av ett otal veckotidningar, med bl. a. en massa avskrifter ur mer eller mindre tillförlitliga kokböcker, var denna tid lyckligt befriad ifrån. Men de få som funnos: Ny illustrerad tidning, Förr och nu, Familjjournalen, Svalan m. fl., stodo på en litterär, konstnärlig och allmänbildande nivå som ingen av de nuvarande, relativt sett, nå upp till. Den tyska modetidningen *Der Bazar*, som innehöll åtskilligt mer än moder — den hade t. ex. en gång en spännande följetong som hette *Die Dame ohne Herz* — prenumererades så flitigt på, att redaktionen ansåg det förmånligt att ge ut en svensk upplaga. Modetidningen *Freia* var en översättning av *Die Modenwelt*. Tyskfödda fruar höllo alltid *Die Gartenlaube*. Ett tyskt verk som hade många svenska abonnenter var *Über Land und Meer*.

Även inom illiterata familjer samlades man ofta kring lampan om kvällarna för högläsning. Man läste *Arbetet* adlar mannen, *Mannen* av börd och kvinnan av folket, *Ett köpmanshus* i skärgården, *En nyckfull kvinna* och alla de andra romanerna av fruarna Schwartz och Carlén, *Blanches bilder* ur stockholmslivet, Åbergs och Per Thomassons historiska berättelser, Leas små noveller, Claude Gérards (*Aurora Lovisa Ljungstedts*) Samlade berättelser och *Mattis'* (*Mathilda Tengboms*) noveller Skäl och kärna. (*Mattis* var gift med Georg Lundström, den sedermera under sig-

naturen Jörgen kände förträfflige kåsören, och faster till arkitekten Ivar Tengbom.) Beecher Stowes *Små rävar*, *Små tomtar*, *Rosenrött tyranni* m. fl. och Marlitts romaner voro också mycket lästa, liksom Gregor Samarows historiska romaner, t. ex. *Spelet om kronor och spiror*, och *Jokais romaner*. Den vandrande juden och *Parisiska mysterier* av Eugène Sue, *Blanches förebild*, voro mycket populära. Det var som synes ingen sensationslitteratur; delvis var den onekligen både sentimental och melodramatisk, men den var till glädje och vederkvickelse och oroade inte sinnena med svårlösta problem. En författare som nog lästes mycket, fastän det ej ansågs *comme il faut* att tala om honom var Paul de Kock. Det är nu över fyrti år sedan jag såg en roman av denne författare, men jag är tämligen säker på att en förnyad bekantskap med honom skulle uppenbara, att frivoliteten var mera känslösam än osedlig. För tillfredsställelse av äventyrlusten hade man *Greven av Monte Christo* och *De tre musketörerna*, ännu i dag det bästa som står till buds.

Ej är det att undra över att kvinnorna i de enkla borgerliga hemmen, där de gingo i hushållsbestyren eller sutto timtals vid nål och stickor, gärna sökte fånga gatans — vimmel (ja, uttrycket fanns verkligen redan då!) i en reflektionsspegel, att de gladde sig åt en kanariefågels kvitter eller melodin från en gammal speldosa i en tystnad som ej ideligen bröts av telefonsignaler, spårvagnsklockor och biltjut, att de vårdade sig om de färgrika blommande växterna, att männen gävo sig tid att sitta timtals vid brädspelet, att teaterbesöken blevo verkliga upplevelser och att familjens medlemmar gladde sig åt besök — både oförutsedda och sådana som de själva

påkallat genom ett litet vikt och med munlack hopfäst bjudningsbrev, som kostat tre öre i transport — och att de gärna för gästen satte på kaffepannan eller värmdetoddyvattnet.

Karikerad modebild från slutet av 1870-talet.

MINA FÖRSTA SKOLOR OCH LEKAR. FOLKNÖJEN.

Långa, kalla vintrar och mycket snö kommer jag ihåg från mina första skolår. Något av detta minne får väl skrivas på barndomsintryckens pregnans. Den engelska författarinnan Rose Macaulay säger i en av sina böcker: »Heta somrar och urkalla vintrar påstå våra föräldrar att de brukade ha. Man är inte tvungen att tro dem, men det är en pittoresk tanke.» Men vintrarnas lägre temperatur då är visst även ett objektivt faktum. Var således vinterkylan stark, så voro också flickungarna ordentligt påbyltade. Bastanta underkläder, flanellivstykke, patentstickad yllekjol, plyschfodrad pikékjol och gärna en tredje av moaré eller kläde. Ovanpå de vita buros svarta sammets- eller flanelbyxor; ja, somliga barn voro till och med utrustade med maggördel, ett bland vuxna mycket vanligt plagg. Tjocka ullstrumpor och flanelfodrade kängor. Men strumporna hasade gärna ned över knäet, ty strumpebanden löpte nedanför kring benet. De voro av kautschukband, röda, blå eller randiga, och försedda med blanka knäppen; de tappades ideligen. Mot slutet av sjuttitalet kommo i handeln ett slags fina elastiska galvaniserade spiraler, som kallades »patenterade strumpeband». De sågo ut som små silverormar och voro mycket eftertraktade, men dyra. De kostade nämligen en hel krona, under det att man kunde få kautschukbanden för femti öre. När ett litet pyre så fick på sig den tjocka

doffel- eller schaggkappan och väderhuvan, så hade hon en försvarlig tyngd att bära på. De gamla väderhuvorna, eller som de också kallades »bahytterna», »kråkorna», voro utomordentligt praktiska; om hals och öron frös man aldrig. Huvorna voro av svart siden, vadderade och stickade, försedda med en bred krage, som låg ut över axlarna, och prydda runt kanterna med ett veckat siden-rysch. Men även kråkorna, hur praktiska de än voro, blevo i sin tur »fula» och omoderna. Och så kommo baschlikerna! De voro av svart eller kulört kläde med en guld-träns längs kanterna och en sådan där mjuk, fjunig silkestofs hängande bak. Det var en fröjd när man fick byta ut kråkan mot en baschlik! — Om pojkarnas utriggning minns jag inte mer än att de ofta hade skinnlappar bak på byxorna och ibland också på knäna.

När man kom utspringande på morgonen på väg till skolan, var det jämförelsevis livligt på gatorna, tack vare dihlströmare, mjölksurror och sotare. De förstnämnda kommo i grupper om tre fyra stycken, utrustade med kärror, kvastar och spadar. Ty det var dihlströmarna som ombesörjde gatornas renhållning och tömde de stora soplårarna av trä på gårdarna. Men innan dess kom sogubben med sin raka och fiskade upp lump av alla de slag och stoppade i sin säck. Dihlströmarna hade långa grågröna rockar och kasketter med en nummerplåt. De bodde i Dihlströmska inrättningen på Söder, vilken nu gått upp i stadens allmänna försörjningsinrättning. Dihlströmarna hade en charmant utsikt över inloppet till Stockholm, så att när Wega kom bjöd föreståndaren sina vänner att åse dess infärd från inrättningens fönster.

Sotarna, med viska, steger och raka, såg man dagligen och hörde deras rop. Så på den tiden lönade det sig

verkligen att skrämman barn för sotarn. Trots det myckna sotandet var skorstenseld en mycket vanlig företeelse.

De lantliga mjölksurrorna slutligen skamlade i väg i långa rader. Det fanns ju ingen mjölkcentral som mellanhand, och många föredrogo framför att köpa sin mjölk i magasinet att få den direkt från herrgårdar eller bondställen. Flera mjölksurror kommersade också på tor-

Dihlströmare.

gen. Tack vare dessa anordningar gavs det tillfälle att köpa råmjölk till kalvdans, en då ganska vanlig rätt, som man nu aldrig ser till.

Min första skola blev mamsellerna Biraths och Krooks i Majorsgatan 9 B. Det var en sådan där liten vinkelskola, som det fanns gott om. Den var inrymd i två rum; i det ena sutto abcdarierna, i det andra alla de övriga. Pulpeter förekommo inte; det gick lika bra med stolar och bord. Vårt första vetande fingo vi ur Silje-

ströms abc-bok. Det var en riktigt genialisk encyklopedi, som började med alfabetet och små fabler och barnberättelser och slutade med Dummerjöns på berget, Robinsons äventyr, åtskillig naturvetenskap, läran om kropp och själ, människoraserna, moraliska sentenser, Fader vår, utdrag ur psaltaren och ordspråksboken och bergspredikan — allt sammanfört på 180 små sidor! Men nu skulle det förstås ej gå an att låta barn i en abc-bok läsa t. ex.:

En het tok och ett kok. — Här har man mat och öl. Tål du öl? — Var god och bed din far om vin. — Kan du få en sax för ett ax? — Den där tar en sup. — Vad är det för sorl? Det är blott porl från ån. — Var arbetsam, eljest blir ensamheten odräglig. — Tänkte du ej mer på din fattiga lidande farmoder? — Ät och drick aldrig någonting utan att veta vad det är. Jorden beskrives sålunda: Jorden är mycket stor. Överallt på jorden finnes en stor mängd saker att se, höra och lära. I somliga länder finnas lejonet och tigern, i andra kamelen, i andra renen. Vi se djupa dalar och höga berg. Vi se stora floder och sjöar och vattenfall. På somliga ställen finnas eldsprutande berg; på ännu andra ställen kokheta källor. I somliga länder är det så varmt, att människorna som bo där icke behöva några kläder. I en del kalla länder bo människorna i jordkolor och kläda sig i djurs hudar, vilka äro ganska varma. I andra länder är det varken särdeles varmt eller särdeles kallt. Ohyfsade folkslag bo i jordhålor, riskojor och tält, men de hyfsade eller civiliserade i ordentliga hus.

Men kan man å andra sidan begära en mer koncentrerad och klar utredning avsedd för småbarn än den följande om Böcker:

Vi sade att i forna tider ett slags vass nyttjades att skriva på. Denna sorts vass kallades av romarfolket *papyrus*. Därav kommer ordet *papper*. Fordom skrev man även på torkade löv eller blad av träd; därav kommer att vi tala om *blad* i en bok.

Ett folk som hette greker kallade en bok för *biblion*. Därav kommer, att ett rum, där böcker förvaras, brukar kallas *bibliotek*.

Vi sade även att den inre barken av träd nyttjades att skriva på. Våra förfäder begagnade härtill barken av *bokträdet*. Därav kommer: att en bok att läsa uti fått samma namn som trädet.

Till sist ett par verser:

På handen har du fingrar fem,
så nyttja rätt var en av dem.
Vad nyttigt är, det tag dig för;
tag aldrig vad dig ej tillhör.

och

Så litet värd en knappnål är;
tag den dock väl till vara.
Ty litet kan bli mycket: lär
dig blott i tid att spara.

Några kindergartnerarbeten var det minsann inte fråga om. Det var att genast börja med virknålen. Man fick lära sig konsten på en kaffelapp av ullgarn, vilken användes att lägga om skaftet på kaffepannan. Så fick man övergå till ankartråden och den fina virknålen, som skruvades in i ett benskaft, samt antimakassarstjärnorna. Den första »antimakassa» jag virkade hade tjugufem stjärnor, och det var inte så lätt för en sexåring att komma ut med. De första lärospånen i sömnad gjordes på en näsduksfäll, ett för nybörjare naturligtvis oerhört tråkigt arbete. Jag kan ännu se för mig min första fäll, smutsig och ojämn, och den kostade mig åtskilliga tårar.

Eleverna i denna skola hade på min tid passion för att arrangera tablåer. Och som »tanterna» i denna och liknande anstalter inte voro bundna vare sig av styrelse, kurser eller examina, utan härskade suveränt, fingo vi alltid ja på vår begäran om detta nöje. Vi medförde hemifrån vad vi kunde komma över av pärlband (sådana trädades av stora kantslipade guld-, silver- och färgade pärlor), sidenklänningar, slöjor, tarlatan, spetsar, o. s. v. Vi klädde

8. — *Linder, På den tiden.*

ut oss till prinsessor, älvor, féer o. d., varvid ej blott sagorna utan också våra operaerfarenheter säkert spelade en stor roll. När så tablån var färdig avhämtades högtidligen tant Biraths syster, författarinnan Marie Sophie Schwartz. Hon var en imponerande gammal dam, med svart krusigt hår, kammat i gardiner, och vackra mörka ögon. Det stora, hemtrevliga förmaket var på samma gång hennes arbetsrum, och det hörde till ordningen, att varje nykommen elev skulle visas upp och niga för henne.

Våra böcker köpte vi i en boklåda i hörnet av Storgatan och Ladugårdslandstorg. Innehavaren var en ovanligt svartmuskig herre, som hette Nilsson. Han fortsatte sedan i hörnet av torget och Humlegårdsgatan. Med ett inköp i denna bokhandel är för mig förknippat minnet av, som jag hoppas, min enda medvetna lögn inför min far. Härmed tillgick sålunda. I första raden på Ladugårdslandstorg funnos flera karamellstånd. I dessa såldes bl. a. sirapsknäcker i små gula hamppappersstrutar à 1 öre styck, och de voro en stor frestelse när man på vägen till och från bokhandeln gick förbi stånden. Så skulle jag en dag gå till Nilsson och köpa Siljeströms räknebok. Jag hade fått med mig en krona, och boken kostade femti öre. På hemvägen förbi karamellstånden brände slanten i min hand, och jag växlade den för en knäck och fick tillbaka en massa kopparslantar, som jag hoppades min kära pappa ej skulle göra sig besvär att räkna. Men den turen hade jag inte.

— Vad kostade boken?

— Femti öre.

— Men här är bara fyrтинie.

— Ja, för se facitboken kostade ett öre.

Men den gubben gick inte! Min pappa förstod både

att facitboken ej betalades särskilt och att den i alla händelser inte ens den tiden skulle ha kostat bara ett öre! Jag har efteråt tillerkänt mig själv både en viss fyndighet i fråga om svaret, men också dumhet, ty varför sade jag inte helt enkelt att jag tappat ettöringen! Hur som helst — att jag aldrig glömt episoden beror kanske främst på att min far inte blev ond, men verkligt bedrövad. Ty det förstod och kände jag, och det intrycket blev mig nog mycket mera nyttigt än utösnung av några vredens skålar skulle ha varit.

Av mina kamrater från Birathska skolan minns jag bara en, som hette Hellny, och det gör jag ej för hennes egen skull, utan därför att hennes mamma hade »damgarderob» på Södra Humlegårdsgatan. I synnerhet societens damer brukade till sådana garderober — som det fanns gott om i stan — lämna in till försäljning bal- och sällskapsdräkter och hattar som ej längre hade sin första fraicheur. Det var förfärligt roligt att få leka i den där butiken och prova en del av grannlåten. Jag kan ännu känna den unika doften av verklig garderob som alltid fanns där. Hellnys mamma fick släppa till ur förrådet när vi gjorde tablåer.

Det minns jag också från mitt första skolar, att jag fick lida smälek för mina kopparhättor på kängorna och att jag grät och bad tills jag slapp dem. Glad blev jag också när jag, i stället för min gråa hemvävda klänning, fick liksom kamraterna en skotsk och ett svart moaré-förkläde med axelhängslen — en klädsam skoluniform.

Den Birath-Krookska skolan var upphovet till den av doktor Eugène Schwartz år 1885 öppnade Schwartzska skolan, nu Lyceum för flickor. Doktor Schwartz var son till fru Marie Sophie och således systerson till mamsell Birath. Till den nya skolan medföljde mamsell Krook.

Efter två år flyttade vi till Drottninggatan, och min nästa skola blev den Schückska, belägen 67 vid denna gata. Den hade många klasser i stora, luftiga rum och fyllde mycket större anspråk. Dess grundläggare var magister Martin Schück. Innan han öppnade sin egen skola, 1864, hade han varit en av pionjärerna för kvinnornas intellektuella utbildning och tillsammans med P. A. Siljeström, A. H. Fock och andra öppnat den Lärokurs för fruntimmer som sedan övertogs av staten och utvidgades till Kungl. Högre lärarinneseminarium.

Schückska skolan hade visst ett hundratal elever och utmärkta lärare och lärarinnor. Dess inspektör var prosten Sandberg i Solna. Moderna undervisningsmetoder användes. Botanik t. ex. lästes på stora svarta planscher med växten och alla dess delar i vita bilder, och där förekom även undersökning av levande växter. Även undervisningen i modersmålet, franska, geografi och historia har jag i bästa minne. Men som en mara stå för mig teckningstimmarna och de dödande tråkiga planscherna med streck, kvadrater, cirklar m. m., vilket allt skulle ritas av korrekt. Det var ju rena vansinnet att låta barn sitta och rita cirklar på fri hand!

Av Schückska skolans lärjungar erinrar jag mig bl. a. en systertrio, flickorna Josephson, som var allmänt beundrad. Den mellersta, Anna, med den elfenbensfärgade hyn och de tunga orientaliska ögonen ansågo vi för en stor skönhet. Hon rörde sig så lätt »som en ande», sade en lärarinna, som därför alltid utsåg henne att forsla kartor, planscher o. s. v. Hon heter nu fru Thiel. Den äldsta system, Lisen, är den älskvärda hustrun till denna boks förläggare, och den yngsta, Ida, är gift med den framstående läkaren professor C. D. Josephson.

Flickorna J. voro alltid lika och avundsvärt nätt klädda; jag kommer ännu ihåg några färgrika skotska klänningar. Flickorna Bång, vilkas pappa sedan byggde de stora husen vid Stureplan som ännu bära hans namn, gingo också i denna skola.

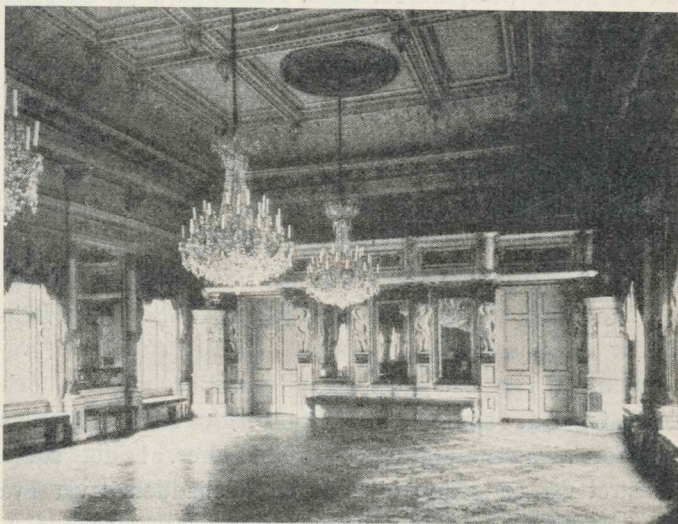
Denna nya trakt erbjöd mig åtskilliga nya förströelser. Vi bodde alldeles invid Trädgårdsföreningen, och den var då en utmärkt lekplats för barn. Denna park var en gång i tiden ett mycket besökt förlustelseställe med ridhus, teater och menageri. Wilhelm Davidson hade låtit uppföra de två paviljongerna; i den ena var kafé, i den andra höllos baler och dramatiska föreställningar. Han fick också Trädgårdsföreningens park upplåten för stora instrumentalkonserter och lät framföra »kolossala tonmålningar». I en, Slaget vid Lützen, medverkade 80 musici, och dessutom avbrändes ett briljant fyrverkeri. »Det var ett hav av eld och av toner med kanonskott, och där flöto floder av punsch.»

Numera var det blott en angenäm promenad- och lekplats. I de små paviljongerna hade Artur Hazelius sin första utställning av bygdeinteriörer. I det södra fönstret var en grupp efter J. W. Wallanders tavla Två Vingåkersflickor som plocka ja—nej på en prästkrage. Inne i paviljongerna voro stugu- och kåtbilder. Det var ett synnerligen lyckligt grepp av Artur Hazelius att på detta sätt intressera menige man för sin gärning. Samma bevekelsegrund hade han säkert med de varje månad i pressen publicerade förteckningarna på gåvor. Den stora allmänheten fick impulser att rota i sina gömmor och skänka doktorn lämpliga föremål.

Trädgårdsföreningens vackra park, anlagd av David Müller, som där inplanterat flera rara trädsorter, skövlades

för Norra latinläroverkets skulld, som på baksidan i stället fick ett prydligt och stämningsfullt sändhav!

I hörnet av Drottning- och Barnhusgatorna låg gamla Hotel Phoenix. De äro väl att räkna i tusental de vigslar och baler som ägt rum i dess festsal med de stora speglarna i förgyllda ramar och de röda schaggbänkarna runt väggarna! Och ännu leva väl en mängd gamla

Phoenix stora festsal.

stockholmsborgare som åtminstone någon gång varit med om ett bröllop på gamla Phoenix. »Nu har Phoenix jämnats med jorden, och dess namn har annekterats av en modern guldkrog. Men aldrig kommer till det nya Fenix den fina, glada societet, som hade sina fester på det gamla», säga bröderna Selander, och häri ge alla gamla stockholmare dem rätt. — Utanför Phoenix stodo nu vi ungar och hängde så ofta vi kommo åt vid bröllop och

baler för att få se en skymt av grannlåten. Strax ovanför Phoenix låg i Kungsbacken ett gammalt väffelbruk, vars mjuka, tjocka, avlånga väfflor vunno vårt stora gillande.

Gamla barnhuset vid Drottninggatan mellan Barnhus- och Vallingatan.

Mitt emot Phoenix, på andra sidan Barnhusgatan, låg Allmänna barnhuset. Vi sågo ofta barnhusbarnen, i flock och lika klädda, ge sig ut på promenad, och deras öde sysselsatte min och mina kamraters fantasi. Det var ju något oerhört mystiskt med dessa barn utan föräldrar, och vi tyckte förfärligt synd om dem. Vid den dåtida vaccinerings brukades merendels ympämne taget

från människor, och barnhusbarnen ansågos som lämpliga leverantörer. Jag fick en gång vaccin från »ett alldeles friskt barnhusbarn», och det gick verkligen bra. Överläkare vid barnhuset var hela Stockholms barnläkare, professor Hjalmar Abelin, en lika skicklig medicinare som intagande personlighet. Hans bok om Späda barns vård var en förträfflig handledning för den tidens unga mödrar — en tid då även bildade sådana behövde varnas för att ge dibarnen s. k. »tröstsudd», med tuggat innehåll. Även för min räkning anlätades han, en gång därför att jag hade »så dålig aptit». Nu var det så, att liksom den olärda folkmeningen ej gillade ett alltför rikligt yttre bruk av vatten, ansåg den det även skadligt att lägga in mycket av den varan inombords. Till middagen fick således jag, och jag vet att bruket var ganska allmänt, dricka mjölk. När Abelin fått höra min matordning sade han ganska kärvt: »Ta bort mjölken om middagarna och låt flickan dricka vatten! Ni kan väl förstå att hon inte kan orka äta så mycket, då hon skall sätta i sig ett stort glas oskummad mjölk.» Vad jag kände mig tacksam, ty jag tyckte inte alls om den där mjölken. Men ändå mera glad var jag åt den »kraft och näring» han gav mig, nämligen maltextrakt med järn, en för barnasmak förtjusande komposition, som tillverkades endast på instruktionsapoteket Nordstjärnan. Männe inte flera med mig komma ihåg den där tjocka, bruna, söta maltextrakten?

Våra söndagspromenader gingo nu gärna ut till Haga genom den planterade Norrtullsgatan. Jag tror mig minnas att den, liksom så många andra gator, var även på trottoarerna belagd med knattersten. Om man nu händelsevis måste trampa några steg på sådan gatu-beläggning, känner man det som en verklig plåga. Men

aldrig tänkte vi på eller kände att det gjorde ont i fötterna, »detta eviga stapplande över stenklot som blivit nedgrävda till hälften». Naturligtvis begagnade i synnerhet äldre personer gärna flatstenarna, men vi barn sprungo lika lätt på kullerstenarna. Men folk hade ju också andra slags skodon!

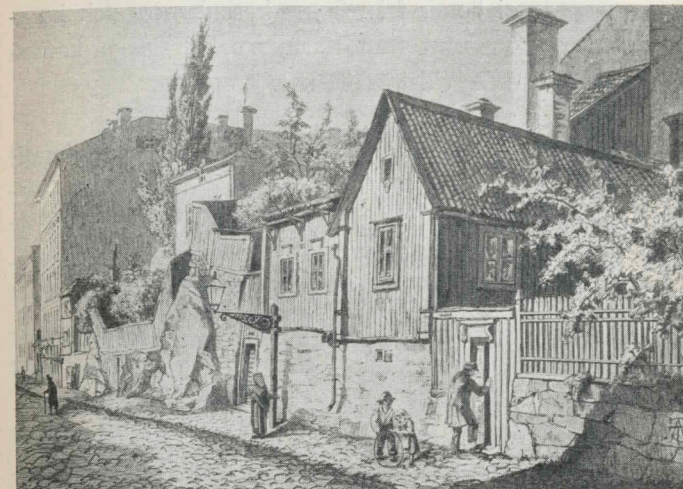

Bild från övre Regeringsgatan. Trottoar med kullersten.

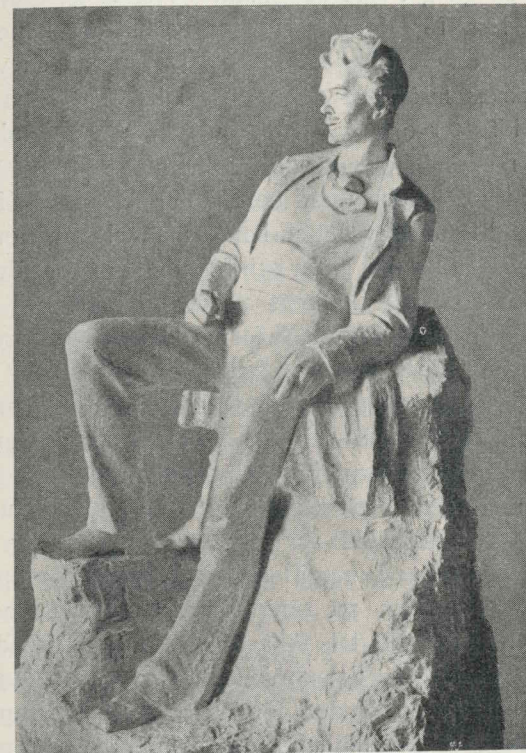
Även Nya kyrkogården lockade söndagspromenerande i mängd. Dels var den ju för dåtidens gamla stockholmare ett glädjande bevis på deras stads tillväxt och utveckling, dels var det ju en ganska aktuell stockholmskrönika att utläsa på gravvårdarna. Ty alla de begravnas efterkommande i första och andra led hörde ju ännu det levande livet till. Platsen som kyrkogård var nämligen blott femtio år gammal. Den hade invigts år 1827 av Johan Olof Wallin från samma plats där han sedan jordades. Den nya kyrkogården hade tillkommit för Storkyrkoför-

samlingen, men efter hand (1836—73) tillerkändes de övriga församlingarna genom kungliga brev delaktighet. Familjegravar hade emellertid där förut sålts till vilken som helst invånare i huvudstaden. Just i början på 1870-talet skedde den stora utvidgningen av Nya kyrkogården, då Stockholms stad dels genom köp från Övre Frösunda, dels genom expropriationer från Solna kyrkoherde- och kommunisterboställen samt från Karlbergs och Haga kungsgårdar förvärvade vidsträckta nya områden.

För min lilla personliga del hade jag således acklimatiserat mig ganska bra i Adolf Fredrik, men mina föräldrar kände sig förvisade, och så bröto vi efter ett år upp igen och återvände till Lagårdslandet och Nybrogatan. Det betydde för mig återigen en ny skola. Med ledsnad lämnade jag den Schückska; jag förstod instinktivt att den var mycket bra, och arbetet där hade varit mig en glädje. Den jag nu sattes i var betydligt mindre. Den hölls av fröken Hilda Widell och var inrymd i Hotel Du Nords hus åt Wahrendorffsgatan till. Själva källarmästarens son gick där för resten, och han var den lycklige ägaren av en sköldpadda, som vi brukade motionera i »torget». Skolan hade, liksom den Birathska, bara två rum. I det ena rummet sutto alla förberedande klasser, i det andra alla de övriga, således från 9—10-åringar till 15—16-åringar. I vissa ämnen förekom ju en uppdelning i två grupper, varvid fröken Widells sängkammare uppläts till den ena. Men i de ämnen där fröken Widell gjorde den ekonomiska uppoffringen — jag tror arvodet var 1:50 per timme — att anställa en lärare, var det inte råd till några dubbelktioner, utan så många som möjligt trängdes ihop omkring det stora avlånga

bordet, och de övriga sutto i en rad bakom. Och inte lärde vi oss mindre trots dessa primitiva anordningar!

I Tjänstekvinnans son berättar Strindberg, att han, samtidigt med att han i mitten av 1870-talet (det var 1874)

August Strindberg. Ungdomsporträtt utfört till diktarens 60-årsdag av Carl Eldh.

började tjänstgöra i Kungl. biblioteket, för att bättra på sina inkomster skaffade sig lektioner i en flickskola. Det var just den Widellska. Jag var nu nio år och fick höra till »de stora», och på så sätt begav det sig, att jag

fick August Strindberg till lärare i historia, geografi och naturkunnighet. Strindbergs första lektion hölls i geografi och var ett förhör i avsikt att känna oss på pulsen. Så beslöt han att vi skulle börja med Tyskland och gav oss på en gång i läxa hela landets fysiska geografi. Det var en läxa för de minsta som då till på köpet inte läst ett ord tyska! Jag för min del greps av en verklig ångestkänsla inför alla dessa obegripliga namn på berg, floder, bifloder o. s. v., och resultatet blev för mig och många med mig den absoluta okunnigheten och virrigheten. Strindberg blev ond och häftig, och vi togo förstås till lipen. Efteråt blev det en konferens mellan honom och fröken Widell. På sitt kloka och försynta sätt lyckades hon modifiera den unge lärarens alltför stora nit, och sedan blevo läxorna både korta och förnuftiga samt preparerades omsorgsfullt av Strindberg. Det var i de idiotiska blindkartornas tid, och vi uppnådde verkligen småningom riktig skicklighet i att peka ut och sätta namn på alla dessa namnlösa prickar. Ganska märklig och ovanlig för denna tid var Strindbergs fordran på kartritning. Några särskilt upplinjerade kartritningsblad var det emellertid aldrig fråga om, utan vi fingo i uppgift att på fri hand rita upp det land vi läste, utan att sätta ut namn förstås, och så skulle vi på den kartan följa med vad som pekades ut på den stora. Nå, det dröjde ju inte länge, innan vi kommo tillrätta med den för oss utförbara uppgiften genom knepet att sätta upp kartan med ett tunt papper över mot fönsterrutan och så kalkera av den och sedan vid utritningen i plausibel grad göra små felteckningar för att maskera fusk. Jag har sedan undrat om Strindberg genomskådade det lilla bedrägeriet. I så fall låtsades han aldrig om det.

Fullt i sitt esse var Strindberg först som historie-

och kanske ändå mer som naturkunnighetslärare. Som lärobok i allmän historia hade vi ett minimalt sammandrag av en Wennerström och i svensk »Odhners lilla». Dessa historietimmar voro verkligt fängslande. Läxan fordrade Strindberg att vi skulle kunna som ett rinnande vatten, och årtal var han mycket noga med. Många sådana ha bergfast suttit kvar i mitt minne sedan dess. Men hur kunde han ej sedan berätta! Särskilt kommer jag ännu ihåg Gustav Vasas historia, skildringarna av de grekiska staternas inbördeskamp, perserkrigen, Alexander den store. Jag fick ju sedan flera goda historielärare, men aldrig någon vars undervisning gjorde ett så levande intryck på samma gång som den bibringade en säker kunskapsgrund.

Askådningsmaterial för undervisningen i naturkunnighet fanns förstås inte av något slag i skolan. Men Strindberg lånade djurtyper, antagligen från Riksmuseet. Han bad fröken Widell att också få läsa fysik med oss. Han väckte särskilt vårt intresse för elektriciteten och ställde i ordning åt oss ett elektriskt batteri och lät oss bilda kedja och känna stöten. Det var, fastän med enkla medel, en undervisning efter långt senare antagna principer.

Strindberg ägde stor förmåga att väcka både vårt kunskapsbegär och vår ambition. Allt efter som vi blevo närmare bekanta försvann hans obehärskade häftighet från de första lektionerna. Dock visste han alltid att sätta sig i stor respekt. Men kom han någon gång in under en rast, då vi lekte och stegade, var han som en av oss, och ingen kunde då se mera blott och vänligt på oss. En gång under en rast hade jag klivit upp på en stol för att hänga upp en karta. Jag stod just i begrepp att hoppa ned, då en dörr alldeles bredvid öppnades och Strindberg kom

ut genom den. Jag hejdade mig, men Strindberg bredde ut armarna, skrattade till och sade: Nå, så hoppa då! och tog emot mig. Så kramade han om mig ett litet slag, innan han satte ned mig, och så strök han mig över håret och nickade åt mig. Att denna i och för sig obetydliga episod brände sig fast i mitt minne samt att den hos mig väckte oerhörd förtjusning och hos kamraterna bitter avund bevisar, att Strindberg hörde till de dyrkade lärarnas kategori. Och dock var det ett som han helt och hållet saknade, vilket just hos en lärare förnimmes som en stor brist, nämligen humor. Han ägde glättighet och satir och han kunde skämta, men humor, den gudagåva som sätter människan i stånd att betrakta både sig själv och livet von oben — den hade förmenats honom.

Få av mina barndomsminnen stå för mig i sådan pregnans som det av Strindberg—läraren. När jag vill kan jag se honom för mig, smärt och elegant, i kavaj-kostym av mörkgrå diagonal. Jag minns hans välvårdade händer, det täta, buskiga håret, hans vackra, vänliga leende och hans mjuka, melodiska röst. Eldhs staty av den unge Strindberg sammanfaller i alla väsentliga drag med min ännu starkt levande minnesbild av honom. När jag av obeyekliga omständigheter tvangs att återigen byta skola, gällde min sorg främst att jag skulle förlora Strindberg som lärare. Det dröjde nära tjugu år innan han åter kom i min väg. Naturligtvis påminde jag honom om den widellska skoltiden och frågade om han kunde komma ihåg mig. Jo då, han trodde sig till och med minnas att jag »kunde bra». Men så gav han genast min fåfänga en kalldusch: »Men ni var visst ganska liten! Däremot minns jag mycket väl en stor flicka, som också hette Gurli — Gurli B...; vet ni något om henne?» Jag

kunde berätta att hon var välbeställd överstinna med flera barn. »Ja, det var en vacker flicka, det!» replikerade Strindberg. Och det hade han rätt i. Hon och hennes syster voro verkligen skolans skönheter. Så de' så!

Kan Strindberg överhuvud glömmas? Den enfatiska frågan gjorde en gång i en enquête: Vad jag minns om Strindberg, Bo Bergman, efter att ha nämnt att hans sammanträffanden med Strindberg varit helt flyktiga. Det samma kan ju sägas om mina, men dock har den minnesbild av Strindberg som jag mottog innan jag fyllt mitt första decennium varit så fast i konturerna, att den med oförminskad tydlighet följt mig hela livet, och den beundrande känsla läraren Strindberg ingav mig har aldrig grumlats.

Sommaren 1875 dog min far, och samma höst flyttade min mor och jag till hennes födelsestad, Trondhjem. Bara resan var en upplevelse. Först på järnväg till Kristiania och Hamar. Och sedan i en isistnämnda stad hyrd täckvagn på gästgivarskjuts genom Dovre. Den senare delen tog minst en vecka och var rik på ovanliga moment. Och Trondhjem sedan på den tiden! En grå, oansenlig liten stad, med tvåvånings små trähus, med längor av fisk- och sillbodas med bryggor ute i älven, och där man ännu på kvällarna fick lysa sig hem med egen lykta. En stad där genom frånvaron av järnväg man kände sig avskuren från världen, och där de flesta levde ett händelselöst, tungt och strävsamt liv. Det var som att komma femtio år tillbaka i tiden. Dock hade Trondhjem tre storstadsfaktorer, nämligen domkyrkan, då ännu orestaurerad och med en betagande ålderdomlig stämning, som åtminstone jag för min del ej lyckats riktigt

återfinna i den nuvarande pompösa och imposanta restaurerade helgedomen; vidare Stiftsgaarden, där Norges konungar bodde när de kröntes eller eljest vid något sällsynt tillfälle gästade staden, och — Norges bank, som sedermera, efter hårda strider, flyttades till Kristiania. Och så hade den sin härliga fjord, med Munkholmen, samt Lerfossen och Graakallen, dit folket om somrarna gick ut för att se solen gå upp. För mig stod emellertid Stockholm i minnet som en myllrande världsstad, jämfört med den då så stillastående katedral-, fisk- och sillstaden — nu kanske Norges vackraste och en värdig huvudstad för hela Nord-Norge. Vi hade då ännu en stor släkt däruppe, och alla sutto de i var sin ofta genom flera led ärvda gård och levde materiellt och andligt efter ungefär samma traditioner som deras fäder före dem. Har man som jag, om också blott en kort tid, levat i denna natur och denna miljö, så förstår man hur »trönderne» fått sitt styva, sega, inbundna väsende, och man har fått förut-sättningar, vilka en svensk läsekrets givetvis måste sakna, att djupare tillägna sig den norska litteratur som är förlagd till Tröndelagen. Denna litteratur är ju så särpräglad av den natur och de människor den berättar om, att den även när den fångslar måste förefalla sällsam för dem som aldrig fått en inblick i dess miljö.

Men Trondhjem på sjuttitalet har intet att göra med Stockholm under samma tid. Det är en annan historia! Jag skall därför till slut blott nämna, att jag naturligtvis sattes i skola där och småningom läste obehindrat både Katechismus och Verdenshistorie m. m. på norska, att jag blev begeistret minst lika mycket som landets egna över Björnson, sjöng Ja, vi elsker och blev norsk till språk och sinne.

Jag hade således på fem år varit lärjunge i fyra olika skolor, av vilka en norsk. Mitt vetande måste väl därför ha företett likhet med en mycket blandad kompot. Dessutom hade det bibringats mig i lokaler som nu skulle kallas minst sagt otidsenliga och efter metoder och system som den nutida sakkunskapen skulle döma som föråldrade och opedagogiska. Men ändå behåller jag dessa mina första skolår i verkligt kärt minne. Jag slapp att lära mig stava efter ljudmetod och att skriva upprätt stil. Vidare lärde jag mig ej så litet, och det så, att det satt kvar, och slutligen hade dessa skolor en varm personlig hemprägel. I fråga om nit och intresse vid undervisningens utövande tror jag, att dessa små skolors lärarpersonal ej i något avseende stod efter sina moderna kolleger.

Kamratlivet erbjöd sannolikt samma fördelar och risker som nu, fastän de i alla avseenden mera enkla förhållandena gävo färre tillfällen till komplikationer. Barnbjudningarna hade i regel samma förlopp som de väl ha ännu i dag, men slutade mycket tidigare och voro i allo enklare. Stående drycker voro mandelmjolk och bischoff. Ibland serverades också körsbärsvin. Till efterrätt fick man vanligtvis »giftas» eller marängswiss. Vita klänningar av linong, med många små volanger, eller också av piké eller engelskt skinn, blå eller skära sidenskärp, vita bomullsstrumpor, saffian- eller guldskinnsskor eller tygkängor hörde till flickornas utstyrel. Kvällen före kalaset lades håret upp över hela huvudet på papiljotter, som rullades ihop av styvt papper. På dessa hårda knölar låg man sedan hela natten och både sov och mädde bra! Det lockade håret lades sedan upp på lockpinne, så att det blev fina korkskruvar. Håret

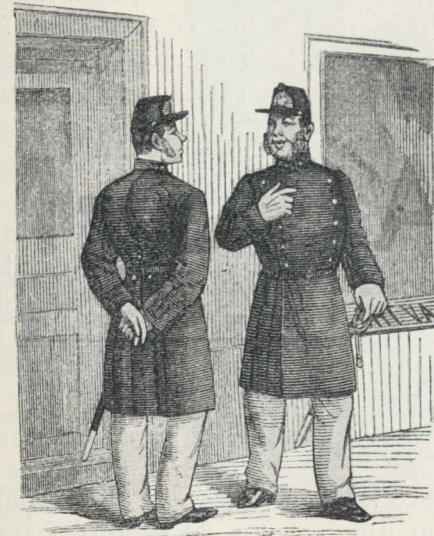
hölls från ansiktet med en stor efter huvudet formad kam. På vintern drog de vita strumporna ovanpå de yllna — annars kunde man ju förkyla sig — så att benen sågo ganska bastanta ut.

Vi lekte kanske med mera lust och glädje än det nu göres alla de gamla dans- och pantlekarna: Väva vadmal, Skära havre, Jungfrun hon går i ringen, Gömma ringen, Låna eld, Hela havet stormar, Ett skepp kommer lastat, Sitta på understol m. fl. Men även vi dansade också gärna de vuxnas danser och voro särskilt förtjusta i stormgalopp; som musik till denna var Lumbyes Champagnegalopp mycket omtyckt. Men vi voro nog lyckliga att ej alltför tidigt få spela vuxna.

En gång var jag på barnbjudning hos författarinnan Lea (fru Josephine Wettergrund); en dotter till henne gick nämligen i Birathska skolan. Ståtlig och vacker som Lea var, imponerade hon mycket på de små gästerna. Och så rökte hon cigarr! Vilket vi naturligtvis funno både mycket intressant och mycket ovanligt. Damer rökte nämligen ytterst sällan. Men när de gjorde det torde det i allmänhet ha varit just cigarr. Som vuxen träffade jag sedan Lea några gånger och lärde mig då beundra ej blott hennes charmanta utseende utan även hennes soliga optimism, varma hjärta och slagfärdiga humor. Hon hade i hög grad vad man kallar gemyt. Upp genom åren har jag av henne i minnet bevarat ett vishetsord, som hon formulerade sålunda: »Kom ihåg att den vår Herre ger ett spänstigt lynne, den ger han också användning för det.»

Det låg i de lugna förhållandena, särskilt i fråga om trafik, att man ej behövde vara så värst rädd att släppa ut även tämligen små ungar ensamma på gatorna. Be-

sinna: inga spårvagnar, inga cyklar, inga bilar och inga motorcyklar — det senare nutidens värsta plågotrafikmedel — och ej så överväldigande många häståkdon! Visserligen fingo dåtidens barn förmaningar att akta sig för att bli överkörda, men att råka ut för den olyckan var lättare sagt än gjort. Dock fanns där en fara som

Poliser.

inte var alltför sällsynt, nämligen skenande hästar. För den tidens landskrakar erbjöd således verkligen Stockholm, så småstad det än var, åtskilliga skrämmande element. Som alla avbrott i enformigheten voro välkomna, sågos även de skenande hästarna med nöje. Men man var noga instruerad, och den instruktionen var ej svår att lyda, att söka sin tillflykt i en portgång.

Ett verkligt obehag var det blomstrande — om man får uttrycka det så — krogväsendet. Under slagsmål och

kötteder ramlade »hamnbusarna» ut från de smutsiga kroglokalerna, där de fingo supa så mycket de ville. Jag antar åtminstone det, ty eljest skulle det väl ej varit så vanligt med fulla karlar. Det fanns i närheten av Ladugårdslandstorg flera krogar, och vi barn passerade dem helst springande. Det hör till tidens syndaregister

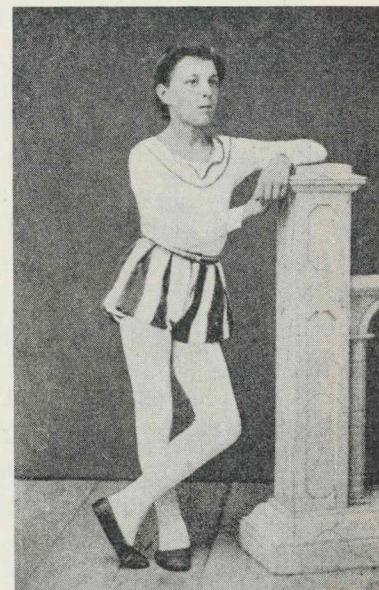

Positivspelare.

att gatpojarna togo hand om de fulla busarna, följde dem med skratt och speglosör och på alla sätt sökte reta upp dem. En poliskonstapel dragande i väg med en full medmänniska och en svans med både gatungar och s. k. bättre mans barn efter var en ganska vanlig syn. Tidens mest osympatiska busar voro åkardrängarna och fodermarskarna, som skötte hästkrubborna.

De barn som bodde i samma hus bekantade sig helt gemytligt med varandra, lekte dunk, blåste såpbubblor och släppte upp pappersdrakar tillsammans. Gårdarna voro i allmänhet planterade, och dessutom bjödo de på stora lockelser i form av positivspelare och lindansare. Positivet hade införts i Sverige redan i början av 1800-talet. Det var, säger Strindberg och Lundin, »ett lättskött och demokratiskt instrument, som höll allmänheten i kunskap om operans repertoar». Ännu på sjuttitalet var positivfrekvensen ganska stor, och prestationerna hade i allmänhet tacksamma åhörare i mängd. Det fanns ju så få tillfällen för de bredare lagren att få höra musik. I repertoaren förekom alltid aria ur Traviata. Ett mycket vanligt posi-

tivstycke hette Mandolinata. Näcken han spelar på böljan blå och andra visor exekverades ofta, och naturligtvis Santa Lucia, ty positivspelarna voro i regeln från den italienska kolonien i Södra bergen. Apropos den, så tyckas de pittoreska sydländska försäljarna av gipsfigurer, som de buro i en låda med rem om halsen, vara så gott som försvunna. I min barndom syntes de ofta på gatorna, liksom deras gipsgubbar på jungfrubyråarna. Italiernarna hade också ballongfabrikationen om hand. Men i fråga om ballonger, som om åtskilligt annat, iakttogs tillbörligt den traditionella tiden för framträdandet. Det var första maj, den ståtliga kungautfärdens dag, som även var ballongernas förstlingsdag.

Lindansare.

Positivspelarna distanserades högst betydligt av lindansarna, som ju också alltid medförde ett positiv. Ur hus i hus, från gård till gård följdes de av traktens alla ungar. När de bredde ut sin matta, och positivet, som oftast hade en liten apa i röd kolt dansande på lådan, började skrälla, och när truppen, i vilken vanligtvis också funnos några små barn, slängde av sig ytterkläderna och stod där i all sin köttfärgade trikåelegans — männen och

gossarna med svarta eller purpuröda sammetsgördlar med silverband, kvinnorna och flickorna i tarlatankjolar och sammetsliv och similidiamanter — och började utöva sina akrobatkonster, voro de alltid omgivna av ett stort och förtjust åskådarfölje. Att få lägga en femöring på den sedan av någon mörkkrusig Adonis kringburna tallriken kändes ängsligt lycksaligt.

Tillkomsten av epitetet »Stockholms rännstensunge» som benämning på infödda huvudstadsbor har mig veterligen ej blivit nöjaktigt förklarad. Men den torde kanske ha något att göra med det faktum att rännstenarna verkligen en gång erbjödo omtyckta lekplatser, och ännu på 1870-talet frestade de till och med överklassens barn, i synnerhet pojkar. Vattenledning fanns ej på långt när i alla gamla hus, och därför tömdes ännu slaskvatten direkt ut i rännstenen. Det förefaller mig — men det är väl en minnets överdrift — att rännstenarna alltid voro fulla med smutsigt och ej sällan illaluktande vatten. Var då gatan backig, som t. ex. Nybrogatan, vid vilken jag bodde, så lämnade den forsande rännstensströmmen tillfälle till åtskillig verksamhet. Att medelst en pinne bringa rörelse i de hopfiltrade små sophögar som samlade sig på brunnsgallren och hindrade vattnets framfärd och låta dem forsa i väg nedför, att sätta ut barkbåtar, slänga i guttaperkabollar m. m. d. var alltsammans en omtyckt sport. Det fanns onekligen verba formalia rännstensungar på den tiden. En husägare vid Jungfrugatan klagar i en insändare 1872 över att vid ändan av Jungfrugatan finnes en grönskande pöl utan avlopp med årslånga samlingar, som rinna ned från det högre liggande 14 Tullgatan, där i en ränna, till en del stenlagd, tjuguhushåll tömma sina kärl, och där sexti à åtti gummor från en tvättinrättning nyttja gården bakom några

svinstior. — En annan skriver: »Redan för fyra år sedan genomgrävdes Karl XIII:s torg för kloakbyggnaden, vilken sedermera utsträcktes till Norrmalmstorgsgatan och nu fortgår utåt Norrlandsgatan. Nyttan av denna byggnad

En gammal rännsten.

för den trakt den berör torde icke kunna bestridas, men en gång färdig medför den dock sina obehag. Utåt Hamngatan, Norrmalmstorg och Norrlandsgatan finnas i varje hörn öppningar från rännstenen till kloaktrumman. Dessa öppningar söker man visserligen att hålla rena, tvärtemot vad förhållandet är med dylika öppningar i

Kungsträdgården, men på vad sätt går man härvid tillväga? Jo, varje dag kl. 4—5 e. m. upphämtas med järnskopor all däri befintlig smuts och får kvarligga till allmänhetens näs- och ögonfägnad.» — Höga vederbörande svarade insändaren, att allmänheten alla tider på dagen fyller rännstenarna med avskräde och sopor.

Min närmaste lekplats var Berzelii park, och dit bar det i väg med väldig fart backen utför. Gamla hederliga, trevliga Nybrobacken! Varför fick den inte vara kvar! Nog hade bilarna lyckats pusta sig uppför den! I hörnet av Riddargatan och Nybrogatan låg ett gammalt hemtrevligt hus, som hade en mycket stor gård med väldiga träd, och i det fanns Karstens brödbod. Nästa hörn upptogs av det förnäma lilla Akerhielmska huset; och i slutet av backen — det måste ha varit nummer 4 — låg ett litet tvåvåningshus, som alltid hade nedfällda gardiner och stängd port, vilket vi barn funno högeligen mystiskt. Det ägdes och beboddes av en gammal fröken, Cordula Hartman, av den kända bryggarsläkten. Hon tycktes ha föredragit att leva sitt liv helt och hållet åt gårdsidan, ty från gatan förnams därifrån aldrig ett livstecken.

Den två- eller femöring som man ibland fick att köpa gott för — att hugnas med en tio- eller tjugufemöring var nog för de flesta ett mycket sällsynt lyckans tärningskast — omsattes i fall man var hungrig mestadels i en stor rund pepparkaka med mandelstjärna i mitten, annars i karameller, vilka köptes i en utmärkt liten karamellfabrik i den ruskiga Grevturegränden eller också i någon av kryddbodarna, som lockade med sina långa svarta skyltborstar och hade en typisk trevlig kryddbodlukt, som

ej finnes kvar i våra nutida speceriaffärer. För mig och mina lekkamrater voro de närmaste Häffners i Nybrogatan 14 och gubben Falks i hörnet av Riddargatan. Karamellsorterna i kryddbodarna voro ej vidare många. Där fanns förstås kungens av Danmark och Ehrenkrooks bröstkarameller, de senare inlindade i vitt papper, samt »fruktkarameller», sådana där små runda röda eller gula med en liten brokig kalejdoskopstjärna på vit botten i mitten, danska karameller och ett par sorter till. Bröstsocker var en både billig och omtyckt godsak. Jag saxade nyligen ur en tidning:

»Ett tåg rullade mig bort, och jag stod en dag utanför min barndoms diversehandel. Jag gned mina ögon, kände glatt en femöring i min ficka, gick rätt fram till disken och sade:

— För fem öre bröstsocker!

En gammal man expedierade, samme som på min tid, endast aderton år äldre. Han var butikens ägare, hette Johan Perssa, jag var angelägnare om hans vänskap än om Guds. Nu ser han på mig och säger:

— Ja, se bröstsocker, de ha vi inte, de köper dom inte nu.

Tänk, det köpte dom inte nu.

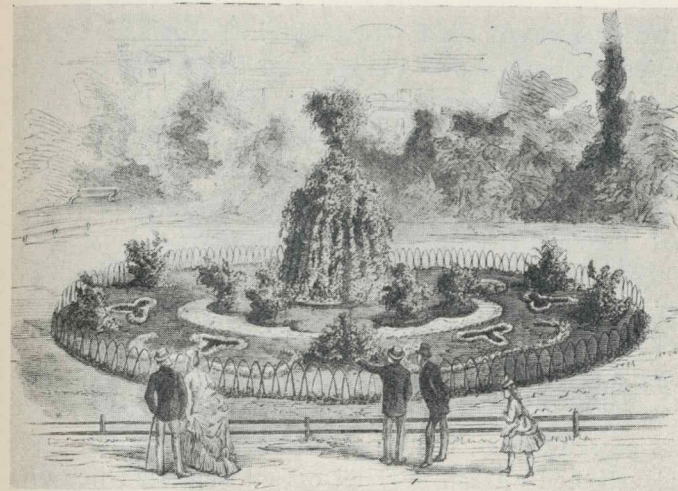
Jag kände, att jag rodnade, men jag kramade femöringen hårt i min hand. Jag såg ingenting annat, som jag kunde köpa för den, jag tänkte bara på bröstsockret: gulbrunt, som kristall, med ett snöre igenom, och när sockret var slut kunde man suga på snöret, länge.»

Det finns ett slags bröst- eller kandissocker, som det också kallades, även nu, men det är smutsbrunt och fult och smakar ej på långt när så gott som vår barndoms. Det var emellertid en av de mest tandförstörande god-

sakerna; det skulle ju huggas sönder, precis som toppsocker, men till den proceduren gav man sig inte tid och tillfälle utan man bet helt enkelt loss styckena. Gotterna erhöll man i en brun pappersstrut. Att kvickt och fermt kunna *sno* strutar hörde till den kryddbonesiska utbildningen. — Det måtte ha varit någon gång i slutet av sextitalet som engelska cakes infördes här, och den enda firma som fanns representerad var Huntley & Palmers i Reading (fabriksortens namn, som vi genom de stora fyrkantiga blecklådorna fingo för alltid inpräglad, fick långt sedan en helt annan aktualitet genom Oscar Wildes öde och hans dikt *The Reading goal*). Det var väl knappt mer än ett par sorter som bjödos; den enda jag minns var tre- och fyrkantiga, ungefär tre centimeter långa »käs», med små lustiga mönster på. Både cakes och katrinplommon köptes som godsaker. — Vi föraktade naturligtvis inte heller ståndgumman vid ingången till Berzelii park.

I parken funnos ungar i mängd, som lekte bullersamma lekar, hoppade tåg och hage och förde ganska mycket väsen och på höstarna snattade oxelbär. Bänkarna voro alltid upptagna av gamla damer med stora pirater och sysselsatta med stickning eller virkning eller med en urklippt följetongsroman. De voro praktiskt nog klädda i halvvantar eller halvhandskar, som lämnade de två övre fingerlederna bara. Blomsteranläggningarna omkring »bysten» och i parken för övrigt voro ganska anspråkslösa. När därför en sommar den stora blomsterkorgen sattes upp utanför Berns, väckte denna som man ansåg makalöst vackra anordning stor sensation, och det blev riktig folkvandring för att beskåda den. Uppmärksamhet väckte också »urskogsguppen» åt Norrmalmstorg till, vilken an-

lades i början av sjuttitalet. Den finns som bekant kvar på samma plats ännu i dag, men blomsterkorgen hamnade så småningom i Strömparterren. Berzelii park tycks numera vara ganska fri från barn. Dels har den decimerats betydligt, dels har Humlegården blivit den egentliga barnkammaren.

Blomsterkorgen i Berzelii park.

När vi för våra lekar, t. ex. Jägare och hund, Konungarike, Två slå den tredje, behövde större utrymme än i parken, sprungo vi till »torget», och där skreks Jägare! Jägare!, så att det hördes långa vägar. Vad parkbarnen blivit mycket mer stillsamma nu! I Kungsträdgården lockade också bronslejonen, som då voro tillgängliga för hippologiska — om ordet må tillåtas — konster och ideligen upptagna, liksom även fontänens svaner. Men det fanns även denna tid »Vänner av ordning», som klagade i pressen. En anhöll om stängsel

kring Karl XIII och skrev: »Bronsljonens blankpolerade och rispade ryggar och sidor samt statyns nötta trappsteg visa tydliga spår av småherrskalets framfart och bevis på detsamma välbottnade stövletter.»

Berzeliparksbarnen voro så gott som allesammans bekanta med varandra. Jag minns bl. a. den ryske generalkonsul M:s talrika barnaskara, som imponerade på oss andra genom att alltid vara klädd i en gammal respektgivande sköterska — vanliga barn fingo reda sig utan denna uppsikt. Belmontarna voro söta små barn, alltid ett i vagn, ty det uppenbarade sig ett nytt för var sommar. Så var det den mosaiske kantorn Philipsons barn och flickorna Amigo, vilka alla vunno stor uppmärksamhet med berättelser om sitt osyrade bröd, som vi fingo smaka, och andra av sina religiösa sedvänjor. Också August Södermans barn lekte i parken. Värst av alla härjade där Hjalmar Meissner. Han kände sig som herre på täppan, därför att hans pappas orkester spelade i Berns. Han skrämde och retade oss på alla de sätt han kunde fundera ut, och det hände till och med att han drev till oss ett slag. Han fick ofta hjälp av Carl August Söderman, som också var en baldkämpe, medan däremot hans bröder, Sven och Bengt, ansågos som snälla gossar. Nå, det blev ju bra och duktiga karlar både av Hjalmar Meissner och C. A. Söderman, fast de i sin barndom inte tyckte om småflickor!

Vi ladugårdslandsbarn hade ett speciellt nöje av lumpbodarna och klädstånden i den gamla Hammerska envåningslängan mellan Nybrogatan och Norrmalmstorg. I de små fönstren lågo utbredda de mest heterogena föremål, lump och värdesaker om vartannat. Ägarinnorna, tjocka och pösande matronor, sutto på fällstolar strax innanför, och när det var varmt och vackert utanför boddör-

ren. Ibland ställde de till små trevliga grälsccner sins emellan och begagnade därvid ett språk som barn annars aldrig fingo höra maken till och som därför för oss ägde en stor nyfikenhetens tjusning. I Nybrogatshörnet låg Strömbergs snusbod, där vi köpte kritpipor till våra såpbubblor. I första huset mot Hamngatan hade kungl.

Hörnet av Hamn- och Nybrogatan.

hovfotografen Mat:s Hansen sin ateljé. I ett av de små husen gavs allehanda föreställningar: där visades dvärgar, loppcirrus och andra roligheter. I ett annat var Käcks hyrkuskverk. I hörnet mot Norrmalmstorg fanns ett jämförelsevis ståtligt hus; det var nämligen i tre våningar och inrymde Norrmalmskällaren, en av småborgare mycket besökt lokal.

På vintern hade vi just ingen glädje av Berzelii park. Då höllos vi i Lantmäteribacken och ännu hellre på

Nybroviken. Skridskonöjet var lätt tillgängligt, ty ban-soparna, eller som de också kallades isbjörnarna, hade stora lårar med skridskor, vilka de hyrde ut för 25 öre i timmen. Skridskorna voro av trä med en skena i kölen; de fästes medelst en pigg, för vilken borrades ett hål i lacken, och så med ett par remmar, som spändes över vristen och tån. Dessa remmar drogos till mycket hårt för att skridskon skulle sitta fast ordentligt; fötterna domnade av så småningom och blevo stela och iskalla. Men vad gjorde det, bara man fick åka! Musikpaviljongen mitt på banan måtte inte ha blivit till förrän på åttitalet, men illuminationer förekommo allt emellanåt. Den av åkande fyllda banan bildade alltid ett livligt och glatt inslag i den vidsträckta gatubilden. Hasse Z. gav för inte längesedan Nybroviken som skridskobana en saknadens minnesruna. Han skrev bl. a.:

»Nu vill jag ha tillbaka Nybroviken, min barn-doms och ungdoms skridskobana på riktig sjö och is. Minns ni den? Den var Stockholm mer än mycket annat, och den gav oss en skridskosport som nu lär vara i utdöende. Vilket inte förvånar. Skridskor passa inte på landbacken. Visserligen tog jag mina första steg med skril-lor mellan gravarna på Maria kyrkogård, men det var dock Nybroviken och Riddarfjärden, som hägrade. Och dit man slutligen kom... Man tog ifrån oss Nybroviken liksom så mycket annat — Mälarebanan med småbanornas slängkälkar, flottbron till Djurgården samt Kastellholmen med kungliga skridskobanan. Och så gav man oss Stadion. För all del, en utmärkt bana och en god is, men på land, inom sténmurar. Jag var där häromkvällen... Musiken spelade Yes! we have no bananas — hade man försökt med den på Nybroviken, hade vi tagit av oss skridskorna

och gått upp och talat ett ord med kapellmästaren. Vi voro vana vid La Paloma och Kronobergarnas parad-marsch. En del unga damer åkte jazz med underliga knyckar på armar och ben. Det förvånade mig att skridskorna inte föllo av i förskräckelse och fasa. Det svenska stålet är härdat. Någon har sagt att det var Sturebadet som tog bort Nybroviken. Kloa-

Nybrovikens skridskobana.

kerna med badvattnet togo bort isen, och i stället för banan fingo vi Vaxholmsbolagets båtar i vinterkvarter. Man har gett oss tillbaka julmarknaden på Stortorget — men inte lövmarknaden vid Riddarhuskanalen — det är på tiden att vi få tillbaka Nybroviken. Skall jag välja mellan afrikanska lejon på Norrbro och Nybroviken, så tar jag Nybroviken. Stäng Sturebadet eller bygg om kloakerna, bogsera bort Vaxholmsbåtarna och låt kylan göra resten!»

I samband med Kungliga bibliotekets och Linnéstatyns förläggande till Humlegården ordnades denna till den ståtliga folkpark den nu är. Den var i min barn- dom omgiven av ett högt rött plank, och jag och mina kamrater fingo sällan gå dit. I ett samtida kåseri, med titel Ett bortglömt paradis, beskrives folklivet i Humle- gården sålunda:

»Nöjena voro ej av precis lika spirituellt natur som i Strömparterren, Berzelii park och Kungsträdgården; här var ingen som tänkte på något så simpelt som att kon- sumera en större eller mindre mängd av de på ovannämnda förlustelseställen i ordets egentliga mening överflödande spritdryckerna. Nej, här roade man sig med ringdansar och pantlekar, Sista paret ut, Hök och duva, Klockareleken och Kämpas om hålet. Pigor, eller rättare sagt jungfrur, och gardister, krogmamseller, drängar och annat hyggligt folk tumlade om under de halsbrytande sprången i gräset, och i musiktemplet roade sig femti och sexti barn med Där gingo två gubbar i snöfall, Skära havre och andra jullekar. Och i ett annat hörn sjöngo 'de väckta' Zions sånger.»

I juli 1871 annonserades

»Ascension

af amerikanen Mr. Blondin, hvilken uppträder i sina oöfverträffade produktioner på fingertjock telegraftråd, spänd mellan tvenne af de högsta master som man här kunnat anskaffa. Till slut bär Mr. Blondin en person på ryggen, sätter honom på telegraftråden, utför själf hängande med en fot på linan åtskilliga produktioner, tager personen åter upp på ryggen och bär honom öfver till andra sidan.»

Det var den för sin lingång över Niagara bekante amerikanen Blondin (Gravelet) som nu kommit till Stock-

holm och uppträdde i Humlegården. Ascensionerna loc- kade naturligtvis folk i långa banor, och Blondin kom till- baka året därpå. Han förklarade själf att »hemligheten med balansen är utsikten. Jag ser aldrig ner, upp eller

Entré till Humlegården. I fonden Rotundan.

åt sidan utan fäster blicken framåt vid en viss punkt som jag aldrig släpper ur sikte.» Över Niagara lär han ha dragit en tiger i en skottkärra, och i Stockholm gick han t. o. m. en gång i säck och med förbundna ögon över linan. Före Blon- dins uppträdande spelades på den lilla teatern Lotsen och

10. — *Linder, På den tiden.*

hans hustru. En recensent skriver: »Publikens sätt att långt innan stycket slutats rusa ut för att söka goda platser för åskådande av den Blondinska(!) lindansaren förtjänar att påpekas som föga nobelt.» Tout se répète!

Från Humlegården företogos ganska ofta ballonguppstigningar. Och luftseglarnas utkastade sandpåsar slogo ned utan att fråga efter var. En gång t. ex kom ett sådant

Teatern i Humlegården.

sandregn över en sexa, som prins August med sällskap höll på att förtära på Fjäderholmarna. Ibland misslyckades uppvisningen, d. v. s. gasen strömmade ut, så att ballongen låg platt. Mycket talades om en flygning som en Sivel gjort från Köpenhamns Tivoli till Landskrona. Stort intresse väckte förstås den franska ballongen, med herrar Bézier och Rolier, som under belägringen i 1870—71 års krig gick upp i Paris och landade i Telemarken i Norge. Problemet att kunna styra luftballongerna sysselsatte uppfinnarna. Med anledning av ett försök i den

vägen skrevs i en svensk tidning: »Även med ångmaskiner ombord torde man f. n. inte behöva frukta för att de pansarklädda fregatternas uppfinnare kommer att inventera några 'luftflottor'. Vi befinna oss kanske lika långt ifrån uppfyllandet av spådomen i poemet Locksley Hall om framtida sammandrabbningar i luften som från upp-

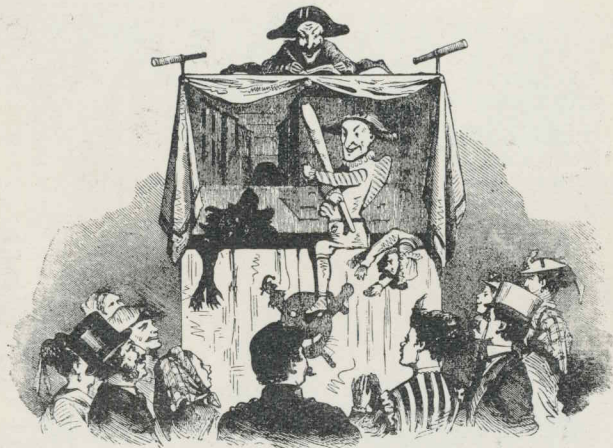
Djurgårdsslätten.

fyllandet av en annan spådom i samma poem, där det talas om att alla tvister skola avdömas inför nationernas parlament, världens statsförbund!»

Det har sagts att på Djurgården stämde på sjuttitalet alla samhällsklasser möte. Man kan tillägga: och alla åldrar. Den verkliga folkpark som Djurgården då var spelade den en stor roll även i barnens nöjesliv. Över slätten virvlade dammolnen vår- och sommarkvällar, och där var ett rörligt marknadsliv. En massa positiv gnällde. Till somligas musik dansades det, vid andra sjöngs, illustre-

rade av taylor, berättelser om mord och kärlek, t. ex. »det fyrdubbla mordet i Hälsingborg», och vid andras toner åter hoppade en markatta eller höllo lindansare uppvisning. I ett hörn stod den blinda konstberiderskan Hoffman med sin svarta bindel för ögonen och spelade harpa.

Där utbjöds Lyckans stjärna, och där fick man titta hos Gubben i skåpet. Jo. Jo. har ägnat det nöjet en lång dikt,

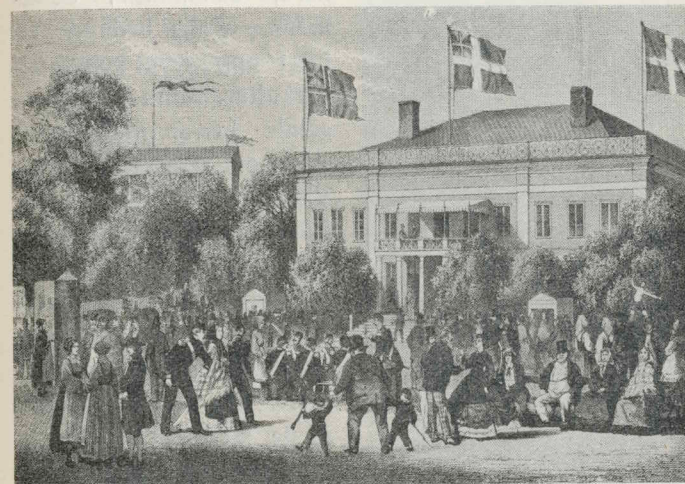
Den gamla vinjetten till tidningen Kasper, direkt tecknad efter Kasperteatern på Djurgården.

och tidens smak var så enkel, att dess kvickheter om »drottning Viktorina med jovelerare i håret och en guldkaraff i pannan», om »Napolion Bondapart och hans hustru Sant Helena» o. s. v. ofta deklamerades på bjudningar och väckte stor succès.

Och runtomkring njöts det glada, gemytliga värdshuslivet på Hasselbacken, det moriska Alhambra (som Cadiers svåger Vasseur förvandlat det gamla Pohlsro till), Novilla o. a.

Men först och sist flockade sig barnen kring Kasper. Aldrig tröttnade man på gamle Häusermanns brutna svenska:

Ra, ta, ta, tralala! God dag, god dag, min schnälle herrskap! Ja, nu hafwer ni er trevlige Kasper här igen! Jag hafwer varit i det shtore Vaterlandet... Nu skall du

Manègen.

läre dig exercere und marschere recht und links, speck und schink!... Willst du ein Schnapps hapsen? Ja, ich taxen! — Alla Kasperpjäser slutade med att Kasper slog ihjäl någon: Djävulen, Döden, sin hustru, mexikanaren, officeren o. s. v. När Häusermann först kom hit höll han sina föreställningar på Riddarhus-torget, Gustav Adolfs torg och Hötorget. Slutligen fick han sig Djurgårdsslätten anvisad för sig och sitt skåp.

Mycket populärt bland små och stora var Gautiers menageri i Tivoli. På vintrarna höll det till inne i stan

på Jakobsbergsgatan. Gautier annonserade att han köpte upp alla sällsynta djur samt kaniner. Den senare sorten fick han väl över hövan, men de förra?

Emilie Loisset.

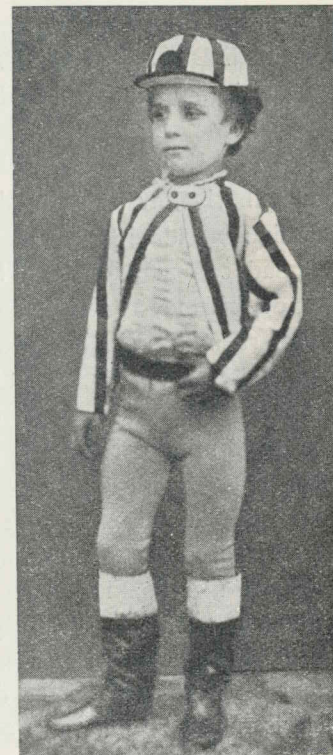
leka med den minste pojken Salomonski.

Runtom i skogsbackarna vid Rosendal, Manilla och Djurgårdsbrunnsvikens stränder suttö grupper kring den uppdukade matsäcken. Denna var omväxlande och riklig både i mat och dryck. Att gå ut i det gröna och föra mat med sig var då ett allmänt nöje även inom de

Manègen! Vilket fashionabelt och spännande nöje var den inte! Herzog, Leonard, Salomonski, Schumann — alla hade de en högt uppdriven konstberidarkultur. Ännu i dag tala gamla herrar med entusiasm om skolryttarinnorna Virginie Leonard, systrarna Schumann, Emilie och Clotilde Loisset. Den senare blev visst gift med Henrik XXII av Reuss och påstås ha replikerat hans passionerade Oh, Du meine Einzige med Oh, Du mein zwei und zwanzigste! Manègens koryféer hade gott anseende och inbjödos i de bästa kretsar. De barn som den tiden hade sitt hem i Weylandtska villan minnas t. ex., att de fingo

borgerliga kretsarna. Tjänstemän, handlande och andra borgare ansågo det ej under sin värdighet att bära en matsäckskorg. Ungdomen roade sig sedan med Sista paret ut, kasta ring och andra enkla nöjen, under det att de äldre vilade i hängmattor eller stärkte sig med en liten tuting. — Nere på stora vägen rullade privatekipage, hyrvagnar och åkardroskor i en jämn ström. Det ingick i stockholmarnas traditionella vår- och sommarprogram att åka Stora promenaden. Helst i hyrvagn, som beställdes från Joulin, Käck eller Westerling. Färden kostade fem kronor.

Orvar Odd klagar år 1850, att första majfirandet deklinerat. Han berättar: »I husen på Storgatan och i Nybrobacken... sitta fönster vid fönster eleganta damer i rosenröda sidenhatter med blommor över och under, med lornjetten för ögat och en apelsin i handen, och i bakgrunden kavaljerer på tå, ävlandes att med utdragna teaterkikare även få en liten förstulen översikt av vad som passerar på gatan. Det är dessa av nyfikna människor upptagna fönsterlufte vid Storgatan, till mesta delen hyrda för kvällen för rätt dryg

Fredrik Salomonski.

avgift, som numera utgöra det egentliga första majnöjet: det är här den festliga dagens gudinna har slagit upp sitt tempel, sedan man ledsnade vid Djurgården och fann det bekvämare att sitta under tak och äta apelsin än att i kalesch dricka det torra dammet på Slätten eller uppe vid Rosendal. Det är här den huvudsakliga lyxen för dagen packar sig tillsammans, här de modernaste och rikaste toaletterna sitta och svettas, de mest myskerade¹ näsdukarna vifta svalka åt kinden, det är här man finner dessa den första maj tillhöriga, av artiga ungarlar tillställda små eleganta fruntimmersrummen, där man dricker 'märg i benen' med limonad och mandelmjolk. Skådespelet ute på gatan av åkande, ridande, gående, som begiva sig till eller från Djurgården, är åter ganska knapphändigt och företer föga intressant eller egentligen anmärkningsvärt. Litet livligare blir det ju dock när kungligheten nalkas och mer eller mindre sadelfasta ryttare i lysande uniformer, vilka, efter de för dagen vanliga officersmiddagarna 'en corps' på Blå Porten eller Franska Vårdshuset, flyga med en till hälften backanalisk manhaftighet kors och tvärs, fram och åter bland de gående och åkande för att skaka ned sin gastronomiska välmåga och reda sina små dunstblå champagnefantasier. Men det hela är», slutar han, »slentrian, vana och saknar den verkliga inspiration, den elektriserande inre impuls som utmärker ett folknöje i verklig betydelse.»

Med Karl XV:s glada dagar inträdde emellertid en lysande renässans i första majfirandet å Djurgården. Strindberg ger i Det nya riket en målande bild — satiren har ett stänk av barndomsminnenas känslsamhet — av sextitalets första maj. Som motstycke, d. v. s. utan all satir

¹ Som parfym användes ofta mysk och patchouli.

och med den borne hovmannens underdåniga beundran, kan ställas livmedikus Edholms berättelse:

»Vårtoaletter och vårstämning. Efter middagen 'Stora

Karl XV.

promenaden' kring Djurgården. Kungen till häst i spetsen för sin stab, närmast honom generalmajor Ulrik Fabian Sandels, översten greve Sven Lagerberg, bakom staben drabanter i sina blå och gula Carl XII:s uniformer,

hästgardesordonnanser i parad. Därefter den kungliga kortegen: drottningen, änkedrottningen, prinsessan Lovisa (sexspann), hertiginnan av Östergötland med sina tre söner,

Drottning Lovisa.

jublande skaror, viftningar, hurrarop var det lysande tåget drog fram i den vackra vårvällen; två gånger passerades 'Slätten'. Folksången ljöd från de många friluftsorkestrarna från Pohlsro och Hasselbacken. Eleganta ekipager med

högtidsklädda damer och ett överväldigande tillopp till restaurationslokalerna.»

Oskar II vidhöll under några år den traditionella seden

Prinsessan Lovisa och kronprins Fredrik (1868).

med kunglig kortège denna dag. I samband med kröningen anordnades också färd kring Djurgården. Båda drottningarnas vagnar voro då förspända med sex svarta hästar. Men änkedrottningen åkte i drottning Sofias, och

hennes egen gick tom i kortègen! Småningom dog detta bruk bort, vad kungligheten angår. Men under hela sjuttitalet var brännpunkten i första majfirandet Djur-

(1881) Ånkedrottning Josefine.

gården, dit hela Stockholm drog man ur huse, och den fortfor att så vara ända till de socialistiska första majdemonstrationerna började i slutet av åttitalet. — Ett stämningsvärde mindre fick Djurgården när vid omlägg-

ningen 1897 den gamla entrén med järngrindarna och de små pittoreska grindstugorna slopades. Grindpengar betalades ända till 1 oktober 1877. — Gamla stockholmare beklaga säkert också ombyggningen av Byströms blå villa med de vita pelarna.

Byströms villa, nu prins Carls palä.

Att flytta ut på sommarnöje har väl i alla tider varit brukligt av alla stockholmare som så hava kunde. Särskilt omtyckta voro Mälarens stränder, de båda Essingeöarna, Lidingön, södra landet närmast inloppet och Vaxholm och dess omgivningar. En gammal tant jag hade hyrde till sommarnöje en ganska förfallen kåk vid Framnäs på Djurgården. Hon var ju ändå på landet! De värda borgarna skaffade sig i mycket större utsträckning än nu egna ställen, som de ägnade den ömmaste vård. I våningen kritades alla fönster — ett riktigt bra sätt, som gav en angenäm dager i rummen. Allt vändes upp och

ned på som om det gällt minst en årslång frånvaro. — Men det fanns ju i alla fall många kvar i stan, och för dem ingick lövmarknaden i det traditionella midsommarfirandet. Det såg ut som en hel skog därnere vid Riddarholmskanalen, dit mälarbåtarna framburo sina rikliga håvor av blommor och grönt och små majstänger. Alla skulle ha med av härligheten, och det fanns väl inte ett hem som ej den dagen pryddes med björklöv och midsommarblomster.

En annan marknad, som väckte särskilt barnens stora förväntan och fröjd, var julmarknaden på Stortorget. Aldrig blir den numera vad den var för oss. Först och främst tedde sig hela torget som ett ljushav. Men de barn, som nu komma ditupp från de ljusa gatorna, de flammande skyltarna och de strålande butikerna, finna ingen klimax i belysningen i stånden på Stortorget. Det kan väl hända, att de gamla månglerskorna voro en smula grovkorniga, men de förstodo att åstadkomma en helt annan kontakt med publiken än nu och skötte kommersen med gott humör och lustiga infall. Pepparkaksnassarna, julkusarna och de granna julkaramellerna hade mycket större lockelse än nu, då de kunna köpas i varenda brödbod och det finns konfektbutiker vid varje gata. Julkaramellerna voro mycket mindre och — hederligare. Den söta biten i det granna omslaget var verkligen så stor som den såg ut att vara, och de små tavlorna med sina naiva bilder och verser ökade begärligheten. De jätterullar som nu äro moderna rymma en högst minimal karamell; resten är bara papp och papper. De hantverksgjorda enkla leksakerna av trä och bleck, porslinsaskarna med sköna damer med en spegel eller duvor på locket, de snäckprydda pappaskarna överdragna med guld- eller silverpapper — allt detta var föremål

för längtan och beundran. Men det lönar sig ej att bjuda nutidens barn, vana vid de stora leksaksaffärernas alla raffinemang, så enkla ting. Det har sagts att det var Lejas leksakskram som tog död på julmarknaden. Må vara, men det var egentligen en ny tid med andra möjligheter och behov som gjorde det. Lejas julexpositioner, där man för en tolvskilling kunde förvärva en leksak av lysande skravelmässing, voro som ett paradiset för alla barnungar, och trängseln var så oerhörd, att polisen måste ordna kö.

Säkerligen skola alla gamla stockholmare anse det alldeles i sin ordning att jag tar upp eldsvådorna bland folknöjen. När plötsligen från alla kyrktorn de högtidliga klämtslagen i nattens ro dånade ut över staden kommo alla på benen. Var brinner det? Man räknar klämtslagen. Tre! Då gäller det Norrmalm, Kungsholmen eller Ladugårdslandet! Fönstren upp, och man ropar ut på gatan efter besked. De vuxna motstodo sällan frestelsen att ge sig ut. Även de kungliga voro angelägna att uppleva eldsvådornas sensation, och uppvaktningen hade order att alltid väcka vid dessa tillfällen. Karl XV deltog gärna personligen i släckningsarbetet. Det berättades att han, då Katolska kyrkan brann i slutet av sextitalet och tornet trots alla ansträngningar att hindra det brakade ned, indignerat utbrast: »Vad fan skulle de dj—na också med torn till!»

De fyra största eldsvådorna på sjuttitalet, vilkas minne ännu lever, voro de som 1874 ödelade Palinska huset i hörnet av Gustav Adolfs torg, 1875 Centraltryckeriet samt 1878 Tyska kyrkans torn och Eldkvarnen. Vid Centraltryckeriets brand omkommo föreståndaren för den litografiska avdelningen, Seedorff, och tre söner. För professor

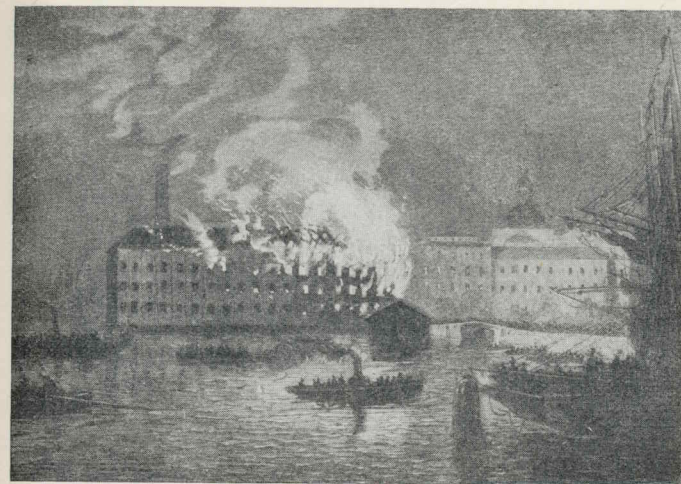
Carl Curman gingo vid samma tillfälle förlorade manuskript och bilder till en lärobok i anatomi för konsthögskolan, frukten av sju års mödosamt och oersättligt arbete.

Tyska kyrkans brand. 7 okt. 1878.

I allmänhet voro eldsvådorna stora och granna, med himlastormande lågor och »himlen full av röda eldflingor, en flygande vintergata av miljarder solar». — »Elden är», säger Erik Lindorm i en lovsång till eldsvådorna, »ett stimulerande element, som kan pigga upp den trump-

naste. Varje olycka förbrödrar ju, men en eldsvåda har dessutom spänning och glans över sig, kan njutas som ett skådespel av dem, som inte ha anhöriga eller ägodelar inom griphåll för lågorna. Människan har sin lust åt förstörelsen, det kan inte bestridas, och man kan lätt urskilja en angenäm upprymdhet under all ovissheten och spänningen hos den folkmassa, som begapar en eldsvåda.

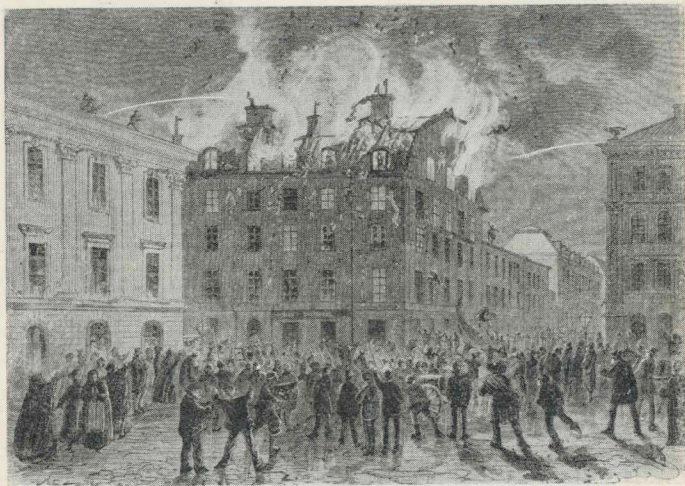
Eldkvarns brand. 31 okt. 1878.

Och hur många eljest prosaiska själar avslöja sig inte i den stunden som fullfjädrade esteter, de där glädjas åt det dekorativa i flammornas lek, slangarnas vattenbågar och brandsoldaternas käcka stormning av eldhärden.»

Den mest tragiska av de nämnda fyra eldsvådorna var Palinska branden. I huset fanns ingen vattenledning, och upp till vinden, där elden bröt lös, ledde trätrappor. Flera av vindens hyresgäster, bl. a. en mycket populär dansös, Ida Berger, slog ihjäl sig när de hoppade ned;

11. — *Linder, På den tiden.*

de utspända täckena höllo ej utan människorna föllo i gatan. Ohyggliga scener utspelades. Där funnos varken ångspruta, stegar, räddningssäckar eller nät, inga brandsegel eller raketer med snören. Både ägaren, kapten Palin, och de bristfälliga släckningsanordningarna fingo sina fiskar varma i pressen. Efter denna eldsvåda inrättades äntligen Stockholms kommunala brandkår. Men

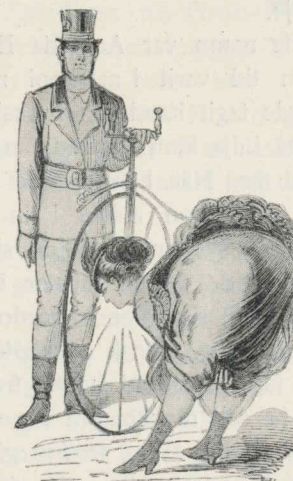
Palinska husets brand.

mången skakade betänksamt på huvudet åt det nya signal-systemet genom brandskåp; nog voro tornväktarna bra mycket säkrare. Emellertid blev dessas saga all när brandkåren kom till stånd. De voro inte mindre än fyråttstycken. Redan i mitten av sjuttitalet hade de på egen begäran, stödjande sig på allmänhetens klagan över störd nattro, befriats från det regelbundna tutande som skulle ange deras vakenhet. Den nya brandkåren blev emellertid mycket populär. Det var också en grann syn, när den kom

farande med sina ståtliga frustande hästar, och brandsoldaterna blevo lyckliga rivaler till både gardister och flottister.

En eldsvåda som kunnat få storartade dimensioner var den som 1872 utbröt i Käcks hyrkuskverk. Man hade all möda att rädda hästarna. Att de Hammerska rucklen, i vilka hyrkuskverket låg, inte till slut gingo åt genom eld, utan dogo en naturlig död var väl ett under!

I hög grad intresserade man sig också för utländska eldsvådor, t. ex. Stora operans i Paris brand, och de jättelika eldsvådor som övergingo Chicago och Boston. I de senare kände man sig rentav äga ett svenskt intresse. Kristina Nilsson hade nämligen placerat en del av sin i Amerika insjungna förmögenhet i fastigheter i dessa båda städer. På Mindre teatern hölls en soaré till förmån för en skräddarmästar Trädgårdh, som förlorat allt sitt vid Chicagobranden. Som en hans merit nämndes att han varit en av stiftarna till »Bildningscirkeln» i Stockholm, en motsvarighet till nittitalets Studenter och arbetare.

Velocipedkarikatyr.

GATUFIGURER.

Liksom det över huvud taget i dessa gamla tider fanns flera original, kunde Stockholm glädja sig åt gatufigurer som nu inte skulle tillåtas gå fria omkring.

Den mest kända var naturligtvis »Trasfröken». Så fort hon visade sig på gatorna, hade hon en lång svans av ungar efter sig, som ropade hennes namn och gjorde narr av henne. Hennes utriggning: den svart- och vitrutiga slängkappan, de skramlande kastrullerna och bleckflaskorna, av vilka hon bar en del under kjolen, den obeskrivliga hattskrällan samt hennes sotiga ansikte inbjödo också till löje.

Trasfrökens rätta namn var Augusta Eklund. Hennes mor hade på sin tid varit i maskopi med stortjuven Lilja, och hon hade tagit hand om kyrksilver och annat som han stulit. Då Lilja kom ut från fängelset ville han ha tjuvgodset tillbaka. När han ej fick det angav han gumman Eklund, och hon måste i sin tur krypa in. Augusta och hennes systrar försörjde sig med att sy snörliv. Emellertid hade de en moster i Marseille, och hon tog Augusta ut till sig. Men systerdottern trivdes ej utan längtade hem. En svensk sjökapten, som låg i hamnen med sitt fartyg, erbjöd henne fri hemresa. Augusta Eklund lär ha sett mycket bra ut, och det påstods att anbudet innebar en fälla. Resan gick inte direkt hem utan varade flera månader. När fartyget äntligen

kom fram till Gävle var hon sinnesrubbad och skjutsades av kaptenen till Stockholm.

Till en början uppträdde Augusta Eklund mera elegant, i grön sammetsklänning och hatt med en massa plymer, eller också i barègeklänning, och »som hon ej fäste stort avseende vid underkläder föreföll hennes framträdande rentav anstötligt». Hon levde då på att sy s. k. Garibaldiliv, ett slags röda blusar, och broderade dem med ganser. Emellertid gick det fort utför med henne, och många år saknade hon fast bostad. En tid bodde hon i en liten eländig riskoja på Lidingön. Hennes sista födkrok var att sälja knappnålar. Allmosor ville hon aldrig ta emot, men hon blev inte nådig om man vägrade att köpa hennes nålar. Hon hamnade slutligen på Grubbens, där hon försökte med hunger-
strejk, ty hon ville, som hon sade, själv förtjäna sitt bröd. Hon dog där 1896. Trasfröken var som sagt känd över hela Stockholm, och myndigheterna läto henne vara i fred på sina gatuvandringar.

»Trasfröken» (Augusta Eklund).

En gladare gatufigur, som ägde hela Stockholms bevägenhet, var sångaren »Vackra Roosen». Vilken gammal stockholmare minns inte folksamlingarna på Hötorget, Stortorget, Slottsbacken m. fl. platser då han uppträdde! Han hade naturligtvis av folkmeningen inom de bredare lagren begåvats med högadlig börd: fadern var greve och modern friherrinna! Inte heller nekade den sig någonting i fråga om höghet och rang, när det gällde Vackra Roosens

kärleksaffärer; då gick det inte av för mindre än utländska diplomatfruar samt damer, gifta och ogifta, ur societeten.

Redan vid tretton år blev Roos bekant med violinisten Axel Widerberg, son till den bekanta hovsångerskan. Denne hade fått en vårdad uppfostran och en

»Vackra Roosen.»

gedigen musikalisk utbildning. Men som han var alltför svag för starka drycker, blev han småningom vagabond och gatuspelare, under protektion av Carl Ström, »Blinda Calle». Widerberg uppmanade Roos att sjunga offentligt, och en vacker dag började han på Hötorget, och sedan vandrade han omkring med Widerberg. Ett år senare uppträdde de en afton utanför Hotel de Suède. (Detta hotell, som

innehades av källarmästar Bergfelt, var mycket välrenommerat och, liksom Phoenix, ideligen upptaget för bröllop och andra fester. Resanderummen anlätades mycket av lantaristokratien.) Samma kväll som Roos och Widerberg uppträdde utanför avåts på hotellet en finfin middag, och bland deltagarna var dåvarande direktören för de kungliga teatrarne, den berömde fornforskaren Olof Hyltén-Cavallius. Han anmodade Roos att dagen därpå inställa sig på teaterns kansli. Roos blev då antagen vid Kungliga teaterns elevskola, inackorderades hos kammarmusikus Schwartz och fick sjunga för Julius Günther.

Men det gamla fria livet lockade. Han slog sig åter ihop med Widerberg och rymde med honom till Uppsala, där de båda med stor framgång uppträdde på Gillet. Bland publiken råkade då befinna sig en av hans lärare vid elevskolan, författaren Johan Jolin, som förstärkte honom att ögonblickligen återvända till Stockholm. Men i stället begärde Roos sitt avsked och var därmed för alltid vigd åt sitt gatusångarliv. Han vandrade land och rike runt, både i Sverige och Norge, och tillvann sig överallt med sin sång pengar, sprit och kärlek. För det mesta höll han dock till i Stockholm, där han uppträdde på torgen och gårdarna. Roos hade en grann röst, som ju fått en viss utbildning, och han var ej endast »pig-tjusare». Hans sätt att föredra sin repertoar, vars bravurnummer voro *Se glad ut*, *I rosens doft*, *Rosens bild*, *Ensamheten mig ej döljer* (ur *Preciosa*) och inte minst *I gnistrande vinet din skål vill jag dricka*, gjorde att mången musikaliskt bildad gärna stannade i hans alltid mångtaliga åhörarkrets. Han ackompanjerade sig ofta på gitarr. Men den överflödande spriten inverkade till slut på stämman, och de sista åren Vackra Roosen uppträdde var han blott en skugga av vad han varit under sin glansperiod. Han har i alla fall blivit på ett utomordentligt honorabelt sätt förevigad. Det är nämligen han som stått modell till Bellman i Carl Larssons museifresk. C. L. berättade, att det gått åt många flaskor porter för att få Vackra Roosen att på detta sätt tjäna konsten.

Klädd i cylinder, svart långrock och vit halsduk och med pipan i mun stod den mörke, reslige, något sinnesrubbade »skånska svensklutherska sacri ministerii adjunkten Jacob Bengtsson» vid nedgången till Strömparterren och bjöd ut Evangelina och sina andra skrifter:

Tjugufem öre stycket
kan inte vara för mycket.
Jag har själv gett ut den från trycket,

ropade han.

Bengtsson var bondson från Örkellunga i Skåne och sades ha tatarblod i ådrorna. Han hade börjat studera först vid tjugutvå års ålder. Det gick bra för honom med både student- och prästexamina. Han tjänstgjorde sedan som adjunkt än här och än där och lär till och med en gång ha varit en omtyckt predikant vid Ramlösa brunn. Emellertid gjorde han sig skyldig till åtskilliga oegentligheter i tjänsten, och hans galenskap utbröt slutligen i förföljelsemani. Själv påstod han att han förtörnat professor Bring genom att polemisera mot en hans tes om »samfundssamvetet», och att denne sedan vållat hans fall. Efter 16 år som präst blev han 1872 avsatt från ämbetet och började

Pastor Bengtsson.

då kommersen på Norrbro. Bengtsson deltog genom flera broschyrer i tullstriderna. Han var frihandlare och en av hans böcker hade till titel: »Intet tullskydd emot de fattigares dagliga bröd utan hellre förökad tullskydd emot de rikares både dagliga och nattliga överflöd.» — Det sades att pastor Bengtssons eget dagliga bröd var ganska rikligt, tack vare de ymnigt inflytande tjugufemöringarna.

En annan konstig figur var en svartklädd gammal kvinna, som slog efter alla mötande, särskilt barn, med en stor käpp. Hon kallades Varanguté, givetvis en förvanskning av något riktigt namn.

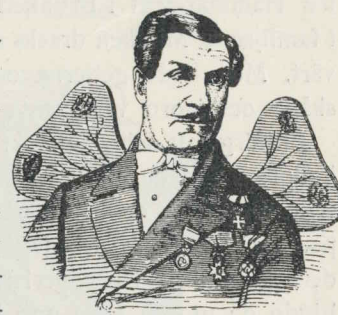
Utanför den ena eller andra av de större restau-

rangerna syntes alltid vid middagstid en tjock, ful och obehaglig figur med en mängd dekorationer på rockuppslagen. Det var »professor» Wy Bromander, känd i hela stan som en glupande smörgåsbordsätare. Han beställde aldrig någon mera mat, utan åt sig mätt vid smörgåsbordet. Wy Bromander var lärare i bokhålleri och hade givit kurser åt studenterna både i Uppsala och Lund. I en skämttidning stod en gång följande göteborgsvits:

— Har du sett någon fullare vy än denna?

— Ja, Wy Bromander.

En ganska tragisk gatufigur, vars namn och öden jag ej lyckats ta reda på, var »Gröna riddarn». Han var klädd i lumpor, hans rock

Wy Bromander.

var grön av sol och ålder, tårna stucko ut ur skorna, och på vintern var han alltid blåfrusen. Som en orolig ande vandrade han år ut och år in fram och tillbaka utanför kryddboden i hörnet av Hamn- och Malm-skillnadsgatorna. Det påstods, att en fästmö som han en gång haft, men som övergivit honom bott i detta hus. Gröna riddarn var en fromsint själ; som inte gjorde en människa för när.

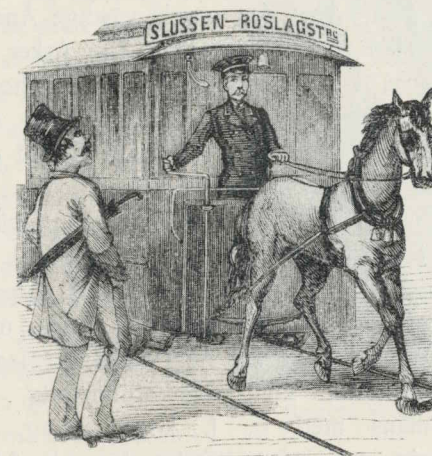
Lundin och Strindberg berätta, att redan på 1820-talet fanns i Stockholm en »getgubbe» Ekström, som skickade ut i staden en rad med gummor och getter, vilka gingo omkring i husen och levererade getmjölk. Geschäftet var lönande, ty, säga författarna, lungsotspatienter och kandidater satte lika stort förtroende till den kraftiga verkan getmjölken åstadkommer, som nutidens bröstsjuka sätta

till punschen. Och liksom de flesta moderna medel användes den ej blott av de sjuka till läkemedel, utan ock av friska som preservativ.» Tron på getmjölken tycks ha hållit i sig, ty ännu på sjuttitalet kunde man varje morgon på Drottninggatan få se en krokig liten gumma komma dragande med ett par getter. Bland hennes kunder voro professor Gyldéns på Observatorium och fru Hammarstedt i Brunkebergs hotell, d. v. s. barnen i familjerna. Mjölken dracks spenvarm och smakade avskvärt. Men både getterna och gumman voro lustiga att skåda och voro välbekanta i Stockholms gatuliv.

Ett färgglatt och pittoreskt inslag bildade de många dalkullorna. Att de räknades med som gängse stockholms-typer bevisas t. ex. av att på J. W. Wallanders tavla Vaktparaden stå bland åskådarna ett par dalkullor. De voro dels anställda vid bryggerierna, liksom Zorns moder, dels bjödo de ut och togo upp beställningar på »årarbeten»: löshår, broscher och ringar. Det var i chinjongernas, lösflätornas och lockperukernas dagar. (I slutet av sjuttitalet blev löshår omodernt.) På höstarna lämnade kunderna till dalkullorna avkammat hår, och så fingo de det på våren tillbaka i någon användbar form. Det blev billigare att köpa hos kullorna än hos perukmakarna. Men det tröt nog inte kunder heller för dessa. De annonserade ideligen: »Chinjonger och hårbenor i alla färger samt 7 kvarters långa flätor. Hårflätor från 3 rdr till högre pris. Chinjongnät af silke i alla färger.» Och vid julen annonserades allt slags löshår som »passande julklapp för damer». Chinjongerna pryddes av hårnålar med knoppar av stenkol, jet, onyx, stål, granater eller silver m. m. i form av blommor eller runda kulor. Det var vanligt med flera smycken av samma material, vilka tillsammans bildade ett garnityr. Till ett sådant hörde, när

det var fullständigt, brosch, medaljong, armband, örhängen och hårnålar. Den som skulle bära örhängen måste ta hål i örsnibben. Dessa stukos med en grov stoppnål försedd med en ullgarnsända. Sedan bar vederbörande, tills sårn voro läkta, blyringar.

Zigenare syntes oftare på gatorna än nu. En gång fick ett helt band tillåtelse att slå läger i Solnaskogen, och stockholmarna vandrade då i massor ditut.

Spårvagn.

HELGA DE LA BRACHE, »VASA- PRINSESSAN».

Ingen av dem som umgingos i mitt hem beredde mig så stor glädje som den gamle vördige Anders Wilhelm Uhr. Han var riksdagsman för Asker i Närke, och föräldrarna kände honom från Irvingsholmstiden. Till yrket var han byggmästare samt ägde en gård, Mörby i Askers socken. Han var också far till en dotter som kallades Närkes ståtligaste flicka.

A. W. Uhr var en för sin tid radikal politiker. Han hade tillhört riksdagen sedan 1850, och det var han som vid 1859—60 års riksdag gav första uppslaget till återupptagande och genomförande av frågan om representationsreformen. Han var flera riksdagar ledamot av konstitutionsutskottet samt bankofullmäktig. Men då han tillsammans med L. J. Hierta, Aug. Blanche, K. J. Svensén och några andra för att främja ett kraftigare reformarbete — bl. a. skulle det verkas för borttagande av all census för valbarhet till riksdagens båda kamrar, kommunal rösträtt per capita, avskaffande av ordensväsende, biskopsämbeten, generaldirektörs- och presidentbefattningar — bildade nyliberala partiet blev han icke omvald i utskottet och avlägsnades från fullmäktigskapet i riksbanken. Partiet, till vilket sedan S. A. Hedin, J. Mankell och A. Gumélius sällade sig, fick ringa anslutning och levde blott några år. Uhr var en flitig motionär. Så föreslog han t. ex. decimalsystemets

införande och motionerade flera gånger om tillåtelse att oberoende av trosbekännelse ingå borgerligt äktenskap, om upphävande av kyrkliga påföljder för uraktlåtenhet att begagna dop och nattvard.

Jag hörde ofta min far och farbror Uhr diskutera dagens politiska frågor. Föga begrep jag naturligtvis av det hela, men fann det ändå högst intressant. Jag funderade mycket på vad grundskatter kunde vara för något, ty att det var mycket viktigt förstod jag.

För flertalet av det gamla bondeståndet tedde sig stockholmarnas levnadssätt alltför dyrbart och fåfängligt, och jag hörde ofta gamle Uhr uttala sig om hov- och militärlux. Själva inrättade sig bönderna mycket enkelt under riksdagstiden. Uhr t. ex. bodde i ett litet mörkt rum i Skeppar Carls gränd vid Skeppsbron. I det torftigt möblerade rummet stodo två stora kistor; den ena för kläder och den andra för mat. I den senare fanns matsäcken hemifrån: smör, ägg, limpör, fläsk, korv o. s. v. Att i vardagslag äta på värdshus ansågo bonderepresentanterna alldeles för dyrbart. Till en god hushållning hörde också att medföra hem så stor del som möjligt av arvodet. Det var ju ändå så mycket av husbondens

Anders Wilhelm Uhr.

arbete och omsorg om hem och gård som gick förlorat, när han låg vid riksdan.

A. W. Uhrs sista riksdag var 1876. Sedan såg jag honom aldrig mer. Men han levde ända till 1891. Hans vackra dotter, Fanny, blev gift med den framstående kartografen doktor Magnus Roth. Hans enda ännu levande dotterdotter, professorskan Elisif Théel, deltar som bekant aktivt i det politiska livet och sitter i Stockholms stadsfullmäktige, invald på högerens program.

Jag höll hjärtligt av gubben Uhr; hans kraftiga bondeutseende, hans glada och rättframma väsende och hans kloka samtal leva ännu i mitt minne. Men aldrig fann jag honom så intressant som när han berättade om en person, vars historia var fylld av mystik och ideligen dryftades av den stora allmänheten, nämligen Helga de la Brache.

Denna kvinnas levnadssaga, som en gång så livligt sysselsatte svenska folket, har även under senare år upprepats flera gånger, så att den torde vara tämligen känd även för nutiden. Jag skall därför här erinra blott om dess huvuddrag.

Helga de la Brache utgav sig som bekant för att vara dotter till Gustaf IV Adolf och hans gemål, Fredrika Dorotea Wilhelmina av Baden, i ett av dem efter skilsmässan ånyo ingånget äktenskap. Till stöd för detta påstående uppgav hon att hon var född i Schweiz, att hon under sina tidigaste barnaår vistats först hos modern och efter dennas död hos fadern, att denna låtit henne vid sju års ålder överföras till Sverige, att hon där stått under prinsessan Sofia Albertinas omvårdnad och bl. a. varit inackorderad hos komministern och hovpredikanten Anders Engström i Taxinge vid Mariefred, samt att hon sedermera, när prinsessan avlidit, förts till Vadstena hospi-

tal och vistats där undangömd flera år tillsammans med en guvernant. År 1835 skulle hon, ungefär femton år gammal (hennes födelseår har uppgivits olika), på föranstaltande av sina anhöriga i Tyskland, av en fru Zeidnitz ha förts till herrnhutarkolonien Kristiansfeld i Schleswig, där hon överlämnats till en familj Hansen (det

Helga de la Brache.

är konstaterat att en ansedd köpmansfamilj med detta namn då fanns i Kristiansfeld), konfirmerats av en pastor Petré (Petreus) samt därifrån fått resa på besök till storhertiginnan Sophia Wilhelmina av Baden i Karlsruhe. Hon återvände emellertid till Sverige, och hon uppgav att hon därefter åter varit i Vadstena, men så förts till Manilla, där hon behandlats för en ögonsjukdom

av doktor Säve, som var både ögonläkare och läkare vid dövstumsinstitutet. Under denna tid gjorde hon faktiskt bekantskap med mamsell Henrica Aspegren, dotter till en rik och ansedd grosshandlare, och i slutet av 1830-talet installerades hon, genom slottsfogden Wihlborg, som var svåger med Aspegren, i denna familj som barn i huset. I mitten av 1840-talet reste de båda väninnorna till Åbo och öppnade där en flickskola, som fick gott anseende, liksom de båda innehavarinnorna personligen erhöles de bästa vitsord. De återvände emellertid till Sverige och flyttade år 1849 till Örebro, där de likaledes startade en flickskola, vilken liksom den i Åbo åtnjöt stort förtroende. Vid den tiden lär Helga de la Brache, enligt Lagergren, haft pengar deponerade i Hamburg, och prostén Uddén i Kumla lär ha bistått henne vid uttagningarna.

Faktum är att Helga de la Brache hade kommit i beröring med en mängd framstående personer och verkligen lyckats ingiva dem om ej full övertygelse dock en högst sannolik föreställning om sin höga börd. Den kungliga familjen, särskilt änkedrottning Josefine, som uppgavs vara ombud för hennes anförvanter i Tyskland, statsmännen Löfvenskiöld, Manderström, De Geer, Wachtmeister, Sandströmer, justitiekanslern von Koch, advokatfiskal af Billbergh och många andra hade ägnat hennes uppgifter livlig uppmärksamhet och dels förmedlat, dels utanordnat understöd åt henne. August Blanche hade börjat uppteckna hennes historia, och detta arbete fullföljdes efter dennes död av riksdagsmännen Julius Mankell och Anders Wilhelm Uhr. Justitiekanslern Nils von Koch säger i den bekanta promemoria som föranledde regeringen att åt Helga de la Brache utanordna en årlig pension på 1,200 kronor:

»Skulle fröken de la Brache ändå vara en bedragerska

— sinnesrubbad är hon icke nu, och hennes läkare, doktor Bensow, förklarar inga spår finnas att hon någonsin varit det — så är hon den skickligaste av de många jag påträffat, emedan ingen så väl spelat högsinnad och redlig under det mest tryckande behov. Äro åter hennes uppgifter sanna, så är hon en person som i högsta måtto förtjänar aktning och medlidande.» Justitiekanslern säger vidare, »att man sålunda står i valet mellan att ge pengar åt en bedragerska eller att genom yttrande av orättvisa misstankar förkrossa en olycklig hjälpsökande och låta en dotter av en här i landet f. d. regerande konung, ja, kanske till och med av denna konungs gemål, förgås genom brist på föda, kläder och värme.» Han säger sig själv vara övertygad om det senare alternativet, bl. a. på grund av skäl som han ville muntligen framföra till konungen. Helga de la Brache hade ett par år bott i Spånga och under denna tid långa perioder vistats i det v. Kochska hemmet på Uhrsvik. Den engelskfödda fint bildade fru von Koch omfattade henne med varm tillgivenhet, vilket bevisas av ett antal i riksarkivet förvarade brev. År 1869 fördubblades Helga de la Braches pension, så att hon årligen erhöles 2,400 kronor.

Bland dem som under åtskilliga år umgingos med »prinsessan» voro hovpredikanten Norrby och hans fru, och båda voro troende i fråga om hennes börd. Norrby skriver en gång: »Genom bevis som för mig voro avgörande övertygad om hennes börd samt underrättad om de långvariga och bittra lidanden hon utstått, kunde jag ej annat än göra allt för att tjäna dottern av den siste vasakonungen i mitt fädernesland.» Efter ett besök hos Karl XV och utrikesministern utlovade han henne en någorlunda sorgfri framtid i ekonomiskt avseende, »förutsatt att H. M:t änkedrottningens utlovade understöd

fortfarande ges, något som tvivelsutan kommer att ske så länge H. M:t lever, om det vid hennes löfte fästa villkoret uppfylles.»

Rätt som det var råkade emellertid fru Norrby och Helga de la Brache i oenighet; den förra misstänkte att, som det heter, ej allt stod rätt till, och Norrby satte i gång med en undersökning, som fastslog att Helga de la Brache var en durkdriven bedragerska. Hon hette Aurora Florentina Magnusson, var dotter till en fattig tullvaktmästare och hade tjänat som piga. Han hade lyckats avslöja »en av de oförsyntaste intriger som väl någonsin blivit försökta». Pang! Pensionen indrogs, Helga de la Brache var stämplad som en fräck äventyrerska, och för henne började en kamp mot sjukdom och fattigdom, som varade livet ut och trofast delades av hennes väninna, så länge denna levde. Mamsell Aspegren dog 1871. Tre dagar förut hade hon kallat till sig advokatfiskal Billbergh och några andra personer samt under ed vidhållit alla sina uppgifter om Helga de la Brache, bl. a. att denna i hennes närvaro överlämnat några brev till Oskar I, vilka påstods innehålla legitimationsbevis.

Den nuvarande generationen har i minne landstingsmannen Per August Johanssons med lika rörande som enveten energi förda processer för Helga de la Braches rehabilitering. Han instämde kunglighet, hovfolk, aristokrati, ämbetsmän m. fl. i oändlighet för att få fram de ovan nämnda förkomna »legitimationspapperen», som sades vara lämnade till Oskar I. Den lilla triumfen hade Johansson att den von Kochska promemorian, som varit spårlöst försvunnen från riksarkivet, återfanns bland de kungliga familjepapperen. Det bör ju också ha glätt hans hjärta, även om det ej hade någon inverkan på utgången, att målaren greve Georg von Rosen avgav ett

mycket varmhjärtat vittnesmål till förmån för Helga de la Brache, som han personligen kände och trodde på. Johansson offrade allt vad han ägde för sin idé. Helga de la Brache levde de sista åren nästan uteslutande på vad han gav henne och gav med verklig vördnad. Ty för honom var hon alltid prinsessan, som hade rätt att fordra underdånighet. Helga de la Brache bodde under sina sista år på Djurgården, Falkenbergsgatan 8. Hon dog i januari 1885.

Att Helga de la Brache icke var dotter till Gustaf IV Adolf och hans f. d. gemål har blivit fullständigt utrönt, förnämligast genom Emil Hildebrand, som i en broschyr, Den senaste s. k. Vasasagan, ägnat den saken en ingående och vederhäftig undersökning. Tydligt är också att Helga de la Braches egna berättelser innehålla åtskilliga fantastiska moment och att hon lämnade dels motsägande uppgifter, dels sådana som vid kontroll visade sig oriktiga. Dock vittnar von Koch, att han under de många och långa samtalen aldrig beträtt henne med stridiga uppgifter eller tvetalan, utan hon syntes alltid vilja hålla sig till sanningen, även då denna för tillfället kunde tyckas vara för henne ofördelaktig.

Om således uppgiften om Helga de la Braches dotterskap till Gustaf IV Adolf och hans f. d. gemål är förd ur räkningen, så är därmed ingalunda hemligheten om hennes börd klarlagd. Det synes innebära en alltför stor förenkling av problemet att helt kategoriskt förklara henne identisk med tullvaktmästardottern pigan Aurora Florentina Magnusson. Ursprunget till denna förklaring låg i en i Storkyrkans kyrkbok gjord anteckning efter de båda väninnornas återkomst från Finland av pastor primarius A. Z. Pettersson, en mycket god vän till grosshandlaren Aspegren: »de la Brache Anna Florentina,

jungfru, som förut kallat sig Magnusson.» Hur det nu kan ha varit med denna anteckning — Helgas vänner ha naturligtvis sökt ge också den en plausibel förklaring — så gav den anledning till en identifiering av Anna Helga med Aurora Florentina. Men även om det ej konstaterats bl. a. att den senare tjänade piga hos skeppare och fattiga skepparänkor samtidigt med att den förra bevisligen hade sitt hem i den Aspegrenska familjen som vän och sällskap till husets dotter, så är det väl självklart att Aurora Florentina Magnusson, som inte fått mer än tre månaders undervisning i Maria församlings fattigskola och knappt kunde skriva sitt namn, den tid hon tjänat som piga ej kunnat tillägna sig ens det yttre uppträdande som utmärker en bildad person. Att hon under månads- och årslånga vistelser i bildade familjer, t. ex. just hos von Kochs, skulle kunnat undgå att någonsin röja sitt ursprung förefaller också osannolikt. Än mindre hade väl denna piga varit i tillfälle att förvärva de kunskaper Helga de la Brache faktiskt förfogade över, att lära sig korrekt beskriva de platser utomlands där hon uppgav sig ha vistats, spela piano, skriva brev som både i piktur och innehåll röja bildning. Till och med Norrby erkänner att hennes och mamsell Aspegrens skola i Åbo gick bra — Helga undervisade där i historia och franska — samt att skolan i Örebro hade elever ur ansedda familjer och att den var till dessas fulla belåtenhet. Vid polisförhör 1877 — som ägde rum efter Norrbys avslöjande och föranleddes av försummad mantalsuppgift av Helga de la Brache — vittnade en av hennes forna elever, dåvarande amiralinnan Elin Sidner, att hon av svaranden åtnjutit undervisning i franska, jämväl i språkets talande, att såväl enligt hennes som andra personers omdöme svaranden bibringat en grundlig grammatikalisk undervisning i detta språk och

i dess uttal varit fullt jämförlig med en infödd. Amiralinnan Sidner tillade att hon aldrig sammanträffat med någon mera mångsidigt bildad person. En av de många utredarna i de la Brache-frågan har häremot invänt, att en pensionsflickas omdömesförmåga ej är vidare tillförlitlig. Men detta argument är ungefär lika svagt, om också ej lika smaklöst som det vilket samma person anför mot att Helga de la Brache under vistelsen i Åbo skulle ha uppträtt som »en dam av värld». Han säger nämligen: »Några särskilda upplysningar i den vägen finnas icke i det material som kommit under mina ögon, men väl vet jag, att allt är relativt här i världen och att finnarna sägas ännu i dag, när de hålla middagsbjudningar, duka smörgåsbordet på — kommoden!»

Innerst inne hyste väl emellertid alla, utom sannolikt Uhr, mer eller mindre starka tvivel, och situationen blev alltmer penibel. Så t. ex. hade ryske ministern här givit Helga understöd. Man kan därför förstå vilken lättnad Norrbys avslöjande beredde samt att man var angelägen att låta det några år därefter hållna polisförhöret på alla sätt styrka hans uppgifter, även om det ju onekligen måste gå ut högst betydligt över de höga herrarnas människokännedom och omdömesförmåga att, som Norrby sade, »alla trådarna i denna häpnadsväckande intrig sammanlupo i en pigas hand». Det tycks vid detta polisförhör ha framkommit åtskilliga i fråga om verklig beviskraft lika svaga argument som dem Helga de la Brache förett. Hennes förmenta systrar, som hördes blott upplysningsvis, förnekade emellertid kategoriskt släktskapen och förklarade bestämt, att deras syster Aurora dränkt sig redan 1844. Polisdomstolen förklarade dock Helga de la Brache vara identisk med Aurora Florentina Magnusson. Kam-

marrätten upphävde senare, på yrkande av Helgas advokat, detta utslag.

Något avseende bör väl också fästas vid mamsell Aspegrens utsagor, som i mer än tretti år delade sitt liv med Helga de la Brache. Även Norrby vitsordar att väninnan var en ädelt anlagd människa, att hon fått hela den bildning som den tiden kunde beredas ett fruntimmer, att hon var en kvinna med huvud och av oförvitlig karaktär samt att det var uteslutet att hon vetat av Frökens bedrägerier. Men hur skulle en person med dessa kvalifikationer i så lång tid kunna dagligen leva tillsammans med en medveten bedragerska utan att upptäcka förhållandet? Och hur skulle en så durkdriven äventyrerska kunna trivas tillsammans med en kvinna utrustad med ovanstående egenskaper?

Man torde därför ha skäl att avskriva teorien om pigan Magnusson lika väl som den om vasaprinssessan. Att Hildebrand heller icke utan vidare accepterar den förra framgår av hans yttrande: »En utredning åter av hennes verkliga identitet ligger utanför vårt syftemål. En sådan saknar ju icke ett visst aktuellt intresse, sannolikheterna synas peka åt ett visst håll, men tillräckligt material lär för närvarande knappast vara samlat eller bearbetat för att med någon verklig utsikt till framgång kunna inlåta sig därpå.» Detta är ej ett accepterande av påståendet om den medvetna bedragerskan Aurora Florentina Magnusson. Hildebrand slutar med att förklara, att hans utredning haft endast ett negativt syfte och att han lämnar åt andra att utforska Frökens verkliga börd. De sannolikheter Hildebrand nämner lära peka mot en svensk adelsfamilj.

Helga de la Brache hade med all sannolikhet vuxit upp under säregna förhållanden och under sin första

barndom och tidtals även senare vistats utomlands. Hon hade hållits i okunnighet om sitt ursprung, men av andras yttranden, kanske också av berättelser om det forna konungahuset, och av sin egen livliga fantasi, stödd av den mysticism som omgav hennes barndom och första ungdom, fått den fixa idé som hon sedan orubbligt fasthöll och vidare utvecklade. Denna renderade henne visserligen en tid rikligt underhåll och ett förnämt umgänge, men sedan underkastade hon sig för den förödmjukelser och prövningar som hon kunnat undvika. Och det skulle kunna bevisa, att hon verkligen ej var medveten om något bedrägeri.

Söker man efter den psykologiska orsaken till att Helga de la Brache förmådde intressera så många personer i bemärkt och ansvarsfull ställning, så finner man svaret i att hennes hypotetiska börd hos dem utlöste en viss lojal känsla och försonlig stämning gentemot det avsatta konungahuset. I både von Kochs och Norrbys uttalanden framställes denna orsak direkt, och den förefanns naturligtvis även hos de övriga. Konungahusets generositet får ju också förklaras genom obenägenhet att uppträda illojalt eller stöta en allmän folkmening. Änkedrottning Josefina t. ex. ber hjärtligt om ursäkt då hon ej anser sig kunna bifalla en av Fröken gjord ansökan, Karl XV uppdrar åt Uhr att skaffa henne ett möblemanget värdigt en prinsessa, under förklaring att »hon är ju lika klok som du och jag». (Att möblemanget blev så »värdigt», att kungen ej mindes att han åtagit sig att betala det, är också det »äkta Karl XV»!) Vad Blanche och Mankell beträffar var det väl ej någon tillgivenhet för det gamla konungahuset, men en viss animositet mot det nya som sporrade deras intresse i frågan. Alla dessa förhållanden måste tas med i räkningen, för att man skall förstå det för vår tids

åskådning häpnadsväckande förhållandet att Helga de la Braches saga kunde få sådana dimensioner och en sådan innebörd som den fick.

Att riksdagsman Uhr tog sig an Helga de la Brache och hennes sak berodde på att hans dotter, Fanny, gått i hennes och mamsell Aspegrens skola i Örebro. Han var fullt övertygad om hennes kungliga börd, och det var alla bevis och sannolikheter för den som jag fick höra honom framställa, då han under riksdagarna ofta kom hem till oss och berättade om hur hans mission avancerade. Att åter vi i mitt hem också voro särskilt intresserade av Helga de la Brache stod i samband inte allenast med hennes örebrotid utan direkt med Irvingsholm. Denna egendom hade anlagts av en av trettiåriga krigets bussar, översten Alexander Irving, som skrev sig friherre till Tullock i Skottland, herre till Irvingsholm, Sjöhammar och Ljungnäs. Hans far hade kommit in under Karl IX:s tid och blivit underståthållare på Kalmar slott. Irvingsholm gick sedan genom flera släkter. Den närmaste ägaren före min far var en baron Olof Cederström, kapten vid Närkes fotfolk. Han hade köpt Irvingsholm delvis med Helga de la Braches pengar. Helga var nämligen under sin örebrotid förlovad med Cederström, och i förlitande på hans äktenskapslöfte hade hon försträckt pengarna. Lagergren berättar att hennes homme d'affaires, prosten Uddén i Kumla, baxnat inför den stora summan och varnat henne. Ryktet förmälde att hon skulle ha svarat: »Vad betyder pengar, när jag anförtrot honom mitt livs lycka!» Cederström var en stor slarver och måste lämna både regementet och Irvingsholm, och något giftermål blev aldrig av. Hela hans släkt var ju också emot förbindelsen, men, tillägger Lagergren spydigt, och det med all rätt, sina pengar fick Helga de la Brache aldrig

tillbaka. Kännedomen om denna och andra prövningar gjorde att hon i min krets omfattades med sympati. En gång föreslog Uhr att mina föräldrar skulle gå med honom till fröken de la Brache. Sagt och gjort — och jag fick följa med! Men jag må säga att besöket ej blev så värst givande. Fröken satt stel och rak i sin soffa och var hela tiden butter och otillgänglig. Jag hade väl inbillat mig att hon skulle berätta om sin romantiska barndom, kände mig därför mycket besviken och tror, att jag tyckte Helga de la Brache vara en led gammal käring.

Helga de la Braches öde var på sjuttitalet i var mans mun, och folkmeningen, som då det gäller de högsta kretsarna och mysticism spelar in aldrig ändrar sig, fasthöll, trots alla avslöjanden, vid sin tro både på hennes kungliga börd och på de fantastiskt många ryska miljoner som kejsar Alexander I skulle ha sänt till Sverige för hennes räkning.

HAMMARSTEDTSKA FLICKPENSIONEN.

Fredrique Unge.

Carl Snoilsky sjunger om sin barndoms lustgård, slottet
Rosersberg i Uppland vid Mälaren:

Ar och skiften tunga bommar
skjutit för mitt Edens dörr,
men i minnets spegel blommar,
Rosersberg, du än som förr.

Fantast i lätta slupen
än mig manar ut till färd
på de aftonröda djupen
till den kära barndomsvärld.

Vita murar, jag kan se er
stiga fram mot dunkel grund:
Sömntungt susande alléer
vid de näckrosfyllda sund.

Runorika lindars toppar
skälva för en sakta vind,
stänka stora, ljumma droppar
på den sena gästens kind.

Kvällsoln nya blomstermönster
målar bjärt på trädgårdssäng,
regnar över slottets fönster
rosor från en himmelsk äng.

Pilten går med fjät försagda
tyst på föreskriven sed
uppför trappor mattbelagda
mellan urnors dubbla led.

Bävan honom genomilar
att hans fotsteg kan bli hört:
Hjältens gamla maka vilar —
Tänk, om hennes dröm han stört!

Hennes fåglar sitta tysta
mot sin vana och natur.
Ej ens kakadu törs knysta
i sin överhängda bur.

»Hjältens gamla maka» var änkedrottning Desideria, och den sista strofen häntyder på hennes bekanta vana att göra dag till natt. Karl Johan hade fått slottet i testamente av Karl XIII, som i sin ordning erhållit det av Rikets ständer. Han och Hedvig Elisabeth Charlotta hade innehaft det i femtisex år, vårdat och förskönat det samt fyllt det med praktmöbler och konstskatter. Drottning Desideria erhöll slottet som änkesäte och bodde där varje sommar till sin död, 1860. Carl Snoilskys moder, Sigrid Banér på Sjöö, var statsfru hos änkedrottningen, och härav kom det sig att skalden som barn vistades så mycket på Rosersberg.

Ungefär tjugu år före Carl Snoilsky sprang omkring på slottet och i dess trädgårdar och park, liksom han med tjusning och bävan, en liten flicka, som nog försiktigt höll sin mamma i kjolen, när hon fick lov att följa henne på hennes ronder i de stora och skimrande slottsgemaken. Det var den unga äldfruns, Antoinette Unges, lilla dotter.

Fru Unge var dotter till bankokommissarien Peter Albrecht Hård af Segerstad och hans hustru, Christina Elfving. Hon blev gift med lärftskramhandlaren Benjamin Unge i Stockholm. Denne anses, enligt släkttraditionen,

härstamma från en överstelöjtnant Peter Unge, som var Karl XII följaktig i Bender. Emellertid dog Benjamin Unge efter blott tretton års äktenskap, och den unga änkan stod inför det mycket kvistiga problemet att försörja sig och fyra små barn. Genom sina släktförbindelser i hovkretsarna erhöll hon då befattningen som åldfru på Rosersbergs slott. Den enda lilla

Rosersberg. Fru Hammarstedts barndomshem.

dottern, Fredrique, var född 23 november 1823 och vid familjens flyttning till Rosersberg tre år gammal.

Det var en mycket krävande och ansvarsfylld post den unga åldfrun hade att sköta. När Karl Johan med uppvaktning kom åkande i karriär, skulle allt förstås vara parat och hela maskineriet sedan fungera utan minsta mankemang. Överseende och tålmod hörde ju inte precis till denne monarks dygder. I ett brev till dottern, däri hon tackar henne för ett par tofflor, skriver fru Antoi-

nette: »Du må tro, att Altmor gläder sig intet litet åt att hafva något så skönt att treda sina ömma och ofta nog trötta tassar uti, då hon får eller måste hafva springsjukan i sommar. Då kallar jag mig för urvärket eller rättare sagdt perpendickeln.» Naturligtvis var lilla »Ika» — som dotterns smeknamn lydde — vid kungabesöken bara i vägen för sin mamma. Men lyckligtvis fanns det i den ena slottsflygeln ett annat hem, där man ej önskade högre än att ha den lilla hos sig — tomt som hemmet var på egna barn — nämligen hos intendenten för de kungliga trädgårdarna, Johan Öberg, och hans maka, Marie Louise. Dessa ägnade sin lilla skyddsling verklig föräldraömhhet, och bandet dem emellan höll livet igenom. »Mamma Öberg» blev sedan i lilla »Ikas» familj »lilla mormor», och dog vid åttiåtta års ålder hos sin fosterdotter från Rosersberg.

Det lyckades fru Unge att skaffa medel, så att Fredrique fick sin utbildning i den bästa flickskola som då stod till buds: Wallinska skolan i Stockholm.

Om Fredrique Unges skolstudier föreligger ett vittnesbörd i form av en liten bok med följande tillägnan:

Premium för Välförhållande
åt
FREDRIQUE UNGE

grundadt på alltid ådagalagd sedighet, berömlig skicklighet, för-
enad med god flit och utmärkt ordentlighet, som beredt samteliga
hennes Lärares synnerliga tillfredsställelse och äfven nu i den
stund, då Fredrique lemnar skolan, tilldela henne Kamraters
odelade aktning, kärlek och saknad.

Stockholm den 30 April 1839.

å Skolans vägnar
vänskapsfullt

C. Limnell.

Claës Schwartz.

I boken är inskriven den lilla dikten Tidens värde av Wallin med biskopens egenhändiga namnunderskrift.

Fredrique Unge stod nu, vid sexton års ålder, inför nödvändigheten att förränta det erhållna kunskapskapitalet och själv förtjäna sitt bröd.

Pastorsadjunkten Gustaf Hammarstedt.

Efter original av Maria Röhl.

Det föll av sig själv att hon av de tre yrken som stodo dåtidens unga familjeflickor till buds: husmamsellens, sömmerskans och guvernantens, skulle välja det sistnämnda. Hon konditionerade efter vart annat hos major Fredenbergs på Eka, där hon läste med alla fem döttrarna, två äldre än hon själv, sedan hos den berömda orientalist och bibelöversättaren profes-

sor Henrik Lindgren, kyrkoherde i Tierp, och slutligen hos överste von Tunés på Frövi. Överste von Tuné var en krigsbuss av gamla stammen. Han hade liksom Fredenberg varit med om det bittra finska kriget, men också under Karl Johans segerrika befäl i Tyskland och Norge.

Överstinnan Enny von Tuné var dotter till den bekante generalmajoren Axel Johan Möllerhjelm och hans maka, Brita Maria Gardell, känd som en av sin tids skönaste kvinnor. När höga vederbörande i Stockholm fruktade revolution med anledning av den fällande dom för majestätsbrott som övergått Magnus Crusenstolpe, utnämndes

Möllerhjelm till överståthållare, såsom den där skulle äga synnerlig förmåga att hålla massorna i styr. Den fruktade »revolutionen» inskränkte sig till några skrånuppträden vid lövmarknaden på Stortorget, vilket emellertid för-
anledde en stor militär- och polisaktion. Det var detta »upplopp» som födde Karl Johans historiska yttrande »Sabrez la canaille!» samt anekdoten att en person som sökte audiens hos konungen fick till svar: »Det är omöjligt att få tala vid Hans Majestät innan revolutionen är slut.» Hur som helst förskaffade den Crusenstolpska processen Möllerhjelm överståthållarämbetet och överståthållarhuset den vackraste värdinna man där skådat och sannolikt »kommer att få skåda», som det då sades.

Fredrique Unge.

Man kan ju förstå att mamma Antoinette började tycka, att dotterns lärdom blev för mycken och guvernantåren för många. I hennes brev skymtar ett par gånger en magister H., som vunnit hennes gillande. Och hon visar sig i främjandet av sitt syfte mindre konventionell än som var brukligt den tiden. Hon skriver till dottern:

»Mitt sista bref, hvaruti jag omnämnde att Magister H. varit här, hoppas jag du bekommit, han låfvade mig till hälften att återkomma hit Pingsthelgdagarne. Kommer han så skall jag framföra Din helsning till honom, men nog tycker jag du borde

skrifva sjelf. — I mitt enfaldiga tycke kan du ej lida något af att correspondera med den unga hyggliga mannen och om du inte vill för profana blickar sända brefven directe, så vill jag åtaga mig att sända dem så obemärkt som möjligt, det vill säga att när han går till Rosersberg, så hämtar han dem sjelf.”

En annan gång beklagar hon, att magister H., som kommit för att träffa Fredrique och flickorna Fredenberg, fick gå hem i mörka natten utan att få veta ett ord om dem. »Ack, vad jag önskat att jag då åtminstone haft Ditt bref, så att jag fått sagt honom ordsaken.» Emellertid svunno åren. Fredrique Unge stannade alltjämt på Frövi. Och därtill var magister H. på sätt och vis »ordsaken».

»Magister H.» hette Gustaf Hammarstedt och var teolog. Han var två år yngre än Fredrique Unge och hade blott sin egen förmåga att lita till för att slå sig fram i världen. Att han dock av fru Unge ansågs för en önskvärd svärson berodde således uteslutande på hans personliga egenskaper.

Gustaf Hammarstedts känsla för Fredrique Unge tycks ha grytt redan då han var i skolpojksåren. Eka gård hörde nämligen till hans faders, prostens Nils Hammarstedts, kontrakt. Denne, som var smedson från Gästrikland — tillnamnet anger ursprunget —, var en av sin tids mest bemärkta prästmän och under flera riksdagar representant i prästeståndet.

Gustaf H. var blott fjorton år då Fredrique Unge kom till Eka, och hon blev, som nämnt, redan då föremål för hans svärmeri. I en dikt skriven långt senare heter det:

Hur ofta jorden än kring axeln vänder,
jag alltid troget i mitt minne bär
de dar jag såg dig under Eka lindar
och smektes milt av vårens, hoppets vindar.

— — — — —

Men bort du drog, och fåfängt mina sinnen
dig sökte med en vänskap varm och öm.

Fredrique Unges svärmeri under guvernanttiden på Eka hade givetvis andra adresser än den gänglige och blyge ynglingen, så mycken ungdom som samlades i detta gästfria hem. Men ett par år sedan hon lämnat Eka kan man av en avskedsdikt efter en tillfällig samvaro där förstå, att Fredrique Unge börjat skänka den då tjuguetårige unge mannen ett varmare intresse. Han skriver, helt tidstypiskt för övrigt:

Hav tack, Fredrique, du ökat min viljas kraft,
att spänna vingen högt mot de ljusa länder,
där anden, frigjord från stoftets makt,
mot sorgens land förklarade blickar sänder.
Hur oss än fjättrar tvånget utav en lag,
som diktats upp av kortsynta, låga sinnen,
vår vänskap evigt trotsar dess hårda slag
och räddar sina heliga, blida minnen.

Hos överste von Tunés på Frövi, där Fredrique Unge nu var lärarinna, gingo emellertid åtskilliga unga militärer ut och in, och hon lär ha varit mycket omsvärmad. Det är väl också troligt att hennes eget hjärta flammade upp ibland. Den unge magistern å sin sida diktar i minnesalbum smäktande till andra unga flickor. En Charlotte t. ex. tackar han »för alla ljufva stunder, som du skänkte mig, Uti Hoppets, uti Glädjens lunder, Uppå Fantasiens blomsterstig».

Ett par år sedan han blivit prästvigd kom Gustaf Hammarstedt som adjunkt till prostens Jöran Ulrich Schröderheim i Skånella, i vilken församling Rosersberg låg. De båda unga råkades igen, och så firades deras förlovning våren 1855. Men framtiden? Ja, den tedde sig ingalunda ljus i fråga om förverkligandet av drömmen om ett eget

hem, fastän kontrahenterna redan voro respektive 28 och 30 år gamla. Och hösten samma år flyttade Fredrique Unge till greve Lewenhaupts på Karlsund vid Västerås. Där hade nämligen Cecilia Fryxell sin berömda pension, där hon också mottog lärarinneelever, och det var som sådan Fredrique Unge inskrevs där.

På 1830- och 40-talen började baptismen och metodismen att predikas i Sverige, under förföljelse från både stat och kyrka. Ledare för metodisterna var under många år en engelsk pastor Scott. Palmsöndagen 1842 stormade emellertid en pöbelhop Engelska kyrkan (numera Betlehemskyrkan) vid Sergelgatan, där Scott predikade. Själv var Scott nära att mista livet i tumultet, och han fann för gott att kort därefter vända åter till sitt fädernesland.

Scott lämnade emellertid efter sig en svensk lärjunge, som med tiden skulle bli Sveriges mest inflytelserike lekmanpredikant och, jämte Schartau, den märkligaste religiöse ledaren under 1800-talet. Det var Carl Olof Rosenius. Han hade vuxit upp inom en krets norrländska läsare och redan som skolyngling lett konventikelandakter. Hans mening hade varit att ägna sig åt prästbanan, och han hade i Uppsala studerat teologi. Men då Scott räddat honom ur hans ungdoms religiösa tvivel, blev han dennes medhjälpare och övertog sedan helt och hållet hans verksamhet.

Det var genom tidningen Pietisten, sina predikningar i Betlehemskyrkan och väl främst genom sina konventiklar — enskilda sammankomster av »fromma trossyskon», där han själv förkunnade ordet, där man avhandlade trosfrågor samt sjöng Ahnfelts och Betty Ehrenborgs sånger — som Rosenius fick sin stora makt över själarna. Till en början voro ju konventiklarna lagstridiga

och måste därför skötas med en viss försiktighet. Konventikelpakatet upphävdes emellertid år 1858 genom en kunglig förordning. Dock stadgades i denna, att sammankomster till gemensamma andaktsövningar utan ledning av präst icke finge utan särskilt tillstånd äga rum å tid då allmän gudstjänst i församlingen hölles. Denna förordning kvarstod ända till 1868, och Rosenii predikningar i Betlehemskyrkan började därför först klockan 1 på middagen! Rosenius blev snart en predikant på modet, ej minst inom de förnäma kretsarna. Jag har hört berättas att en gång på 1880-talet en gammal dam yttrade, när hon på besök i en familj hörde en av tjänarinnorna be om lov att gå på bönemöte: »Tacka vet jag i min ungdom, då var det hertiginnan av Östergötland och folk ur våra kretsar som voro andligt sinnade. Nu skall varenda piga springa på bönemöte.» Den gamla nåden torde emellertid ha sett saken mera så som hon ville se den än som den var. Ty den pietistiska rörelsen var på samma gång en väldig folkrörelse. Betty Ehrenborg säger i sina anteckningar om Rosenius: »Av hantverksklassen och den kroppsarbetande klassen överhuvud hade en talrik skara genom honom förvandlats från ett vedervärdigt släkte till en prydnad för samhället.»

Det var inom dessa kretsar av pietister eller läsare, som Rosenius, Elmblad, Fjellstedt m. fl. efter en engelsk idé bildade Evangeliska fosterlandsstiftelsen. Dess syfte var att »på den evangelisk-lutherska bekännelsens grund och med fri anslutning till vårt kyrkosamfunds inrättningar befrämja Kristi rikes tillväxt». Stiftelsen menade således att vara ett stöd för statskyrkan, på samma gång den däri ville ingjuta en mera levande anda, och den räknade flera av dess präster bland sina medlemmar; professor W. Rudin var t. ex. den förste ledaren av stiftelsens

missionsskola. Men småningom blev förhållandet mellan kyrkan och stiftelsen mycket spänt, och den förra reagerade starkt mot den senares kolportörverksamhet, som avfolkade kyrkorna, men fyllde de s. k. lutherska missionshusen. Och när slutligen P. P. Waldenström predikade en från statskyrkan skiljaktig försoningslära blev brytningen fullständig. Waldenströms namn blev en stridssignal även inom stiftelsen, ur vilken waldenströmarna bröto sig ut. En vederhäftig och intressant framställning av alla dessa religiösa väckelser och brytningar finner man i Fabian Månssons bok Rättfärdiggörelsen genom tron. Den visar hur djupt grundade såväl det religiösa behovet som den individuella frihetskänslan i själva verket äro hos det svenska folket, liksom hur den i vårt land mångskiftande naturen och de olika bygdelynnena utöva ett bestämmande inflytande på utformningen av de religiösa idealen.

Till »de väckta» hörde greve Gustaf Lewenhaupt och hans grevinna Eva L., född Cronstedt, på Karlslund. De stodo i livligt umgänge med en hel del trosfränder, särskilt den religiösa skaldinnan Betty Ehrenborg, som varit lärarinna i familjen, och dennas blivande man, Johan August Posse, vilken som redaktör av pietisternas organ Väktaren, tidning för stat och kyrka, intog en ganska bemärkt ställning, samt dennes syster, Sophie Posse, som år 1852 börjat en flickpension i Stockholm. Fredrique Unge mottog i denna omgivning starka intryck av den där rådande religiösa livsåskådningen.

Jag har upptagit denna lilla redogörelse ej blott för att den berör Fredrique Unges utveckling utan även därför att både läsare och waldenströmare voro högst aktuella under sjuttitalet. Rosenius dog visserligen redan 1868, men en mängd av hans anhängare funnos ju kvar under

det nya decenniet, och hans predikningar lästes allmänt bland dem. Och hela den waldenströmska striden inföll på sjuttitalet och var dess mest bemärkta religiösa företeelse. Utanför den egna kretsen voro läsarna ganska illa sedda. Drottning Sofia ansågs tillhöra denna riktning, och detta torde nog ha bidragit till att hon i förstone hade svårt att tillvinna sig popularitet, i synnerhet bland dem som med saknad erinrade sig Karl XV:s glada dagar. Även om baptisterna talades det mycket i min barndom, och det ingick i mången utanförståendes nöjesprogram att få åskåda ett baptistdop.

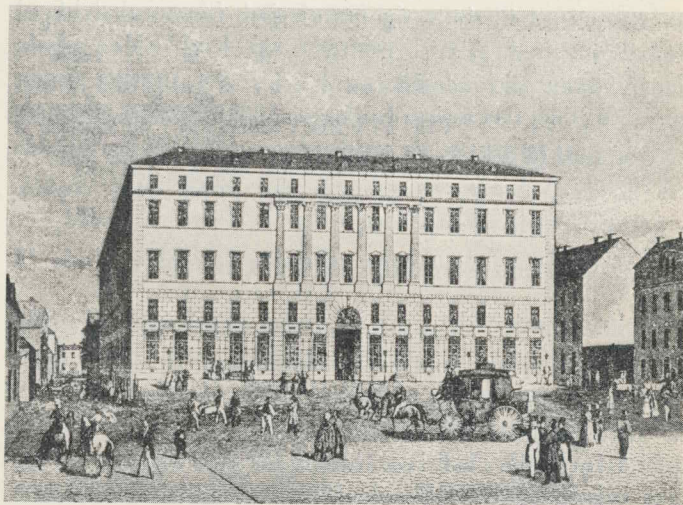
Hammarstedtska skolans första tid.

Sophie Posses skola med helpension hade en ståtlig lokal tre trappor upp i Brunkebergs hotell, och den hade gott anseende, särskilt förstås bland pietisterna.

Emellertid dog Sophie Posse knall och fall. Hennes bror erbjöd då Fredrique Unge att överta skolan. Det blev säkerligen en lång överläggning mellan henne och hennes fästman. Å ena sidan skulle denna verksamhet betyda en stor ljusning ekonomiskt sett, ty på den lilla adjunktlönen var det ju otänkbart för dem att gifta sig. Men å andra sidan måste tanken på ett gemensamt hem avskrivas kanske för många år. Till det beslut att anta erbjudandet som de slutligen fattade bidrog nog mycket Fredrique Unges verkliga kärlek till kallet. I slutet av vårterminen 1855 övertog hon alltså den Posseska pensionen. Samma år tredjedag jul firades hennes och Gustaf Hammarstedts bröllop å Hotel Phoenix.

Så började då detta äktenskap i en form som ännu i dag skulle kunna kallas ytterst avancerad; och det

skulle dröja tjugusex år, innan de båda makarna fingo ett gemensamt hem under samma tak. En gång när Fredrique Hammarstedt var en gammal fru uttalade hon sig ogillande om den moderna kvinnoemancipationen. Då svarade en av hennes f. d. helpensionärer:

Brunkebergs Hotel.

— Och ändå vet jag ingen så emanciperad som tant.
— ?

— Jo, att bosätta sig på annan ort än sin man, leva där så gott som hela äktenskapet och själv försörja sig och sina barn — det är väl ändå ganska emanciperat!

Givetvis var det den äkta mannen som här gjorde den största uppoffringen och kände den starkaste saknaden, där han satt som adjunkt i Skånella hos prosten Schröderheim. Det fanns ju t. ex. ej järnväg ens mellan Uppsala och Stockholm, så att han för varje besök hos famil-

jen måste anlita skjuts, och färden tog oerhört lång tid. Fru Fredrique däremot fick först och främst en verksamhet som hon älskade. Hon hade länge önskat sig en egen skola, och nu fick hon en redan färdig, välrenommerad och välorganiserad, med elever ur de bästa kretsar och utmärakta lärare samt inrymd i ett även efter nutida begrepp ståtligt hem. Hon fick ett stort hushåll att sköta — helpensionärerna voro ett tiotal — och ett trevligt umgänge inom de kretsar hon lärt känna hos Lewenhaupts. Där voro familjerna Rosenius, Elmblad, Posse, dåvarande revisionssekreteraren, sedermera justitiestatsministern Adlercreutz med familj, greve Oxenstiernas på Mariehäll, grosshandlaren C. O. Berg — sedermera riksdagsman och bemärkt politiker inom nykterhetspartiet — och hans fru, Lina Sandell, bekant för sina andliga sånger, överstinnan von Tuné, som efter sin mans död flyttat till Stockholm, vidare de lärda männen doktor Peter Fjellstedt och komminister Wadström och många andra. Bland hennes särskilt goda väninnor var Mathilda Foy, en socialt mycket verksam person, som tillsammans med Fredrika Bremer och andra bildade Fruntimmerssällskapet för fångars förbättring, vars medlemmar skaffade sig tillåtelse att besöka kvinnliga fångar. Mathilda Foy var mycket stolt över sin engelska härkomst; när hon påmindes om att hon dock var född och uppfostrad i Sverige, svarade hon: »Man behöver väl inte vara åsna för att man är född i ett stall.»

I Brunkebergs hotell bodde bl. a. Maria Röhl, »hela världens» porträttmålarinna på den tiden. Hon och Fredrique Hammarstedt blevo genast goda vänner och etablerade ett ömsesidigt utbyte av tavlor och — mat. Fru Hammarstedt skickade mamsell Röhl middag från sitt kök, och hon å sin sida porträtterade den Hammar-

stedtska familjen och kopierade i pastell till fru Hammarstedt en mängd berömda tavlor med bibliskt innehåll. Dessa tavlor blevo under årens lopp väl en femtio stycken. När en gång långt fram i tiden professor Boklund av någon anledning skulle ha reda på Maria Röhl's produktion och därför besökte fru Hammarstedt, utbrast han inför alla dessa bibliska bilder: »Det är då själva f-n, att fru Hammarstedt ska sitta med alla de här tavlorna!» För helpensionärerna var det alltid ett åtrått nöje att få bära upp maten till mamsell Röhl. Där fanns så mycket att titta på, bl. a. ett stort pastellporträtt av Tegnér. En av dem har berättat, att hon så förälskade sig i ett tidigt ungdomsporträtt av Siri von Essen, Strindbergs första hustru, att hon alltid bad: »Får jag nu titta på min blåa ängel.» Blått var säkerligen Siri von Essens älsklingsfärg.

I Solrök av Strindberg heter det:

Det var på Drottninggatan
en brinnande junidag.
På trånga trottoaren
vi möttes du och jag.

— — — — —
På hattar och parasoller
din blåa slöja flöt.
Så sjönk den i mänskofloden
som över den sakta sig slöt.

och

Din fladdrande blåa slöja
emellan master och tåg
jag ser som en flik av himlen
och som en blånande våg.

Något umgänge med de grannar som hade våningen i fil med fru Hammarstedt blev det däremot icke. Det var Lars Johan Hierta med familj. Hierta hade ju helt

andra politiska och religiösa åsikter än pietisterna, och Aftonbladet och Vaktaren lågo ofta i luven på varandra. När representationsreformen gått igenom rådde naturligtvis stort jubel inom de liberala kretsarna i Stockholm. Hierta kom då till fru Hammarstedt och hemställde, att hon liksom han skulle illuminera sina fönster på kvällen; Hierta skulle förstås bestå ljusen — han ägde ju Liljeholmens stearinfabrik. Men fru Hammarstedt svarade, att hon inte alls ansåg händelsen värd att festa för, så av den samdemonstrationen vart intet.

Bland de lärare som vid fru Hammarstedts tillträde redan funnos i skolan var kyrkoherden i tyska församlingen, doktor Johannes Rohtlieb. Alla som kommit i närmare eller ytligare beröring med denne prästman vitsorda hans stora lärdom, hans hjärtas godhet och charmen i hans väsende. Han var sin tids modernaste läspräst, och ännu i dag kan man få höra gamla personer som konfirmerats av Rohtlieb prisa hans väckande och givande undervisning. I vår tid har populariteten övergått på hans dotterson Carl G. Laurin. Rohtlieb undervisade i kristendom och tyska. Engelskan sköttes av gamle Mr. May, vars förträffliga läroböcker, English Grammar och English Reading, behöllos i skolan långt efter hans död. I historia undervisade den mörke, vackre rektorn vid Jakobs pedagogi, Kihlberg. I modersmålet och litteraturhistoria var en magister Olsson, medarbetare i Stockholms Dagblad, lärare. Han lade särskilt an på satslösning, och häruti uppnådde hans elever en så stor färdighet, att den väckte uppmärksamhet vid examina, ovanlig som den var redan på den tiden — för att inte tala om vad den är i vår! När magister Olsson avgick önskade han sina elever, att de måtte bli husliga som fru Brenner och ömma som fru

Nordenflycht. — Slutligen funnos där de infödda språklärarinnorna m: lles Martin och Jeanneret samt miss Smith, vilka alla tre bodde i pensionen.

Bland mera bemärkta elever från de första tiotalen voro de tre systrarna Moll, de fyra borgmästardöttrarna

Johannes Rohtlieb.

Kall från Karlskrona, vilka nämndes »de vackra», Agda Reuterskiöld, sedermera gift med Oscar Montelius, Edla Collin, som blev fru till den bekante Emanuel Nobel i Petersburg, Therèse Svanberg, gift med byggmästaren Anderson och liksom sin make mecenat i stor stil, Agnes Poppius, dotter till direktören vid Lantbruksakademien Gabriel Poppius (som var den förste ofrälse serafimerriddaren) och gift med den framstående sjöofficeren Carl Skogman, samt den för sin skönhet omtalade Ida Faxé, dotter till landshövding Faxé och gift med hovrättsrådet Uggla, Therèse och Cecilia Reuterswärd, döttrar till hovmarskalken och politikern Patrik Reuterswärd och gifta Hamilton och Ossbahr, Maria, Lotten och Henrika Gahn, som bodde i Drottninghuset, där deras far var kamrer, flickorna Spaak, Hähnel och Lorichs, Constance och Sigrid Féron, den senare nu professorskan Schück, målarinnan Anna Billing, Maria Claësson, gift med kyrkoherden i Klara doktor Stran-

dell, Hilda Strandell, skolföreståndarinna i Falun, flickorna Benckert från Luleå; Elina Benckert grundade där, efter mönster av den Hammarstedtska, en skola, som än i dag är stadens elementarläroverk för flickor. I Finland fanns det då för tiden inga högre flickskolor, och därför besöktes ofta de svenska pensionerna av finska elever. Bland dem som gingo i Hammarstedtska skolan voro flickorna von Julin från Fiskars bruk (den ena blev gift i Sverige med professor Christian Lovén), Ella Avellan, gift med den kände assessor Kurtén, Asta Homén och Edith Levon, gift med en av Runebergs söner. En alldeles särskild nimbus stod för oss yngre omkring de båda systrarna L—e från Petersburg. Vi tröttnade aldrig på att höra berättas om deras fulländade slaviska skönhet, om att deras far varit svindlande högt placerad och att de kommit till pensionen utrustade med »dessouser» till vilka man ej där och väl knappt annorstädes i vårt land sett maken. Löjtnanterna, som hade sitt tillhåll i det två trappor upp belägna Militärsällskapet, svärmade för dem och deras väninna Adèle R. och försökte allehanda approcher, som dock ej undgingo fru Hammarstedts vaksamma öga. Av en utklädning till stadsbud lär dock även hon ha blivit duperad.

Hammarstedtska familjehemmet.

Liksom Hammarstedtska skolan var olik alla andra flickpensioner däri att dess föreståndarinna, allt under det hon skötte sin husmoderliga och pedagogiska gärning, blev moder till sex barn, så var också det Hammarstedtska hemmet ett ovanligt organiserat hem. Man frågar sig givetvis hur det var möjligt för fru Hammarstedt att

Nordenflycht. — Slutligen funnos där de infödda språklärarinnorna m: lles Martin och Jeanneret samt miss Smith, vilka alla tre bodde i pensionen.

Bland mera bemärkta elever från de första tiotalen voro de tre systrarna Moll, de fyra borgmästardöttrarna

Johannes Rohtlieb.

Kall från Karlskrona, vilka nämndes »de vackra», Agda Reuterskiöld, sedermera gift med Oscar Montelius, Edla Collin, som blev fru till den bekante Emanuel Nobel i Petersburg, Therèse Svanberg, gift med byggmästaren Anderson och liksom sin make mecenat i stor stil, Agnes Poppius, dotter till direktören vid Lantbruksakademien Gabriel Poppius (som var den förste ofrälse serafimerriddaren) och gift med den framstående sjöofficeren Carl Skogman, samt den för sin skönhet omtalade Ida Faxé, dotter till landshövding Faxé och gift med hovrättsrådet Ugglå, Therèse och Cecilia Reuterswärd, döttrar till hovmarskalken och politikern Patrik Reuterswärd och gifta Hamilton och Ossbahr, Maria, Lotten och Henrika Gahn, som bodde i Drottninghuset, där deras far var kamrer, flickorna Spaak, Hähnel och Lorichs, Constance och Sigrid Féron, den senare nu professorskan Schück, målarinnan Anna Billing, Maria Claësson, gift med kyrkoherden i Klåra doktor Stran-

dell, Hilda Strandell, skolföreståndarinna i Falun, flickorna Benckert från Luleå; Elina Benckert grundade där, efter mönster av den Hammarstedtska, en skola, som än i dag är stadens elementarläroverk för flickor. I Finland fanns det då för tiden inga högre flickskolor, och därför besöktes ofta de svenska pensionerna av finska elever. Bland dem som gingo i Hammarstedtska skolan voro flickorna von Julin från Fiskars bruk (den ena blev gift i Sverige med professor Christian Lovén), Ella Avellan, gift med den kände assessor Kurtén, Asta Homén och Edith Levon, gift med en av Runebergs söner. En alldeles särskild nimbus stod för oss yngre omkring de båda systrarna L—e från Petersburg. Vi tröttnade aldrig på att höra berättas om deras fulländade slaviska skönhet, om att deras far varit svindlande högt placerad och att de kommit till pensionen utrustade med »dessouser» till vilka man ej där och väl knappt annorstädes i vårt land sett maken. Löjtnanterna, som hade sitt tillhåll i det två trappor upp belägna Militärsällskapet, svärmade för dem och deras väninna Adèle R. och försökte allehanda approcher, som dock ej undgingo fru Hammarstedts vaksamma öga. Av en utklädning till stadsbud lär dock även hon ha blivit duperad.

Hammarstedtska familjehemmet.

Liksom Hammarstedtska skolan var olik alla andra flickpensioner däri att dess föreståndarinna, allt under det hon skötte sin husmoderliga och pedagogiska gärning, blev moder till sex barn, så var också det Hammarstedtska hemmet ett ovanligt organiserat hem. Man frågar sig givetvis hur det var möjligt för fru Hammarstedt att

fylla den dubbla uppgiften som mor och skolmamma. I främsta rummet berodde det förstås på en lycklig förening av åtskilliga stora och goda egenskaper hos henne själv. Men närmast tillkom en icke ringa del av äran »Lotta», representant för ett nu så gott som utdött släkte: den uppoffrande, hängivna barnjungfrun. Lotta Wallin var under fru Hammarstedts guvernantstid på Frövi ett litet statarbarn, som brukade komma med bär till överstens. Fru Hammarstedt hade fäst sig vid hennes vakna intelligens och erbjudit sig att lära henne skriva. Så hade Lotta kommit upp på lektionsrummet, och under det hon satt med sin skrivbok, fått åhöra undervisningen. När fru Hammarstedt fick sitt första barn skrev hon efter Lotta, som då var fjorton år. Lotta kom och stannade i Brunkebergs hotell lika många år och tog efter vart annat hand om sex flickebarn.

Gamla elever från ungefär de första femton åren bevara i livligt minne fru Hammarstedts faktotum inom den husliga administrationen, »betjänten», som successivt lydde namnen Österberg, Johanson och Hybinette. Utom de husjungfrusysslor han skötte, såsom lampfyllning, dukning, servering, ålåg det honom att på söndagskvällarna avhämta de helpensionärer som inte blevo hemföljda från de familjer de gästade. Att över huvud taget låta de henne anförtrödda unga flickorna visa sig ensamma på gatorna, än mindre så sent som klockan tio på kvällen, den strängt fasthållna hemkomsttiden, skulle aldrig ha fallit fru Hammarstedt in under dessa skolans första år. Betjänten hämtade helpensionärerna såväl som henne själv och hennes döttrar när de voro borta. Traditionen har bevarat en historia om en flicka som hette Anna Göthlin och betjänten Österberg. När de en söndagskväll passerade Berns salong, frågade Österberg om

det ej skulle konvenera fröken att gå in och dricka ett litet glas. »Fem steg bakom, Österberg!» lär ha varit Anna Göthlins enda svar. Vi, senare tiders barn i pensionen, ansågo, att det varit en alldeles särskild festivitas

Fru Hammarstedt med sina tre äldsta döttrar.
Efter Maria Röhl.

med betjänten, och sörjde över att han blivit ersatt med en vanlig husjungfru. Betjänten Johanson lämnade fru Hammarstedt för att söka sin lycka i Amerika, men innan han reste spelade han henne det sprattet att fria till Lotta Wallin. Och ett år senare reste Lotta efter, trots att det nog utövades stark påtryckning för att få henne

att stanna kvar. Det finns ett brev bevarat, däri hon skriver:

»Af hemsjuka har jag icke lidit hittills, men visserligen kan tanken på Esther och lilla Ruth ännu bringa fram en tår. Brunkebergs Hotell är ännu min värld, der är mina tankar och hela min själ dagligen och ser hur allting går till från morgon till kväll.» Det var i Minnesota Lotta fick sitt hem och hon trivdes bra. »Många svenskar bo här», berättar hon, »men nästan bara smålänningar, råa och giriga. Amerikanska folket deremot hafva mycket bildning och äro mycket sedliga och oegennyttiga och trefliga att umgås med, jag är heldre ibland dem än ibland svenskarne. En liten ordentlig svensk kyrka hafva vi och en ganska god svensk prest och ordentlig nattvardsgång, så i den vägen saknas nästan ingenting.»

Helpensionärerna hade stor glädje av småttingarna H.; alla voro som medlemmar av samma familj. Adjunkten Hammarstedts besök voro av alla efterlängtnade. Han skrev vers till de egnas, lärarinnornas, elevernas och vännernas bemärkelsedagar; han samlade ungdomen omkring sig och läste högt och vann allas hjärtan med sin godhet, sin glada livlighet och sin humor. Och dock fanns där alltid och givetvis mest för honom skilsmässans bitterhet. I en liten dikt: Vid ett avsked, till dottern Märtha när hon var fyra år, skriver han:

Du vill följa Pappa hem, du säger,
och små armar kring hans hals du slår,
och du vet ej, att han hem ej äger,
att han dig ej föra med sig får.

Vila dig en stund invid mitt hjärta,
medan jag från ögat kysser bort
dina tårar och med dem din smärta.
Gudi lov, att barnasorg är kort!

Se, nu klarnar det, nu ler du åter,
Ställ dig här på Pappas högra fot,
låt ej någon märka att du gråter.
Se så där, stå sorgerna emot.

— — — — —

Och långt fram i tiden i en födelsedagsdikt till fru Hammarstedt, där han ger en beskrivning av hennes liv, indelat i lustrer, lyda ett par strofer så:

Det sjätte lustrum kom, och jag fick ringen,
det sjunde kom, och det blev bröllop av,
men om den närmsta tiden sen må ingen
för mycket spörja. Gud dock bistånd gav
att tåligt hårda ut i bistra tider
och tacka honom för hans hjälp omsider.

Så kom det barn i huset, långa raden,
i trenne lustrer; aldrig modet svek
för min Fredrique; — I vänner ofta haden
ett prov utav en karaktär, ej vek,
som kunde mycket uti tystnad bära
som ej var lätt, och det är hennes ära.

Ett litet bevarat brev ger slutligen en god föreställning om hur familjeintressen dryftades makarna emellan, och även om hur samvetsgrant man på den tiden iakttog de kyrkliga formerna. Det är skrivet strax efter tredje dotterns födelse.

»Goda Fredrique!

Så får jag då åter se dina kära bref med den vackra handstilen, tack! Måtte helse och krafter fortfarande tilltaga! Som D:r Fjellstedt så kort tid kommer att blifva i Stockholm torde det vara bäst, att du vidtalar Mag. Wadström att förrätta Dopet; ty annars blir det väl svårt för mig att vara närvarande, och utan mig vill du väl icke, att denna förrättning för sig går.

Någon brådska är det ej. Tre veckor är den allra kortaste tiden för en hustru, efter hvilken hon kan blifva kyrkotagen, men sex veckor är den i lag föreskrifna tiden, men jag förstår väl, att du för dina många bestyr önskar att snart kunna visa dig ute.

De många namnen erinra mig litet om de Spanska Prinsessorna. Kunde du utesluta Minna, så skulle jag tycka om det; i annat fall Esther. Dock vill jag icke göra dig ledsen genom att envisas i småsaker, i händelse du skulle lägga någon synnerlig vikt derpå. Tre af namnen klinga harmoniskt i mina öron.

Gud vare med dig, älskade Vän!»

— — —

Emellertid voro krafter i rörelse för att få Gustaf Hammarstedt åtminstone närmare familj och hem, och år 1864 utnämndes han till kyrkoherde i dåvarande Danviks och Siklaö församlingar, som innefattade Danviks stiftelse med hospital och änkehus samt Siklaön, begränsad av Saltsjön och Skurusund i norr och öster samt Järlasjön i söder, med egendomarna Henriksdal, Järila, Nacka, Erstavik, Duvnäs o. s. v., alla de trakter som Saltsjöbanan nu löper igenom. Boställe var Danviks gamla lilla prästgård i södra bergen. Fru Hammarstedt brukade säga, att ingen någonsin gjort henne så glad som dåvarande ordföranden i Danviks hospitals direktion, häradshövding Ingelotz, när han kom och berättade henne om utnämningen. Men husfru i den lilla idylliska prästgården kunde hon ej få bli. Den platsen fick i stället »lilla mormor» Öberg, fru Hammarstedts fostermor på Rosersberg.

Vatten, luft och gymnastik.

Min förmyndare hade aldrig känt sig tillfredsställd med att jag skulle uppfostras i Norge. När jag varit där ett år beslöt han därför, att jag skulle flytta tillbaka till Stockholm och bli helpensionär hos fru Hammarstedt. Sista året min far levde hade jag varit inackorderad i hennes familj över sommaren, och det hade redan då talats om att jag skulle komma i helpension hos henne.

Höstterminen 1876 började jag i Hammarstedtska skolan. För alla dess gamla elever torde som första minne stå en varm moderlig famn, en mjuk och smeksam hand, en hjärtegod blick samt en glad, uppmuntrande hälsning. Ty så tog fru Hammarstedt emot alla, halv- och helpensionärer. När det gällde de senare ropade hon till sig en av sina döttrar eller någon äldre elev, som fick ta hand om »den nya flickan» och införa henne i kamratkretsen. Blyg och bortkommen var man ju till en början. Det gick emellertid fort att bli hemmastadd, i synnerhet för den som hade trumf på hand, t. ex. i form av en fruktlåda från ett lanthem eller berättelse om något som kunde fånga det allmänna intresset. Vad min elvaåriga lilla person angår var jag ju i tillfälle att imponera genom att jag sett Helga de la Brache livslevande och genom min skolgång i Norge.

En upplysning som de äldre aldrig underlätto att giva nykomlingen var: »I morgon bitti ska du bada.» Alla gamla elever minnas väl än i dag vad denna, med skadeglad undermening framställda upplysning innebar, och säkerligen har ingen glömt de första mornarnas skräck inför händelsen. Det var nämligen så, att fru Hammar-

stedt, efter att själv ha tagit en »översköljning» egenhändigt tilldelade sina döttrar och alla helpensionärer, tillsammans omkring tjugu stycken, en dylik. »Hur orkade hon?» ha vi många gånger frågat oss sedan vi kommit till omdömesgill ålder. Ty det var ingalunda någon lättvindig procedur i ett badrum med alla nutida bekvämligheter. »Och hur orkade 'Gumman'?» ha vi tillagt. Christina Åkerlund, som aldrig fick heta annat än »Gumman», var nämligen en gammal trotjänarinna som ombesörjde anordningarna. Med badningen gick det så till, att Gumman på golvet i ett av klassrummen bredde ut två stora vaxtaftsstycken ovanpå varandra och stödde dem runtom med vedträn, så att vattnet ej skulle rinna ut. På denna matta ställdes en attiralj, bestående av ett litet bord med höga ben och på det en balja samt nedanför ett halvstort badkar med en hink i borte ändan. Vederbörande fick ställa sig i badkaret och först böja sig över baljan. Med hjälp av en mjuk handduk sköljde så fru H. över ens ansikte och hals. Därefter fick man ställa sig upprätt i badkaret, handduken doppades i hinken, och så fick man sex överhalningar, allt under det man vände sig runt. Fru H. måste således för var och en böja sig ned sex gånger. Det hela tog emellertid knappt mer än en minut. Fort och med precision skulle det gå både med vändningarna samt med ombyte av delinkventer och vatten. Allt detta vatten tappades direkt ur vattenledningen och bars i hinkar från köket och över farstun av Gumman! Fru H:s egen badkostym utgjorde vår stora förnöjelse. Hon var klädd i dubbla omgångar underkläder, strumpor, tjocka damasker och galoscher; kring bröstet och ryggen hade hon en ami samt runt magen och benen två tjocka yllschalar. Det oaktat var hon genomvåt efter att ha sköljt över oss alla, och hennes händer

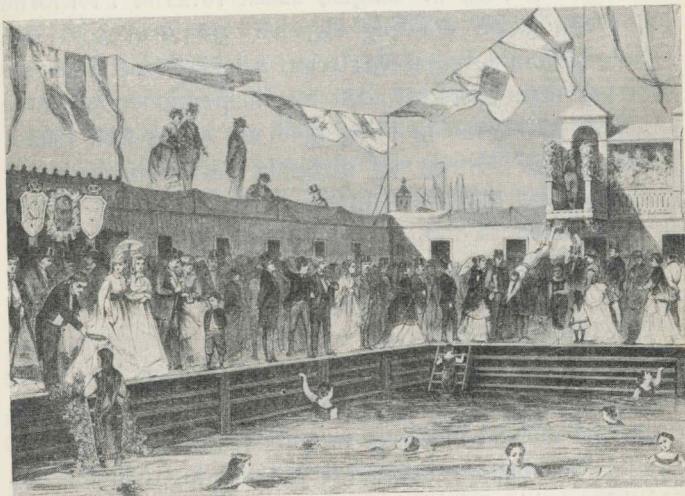
voro ibland alldeles förstelnade av det kalla vattnet. Och med denna allmänna morgontvagning höll hon på i tjugu år!

De ovana tappade naturligtvis andan, kippade, gräto och skreko de första mornarna. I allmänhet gick det inte så kvickt att rusa ur sängen, sticka fötterna i tofflorna och svepa täcket omkring sig, när Gumman kom och ropade genom sovrummen: »Opp å bada! Opp å bada!» Men när man visste att »den nya helpensionären» skulle i baljan, då kom man i väg med en väldig fart. Likaså fettisdagarna. Det var en ohygglig pers man hade att genomgå, när minst ett dussin ris dansade runtom ens arma lekamen så fort man kom ur badbaljan. Anfallet på nästa befriade en ju emellertid snart, och man tog då som angripare skadan igen.

Fru Hammarstedt hyrde även några rum fyra trappor upp, och ett av dem hyrde hon i sin ordning ut åt en liten klok gumma, mamsell Clara Åhman. Hon var expert på den då moderna vattenbehandlingen, som hon lärt hos den bekante Lagberg i Söderköping, och som anbefalldes av bl. a. doktor Liedbeck, Lings måg, och professor Branting, Lings efterträdare på Gymnastiska centralinstitutet och far till Hjalmar Branting. Clara Åhman vann i fru Hammarstedt en på vattnets verkan fanatiskt troende, och mamsell Å. anlätades alltid när vrickningar, bulnader eller dylika krämpor hemsökte någon av hennes stora hushåll. Det var också Clara Åhman som anbefallt de dagliga översköljningarna. Under september badade fru Hammarstedt och de av oss som ville om middagarna i den gamla Fruntimmers bad- och siminrättningen på Skeppsholmen.

»Vatten, luft och gymnastik» voro egentligen de enda läkemedel fru Hammarstedt gillade. För sjuka hade hon

en oövervinnerlig aversion. »All sjukdom är ful; det bevisar att den måste vara synd», har Otto Weinger sagt. Jag tror fru Hammarstedt kände det på samma sätt, fastän hon väl ej skulle ha formulerat det så. Det var praktiskt taget inte tillåtet varken för henne själv,

Simuppvisning å Skeppsholmen.

hennes barn, helpensionärer eller tjänare att vara sjuka. Och i regeln blevo de det heller icke! Inträffade det ändå någon enstaka gång, så kände sig delinkventen minst lika rädd för att tala om det som för att ställas till rätta för något moraliskt brott. Kuren blev alltid »inpackning» — d. v. s. täcken och kuddar kastades av kamraterna över den stackaren, som låg i sin säng och som småningom kom i full svettning, och så översköljning! Därefter ansågs det för patientens enkla skyldighet att vara kry igen. Var hon dock en smula matt, så kunde hon ju slippa skolan den dagen, men uppe och fullt klädd

skulle hon vara. Tio år tillbringade jag i det Hammarstedtska hemmet, och under hela denna tid var aldrig vare sig fru Hammarstedt själv eller någon annan, med undantag för några patienter i scharlakansfeber, sängliggande en enda dag! Hostade och harklade gjorde vi förstås så gott som allesammans under vintern. Vi fingo då en medicin som ännu står för mitt minne som det mest oöverkomliga i den vägen, nämligen vitlökssirap. Måne detta rysliga medel, som ändå verkligen var ganska effektivt, finns ännu? Ofta fick man en flanellapp, doppad i varm olja och terpentin, lagd på bröstet. Vi födrogo karagenkarameller.

Att vara husläkare i denna »familj» skulle ju

Vincent Lundberg.

ha kunnat vara ganska krävande. Nu var det närmast en sinekur, som var anförtrord åt en av Stockholms på den tiden skickligaste läkare, livmedikus Vincent Lundberg. Han brukade säga att detta var hans största hus och hans minsta praktik. Arvodet var ej större än 100 kronor, och han rådfrågades också någon gång. En av helpensionärerna fick t. ex. frossa. Lundberg tillkallades och ordinerade kina. Kina köptes också hem, men när patienten tagit den några gånger sade fru Hammarstedt: »Nu bryr vi oss inte om den där kinan mera, den bara slår sig i lederna.» När Lundberg kom på nyårsvisit och tackade för arvodet,

brukade han till vår förnöjelse hoppa kråka runt rummet för att visa hur mjuk man borde vara i knäna.

En vacker dag eller rättare natt blev undertecknad verkligen sjuk. Jag anmälde på morgonen, att jag mådde förfärligt illa och hade ont i halsen. Inpackning och översköljning! Efter den proceduren var jag röd som en kokt kräfta över hela kroppen och kunde knappt stå på benen. Inför en sådan oefterrättlighet blev ju fru Hammarstedt betänksam. Doktor Lundberg var emellertid bortrest, och vikarie var en ung doktor Sigurd Lovén. (Han blev sedermera en mycket skicklig och mycket anlitad läkare, men rycktes i sina bästa år bort av en häftig lunginflammation.) Doktor Lovén kom och konstaterade scharlakansfeber. Jag skulle isoleras. Nå, det gick ju för sig: fyra trappor upp fanns ett rum, och som sköterska skulle jag få med mig en äldre kamrat, som slutat skolan, men var kvar och gick fru Hammarstedt tillhanda. Vidare skulle skolan stängas och rökas! Fru Hammarstedt fann denna inblandning alldeles oerhörd. Hon lade beskyddande handen på den unge doktorn och sade: »Min unge herre, i över tjugu år har jag nu skött denna skola, och här har aldrig förekommit stängning eller rökning, och det blir inte något av med det nu heller!» — »Och så får ni låta bli den där vattenbehandlingen tills vidare», dekreterade doktorn. På det svarade fru Hammarstedt visst ingenting, men till min sköterska sade hon sedan: »Ge henne en översköljning på morgonen och stryk så av henne med en våt handduk emellanåt!» Doktor Lovén, som såg till mig var dag, fick ju reda på detta och lät oss hållas. Och när en tid efteråt ännu en av helpensionärerna fick scharlakansfeber och forslades upp, sade han: »Ja, ni får väl sköta henne på samma sätt. Ni tycks ju vara hårdade för denna vattenbehandling.» Han gav mig något

slags medicin, av vilken jag skulle ta tre matskedar om dagen. Misstänksam som han blivit, frågade han om jag tog den ordentligt. »Ja, tre teskedar», blev svaret. Han blev ond och utbrast: »Vad tjänar det till att jag går här om ni inte lyder mig!» Varpå jag svarade: »Ja, men doktorn, det är ju i alla fall bara gift!» Då log han och sade: »Jag förlåter er, för det där har varit i säck innan det kom i påse.»

Men en gång blev själva fru Hammarstedt skräm, och fastän hon nog i sitt hjärta beslutit att reda sig utan doktor Lovén, skickade hon genast efter honom. Det fanns nämligen ett slags »bläckpennor», som på baksidan hade en klump av kondenserat gredelint bläck, vilket upplöste sig vartefter man doppade pennan i vatten. Hur nu en av småflickorna hade undersökt en sådan penna, hade en del av klumpen sprätt upp i hennes ena öga. Det blev genast mörkgedelint. »Jag blir blind, jag blir blind!» skrek hon, och utför ansiktet strömmade de bleckfärgade tårarna. Det såg verkligen oroväckande hemskt ut.

Västar och schalar fingo vi aldrig ha på oss inne. »Fryser du, så gymnastisera eller hoppa tåg, så att du blir varm», sade fru Hammarstedt. För övrigt hade vi i skolan gymnastik var dag, vilket ej var vanligt i flickskolor på denna tid.

Den enkla hälsovård fru Hammarstedt tillämpade på sig själv och hela sitt hus måste ju förefalla nutidens människor ytterst riskfull, för att inte säga barbarisk. Visst är emellertid, att den gav på det hela taget utmärkta resultat och även uppfostrade oss till självbehärskning och frihet från pjäsk och klemighet. Och många av oss ta ännu den dag i dag vår översköljning, fastän kanske inte klockan sju på morgonen.

Frukta Gud och var all mänsklig ordning underdånig för Herrans skull.

Var den kroppsliga vården på sitt sätt originell, så var även fru Hammarstedts religionsundervisning olika, jag tror man kan säga, varje annan skolas. Denna undervisning var egentligen förlagd till morgonbönen, och gamla elever ha säkert dess förlopp ännu i dag inristat i minnet.

Klockan nio samlades hela skolan i det största klassrummet. Fru Hammarstedt satt i katedern med psalmbok och två tjocka delar av bibeln framför sig; de tillhörde doktor Fjellstedts upplaga med förklaringar. Gången var: sjungande av en psalmvers, en helt kort improviserad bön av fru Hammarstedt, vilken avslöts med Fader vår, som lästes unisont av hela skolan. Därefter följde Trons artiklar, likaså lästa unisont. Så kom bibeltexten: en psalm ur Psaltaren. Samma psalm lästes de fyra första dagarna i veckan. Läsningen var ett slags responsorium på så sätt, att fru Hammarstedt läste en vers och skolan två växelvis. Några verser utlades så för var dag medelst Fjellstedts förklaring samt frågor och svar. Efter psalmen lästes på samma sätt och förklarades ett stycke ur nya testamentet; en termin lästes t. ex. ett evangelium, en annan Apostlagärningarna eller någon av epistlarna. På fredagarna utbyttes Davidpsalmen mot ett kapitel i Ord-språksboken; den dagens morgonbön ansågo vi givet för den roligaste. Vilken skatt av levnadsvishet dessa ord-språk innefatta skönjde vi redan som barn; livet har lärt oss att än bättre förstå det. På lördagarna lästes den följande söndagens epistel och evangelium och i stället för trosartiklarna syndabekännelsen. Morgonbönen avslöts med välsignelsen och en psalmvers.

Under adventstiden ersattes den vanliga bibelläsningen av jultexter. Dessa voro berättelserna om Johannes Döparen och Jesu födelse i något av evangelierna, samt de sju första verserna i Esaias 9 kapitel. Ute ruvade vintermörkret, men inne i bönsalen strålade tända lampor och ljus och gävo julstämning. Och de unga friska rösterna läste: »Det folket som i mörkret vandrar ser ett stort ljus och över dem som bo i mörko lande skin det klarliga... Ty oss är fött ett barn, en son är oss given, vilkens herradöme är uppå hans axlar, och han heter Underlig, Råd, Gud, Hjärte, Evig Fader och Fridsförste.» Det var den gamla bibelöversättningens ålderdomliga språk med dess profetiska kraft och högtidliga rytm. Före påsk lästes passionstexter dels i nya testamentet, dels i Psaltaren psalmerna 8, 16, 22, 40, 69 och 109 samt Esaias 53 kapitel.

Morgonbönen varade tre kvarts timme. Nu för tiden skulle det väl anses i högsta grad opedagogiskt att hålla barn så länge vid en dylik. Och dock blev den aldrig för oss tråkig eller tröttsam, och den saknade icke ens spännande moment. De parallellspråk som stå under en stor del bibelverser slogos nämligen i allmänhet upp, och den som först lyckades hitta språket fick läsa upp det. Det blev en riktig kapplöpning, som förskaffade oss stor bibelkännedom och uppslagsvana. Ordningen mellan bibelns böcker hade vi på våra fem fingrar.

Fru Hammarstedt tillhörde som förut nämnts pietisterna, som i Stockholm fylkade sig kring Rosenius. Men dels hennes äktenskap med en präst i statskyrkan, dels hennes gammallutherska religiositet — uttrycket taget i dess bästa bemärkelse — och hennes motvilja mot allt slags teologisk spetsfundighet fjärmade henne småningom från dessa kretsar, och särskilt från waldenströmmarna,

vilkas uppfattning av försoningsläran hon ej kunde biträda. Den kristendom hon själv levde och förkunnade tror jag kan karakteriseras sålunda: Frukta Gud, var all mänsklig ordning underdånig för Herrans skull, utför stilla och plikttroget din gärning och böj dig i ödmjukhet inför Herrans rådslag! Hennes religion, sådan som den under åren blivit hennes livskälla, erbjöd inte för henne några problem, och hon anfäktades aldrig av några tvivel. Det föll därför ej någon av oss in att gå till henne med dylika. Och kanske var det bäst så. En liknelse som hon särskilt älskade var den om såningsmannen. »Men somt föll i god jord och det gick upp och bar frukt tusenfalt.» Det var den skörden hon hoppades på, även om hon förstod att mycket av säden skulle falla vid vägen, på hälleberget och ibland törne. Hon såg sin uppgift främst i att giva kunskapen. Och hon lämnade sedan sådden i fred att gro och växa. Hennes största klokhet låg kanske just däri att hon aldrig underkastade oss några förhör om vårt religiösa liv. Hon kände nog instinktivt att detta skulle för mången, med ungdomens böjelse att gå till ytterlighet, ha skärpt konflikterna i stället för att mildra dem. Därför voro också hyckleri och skenhelighet egenskaper som inte hade den minsta förutsättning att uppstå och frodas bland denna ungdom. Så frigjord från all osund mysticism som fru Hammarstedts religionsundervisning i lära och liv var, torde den ha givit de flesta av oss en stark rustning mot att sedan i livet rotlöst driva in i alla möjliga slags mer och mindre vidskepliga religiösa »ismer». Och även de som sedermera på andra vägar sökte sig fram till en bärande livsåskådning hade dock med sig från skolan ett bjudande krav på ärlighet.

Det hade sagts om Sophie Posse, som startade flickpensionen i Brunkebergs hotell, att hon var »en eldsjäl, som levde för religion och pedagogik». Men fru Hammarstedt levde gudskelov inte bara för religion och pedagogik. Den som är mor till sex barn och äger ett, trots de unika förhållandena, mycket lyckligt familjeliv torde väl i allmänhet vara räddad undan en dylik ensidighet. Fru Hammarstedt var nog också av ett mycket lugnare temperament; hon hade ett milt och stilla sinne och dessutom en stor erfarenhet av livet och olika slags människor. Hennes sunda, varma mänsklighet i förening med hennes moderliga läggning gjorde, att den religiösa anda som vilade över skolan aldrig blev glädjehämmande eller tröttande.

På praktisk kristendom gav hon oss ett lysande exempel i sin stora uppoffrande människokärlek. Aldrig väjdade t. ex. en fattig mor förgäves till henne om friplats för sin dotter. Till och med åt helpensionärer bereddes sådana platser, och det mången gång då fru Hammarstedt skulle haft rätt att svara: Fullt upptaget. Alltid hittade hon någon vrå att stoppa den lilla skyddslingen i. Men aldrig visste vi kamrater under vilka villkor denna var där.

Fru Hammarstedt hatade om man så vill synden, men hon älskade människorna. Och hon mötte aldrig någon med förhävelse. Åt den fattige, betryckte och urspårade gav hon sin varmaste handtryckning, sin hjärtligaste blick. Och aldrig gick någon ohulpen från hennes dörr.

Skolan och några av dess lärare.

Själv hade fru Hammarstedt uppfostrats i och hennes egen skolverksamhet föll inom en tid då språken och särskilt franskan sutto i högsätet inom den kvinnliga undervisningen. Sedan kom ju det allt reformerande åttitalet, då det dekreterades, att »fransktalandet alstrade papegojsjälar» och att flickornas och därmed hemmens och samhällets välfärd — ty det går aldrig av för mindre när det blir fråga om pedagogiska reformer — till stor del berodde på att matematik och naturkunnighet fingo dominera på språkens bekostnad. Nå, denna välsignelse, som i sin ensidighet varit till stor plåga för oändligt många skolbarn, ha vi nu åtnjutit ungefär så länge som Ibsen tillmäter en »sanning» dess livstid. Vi ha ju också i våra dagar anledning hoppas, att matematik och naturkunnighet skola tvingas att maka åt sig till förmån för både modersmålet och de främmande språken.

Franskan hade följaktligen i Hammarstedtska skolan mer tid sig tillmätt än något annat ämne. Undervisningen däri började i första klassen, och redan där på franska. Första lärobok var helt enkelt en liten abc-bok: Syllabaire français, och småttingarna fingo först lära sig alfabetet — all stavning skedde för övrigt hela skolan uppför på originalspråket — sedan små enkla meningar och små berättelser med innehåll ur barnens värld, fabler o. s. v. Det viktigaste elementet var emellertid åskådningsundervisningen. Stora kolorerade planscher hängdes upp, och namnen på alla föremålen inlärdes. Där funnos djur, träd, blommor och grönsaker, naturbilder från främmande länder, verkstäder, rumsinteriörer — klockan inlärdes på detta sätt — episoder ur bibliska historien m. m. Framställningen bands ihop genom frågor och svar. Dessa

»Tableaux» lästes i första och andra klassen, och det insamlade ordförrådet blev nog för flertalet innött för livet.

I alla övriga klasser lästes franska sex timmar i veckan. I de lägre klasserna var den enda svensk-franska läroboken Oldes grammatika; i de högre voro alla läroböcker franska, t. ex. Noël & Chapsals Grammaire française, Lamé-Fleurys lilla Histoire de France, vilken liksom Mathilda Schneidlers Conversations avec mes élèves lästes utantill. Den senare var en för det dagliga ordförrådet förträfflig liten bok och på samma gång högst allmänbildande. Det var samtalen under måltiderna i helpensionen som refererades, och de rörde sig om allt möjligt: dagens händelser, expositionerna i bodfönstren, kläder och mat, läxor, lekar, julklappar, eldsvådor och nöjen m. m.; de tre sista kapitlen ägnades livet på landet. Jag har ännu åtskilligt av dessa »conversations» i minnet, t. ex. Vous avez les cheveux bien ébouriffés; vous ne vous êtes point donné un coup de peigne pour le souper. Si, mademoiselle, je vous demande pardon, je me suis lissé les cheveux avant d'entrer... Qu'avez vous, ma petite? Vous êtes bien pâle. Rien qu'un torticolis, mais j'ai passé une nuit blanche. Pauvre enfant, vous avez attrapé un coup d'air près du vasistas ouvert. Vous savez que nous n'aimons pas vous droguer inutilement... Il faut faire bien attention pendant vos promenades, mes enfants, car les voitures de place sont menées par des imbéciles qui y vont comme des forcenés. — Oui, et puis les brasseurs avec leurs énormes voitures, chargées de paniers de bouteilles et leurs chevaux si vigoureux, si fringants; ce sont ceux-là qui vont d'un train horrible... (En tidsbild i sanning!) Det nya Grand Hotel beskrives, och så heter det: Cela coûtera les yeux de la

tête; il n'y aura que des richards pour oser se loger dans un pareil hôtel... Den elev i boken vilken roade oss mest var en viss Pauline, som alltid råkade illa ut: P. maladroite que vous êtes!... P. sotté que tu es!... Regardez donc P. qui a renversé la saucière sur la nappe, quel gâchis!... Denna bok var utgiven

Mathilda Schneider.

på Flodins förlag, och om den funnes kvar skulle jag våga rekommendera den än i dag.
I de översta klasserna lästes fransk litteraturhistoria och skrevs uppsatser över uppgivna eller självvalda ämnen. En gång lär en flicka ha behandlat ett så subtilt ämne som »Si j'étais une rose dans tes cheveux»! I hela skolan lästes massor av fransk vers utan till. Och ännu i dag bruka vi gamla elever när vi komma tillsammans roa oss med att dra än det ena, än det andra poemet av Victor Hugo, Béranger, Lamartine m. fl. Översättningsböcker voro Variétés littéraires av Berndtson, Le livre d'or; biografier, historier och naturvetenskapliga uppsatser, eller någon rolig bok. Alla ord som vi behövt slå upp skulle vi skriva upp i en liten bok, och under lektionen förhördes vi på dem. Mycket övades vi också i »dictée» och »paraphrase», vilket gav säkerhet i stavning och förmåga att hastigt uppfatta och återge ett innehåll.

Äran för den utmärkta undervisningen i franska tillkom fröken Mathilda Schneider. Från femte klassen skötte hon den, med undantag för översättningslektionerna, som gåvos av fru Hammarstedt, alldeles ensam. Hon tillhörde den Schneidlerska bokbindarsläkten, som invandrat till Sverige från Hildesheim. Både hon och hennes bror hade fått en mycket god utbildning. Brodern, den bekante förste pappershandlaren i Stockholm, Edvard Schneider, hade varit elev vid Tekniska institutet och sedan genomgått princip- och antikskolan vid Fria konsternas akademi. Han ägde genom sin fru, född Granström, en förtjusande gammal gård i hörnet av Vollmar Yxkulls- och Björngårdsgatorna. Mathilda Schneider hade under ett tiotal år vistats utomlands för språkstudier, och franska behärskade hon suveränt. Dessutom ägde hon gedigna kunskaper på en mängd olika områden och en ovanligt djup allmänbildning, vilket allt ju bidrog att göra hennes undervisning mycket givande även utanför det rent språkliga. Fröken Schneider bodde i pensionen, och det hände allt emellanåt att hon, klädd i filtofflor, om kvällarna smög sig på oss i sovrummen, då vi talade svenska i högsta hugg, och utkrävde den stadgade plikten, 25 öre. Detta sätt tyckte vi inte om, och vi hade på känn att fru Hammarstedt aldrig skulle ha begagnat sig av det. Fröken Schneider lyckades inte bli så avhållen som fru Hammarstedt, ty hon saknade hennes psykologiska blick och främst hennes varma moderlighet. Hon var en de utmärkta teoriernas och doktrinernas människa, men vid tillämpningen ägde hon ingen smidighet gentemot det levande materialet. En sak höllo vi Mathilda Schneider räkning för: hon var fullständigt rättvis och hade aldrig några gunstlingar. Hon ägde en ovanlig arbetsförmåga. Från morgon till

kväll var hon i verksamhet under läsåret och konditionerade ändå på somrarna hos greve Stackelbergs på Stensnäs och greve Posses på Vreten.

När fröken Schneidlers ögon började bli svaga måste hennes arbetsbörda minskas. Som lärare i sjunde och åttonde klasserna anställdes då doktor Alfred Svensson, den s. k. »Spanjoren», lärare i Södra latin. Det var ursprungligen en annan engagerad, men han skickade i sitt ställe, trots doktor Svenssons varningar, denne till första lektionen, emedan han själv var hindrad. Fru Hammarstedt och fröken Schneider funno också genast att doktor S. var den rätte mannen, en som kunde tala och hålla lektionerna på utmärkt franska. Han å sin sida var storförtjust att få göra detta. Alfred Svensson var ett språkgeni — han kunde lika bra tyska, engelska, italienska och spanska — och han blev oss en förträfflig och i hög grad elektriserande lärare. Med en liten svordom brukade han försäkra, att vi kunde mycket mer franska än hans provkandidater uppe på Söder.

Den undervisning i franska jag här skisserat nämnes naturligtvis i vår tid gammalmodig. Men jag vet, att jag själv och hundratals av mina kamrater känna oss djupt tacksamma för den, därför att den satt oss i stånd att ännu i dag tala och skriva språket tämligen obehindrat och följa med föredrag och teaterföreläsningar samt givit oss tillgång till den franska litteraturen — allt saker som de moderna metoderna icke lyckas åstadkomma ens hos de utexaminerade studenterna.

Tyska och engelska lärdes efter samma metoder som franska. Efter doktor Rohtlieb blev pastorn i tyska församlingen Harnisch lärare i tyska. Han var ett original, och hans undervisning var föga pedagogisk. Det han lärde oss bäst var att skriva tysk stil. Han envisades att hålla

lektionerna på sin brutna svenska, vilket ju gav oss kärkomna tillfällen att härma honom. Ett par av hans yttranden övergingo till ett slags ordstäv inom skolan, nämligen: »Jak vill inte säge, att do haver varit lättsinnich, men tanklos, de haver do varit», och »Do kommer alltid su sent, lage att do icke kommer på efterkälken till himmelrike». »Pappa Harnisch» hade en viss pepprad humor. En gång när han ville låta en av flickorna förstå, att han begrep att hon ej skrivit sitt tema själv, frågade han utan vidare: »Vem har do skrivit av?» Hon fann sig emellertid genast och svarade raskt: »Lotten Löfgren.» — »Ja, de' var bra, Låden har alltid recht.»

Pastor Harnisch utnämndes en vacker dag till kyrkoherde i en svensk landsförsamling. Och vi fingo då i hans ställe doktor Bodstedt i Norra latin. Det blev en väldig fart i undervisningen. Den tyska skrivstilen i våra temata bad han oss visserligen lägga bort, men tysk grammatik fingo vi i stället lära oss så grundligt som det gärna är möjligt, och liksom många generationer norra latinare erinra oss vi hammarstedtar från den tiden med tacksamhet vilken redig, klar och god lärare doktor Bodstedt var.

Efter gamle Mr. May kom hans dotter Amy som huvudlärarinna i engelska — en distingerad och fin personlighet och god lärarinna. Hon undervisade i konversation även på Högre lärarinneseminarium, och hon bemödade sig mycket att bibringa sina elever sitt eget förträffliga engelska uttal.

Under hela sjuttitalet förekomma under säsongen annonser om Mrs. Edmans litterära soaréer, som synas ha varit mycket besökta. Mrs. Edmans flicknamn var Sarah Shirley, och hon hade växt upp i ett rikt engelskt hem. Så förälskade hon sig i en svensk, tillfälligtvis anställd i

England. Då föräldrarna inte ville höra talas om något giftermål med den mannen, rymde hon, och de båda vigdes, varefter han for tillbaka till Sverige under löfte att snart komma åter och hämta henne. Men han kom aldrig. I stället gav sig Mrs. Edman med sin förstfödda,

Mrs. Sarah Edman.

en dotter, över till Sverige och sökte upp sin för-lupne make, och de fingo så hem tillsammans och ytterligare fyra barn. Mannen var en vaurien, och hon måste bl. a. ge-nom lektioner, som hon gav i Hammarstedtska och i Ählinska skolan samt privat, dra så gott som hela lasset. Jungfru hade hon ej råd att ha, utan hon skötte ock-så de husliga sysslorna. Visst var hon häftig och otålig, men hur skulle hon kunnat vara annat, överansträngd och fylld av bekymmer som hon var. Hon hade i skolan lek-tioner i översättning i de lägre klasserna, diktamen-skrivning och kursiv läsning i de högre, samt tisdags- och fredagskvällar konversation och läsning med helpensio-närerna. Hon var vid dessa aftonlektioner ofta så trött, att hon ideligen luktade på en flaska »ammonium salt» för att hålla sig vaken, men ändå hände det ibland, att hon slumrade till. Och då fanns det många villiga att under förevändning att leta efter någon tappad sysak — krypa under bordet och nypa henne i benen. Ack, vad

en dotter, över till Sverige och sökte upp sin för-lupne make, och de fingo så hem tillsammans och ytterligare fyra barn. Mannen var en vaurien, och hon måste bl. a. ge-nom lektioner, som hon gav i Hammarstedtska och i Ählinska skolan samt privat, dra så gott som hela lasset. Jungfru hade hon ej råd att ha, utan hon skötte ock-så de husliga sysslorna. Visst var hon häftig och otålig, men hur skulle

barn kunna vara tanklöst grymma! Jag tror att många med mig, om det nu vore möjligt, skulle vilja göra av-bön hos henne, därför att vi ej förstodo hur djupt prövad och hur utsliten hon var! Men nu vilar hon sedan många år på Père Lachaise i Paris. Hon bodde nämligen i denna stad den sista tiden av sitt liv hos en dotter, Dagmar, som var sångerska.

I teckning undervisade litografen, agréen vid Fria konsternas akademi och teckningsläraren i dess principskola Oscar Cardon. Han var i högsta grad anspråkslös och försynt och fullkomligt oförmögen att hålla disciplin. De fyra översta klasserna hade lektion för honom på en gång, och fru Hammarstedt satt alltid inne och förhörde samtidigt sjunde och åttondes franska översätt-ning. Vi fingo kopiera skönt naturalistiska planscher, före-ställande landskap och blommor; de breddes ut på taffel-pianot, och där fick var och en själv välja ut vad hon ville rita av. Och så ropades det ideligen: »Herr Cardon, herr Cardon, kom och titta på mig!» Till dessa lektioner skulle vi ha vad som på skolspråket hette »smällkarutscha». Jag vet ej om sådan förekommer nu-mera. Vi tuggade den själva, ända tills den var mjuk och kunde smällas med, vilket senare gav anledning till åtskilliga anmärkningar, ty vi hade svårt att låta bli att smälla under lektionerna. (Vad oljud beträffar blev det ändå värre när »krik-krik» kom på modet, en liten tunn bucklad metallskiva, instucken till hälften i en hylsa. Den fria änden kunde man så med ett visst grepp få att ge ifrån sig ett obehagligt, knarrande läte. Det knäpptes krik-krik i det oändliga, även på gatorna, och detta oljud var för äldre människor en verklig plåga. Vi barn funno det väldigt roligt. Till slut förbjöds denna leksak av polisen.)

Undervisningen i välskrivning var en för skolan original specialitet, och genom den åstadkoms en skrivstil som alltid kändes igen som skolans, och vars prototyp var fru Hammarstedts egen piktur. »Det är skolans stil på kuvertet», hette det när brev kommo från gamla elever. Med denna undervisning gick det så till, att det skrevs med gåspenna ända upp till sjunde klassen. Först där fingo vi använda stålpenna under välskrivningslektionen. Hur väl ser jag ej fru Hammarstedt för mig, där hon satt och formerade gåspennorna åt oss och avsynade våra skrivsidor, som vi skrevo efter en förskrift med moraliska sentenser, såsom Avlägg onda vanor. Betänk ditt sanna väl. Glöm ej din Gud. Hjärtat är ont. Nalkas Gud med bön. Sök sanningen i allt. Ödmjukhet pryder. Men till X räckte ej moralen. Där stod: Xerxes var en konung. Under tiden pratade hon ofta med oss, berättade om sin ungdom, om skolans första tider och om gamla elever eller passade på att ge oss små vishetsregler. Jag minns t. ex. hur hon en gång i något sammanhang sade: »Kom ihåg, små flickor, att den artige fästmannen försvinner med bröllopsdagen.» Och hon inskräppte allt emellanåt A. M. Lenngrens råd

Var honom huld, om han är huldhet värd,
om ej, så var det i förtreten!

Skolans mest älskade lärare var kyrkoherden Hammarstedt. Han var en verklig barnpsykolog, vilket i samband med hans hjärtliga godhet och friska humor oemotståndligt drogo de ungas hjärtan till honom. Våra sorger och fröjder visade han alltid ett intresserat deltagande. När han såg att barnasinnets av någon anledning var upprört, ledde han vederbörande helt sakta avsides, tog henne om axlarna och sade: »Nå, hur var

det nu?» och såg henne med sin innerligt vänliga blick i ögonen, ända tills stämningen utlöste sig i gråt eller skratt och hjärtat lättades med att få framställa »hur det var». Jag tror ej det funnits en enda elev i skolan som ej genom livet burit med sig något sådant personligt minne av kyrkoherden. Han var en utmärkt lärare i svensk och allmän historia, geografi, kyrko- och litteraturhistoria.

Lärarna i naturkunnighet voro i regeln unga och uppväckte i högre och lägre grad den vanliga skolflickförelskelsen. Så nämndes av äldre kamrater med stor förtjusning för oss yngre Gösta Mittag Leffler, Sven Walfrid Tenow och en doktor Valmstedt. På min tid läste vi naturhistoria för doktor Gösta Théel, bror till professor Hjalmar Théel.

Fysik läste vi för doktor Otto Söderén, bror till författarinnan Mathilda Langlet. Doktor Söderén blev änklings efter endast ett års äktenskap, och fru Hammarstedt vårdade sig särskilt om honom och bar omsorg även för hans ekonomi. En liten historia må belysa det matriarkaliska förhållandet mellan fru Hammarstedt och lärarna. En eftermiddag kom doktor Söderén upp och bad att få en tia i förskott; arvodet för lärarna var två kronor i timmen. När han av fru H. pressades i fråga om vad tian skulle användas till kröp det fram, att han ville bjuda på teatern ett par av damerna i det pensionat där han bodde. Men fru H., som ansåg dels att teater var ett olämpligt nöje, dels att doktor Söderén behövde sina slantar till annat, svarade, att det var alldeles onödigt och att han kunde stanna och dricka kaffe med oss i stället. Därvid blev det, och »Sudden», som vi i all vänlighet kallade honom, fick gå utan sin tia.

Ingen lärare lyckades dock driva upp känslotermo-

metern för oss så högt som doktor Anton Stuxberg. Han såg utmärkt bra ut, hans gotländska brytning funno vi förtjusande, och hans undervisning blev för oss som en uppenbarelse. Han bröt nämligen helt med det gamla gängse systemet i naturkunnighetsundervisningen, utbytte Celanders urtråkiga lärobok mot Torins moderna och var,

Anton Stuxberg.

Helga Frankenfeldt g. Stuxberg.

om någonsin någon varit det, en lärare av Guds nåde. Och så var han så trevligt okonventionell, satt aldrig i katedern, utan promenerade omkring, slog sig ned en stund var det så föll sig och gjorde åtskilliga utvecklingar från ämnet. Till varje lektion kom en vaktmästare från Vetenskapsakademien med åskådningsmaterial, och själv gick han ut till Karlberg och hämtade grodägg åt oss. Vi stego upp klockan fyra om mornarna och läste allt vad vi kunde komma över av arbeten som vi hört honom nämna. Så fingo vi en vacker dag till vår outhärliga sorg höra, att han skulle lämna oss vid vårterminens utgång och följa med Nordenskiölds Vegaexpedition. »Jag

är alldeles tvungen att komma ifrån mina björnar ett tag», sade han åt fru Hammarstedt. Men han lovade att komma igen. Två år blevo Nordenskiöld och hans män borta. Men när Stuxberg kom tillbaka hade fru Hammarstedt en annan lärare, som hon ej ansåg sig kunna focka. Måhända menade hon också, att den våldsamma stuxbergsfebern ej skulle blivit oss nyttig i längden. Anton Stuxberg var en människa med sällsynt stor charm — hans lättsinniga sorglöshet, som orsakade, att han väl aldrig kom ifrån sina björnar, var värst för honom själv — och för mig och säkerligen många av mina kamrater stå både han själv och hans lektioner som ett av skolans soligaste och käraste minnen. Efter sin hemkomst gifte han sig med den vackra skådespelerskan Helga Frankenfeldt. Hon var god vän med Strindbergs fru, och Stuxberg hörde till den närmaste strindbergska kretsen, men kom sedan som så många av Strindbergs vänner i delo med honom. Stuxberg utnämndes 1882 till intendent vid Göteborgs museum. Han dog 1902.

Vegaexpeditionen, som Stuxberg deltog i, samlade ej endast Sveriges utan hela den civiliserade världens intresse. Den avgick från Tromsö i juli 1878 och for öster ut samt kom i augusti till gamla världens nordligaste udde, Kap Tjeljuskin. På den fortsatta färden hejdades den i september av oöverkomliga ismassor, och man måste låta Vega frysa fast i isen och gå i vinterkvarter. Först i juli 1879 kom den loss, och under hela denna tid var världen utan all underrättelse om expeditionen. Den 2 september inlöpte Vega i Yokohamas hamn »efter att ha fullbordat nordostpassagen utan förlust av en enda man, utan sjukdom och utan skada på fartyget», som chefens, Adolf Erik Nordenskiölds, stolta rapport lydde.

Befälhavare var löjtnant Louis Palander. Hemfärden blev både i Asien och Europa ett triumftåg, och den 24 april 1880 mottogs Vega i Stockholms hamn. Hundratals båtar mötte ute i skärgården, och på kvällen var den vackraste illumination och fyrverkeri Stockholm någonsin bjudit på. Med all honnör för Stadion, men aldrig kan en

Vegas mottagande den 24 april 1880.

ljusfest där bli vad den var vid den speglade Strömmen och dess omgivningar.

Det dagliga livet.

Redan själva huset, Brunkebergs hotell, med sin stora, vackra inkörsport, det ekande portvalvet, och de breda trappuppgångarna till höger och vänster, gjorde ett ståtligt intryck. Fru Hammarstedt bodde tre trappor upp, högra uppgången. Åt torget vette sju rum och åt Malm-skillnadsgatan fyra. De förra voro fröken Schneidlers rum, fru H:s sängkammare, hennes skrivrum: »kabinettet»,

förmaket och tre klassrum; åt gatan lågo sovrummen, matsalen och ett stort rum som användes som hjälpensionärernas garderob. Skolan hade från början haft fyra klasser, när den delades upp i åtta sutto två och två tillsammans. Matsalen användes för första och andra

Oscar I:s och Josephines förmälning.

Efter tavla av Per Krafft d. y.

klasserna, och den enda förberedande klassen, »nollorna», läste i ett av sovrummen. Rummen voro mycket stora och höga i tak.

Ljust och hemtrevligt, i 50—60-tals stil var förmaket. Där saknades i växtgrupperna framför fönstren varken fikusar eller callor. Och runt väggarna hängde de bibliska tavlorna som Maria Röhl kopierat. I sina klara pastellfärger och lätt fångade innehåll voro de för oss barn roliga att titta på. I det största klassrummet, där morgonbönen hölls, hängde på den ena långväggen Per Krafft d.

y:s tavla Oscar I:s och Josephines förmålning. Den ägdes av Fjellstedtska skolan, som ej hade rum för den, och var deponerad hos fru H. Den var som en uppslagsbok i uniformer och ordnar, och vi kunde den utantill. — Det var verkligen två ståtliga filer rum att skåda ut över på eftermiddagarna; då fick där nämligen inte förekomma stängda dörrar eller mörka rum. Överallt voro lamporna tända.

Klockan sju på morgonen steg fru Hammarstedt upp och började den förut omtalade badningen, som drog ungefär en timme. Men redan klockan sex hade åtskilliga av helpensionärerna stigit upp och i väntan på badet, klädda i morgonrock, läst läxor. Gumman Akerlund bestormades alltid om kvällarna med böner: »Snälla gumman, väck mig i morgon bitti!» Fru Hammarstedt tyckte egentligen inte om detta tidiga uppstigande, och de par helpensionärer som lågo inne i hennes sängkammare hade mycket svårt att smyga sig upp och ut. Efter badet gällde det att bli fort färdig för att fortsätta läxläsningen till en kvart före nio ungefär, då fru Hammarstedt kom ut i matsalen. Flickorna fingo då komma till och gå från frukostbordet allt eftersom de blevo färdiga. Frukosten var egentligen ingen samlingsmåltid, fastän ju fröken Schneider passade på att öva våra tungor i franska även då. Klockan nio började skolan: morgonbön, två lektioner före tolv, frukostlov en timme och så två lektioner till halv tre. När skolan då var slut städades alla skolrum, fru Hammarstedt tog sin översköljning nummer två för dagen, och vi skyndade ut på vår middagspromenad.

Klockan fyra serverades middag. Bordet var alltid inbjudande, med rent duktyg, glänsande silver och en vacker gammal ostindisk servis, som måtte ha varit väl-

digt stor från början, ty hur mycket som än gick i kras fanns alltid tillräckligt kvar. Råkade man slå sönder något, så skyndade man till Berg på Hamngatan, bredvid Faxén, och fick det sinkat. Porslin måtte ha varit dyrt, ty sinkning var ytterst vanligt. (Porslin och husgeråd köpte fru Hammarstedt alltid hos Warodell i Bergstrahlska huset vid Riddarhustorget. Warodell donerade detta hus till förmån för Stockholms änkor.) Konversationen var allmän och fördes alltid på franska. Den leddes av fröken Schneider, och uppslaget var ofta: Qu'avez-vous vu pendant la promenade? Uppassningen sköttes av en husjungfru och de två pensionärer som »hade veckan».

Efter middagen voro vi förbjudna att börja med läxorna förrän efter en halvtimme. Men därefter strömmade vi in i klassrummet bredvid förmaket och slog oss ned kring det stora bordet, lysta av en trearmad gaskrona. Alla läste högt! Fru Hammarstedt hade således detta surr i öronen, där hon satt och »vilade» i sin gungstol. Klockan sex bars in i förmaket en stor kaffebricka, och vi fingo en efterlängtd paus i läsningen. Överspelningen ägde rum på tre taffelpianon, ett i bönsalen, ett i matsalen och ett i »övrå» sovrummet. Nybörjarna klinkade sig fram i Aloys Hennes pianoskola och voro mycket stolta, när de hunno fram till första valsen, n:o 18; för övrigt funnos där marscher, polkor, mazurkor, skotska danser, romanser o. s. v. Nutiden anser förstås Hennes pianoskola högst opedagogisk, men den hade en ovärderlig förtjänst: den var rolig att spela. Från ett annat piano hördes Kuhlaus sonatiner eller Czernys etyder, under det att från det tredje spelades något fint »salongsstycke». Flera av eleverna spelade för den skickliga Marie Louise Ekström, som rekommenderades av professor Günther. Hon hade alltid en

lång pekpinne, som hon slog med på noterna, och mäsade på värmländska: En å två å tre å fyr! För resten var hon syster till uppfinnaren av Ekströms jästpulver. Flickorna H. och andra spelade för en direktör Larsson, »Spel-Lasse», som kom måndagar och torsdagar och då höll ut fyra timmar i sträck.

Klockan sju måste läxböckerna packas ihop och handarbeten tas fram. Alla dagar i veckan, utom lördagar, kom då en lärarinna, fröken Waldow, som med änglalikt tålamod övade oss i vitbroderi. Måndagar och torsdagar lästes samtidigt högt, under ledning av fröken Schneider, en fransk rolig bok, tisdagar och fredagar en engelsk för Mrs. Edman; onsdagarna kom en förträfflig lärarinna, Fräulein Doncker, som talade och läste tyska med oss. Hon gjorde oss bekanta med Nibelungenlied och annan klassisk tysk litteratur. En efterlängtd och rolig kväll var alltid lördagens, ty då läste fru Hammarstedt själv högt för oss, vi fingo tala svenska, och så skulle vi sköta om våra kläder, stoppa strumpor med mera dylikt. På den tiden de s. k. vegakräsen, långa, stärkta, i fyr- och femdubbla motveck lagda remsor, voro moderna, hunno vi emellertid aldrig till de trasiga strumporna, men vi voro väldigt fina kring hals och armar om söndagarna! Det var mestadels religiösa berättelser av A. L. O. E., Hesba Stretton m. fl., t. ex. Hjärtats avgudar, Slottsfrun i Provence, Högtmodets fångar, Margery Beades testamente, som fru Hammarstedt läste för oss. Dessa böcker voro visserligen både olitterära och tendentiösa, men de roade oss ändå ofantligt, delvis beroende på att fru Hammarstedt läste utmärkt väl. Bäst tyckte vi om när vi fingo gråta riktigt — jag minns t. ex. en rörande bok som hette Kristoffer samt Drottninghusgumman av Richert von Koch. När vi läste den förra grät en av flickorna i en handduk,

som hon höll på att falla, under förklaring att hon aldrig läst en så rolig bok.

Klockan åtta slutade aftonlektionen; till halv nio fingo vi leka, varvid vi oftast olovandes dansade. Förbudet mot dans var ju en smula oförnuftigt och blev därför överträtt. Klockan halv nio serverades kvällsvarden. Efter den kom en kort aftonbön, och klockan tio skulle det vara släckt och tyst — enligt ordningsreglerna. Men det hände förstås, att vi till sängs hade små kalas med ägg-toddy, kokosnötter, som var en omtyckt men dyr läckerhet, och annat gottis, och då lyste vi oss med ljusstumpar.

Och maten? Ja, först och främst var den alltid fullt tillräcklig. Fru Hammarstedt hade nämligen, vid minnet av sin egen skoltid, då hon ofta fick gå hungrig till sängs, lovat sig själv, att det ej skulle få hända hennes flickor. På morgonen fingo vi en stor mandarinkopp — var och en hade sin egen — choklad, kokt på mjölk, och en »kadett». Hårt bröd fingo vi äta så mycket vi ville. Vi fingo ej smör på mornarna, men vi fingo breda åt oss hårda smörgåsar med ost för att äta under frukostlovet till maten. Naturligtvis tyckte vi, att halvpensionärernas smörgåsar voro högst förtjusande och bytte oss gärna till dem antingen mot våra egna eller också mot hjälp med skrivningar eller översättningar. Att dagligen äta mejerismör förekom knappt någonstades på den tiden. På hösten köptes en stor bytta finnsnör, som de första månaderna användes som bordsmör. När det blev alltför härsket utbyttes det till vår glädje mot landssnör från Boévie eller Rosborg; båda dessa herrars döttrar gingo i skolan. I frukostlovet åto vi i köket, hos »lilla Tilda», kokerskan. Kall pannkaka med sirap var en älsklingsrätt. Till middagen serverades två rätter mat. Torsdagarna fingo vi förstås ärtsoppa, tjocka ungsannkakor och plät-

tar; sylten var sirapslingon med grädde och undantagsvis »söt sylt». Fredagarna bjöds på ärtpuré och kokt gädda; det var två väldiga fiskar som serverades. Tisdagarna fingo vi oxstek och någon grynpudding med saftsås. De övriga dagarna omväxlades med köttsoffa med frikadeller, havresoppa med russin, fruktsoppa med sviskon, stekt fläsk och bruna bönor, kabeljo med persiljesås, stekt sill och gröna ärter, sillsallad, köttbullar. På söndagarna — då emellertid de flesta voro borta — var det alltid buljong, stek och en enkel efterrätt, t. ex. blancmanger, som dock var beställd från sockerbagar Berg, snibbar, pomeransspån eller mandeless med sylt. Till eftermiddagskaffet fingo vi två skorpor. Till kvällarna koktes alltid mjöl- eller någon gryngröt, och så fingo vi smörgåsar med något uppskuret. Lördagskvällarna firades med pannkakor och te; det senare bereddes på en rysk samovar. Alla ingredienser voro goda och maten vällagad.

Som bevis på matens riklighet må berättas, att, då en av flickorna Hammarstedt och en helpensionär en gång beslöto att kappäta köttbullar, den segrande lyckades äta fjorton, och de voro inte små! En gång vågade vi oss på ett litet skämt med A. E. Nordenskiölds systerdotter, med anledning av den smörgåstrave hon brukade göra i ordning åt sig om mornarna. Vi bådo en halvpensionär ta med sin lilla hund till skolan. Den spände vi för en leksaksskrinda, band om hundens hals ett plakat, på vilket stod: »Jag skall dra Annas smörgåsar», och bundo så fast ekipaget vid hennes stol. Men det skulle vi inte ha gjort. Fru H. gav oss en ordentlig skrapa och framhöll hur illa vi burit oss åt mot både en kamrat och skolans renommé.

Två gånger om dagen voro vi ute, i frukostlovet och före middagen. Marscherandet i stor flock med en lärarinna var bortlagt. Fru H. utsåg några av de äldsta flickorna till ledare, och så fingo vi själva bilda grupper på fyra fem stycken. Vår promenadtid sammanföll med hela Stockholms, och jag hänvisar därför angående gator och folk till nästa kapitel.

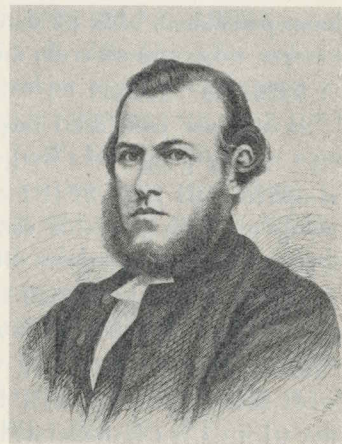
Vi voro förbjudna att köpa snask, men naturligtvis överträdde det förbudet. I huset bredvid hotellet låg Hakes utmärkta karamellbod. Särskilt omtyckta voro hans på utställningen 1866 prisbelönade patenterade röda bröst-karameller, som såldes i särskilda påsar med medaljen avbildad, men av dem fick man ej köpa för mindre än 25 öre. Fru Hake, som själv stod innanför disken, var en liten vithårig gumma med den minsta mun jag för min del ännu sett på någon människa. Och mitt emot hade vi Grafströms eleganta butik, där man fick en stor chokladkaka med vaniljkräm för 25 öre. Chokladkonfekt kostade 1 krona skålpundet och julgranskonfekt 1:50. Efter vaktparaden hände det ibland, att vi läto locka oss av den förbjudna fruktens sötma och smögo i väg till något konditori, helst Landelius i Storkyrkobrinken. Trogligtvis äro bakelserna lika goda nu; säkert är att de då för tio öre voro dubbelt så stora. På vägen till Landelius gjorde vi oss på Norrbrobasaren gärna ärende in i Looströms bokhandel, ty ägaren såg mycket bra ut och hade dessutom för oss ett särskilt intresse, därför att han varit marskalk på Märtha Hammarstedts bröllop. Denne Looström var en av Strindbergs förläggare, och det är hans boklåda Strindberg tänker på när han i Sömngångarnätter, efter att ha berättat att han sett ett kalvhjärta hänga på dörren i ett slakteri i Paris, säger:

Då gingo hastiga tankar
till gamla Norrbrobasarn
där lysande fönsterraden
beskådas av kvinnor och barn.

Där hänger på boklädsfönstret
en tunnklädd liten bok
det är ett urtaget hjärta
som dinglar där på sin krok.

Kyrkogång om söndagarna var obligatorisk för helpensionärerna. Vi tyckte inte att det var roligt, och vi hade väl inte varit normala barn, om vi ej inför de långrandiga högmässor som då brukades ibland svikit fru Hammarstedts förtroende att låta oss gå utan lärarinna. Vi satte oss alldeles vid dörren och stannade, tills vi fått se vem som predikade och hört honom läsa texten och tillkännage »ämnet för vår betraktelse», ty om båda dessa saker frågade oss alltid fröken Schneider om måndagsmornarna. Vi fingo välja kyrka själva, och det var egentligen kyrkoherde Lundberg i Jakob, komminister Westberg i Klara och pastor Lindström i Blasieholmskyrkan, vilkas ledsamma förkunnelse vi gärna smeto ifrån. Där emot hörde vi alltid till slut, och många av oss bevara säkerligen ännu i gott minne, pastor Gustaf Beskows predikningar i den sistnämnda kyrkan. En grupp överraskade en tid med ett livligt intresse för Finska kyrkan. När de kändes på pulsen kröp det fram att där hölls den kortaste högmässan i hela stan. Gavs det tillfällen att åhöra religiösa föredrag på främmande språk utnyttjades de alltid. När t. ex. den berömde andlige vältalaren biskop och som jag vill minnas sedan kardinal Mermillot besökte Stockholm skickades vi att höra honom. Hans glänsande framställningskonst hade emellertid på oss en av fru Hammarstedt oförutsedd verkan: vi grepos näm-

ligen av svärmisk beundran för katolicismen. Särskilt hans slutord funno vi imponerande logiska. Han liknade den romersk-katolska kyrkan vid en väldig katedral och sade ungefär: »Kanske har det fram genom seklerna satt sig en eller annan spindelväv därinom, men inte förringar det dömens väldiga resning eller byggmästarens geniala storhet.» När vi i vår tur med patos deklamerade dessa ord för kyrkoherde Hammarstedt, gav han oss en liten kalldusch med den nyktra anmärkningen: »Ja, visserligen, men saken är den att den katolska kyrkan är så förfärligt rädd om spindelvävarna!»

Gustaf Beskow.

En annan religiös talare, som var här ungefär samtidigt med Mermillot, var en engelsk lord Radstock, som höll uppbyggelsemöten, dels privat inom vår religiöst intresserade societet med general Rappe i spetsen, dels i Brödraförsamlingens lilla kyrka inne på den vackra lummiga gården till församlingens hus vid Kungsträdgården. Det var dit vi åtskilliga kvällar skickades att åhöra lorden. Han var alltid åtföljd av sin fru och sina döttrar, vilkas stilfulla och förnäma elegans djupt imponerade på oss. Han talade förstås en utmärkt engelska, men förkunnelsens innehåll var skäligen enkelt. En gång sade han plötsligt: »Alla de som tro på Jesus Kristus må resa sig och bedja med mig!» Hela församlingen fick brått att komma på benen. Men då slog lorden avvärande

med bågge händer och utbrast: »Å nej! Ni ha visst inte alla den sanna tron på Kristus!», varpå de flesta dök ned igen, småningom följda även av de mera tveksamma, så att lord Radstock fick be sin bön med åhörarna sittande.

Söndagarna voro de enda dagar då vi kommo ut i världen till släkt och vänner, och på det sättet, trots förbudet inom pensionen, både på danser och teatrar. Hemkomsten klockan tio var ju ett crux, men på särskild begäran kunde vi ibland få löfte om en extra halv- eller heltimme.

Så stor var emellertid respekten för fru Hammarstedt, att t. ex. en gång Erika Bergenson (sedan gift med operasångaren Carl Aug. Söderman och mor till Greta Söderman), när hon kom för sent en söndagskväll och fann köksdörren — som annars ofta var vår räddning — stängd, ej vågade ringa sig in utan satt på vedlären i farstun hela natten, tills jungfrurna på morgonen kommo ned från sina rum i fjärde våningen. Jag vill minnas, att fru Hammarstedt ansåg henne ha straffat sig själv tillräckligt! Ett vanligt trick då fru Hammarstedt frågade när vi kommit hem var att svara: »Jag började ta adjö klockan —».

Ganska ångestfyllt kände vi det också när vi fått någon anmärkning. Fru Hammarstedt var ju helpensionärernas målsman, och hon tog mycket noga reda på vad vi gjort oss skyldiga till. Anmärkningsboken upptog en lång förteckning på mer eller mindre brottsliga handlingar från osanning till »slurf», en form som på något sätt verkade kraftigare än den vanliga »slarf».

Skolans förnämsta festdag var fru Hammarstedts födelsedag, den 23 november, som alltid firades med uppvaktning, sång och stor supé på kvällen. Vem av oss som voro med minnes ej de två skållarna blanchmanger med syltade frukter och biskvier från Berg. Till den

serverades också vin. Fru Hammarstedt hade nämligen ingenting emot ett glas vin på söndagar och bemärkelse-dagar, liksom understundom konjak användes som medicin, men brännvin och punsch sågos aldrig i detta hem.

Under min tid gifte sig de båda äldsta döttrarna. Det var givet att först förlovningarna och sedan bröllopen väckte vårt livliga intresse. Och det var minsann ingen sinekur att i tanke på blivande mågskap göra sin uppvaktning i det hemmet, bevakad som vederbörande blev av alla de vakna och nyfikna flickögonen. Den andra dottern i ordningen höll först bröllop. Hennes brudgum var grosshandlaren Carl Schnell. Den äldsta dottern, Nini, gifte sig ett par år senare med folkloristen bibliotekarien i Kungl. biblioteket Richard Bergström. Gamla stockholmare minnas säkert den enorma skylt som sträckte sig över hela fasaden två trappor upp på Brunkebergs hotell, och på vilken stod Största möbelmagasinet i Norden. Det ägdes av en dansk, som hette Esselin. Han fick till bröllopet i uppdrag att förvandla alla klassrummen till salonger, och på det sättet åstadkoms en mycket ståtlig festvåning.

I detta möbelmagasin var en vinter inrymt ett stort danskt vaxkabinett. Vi funno det synnerligen tjusande, och vi försakade åtskilliga karameller för att komma in och titta på favoritsultaninnan i seraljen, vars »barm hævet sig og sænket sig» eller det stora trädet i vilket »de smaa fuglene hopped fra gren til gren». I denna våning inflyttade sedan Augusta Lundin, och vi mötte ideligen i trapporna hennes förnämsta kundkrets. Till julen beställde alltid kung Oskar åtskilliga dräkter till hovets damer, som han själv, i sällskap med sina kavaljerer, avsynade. Fröken Lundin skaffade de vackraste männe-

känger, och kungen lär ha förklarat att dräkterna togo sig mycket bättre ut hos fröken Lundin än sedan vid hovet. För oss tedde det sig som ett ouppnåeligt paradiset att någonsin få se hos fröken Lundin. Hon tog ju ett så fantastiskt pris som 50 kronor i sylön!

Militärsällskapet hade sin våning två trappor upp, och dess årsbal var ett efterlängt evenemang. Trapporna upp belades med röda mattor, och glasdörrarna till vår trappa stängdes. Men i den stodo vi för att få se en skymt av härligheten.

Utanför det stora läsläsningsrummet låg tamburen, och alla som sökte fru Hammarstedt på eftermiddagarna måste passera detta rum och känna omkring tjugu par flickögon stirra på sig, vilket väl för de flesta tedde sig som en verklig skärseld. Sedermera redaktören för Dagens Nyheter Vult von Steijern gick en vinter och tog lektioner för fröken Schneidler. Han berättade mig många år senare, att han aldrig glömt hur fruktansvärd denna passage var och att den var skuld till att han slutade de i övrigt förträffliga lektionerna. »Bara den dödystnad som uppstod så fort man trädde in var ju förskräcklig.» En av fröken S:s elever ägnade vi en stor skolflicksbeundran; det var en av Stockholms kända skönheter, fröken Lotten Weidenhielm. — Vi funno det förstås mycket trevligt att på detta sätt kunna kontrollera alla eftermiddagsbesökande. Ur det skiftande galleriet från min tid, mest förstås föräldrar till hel- och halvpensionärer, minns jag åtskilliga. Där kommo sirliga hov- och adelsmän, såsom kanslirådet Schröderheim, son till prosten S. i Skånella, kyrkoherdens förman under adjunkt-tiden, den bekante reseskildraren kommandörkapten Skogman, frimurarpampen överintendenten Dahlfeldt, major Fredenberg, fru Hammarstedts ungdomsvän från Eka-

tiden, major Sparre, vars dotter nu är fru Albert Engström, myndiga industrimän och possessionater, såsom Lagerfelt från Kosta, Helleberg från Korsnäs, Scherman från Sundsvall, Sederholm från Näveqvarn, Markstedt från Piteå, Funkquist från Tomta, statskyrkliga och fri-religiösa präster, t. ex. prosten Tollstedt från Övergran, den svensk-amerikanske översten Broady hos baptisterna och pastor Lindberg i Brödraförsamlingen, samt vanligt borgerligt folk från Stockholm och andra orter, såsom Betlehemskyrkans faktotum, Lindström, farfar till målaren Rikard Lindström, charkuterihandlarna Boivie och Rosborg, hyrkuskverksägarna Käck och Westerling, bokbindaren Herzog, skomakarmästaren Fröléen, snörmakaren Hähnel, som hade fyra vackra döttrar i skolan. Särskilt roade oss den kände pekoralisten hästslaktar Ekeblad, som beslutat att ge sin dotter »en bildad uppfostran». Dottern var en beskedlig och ganska dum flicka, som ibland kom till skolan våldsamt blåmärkt och gråtande. Men hon hade en guldklocka, i vilken det stod graverat: »Från ömma föräldrar», och på examen hade hon skär sidenklänning och skära sidenskor. En pappa som var särskilt uppskattad av flickorna Hammarstedt var den italienske stallmästaren Draghi, ty han betalade sin dotters skolvärdighet med ridbiljetter för deras räkning. Ännu oftare än dessa fäder kommo deras fruar. Bland övriga besökande minns jag den förut nämnde grosshandlaren C. O. Berg, utgivare av de efter engelskt mönster uppställda Arbetarens vän och Barnens vän, och hans fru, Lina Sandell, den myndige lagman Cassels lika myndiga dotter Mathilda, arkivarien O. von Feilitzen, som efter Hierta blev fru H:s granne och som ville intressera henne för sitt arbete för idioterna, den för samma ändamål verksam fru Ebba Ramsay,

doktor Victor Modin, den en gång av Svenska akademien prisbelönade skalden, som gärna deklamerade sina dikter, den gamle rättslärde justitierådet Naumann, den lärde doktor Fjellstedt, kyrkoherden Strandell, den gamla skaldinnan Charlotte af Tibell, fru Virginie Paban, en på sin tid framstående pianist, som spelade och sjöng för oss, en gammal fröken Gylling, som ville intressera fru Hammarstedt för greve Matteis homeopatiska piller. Supplikanter av alla de slag kommo, t. ex. skaldekonungen Ahlstrand, »gubben på lår'n» (säkert ihågkommen av alla dåtida hyresgäster i hotellet, där han flyttade sig från den ena farstun till den andra och tog plats på vedlåren), och en massa andra tiggare. — »Ja, fru Hammarstedt, nu finns det ingenting till mat igen», rapporterade en städerska Kristin. Upplýsningen gällde målarna Gotthard Werner och Jacob Kulle, som bodde i samma farstu som vi. Och så fick Kristin komma in och hämta matbrickor till sina herrar.

Fru Paban hade varit gift med en känd pianist Meyer. Men han skilde sig från henne, därför att han, som han sade till fru H., ej kunde tåla att när han kom in på en bierstube finna »Vörge» sitta där, drickande öl och rökande. En gång när hon spelade för oss, jag mins nu ej vad, sade hon: Den spelade jag första gången jag såg Mefistofeles. — Vem menar fru Paban? — Meyer förstås!

Fru Hammarstedt hade inga detektivegenskaper. Men genom att hon alltid utgick ifrån att vi voro sanningsenliga och redbara och hade så svårt för att anta och upptäcka motsatsen, vädjade hon till vår ambition och vår rättskänsla på ett mycket kraftigare sätt än om vi känt oss utsatta för misstänksamhet och spioneri. Naturligtvis förekom ett och annat bakom hennes rygg, men

Flickorna Hammarstedt. Överst fr. h. Esther och Märtha; i mitten Nini; nederst fr. h. Edith och Ruth.

det var av högst oskyldig art. Var det någon mera allvarlig förseelse som behövde klaras upp, gjorde hon det med allvar och kraft, men därefter talades aldrig mer om saken.

Den mellanställning de fem flickorna Hammarstedt (en hade dött vid späda ålder) intogo skötte de utmärkt. Skvaller nedlät de sig aldrig till, fastän det nog hände, att vi lät dem umgälla till och med blotta skenet av partiskhet. Fru Hammarstedt hade ju ej varit människa, om hennes känsla ej talat högst för de egna döttrarna. Men omsorgsfullt och samvetsgrant vaktade hon sig för att låta den komma till uttryck ägnade att sära helpensionärerna. Den rika moderligheten i hennes natur räckte till för alla, och ingen torde i det hemmet ha känt sig som styvbarn. Kom någon ifrån i något avseende svåra hemförhållanden, så fick det förbli en hemlighet mellan fru Hammarstedt och henne. Nu var hon en av »fru Hammarstedts flickor» och behövde aldrig känna någon skillnad i socialt hänseende mellan sig och de övriga eleverna. Där fanns t. ex. någon gång bland helpensionärerna s. k. oäkta barn, men därom hade vi kamrater aldrig en aning under skoltiden. Allt detta bidrog ju till att skapa ett gott förhållande både mellan oss och till fru Hammarstedts egna döttrar. Att det för dem mången gång skulle kännas bittert att aldrig ha sitt hem och sällan sin mor riktigt för sig själva, voro vi för unga och oerfarna att någonsin ägna en tanke åt. På sätt och vis hade vi roligare än flickorna Hammarstedt, ty när det gällde något slags fuffens, t. ex. gentemot lärare och lärarinnor, eller smitande undan lag och förordning, var det ju självfallet att vi ej togo dem med.

Både vi »helor» och flickorna Hammarstedt hade många vänner bland halvpensionärerna, men något umgänge,

med undantag för en eller annan födelsedagsbjudning, utöver det i skolan förekom icke. Själv gick fru H., åtminstone så länge jag minns, aldrig bort på bjudningar. Men varje torsdagseftermiddag tillbringade hon hos sin gamla vän överstinnan von Tuné, som varje söndagseftermiddag återgäldade besöket. — Kamratskapet var i allmänhet gott. Våra mellanhavanden fingo vi klara upp själva, och skvaller inför fru Hammarstedt var en så gott som okänd företeelse. Men en gång när undertecknad kommit i så livlig ordväxling med en halvpensionär, att det övergått till handgripligheter, och jag — som för övrigt själv blev ordentligt kringklappad — råkat rispa min antagonist i ansiktet, så att »blodvite uppstått», blev målet inrapporterat för fru Hammarstedt. Jag ålades att gå hem till vederbörandes mamma och be om förlåtelse (ej »ursäkt». Fru Hammarstedt sade alltid: »Ursäkta är bara ett nonsens; du ska säga 'förlåt'!«). Nå, jag måste ju lyda, fast i starkt medvetande av orättvisan i att jag, som från början provocerats, skulle framställas som den enda skyldiga. Vederbörande mamma, som var av mera enkel extraktion, blev vid min ankomst alldeles förbryllad inför den oförutsedda situationen och fann intet annat sätt för dess klarande än att ta in en flaska champagne till försoningsskål. Det var första gången jag smakade de flyktande susande pärlorna, och jag såg livet starkt rosenrött när jag kom hem. Jag njöt oerhört av att få svara på kamraternas maliciösa fråga: »Nå, hur gick det för dig?» med den bräckande motfrågan: »Har ni druckit champagne?»

Avgiften för helpensionär var i ett för allt 600 kronor per läsår.

Till slut må nämnas »fru Hammarstedts gossar». Hon

hade nämligen alltid ett par sådana inackorderade. De bodde i ett rum i fjärde våningen, och vi sågo dem blott vid middagen och vid supén. Efter maten skulle alltid en av dem bjuda fru Hammarstedt armen och föra henne genom alla rummen in i förmaket. Naturligtvis bevarade traditionen berättelser om olika slags mellanhavanden mellan dessa pojkar och flickorna. En av dem, som nu är en framstående hembygdsman i Dalarna, sades ha diktat till en av flickorna följande utgjutelse:

Jag älskar dig av hjärtans grund,
fast du mig alltid som en hund
föraktar och förskjuter.

Johannelund vid Ulfundasjön.

Examensdagen var alltid den 6 juni. Alla voro då utstyrda i lockar, som varit upplagda på papiljotter, blå eller skära rosetter i håret och vita pikéklänningar. Det var en verklig examen i så gott som alla ämnen, en halvtimme i varje. Pappor och mammor vimlade i klasserna. Provskrivningar i svenska och de främmande språken voro framlagda till påseende, och våra bästa ritningar voro uppsatta på väggarna.

Redan dagen efter examen stod flyttlasset färdigt för att Hantverkargatan i ända och så över Tranebergsbro ta sig fram till Johannelund, Evangeliska fosterlandsstiftelsens lantegendom. Tack vare sin vänskap med stiftelsens ordförande hade fru Hammarstedt redan år 1857 fått hyra den lilla gula paviljongen på stiftelsens ägor, och den blev hennes sommarhem oavbrutet under tjugufem år. Det var ett litet förtjusande tuscolum med gammaldags möbler och tavlor av Maria Röhl, vilket allt stod orubbat

kvar över vintern år efter år. Utom sina egna döttrar hade fru Hammarstedt också alltid några helpensionärer med sig på Johannelund, vilka för 100 kronor ett för allt voro inackorderade över sommaren. Blevo dessa så många, att de ej rymdes i paviljongen, hyrde hon ett par

Johannelund vid Ulfundasjön.

rum i Johannelunds vackra gamla herrgård. Denna beboddes för övrigt under sjuttitalet av dåvarande föreståndaren för stiftelsens kolportörskola, pastor Ärnström. Fabian Månsson berättar i sin bok Rättfärdiggörelsen genom tron åtskilligt om dennes verksamhet. Han påstår där bl. a. att Ärnström hade ett utseende som starkt påminde om Luthers, vilket han ytterligare sökte framhäva genom sin hårläggning. För alla som sett Ärnström tror jag uppgiften verkar överraskande, och jag undrar

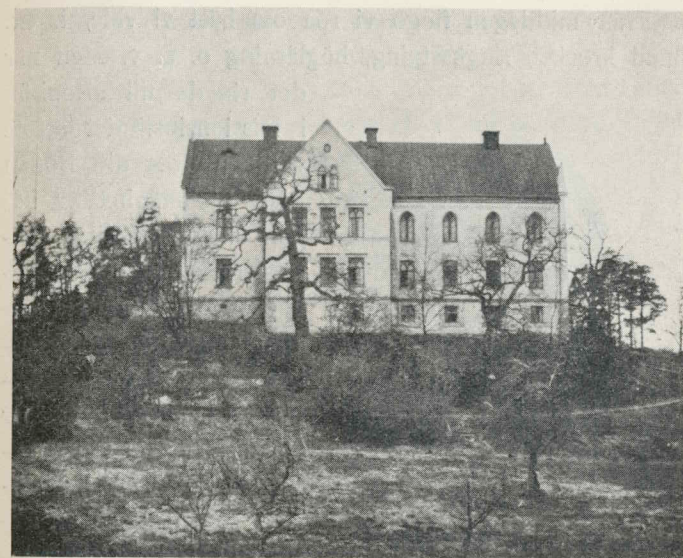
om Månsson själv på den tiden träffade honom personligen. Ärnström var nämligen en genuin svensk allmogetyp med hår och polisonger starkt rödfärgade. Han predikade ofta om söndagarna i det i missionsinstitutet inbyggda lilla vackra kapellet, och han var nog vad man på den tiden kallade en svavelpredikant, som mycket litet

Gula paviljongen, Johannelund.

tilltalade oss ungdomar. Troligtvis inte heller fru Hammarstedt, fastän hon ansåg god kristlig ton fordra, att man gick i kyrkan om söndagarna. Pastor Ärnström hade en präktig och utomordentligt älskvärd och behaglig fru, född Ehrenborg. Barnen, visst sex till antalet, kommo ganska tätt efter varandra, och vi ansågo att hon hade ett mycket strävsamt liv. Men när vi sade det åt fru Hammarstedt svarade hon helt torrt: — Ja, det sade en gång någon också åt Elins mamma. Men vet ni vad hon svarade? Jo: »Hade hon haft roligare i fall hon suttit

kvar hemma nu?» Och det var också fru Hammarstedts mening, det förstodo vi. I kapellet predikade utom Ärnström institutets föreståndare, pastor Neander, och efter honom pastor, sedermera professor Kolmodin.

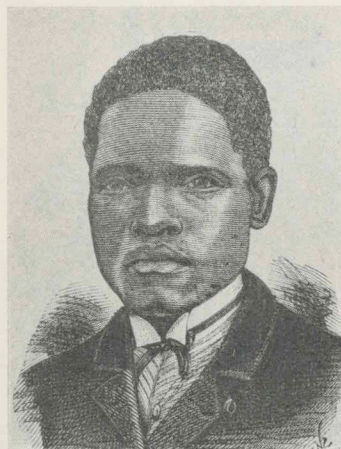

Missionsinstitutet, Johannelund.

Redan mellan sju och åtta på morgonen hade vi vår första badtimme. Klockan elva voro frukost och morgonbön undanstökade, mellan elva och ett måste vi ta oss något nyttigt före: läsning, franska lektioner, överspelning o. s. v. Mellan ett och två gjordes varje dag en skogs promenad; ibland fingo vi i stället gå till Widängens eller Ulfunda trädgårdar för att köpa bär. Det vackra Ulfunda med sin härliga trädgård var i regeln ett sovande slott med nedfällda gardiner. Ägarinnan, änkefriherrinnan Åkerhielm, bodde där mycket sällan. Hon var norska

och född Anker. Det var hennes son, politikern Gustaf A., som vann en ryktbarhet bortom graven genom att vid ett enskilt möte i Första kammaren säga, att Sverige vid behov borde kunna tala svenska både mot öster och väster, ett yttrande som väckte stort rabalder i Norge.

Efter middagen fingo vi roa oss bäst vi ville, t. ex. med krocket, ringkastning, högläsning o. s. v. Men när

Zuluprinsen Umqwelantaba.

det ringde till aftonbön i missionsinstitutet måste vi begiva oss dit. Bönen hölls i allmänhet av någon missions- eller kolportörselev och var skäpligen enkel. Men vid orgeln fungerade den ståtliga och vackre Gallanegern Onesinuus. Under Zulukriget kom till Johannelund prins Umqwelantaba, som lär ha varit kusin till kung Cetawayo. Denne hade beslutat att låta mörda honom, därför att han besökt missions-skolan. Han hade då flytt till Natal och tagits om hand av pastor Otto Witt, som fört honom med sig till Sverige. Umqwelantaba, vars kristna namn var Josef, var ett naturbarn på gott och ont och hade givetvis åtskilliga brutala instinkter. Men han var vek och lättledd när han togs med lämpor, och han var med rörande kärlek fäst vid pastor Witt och dennes familj. När han ej fick stanna hos dem utan sattes i missions-skolan på Johannelund, kände han sig övergiven, och

höga vederbörande hade nog ej de rätta metoderne med honom. Fru Hammarstedt förstod sig mycket bättre på hans hemlängtan, hans ensamhetskänsla och hans svårighet att vänja sig vid anstaltens ordnade liv. En gång blev det en väldig sensation: Josef hade dragit kniv, när han skulle stängas in för någon förseelse. Han förklarade sedan gråtande för fru Hammarstedt: »När man i Zulu bliva inlåst man alltid dödas.» En sommar hade fru H. odlat majs på en av sina rabatter. När Josef fick se den utbrast han glädjestrålände: »Majs! Majs! Men i Zulu mycket, mycket högre!» och så runno hans tårar. Jag vet ingenting om hans vidare öden. Meningens var att han skulle ut till Zulu som missionär. — Zulukaffrer ur Cetawayos armé uppträdde år 1879 på varieté å Djurgården — ganska osympatiska föreställningar.

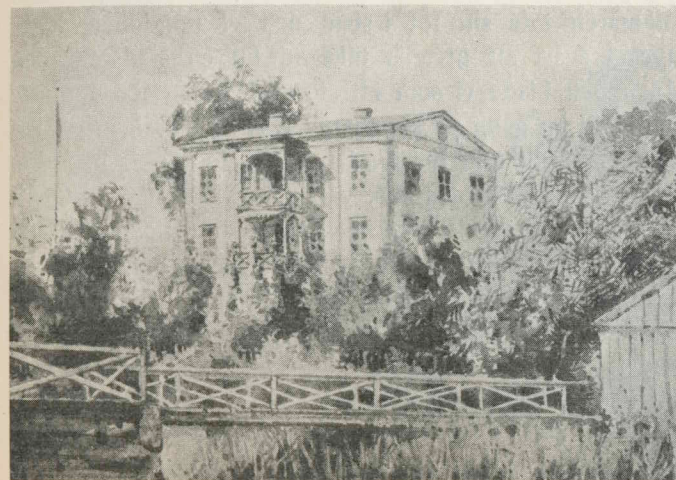
Alla tillfällen att fira födelse- och namnsdagar togos naturligtvis i akt, och till programmet hörde alltid ljuvliga gammaldags buketter, som beställdes i den stora missions-trädgården av kullan mor Karin. I mitten av buketten ståtade en lilja eller en ros, och så hårt bundna runtom heliotroper, penséer, bellis, nejlikor, lövkojor, flickan i det gröna och andra ålderdomliga örtagårdsblomster. Mor Karin hade ett utmärkt färgsinne, och än i dag stå dessa 25-öresbuketter för mitt minne som det vackraste jag sett i den vägen.

Vår närmaste granne var hovkvartermästaren Lindberg, som av fru Hammarstedt hyrde nedre våningen i paviljongen. Herr Lindberg var förstås alltid med på kungens resor, och vi fingo beundra kråsnålar, manschettknappar etc., som han fått av främmande monarker. Lindbergs bodde om vintrarna på slottet. De hade rättighet att begagna det kungliga linnet, och vi voro, när deras tvätt

hängde på tork, mycket imponerade av att se deras handdukar, servietter m. m. märkta med ett stort O och kunglig krona. Lindbergs hade dessutom i våra ögon en stor förtjänst i sina fyra trevliga pojkar.

Ulfsundasjön och dess stränder, så som de då sågo ut, hör till de svunna idyllerna bland Stockholms omgivningar. De två små öppna gröna ångsluparna Kung Carl och Drottning Lovisa gingo varje timme från Gymnasiegränden eller den lilla kajen nedanför Riddarhuset och togo sedan upp passagerare även vid de två Kungsholmsbroarna, nya och gamla. Efter tio minuter var man framme vid Hummersberg, ett vackert och vårdat ställe med en av ett par bronsbjortar prydd terrass. Det låg vid kanalen och ägdes av ett prydligt gammalt par, som hette Westerberg. Nästa brygga var Hornsberg. Där stego två gånger om dagen av och på två unga herrar P., ägare till sockerbruket. Båda herrarna P. sågo mycket bra ut, och vi helpensionärer passade alltid på att komma med samma båt, när vi någon sällsynt gång fingo resa till stan. Så stack båten över till Huvudsta. Där var på middagarna stor avlastning. Den ståtliga löjtnant Wibom möttes av sin vackra, mörklagda fru och sina små gossar; överkommissarien Almgren togs emot av sin unga dotter, som prejade honom på brev från sin fästman, löjtnant Lanerstjerna, som var ute på bøljan blå, och av jag vill minnas tre döttrar kringklappades den värdige och elegante konsul Mau. Så styrdes snett över sjön till Sandvik. Där skuttade raskt i land dåvarande ägaren av Tranebergs gård, den bekante läkaren Spring-Sandahl. (Hans namne och kollega, professor Oscar S., kallades Klock-Sandahl (anledningen till det senare namnet var ett slags

inhalatorium med förtätad luft, anordnat efter samma princip som en dykarklocka. Behandlingen ansågs förmånlig för kroniska luftrörs- och lunkatarrer). Spring-Sandahl möttes av sina fyra långa och smärta döttrar. Traneberg hade på 1820-talet varit sommarnöje först åt Artur Hazellii farfar, lärftskramhandlaren, och

Traneberg.

Efter akvarell av professor Clason.

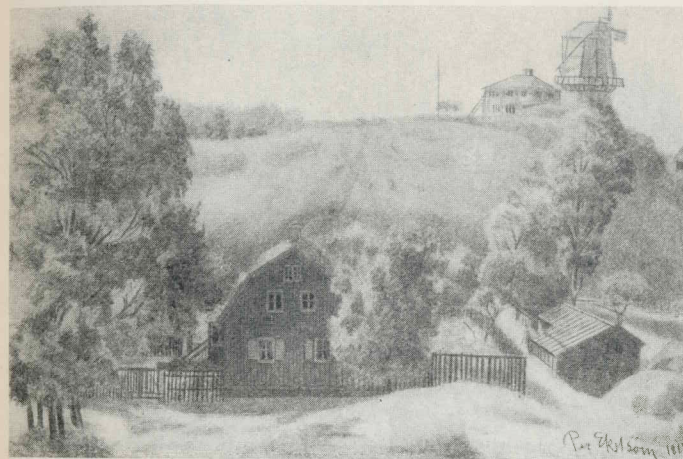
sedan åt hans far, generalen. Den äges nu av Stockholms stad, men har hittills blivit skonad från förgängelse. — Ett par minuter från Sandvik låg Svartviks brygga. På Svartvik fanns en vacker vit villa med en förtjusande trädgård. På vår tid bodde där en vacker ung flicka, som vid båten mötte sin fästman, bokhandlaren Göthe. Johannelund var en av de större bryggorna. Där stego av och på »missinstare», som vi kallade dem: missionärer, kolportörer och husfolk, en mängd sommargäster, även till Margretelund. Ett litet korgvagnsekipage avhämtade

den kände bokförläggaren Beijer, som denna väg reste till Lillsjönäs. Vid Johannelund var sjön slut för oss, men båten reste vidare till Antonsberg, Norrby, Alby och slutligen Sundbyberg. Färden dit från Stockholm räckte en timme. Fastän det bara var en halvtimmes väg mellan stan och Johannelund, hade man intryck av att vara långt ute på landet. Fru Hammarstedt själv satte på hela sommaren inte sin fot i stan, och vi ungdomar hade mycket svårt att utverka tillstånd till en stadsresa. En sådan betraktade vi som ett stort nöje. Jag för min del fick alltid en gång på sommaren resa in, nämligen då jag skulle fara till min förmyndare, som ägde och bebodde Lilla Nyckelviken. Jag fick vara där i början av augusti och beskåda segelsällskapets infärd till Stockholm på aftonen första söndagen i denna månad. Den var verkligen på den tiden som en dröm, med illumination, raketer och bengaliska eldar från alla sommarvillorna längs södra landet.

Ulfundasjön och dess stränder voro en bedårande liten bit äkta mälarnatur. Den första spiken i denna idylls likkista slogs, när Sundbyberg i början av åttitalet uppläts till villabebyggande och samtidigt strax framom Huvudsta växte upp en ledsam kåkstad, Eklund. Den första fabriken fanns visserligen redan på sjuttitalet; det var Nissens karamellfabrik vid Sandvik. Den var emellertid ej tillräcklig att förändra den lantliga prägeln. Men det har sedan behövts blott ett par decennier för att helt förstöra Ulfundasjöns pittoreska utseende. Industrin och allt vad därmed följer har tagit den i besittning, och det innebär för oss forna sommargäster runt dess stränder ett saknadens och vemodets Aldrig mer!

Danviks prästgård.

Det herdatjäll Gustaf Hammarstedt flyttade in uti 1864, då han blivit utnämnd till kyrkoherde i Danviks och Siklaö församlingar, var en liten röd stuga i Södra bergen, strax utanför muren med den stora inkörsporten till Danviks hospital. Prästgården var omgiven av ett högt svart

Danviks gamla prästgård.

Efter teckning av Per Ekström.

staket, innanför vilket syrenerna blomstrade i försommartid, på gården stodo uråldriga lindar, och så fanns där en liten ladugård — det hela en av Söders många försvunna idyller. En förträfflig husmor fick som nämnt den lilla prästgården i »lilla mormor Öberg», fru Hammarstedts fostermor. Vilken frid och hemtrevnad rådde där ej i de gammalmodiga små rummen, och hur väl passade ej mormors gamla möbler från Rosersbergstiden! Här hade nu äntligen kyrkoherden fått ett hem,

där han kunde ta emot de sina. I regeln blev det varannan söndag som familjen gästade prästgården. Fru Hammarstedt — som eljest var så rörande fri från anspråk på denna världens komfort — kostade då gärna på sig lyxen av en hyrvagn. Vare sig det så var Joulin, Käck eller Westerling som fick beställningen, skickade de alltid en av sina finaste

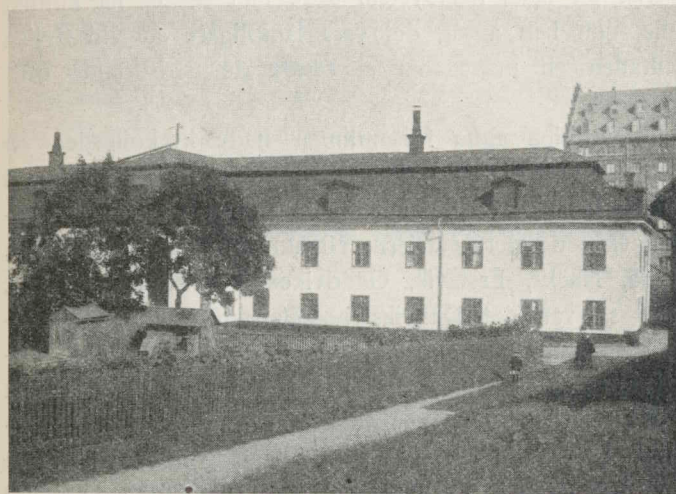
Hammarby gård.

vagnar, och vi barn tyckte det tedde sig väldigt stilt, när hästarna sprängde in i det stora ekande portvalvet i Brunkebergs hotell, och fru Hammarstedt, klädd i svart sidenkappa, tog plats i ekipaget tillsammans med döttrar eller helpensionärer.

Kyrkoherden hade alltid åtskilliga läsbarn från skolan, däribland naturligtvis sina egna döttrar. Tre gånger i veckan — läsdagarna och söndagen — gingo läsflickorna ut till prästgården. Vägen var ju ganska lång, i synnerhet när Strömmen låg frusen, så att de små ångsluparna från

Räntmästartrappan till Tegelviken ej kunde gå, vilket på den tiden var ganska ofta, ty man gjorde sig i allmänhet ej besvär att hålla någon ränna öppen.

Vi voro förtjusta åt dessa promenader med deras betagande Söderstämning och åt vistelsen i prästgården. Särskilt festliga syntes oss söndagarna, då efter gudstjänsten

Danviks hospital. En av längorna.

i Danviks originella gamla kyrka, inbyggd i en av hospitalslängorna, brasorna sprakade i prästgården, veckans nummer av Förr och nu, alltid med en berättelse av Lea, samt av Illustrerad tidning lågo på förmaksbordet, och vi fingo slå oss ned med dem i den visst tre meter långa soffan. Ibland berättade kyrkoherden för oss om sina fångar. Han var nämligen predikant vid Stockholms rannsakningshäkte, en verksamhet för vilken han med sin stora människokännedom och varma mänsklighet och frihet från alla prelatmaner passade utmärkt. En gång

när två fångar skulle mista livet anhöllo de som en nåd att kyrkoherde Hammarstedt, som de lärt känna under rannsakingen, skulle i stället för den ordinarie fängelsepredikanten få följa dem till stupstocken. Deras bön beviljades av myndigheterna, liksom ju ej heller kyrkoherden ville neka den. Men hur upprörande akten skulle verka på hans nervsystem sade han sig ej ha kunnat ana, och han ansåg det vara lämpligare att vid dylika tillfällen en präst som ej kände de dödsdömda officierade.

Inom sina egna församlingar hade kyrkoherden en tid och krafter krävande verksamhet, och sällan har väl en själasörjare varit så avhållen som han. I Siklaö församling lågo de stora gårdarna Hammarby, Henriksdal, Sikla, Järila, Nacka, Erstavik, Gäddviken, Nyckelviken m. fl., och så var det Danviks hospitals församling. Kyrkoherden kunde aldrig gå igenom den gamla hospitalsgården — en sällsynt tjugande plats med sina gamla dubbla lindalléer — utan att någon av hospitalets kroppsligen eller andligen sjuka kom och drog honom i rocken och bad att få tala med »Kyrkarn». Där kommo de riktigt tokiga, som t. ex. fru J., som haft »nipperbod» och nu inbillade sig vara drottning och hälsade alla med: »Fram med gulldosan och bjud mig på en pris snus, kammarherrn (eller -frun)!\», den stackars idioten Robert, som var son till en framstående pedagog i Örebro och alltid grät av längtan efter sin mamma, den försupne, men intelligente och humoristiske häradshövding S. från Skåne, vilken gått i skola i Växjö, och brukade berätta att Tegnér klappat honom på huvudet och sagt: »Så har jag alltid tänkt mig min Frithiof.» Så var det alla som ville klaga på maten, på doktor och sköterskor och på kamrater.

Med verkligt änglalikt tålamod hörde kyrkoherden på dem allesammans, förmanade, tröstade och uppmuntrade.

Det gick väl heller aldrig en dag utan att någon sökte sig upp till prästgården. Bland andra kom där gamla Beata, som varit trotjänarinna hos Löwens på Häringe, vanligtvis storgråtande, i oro för sin själs salighet. Som hon var så gott som stendöv, hörde man vid dessa tillfällen kyrkoherden ropa med stentorsstämma, och det lät som om han läxade upp den värsta brottsling: »Nu ska Beata vara lugn. Herren är nådig, och Kristus har dött för oss alla.» Hon gav bort sina postillor när hon trodde att hon skulle dö, men hon tog dem tillbaka när hon blev frisk igen, vilket hon försiktigtvis skrivit med stora bokstäver i dem att hon skulle göra. En helt annan typ var den blida och vänliga blinda Lovisa, som fick komma en gång i veckan och höra kyrkoherden läsa ur Wallis' världshistoria, vilket var denna begåvade lilla gummas största glädje på jorden.

Där kommo med sina bekymmer arbetare och deras hustrur från Södra varvet och Gäddviken, fattiga från Katarina församlings utkanter, frigivna fångar, som tydde till kyrkoherden, när de med två tomma händer och »orent betyg» skulle ut i livet igen, gamla läsbarn, som det på ett eller annat sätt gått illa för, skalder och konstnärer, som hade ont om födan, bland dem Carl Ludvig Törnberg, pseudonymen Calixtus, som av Svenska akademien fick ett pris eller åtminstone ett hedersomnämmande för ett diktverk, Mira, och som var en flitig medarbetare i Söndags-Nisse, samt målaren Per Ekström.

Hur aktad och avhållen kyrkoherde Hammarstedt var av varvsarbetarna fick jag ett oförglömligt intryck av när gamle skräddar Palm för första gången lät höra

sin socialistiska förkunnelse i södra bergen. När han slutat steg kyrkoherden fram och sade: »Ni känner mig alla här och kanske tillåter också mig att säga ett par ord.» Det sätt varpå dessa ord upp-togos lät mäster Palm, som var en klok karl, förstå, att här dugde det ej att komma med några hånfulla

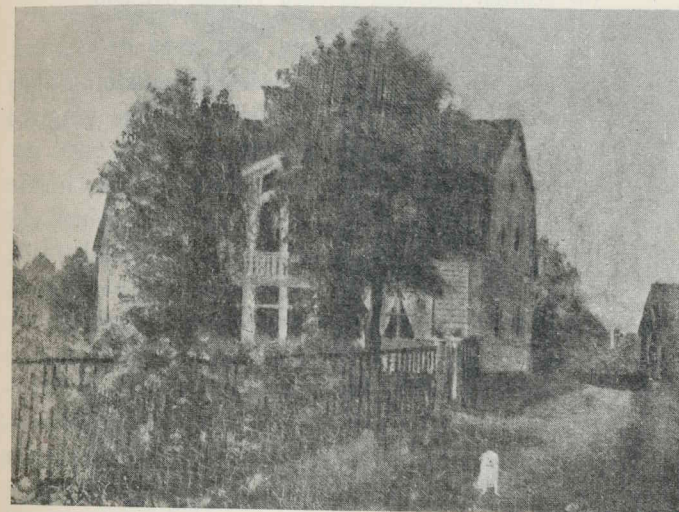

Hammarby sjö.

ord om svartrocken. Han svarade sakligt och hövligt och slutade med: »I grunden menar nog den här prästen och jag detsamma.»

Tvenne var på sitt sätt ovanliga personligheter inom kyrkoherdens krets voro folkskolläraren Ögrim och magister Philip Hierta. Den förre, begåvad och ärelysten, slöt sig sedermera till frälsningsarmén och var en tid högste chef för dess svenska avdelning. Den senare hade på egendomen Lugnet vid Järla ett hem för fattiga pojkar, vilka han under stora bekymmer under-

höll genom hoptiggda gåvor. Han lyckades få fram flera av gossarna till studentexamen och även att skaffa dem tillfälle till vidare studier. Bland dem som hade magister Hierta att tacka för sin utbildning funnos både präster och läkare. Det var just det betecknande för

Danviks prästgård efter ombyggnad 1881.

detta barnhem, att magister Hierta tog vara på de intellektuella förmågorna och lät dem gå den lärda vägen. Ack, Lugnet var visst ingen mönsterinrättning; den s. k. Trasskolans i Hornskroken skapare, Lindgren, beklagade sig en gång för kyrkoherden över att gossarna foro illa. Detta kunde kyrkoherden ju ej neka till, men han framhöll, att de haft ändå sämre innan magistern tagit hand om dem, och att han och hans hustru svulto och fröso tillsammans med pojkarna. Om »mor Hierta» skrev kyrkoherden vid hennes död:

Vem var hon som i graven sänktes neder?
 En gumma, trött av arbete och möda.
 Med tacksamhet hon minnes av de leder,
 som bilda sorgetåget åt den döda.

En gammal prövad barnhemsmoder var hon,
 som i försakelse och bön har levat;
 för mången man och mången yngling har hon
 i deras flydda barndomsdagar strävat.

Magister Hiertas son i ett senare gifte, major Philip Hierta, var en av de svenska officerare som gingo i tjänst i Persien. Han stupade därute.

Till kyrkoherdens umgänge inom församlingen hörde familjerna Beckman, kamrerns och ordningsmans vid hospitalet, Almgrens på Hammarby, Hagmans på Järila, Swartlings vid Danviks kvarn, Schmiedtes i Färgargården, Holmströms på Barnängen, Telanders vid Södra varvet, Carlsons på Gäddviken m. fl. Varje lördagseftermiddag kom pastorn vid Diakonissanstalten, Robert Kihlberg. Särskilt intresserade voro vi av familjen Stoopendahl på Henriksdal, ty i den familjen funnos många vackra döttrar och söner. När dottern Jetta, som gick på Konstakademien, gifte sig med målaren greve von Saltza, klädde vi kyrkan åt dem och tyckte, att vi aldrig sett ett ståtligare par. Likaså beundrade vi mycket de fyra vackra flickorna Telander. Ingenjör Telander var disponent på Södra varvet och bodde vid Tegelviken. Men i juni flyttade familjen på »sommarnöje» till Bergshyddan, den idylliska lilla stugan i bergen strax nedanför »Fåfängen» och strax ovanför prästgården. Den var förtjusande inredd på Telanders tid. Bergshyddan finns ännu kvar — men ack, huru länge? — och bebos av artisten Henrik Krogh, som kan glädja sig åt att ha en av de vackraste utsikter Stockholm har att bjuda.

Att vi, som hade så många minnen från denna del av Söder och från Hammarby sjös gamla stränder, kände det svårt redan när Saltsjöbanan anlades och drogs igenom bl. a. Beckmans gamla lusthus i deras trädgård, att vi med sorg i hjärtat sågo Danviksgårdens gamla lindar falla och att vi överhuvudtaget finna det nuvarande kaos som ett gravmonument över ett gånget idylliskt Söder lär väl ingen förtänka oss.

Med vårterminens utgång 1881 upphörde Hammarstedtska skolan, icke med dess ägarinnas vilja. Men en skolman som ville åt den utmärkta lokalen gick till värden och bjöd över fru Hammarstedt med tusen kronor på hyran. Den ökningen vågade hon ej ikläda sig, och höja avgifterna ville hon inte. När fru H. förehöll vederbörande hans perfida handlingssätt, erbjöd han henne visserligen 3,000 kronor i avträde, men generös som fru H. alltid var, fick han behålla skolinventarier och möbler till minst detta värde, så någon egentlig ersättning för själva skolan fick hon ej. Det nya läroverket fick namnet Ateneum för flickor.

Danviks prästgård reparerades då och utvidgades, och fru Hammarstedt och hennes tre ännu ogifta döttrar flyttade dit, till stor glädje för man och far. Även här tog fru H. emot några helpensionärer och började också en

Gustaf Hammarstedt.

liten skola, som församlingsborna voro mycket tacksamma för. Den sena lyckan att ha de sina under eget tak fick kyrkoherde Hammarstedt emellertid ej länge äga. Efter en kort sjukdom — kräfta — dog han i januari 1885.

Fredrique Hammarstedt.

Med rörande tillgivenhet följdes han till graven av sina församlingsbor, av vilka många under tårar vittnade: En sådan herde och vän som han få vi aldrig.

Efter två nådår flyttade fru Hammarstedt igen till Stockholm, och i det lilla hemmet på Artillerigatan, fyllt av så många minnen från hotellet och prästgården, var en ständig trafik av gamla elever. Inom hennes egen familj växte barnbarnen upp. Sin sista sjukdom bar hon storartat; hon sökte i det längsta dölja den och ville ej rådfråga någon läkare. När slutligen Vincent Lundberg j:or tillkallades, häpnade han över hennes behärskningsförmåga. Hon dog i september 1901.

Gustaf och Fredrique Hammarstedt vila på Danviks gamla kyrkogård i en gemensam grav, på vilken tacksamma församlingsbor rest en vård. Minnet och erkännan leva.

ETT OCH ANNAT OM VARTANNAT.

Karl XV var den förste svenske konungen av Bernadotteska ätten. Han ägde nämligen i övervägande grad egenskaper som utmärka det svenska kynnet, och i medvetande härom vågade han, i motsats till far och farfar, frimodigt vara sig själv. Det var emellertid kanske mer den lättsinnigt sorglösa än den stålfast allvarliga svenskheten han representerade, men ett folk vill ju gärna hos sin konung känna igen även sina svagheter. Dessutom var han alltigenom starkt personlig; »själv en människa av kött och blod, betydde för honom», vittnar Louis De Geer, väl något överdrivet, »sak intet, men person allt» — en tveeggad egenskap, som hos en regent kan ha högst betänkliga konsekvenser, men alltid gör hans relationer med undersåtarna mer levande och mänskliga. Läger man därtill Karl XV:s ståtliga utseende, »hans kungliga växt» och hans, visserligen kanske mången gång beräknade, men till synes alltid spontana folkliga uppträdande, så har man i allt detta tillsammans en god förklaring på hans aldrig glömda charm och sällsynta popularitet. Man var alltid benägen att ursäkta honom, i synnerhet för alla hans galanta äventyr; det översågs t. ex. även med att en av hans mest kända inklinationer usurperade ett adligt namn. När han sista året han levde till sin regerings bekymmer ville gifta sig med en polsk fröken Krasinsky

i Paris, lades skulden allmänt på den egyptiske stallmästaren Demirgian. Denne var en tarvlig äventyrare, som kommit hit med några hästar, en gåva av kediven i

Karl XV.

Egyptien, nästlat sig in hos Karl XV, stannat här och till och med blivit svensk undersåte. Demirgian fick på vissa områden ett mindre önskvärt inflytande över kungen och var synnerligen illa tåld både av dennes

omgivning och av regeringen, vilken senare han vållade åtskillig förtret. Så hade han t. ex. vid ett besök i Egypten hängt vasaordens storkors på kedivens — moder! I och med Karl XV:s död var hans roll utspelad här. Demirgians exotiskt praktfulla hem på Över-Järva, vid Ulriksdal, brann ned till grunden 1874. Om det inhi-berade giftermålet sades det, att tronföljaren, uppmänt av general Bildt, hos sin broder gjort föreställningar med lyckligt resultat, och att Oskar II sedermera kvitterade Bildts omtanke med ministerposten i Berlin.

Karl XV dog den 20 september 1872 i Malmö. Hans sorgsna aning, när han reste ut till Aachen, att han aldrig skulle få se Sverige igen, gick således på sätt och vis i uppfyllelse.

Han dog på residenset, och närvarande voro landshövdingen och fru Troil, överintendenten von Dardel, hovstallmästaren Bråkenhielm, löjtnant Gyllenram och de båda livmedici Lundberg och Edholm. Han visade på dödsbädden en gripande värdighet och tog med öm vänskap avsked av sin omgivning. Kungens sista sjukdom hade följts med ärligt och djupt deltagande, och överallt där han, efter döden, drog fram på sin eriksgata, som Strandberg kallar likfärden genom Sverige, hyllades han av ett verkligt sörjande folk.

Henrik Gyllenram.

Åt Norden hans eriksgata går
i tigande mänskensnatt,
och var en stund det stilla står,
den kungen tusendes hyllning får
och tager i tårar sin skatt.

Sammanställer man de panegyriska uttalandena med den mera reserverade tonen i de liberala organen, så torde man få en ganska tillförlitlig uppfattning av folkmeningen vid Karl XV:s död. Dagens Nyheter t. ex. skriver: »Karl XV var i besittning av egenskaper ägnade att tillvinna honom stor popularitet i Sverige. Han var en av de i yttre måtto mest begåvade män på sin tid. Hans själ var öppen för goda intryck, ehuru icke i lika grad i stånd att bevara dem. I förhållande till andra var han rättfram mer än någon svensk kung före honom, och om etikett i det offentliga uppträdandet icke blev bortlagd, härrörde detta mera från andras än från hans egen böjelse. Hans hand var lika öppen som hans tal; sällan gick någon ohulpen från honom, när han förmådde bistå, och kunde han icke detta, så gav han åtminstone ett gott ord — stundom även ett löfte, som det blev svårt att hålla. Åtskilliga storverk ha blivit i Sverige utförda under Karl XV:s regering — främst bland dem står representationsreformen. Det kan icke sägas att han tagit initiativet till dem eller själv verksamt bidragit till deras genomdrivande; men han har låtit dem ske, även då han icke varit alldeles ense med sig själv om de överensstämde med konungamaktens intresse. Utan att vilja fullt erkänna representationens rätt eller opinionens makt, har han utan avoghet böjt sig både för den ena och den andra. Såsom regent har Karl XV ådagalagt en förtjänst vilken uppväger mången brist. Han var grundlagen trogen. I allmänhet icke befattande sig med

detaljerna av regeringsarbetet och lagstiftningen, kunde han understundom med värma, ja med häftighet önska genomföra någon politisk åtgärd; men för sina grund-

Karl XV.

lagsenliga rådgivares ord gav han dock vika. Så skall Karl XV för kommande släkten stå i ett gott och fridsällt minne.»

Louis De Geer anförtror strax efter dödsfallet sin vän f. d. norske statsministern Sibbern, att han erfar en främmande känsla inför allt lovsjungandet, ty, menar han, allt som av någon betydighet skedde under Karl XV:s regering skedde mot hans vilja, t. ex. i den utländska

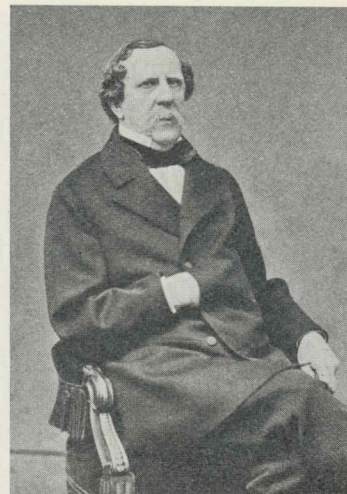
Louis De Geer.

politiken, i representationsfrågan, i strafflagsreformen o. s. v., och när han gav efter skedde det icke av god vilja utan av brist på kraft att strida för eller själv fasthålla en grundsats, precis som hans vän Fredrik VII. Däremot, säger De Geer, kunde jag förstå att han blev älskad för sin person, ty han hade en ibotten älskvärd natur. Den stora allmänheten tycker dessutom icke om rågra helgon. Uppriktighet och öppenhet älskas däremot av alla, och ingen hade med större fallenhet än han spelat öppen. Hans fullkomliga liknöjdhet att skyla vad man tyckte han borde vara mest angelägen att dölja gjorde det nästan omöjligt att tro honom dölja någonting annat, och man skulle hava sett honom på mycket nära håll för att i detta avseende känna honom rätt — men det hade icke allmänheten.

Vid De Geers karakteristik av Karl XV:s öppenhet måste man ha i minnet den fundamentala olikheten i bådaskaraktär, temperament, livsåskådning och smak. Det

var omöjligt att de hos varandra skulle uppnå mer än högst en succès d'estime, och den all spontanitet saknande, alltid korrekta och väl balanserade De Geer ägde ej förutsättningar att utan misstanke bedöma kungens impulsivitet och hans konstnärstemperament. Man kan heller inte känna sig oförstående inför dennes oparlamentariska utrop, när De Geer första gången avgick som statsminister: »Nu är det jag som regerar!»

De Geer korrigerade på äldre dagar ovannämnda uppfattning och sade sig finna ej blott en ursäkt för Karl XV, men ett för svar i de konservativa tänkesätt som han delade med så många ärans män och i hans poetiska sinne, för vilket riddarväsendet var

Ludvig Manderström.

samhällsidealet. De Geers omdömen om Karl XV ha sitt intresse även som belysande för hur De Geer själv stod vacklande emellan sin personliga sympati för en rakryggad karaktär och det parlamentariska statsskickets fordran på den konstitutionelle konungen. I våra dagar anses ju just det som De Geer i sitt brev till Sibbern klandrar hos Karl XV utmärkande för en parlamentariskt korrekt monark. Man kan nu inte tänka sig t. ex., att en regerande konung skulle i en aktuell politisk fråga apostrofera sitt folk så som Karl XV gjorde i en dikt till Sverige 1864.

Ditt segernamn kring världen går —
och lagern glänser i ditt hår.
Vill du den mer ej bära?
Tror du att ren du kämpat ut
för rätt och frihet, tro och ära
och att ditt sköna värv är slut?

O, Svea, slumra dina barn
i själviskhetens falska garn,
som tidens klokskap spinner?
Det smärtans rop från bröder går,
männ' det ditt öra icke hinner,
männ' det ditt hjärta icke når?

Hur som helst — alla analyser åsido — var Karl XV så populär som en kung kanske aldrig varit här i landet. Och mest dyrkad var han i sin huvudstad. Ty han var en sin tids mest typiske stockholmare.

Det låg för övrigt något teatraliskt både över kunglighet, diplomati, militärer och hela societeten av börd och börs under Karl XV:s tid och även under Oskar II:s första decennium. Det var ett uppträdande i magiskt skimmer inför »la galerie». Folket ville då ännu så ha det, och det belönade de uppträdande med uppmuntrande applåder. Men så kom en ny tid, då folket släppte den illusionsfyllda romantiken och sentimentaliteten, och de agerande blevo osäkra och föllo ur rollen.

»Att leva i en stor stad är till hälften att ständigt vara stadd på resa; man träffar dagligen nya föremål och i synnerhet människor som man icke förr sett, och man är själv inkognito. Det ligger ett otroligt behag däruti att när man går på gatan eller sitter på spektaklet, kunna hoppas att hos varje mötande finna ett nytt vackert ansikte. Stockholm är i detta fall inte någon stor stad.

Där finns det folk som icke allenast känna till alla människor i staden utan jämväl deras hästar och kappor, och om det någon gång visar sig ett nytt ansikte i en loge på Operan, så hör man strax hundradetals röster som fråga vem det är», anmärker en samtida författare.

»Torget.»

Det var ännu den tid då »hela Stockholm» fick rum i snobbrännan i »torget», på Gustav Adolfs torg och Norrbro, när vaktparaden kom marscherande, blå, stolt och lysande, med Vackra Herman som tamburmajor, säker och charmant, medvetet värdigt mötande alla de tjusta kvinnoblickarna, och musiken spelade Die Wachtparade kommt, Hoch Habsburg och andra tyska paradmarscher och polkan Der Wenzel kommt, Der Wenzel kommt, Der Wenzel ist schon da och andra, samt längre fram Fatinitza och Gigerlmarscherna från Wien. Jag minns

»Vackra Herman.»

långa rader scenens folk: Operans artister, t. ex. Arnoldson, Arlberg, Willman, Strandberg, Labatt, fruarna Michaeli, Willman, Strandberg och Stenhammar samt Signe Hebbe, Ida Basilier och bland de yngsta Arvid Ödmann, Olefine Moe, Mathilda Grabow, Dina Niehoff, Selma Ek; Dramatens, Nya teaterns och Ladans populära sujetter, såsom Svante Hedin, Almlöfs, Kinmanssons, Lagerqvist, Norrby, Frippe, Oskar Bäckström, det ståtliga paret Elise Hwasser och Elmlund, Victor Hart-

Sven Lagerberg.

hur vi skolungar störtade i väg i frukostlovet för att hinna fram till paraden. Och belöningen blev i allmänhet riklig. Var lyckan riktigt god, så kunde vi få se kung Oskar med sina populära uppvaktande kavallerer. Mot slutet av sjuttitalet blevo de tre äldsta prinsarna vuxna, och både kronprinsen, sjömansprinsen och blå prinsen hade sina beundrarinor. Där flanerade vidare i

Kronprins Gustav.

Prins Carl.

Prins Oscar.

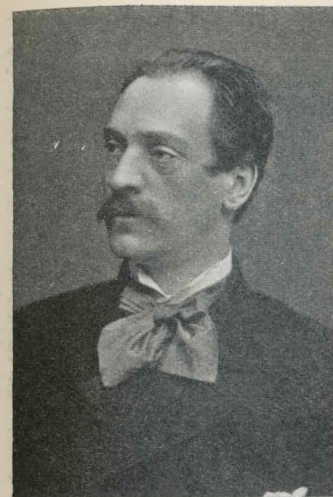
Prins Eugen.

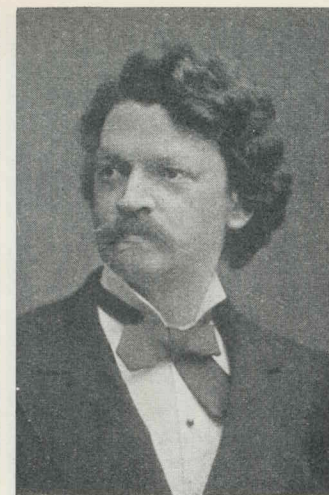
Oscar Arnoldson.

Louise Michaeli.

Gustaf Fredrikson.

Axel Elmlund.

Anders Willman.

Signe Hebbe.

Elise Hwasser.

Anna-Lisa Hwasser.

Victor Hartman.

Magda v. Dolcke.

Ellen Hedlund.

Anna de Wahl.

Siri Strindberg, f. von Essen.

Olga Björkegren.

Gurli Åberg.

Emma Thunberg.

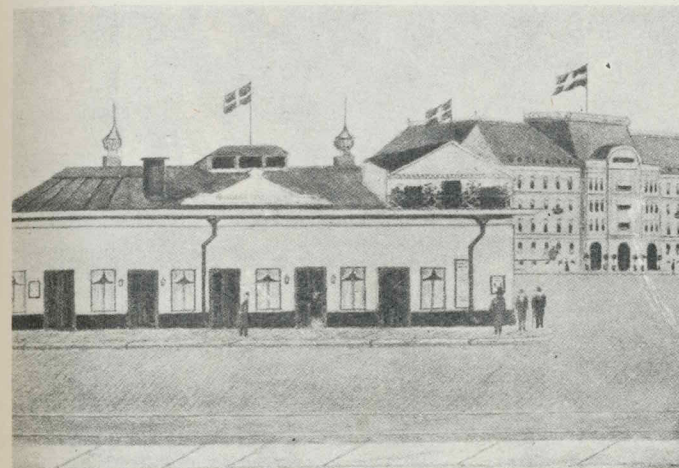
man, Gurli Åberg, Magda von Dolcke, systrarna Frankenfeldt, Ellen Hedlund, Olga Björkegren, Thecla Ahlander, Hillberg och William Engelbrecht, fruarna Horwitz-Östberg, de Wahl och Cysch samt frök-

Gamla Dramatiska teatern.

narna Lindqvist, Thunberg, Rustan, Kleingardt, Helin och Thulin, vilka senare visst alla börjat som »Tivanders vackra flickor» och nu tillhörde Mindre teatern. I spetsen för diplomaterna syntes alltid Portugals i Brasilien födde representant, vicomte Antonio da Cunha de Soto Maior Gomes Ribeiro d'Asevedo e Mello — »Söta majoren», som han kort och gott kallades. Han var, om nå-

gon, en Offenbachfigur, med sina blixtrande juveler, sina polisonger och fadermördare, sin brokigt eleganta dräkt och sin trippande gång. Han hade grundlagt sin popularitet genom en duell, som han strax vid sin hitkomst, år 1857, utkämpat i Lill-Jansskogen med en halvengelsman, Erik Baker. Denne hade lärt den i svenska okunnige Soto

Mindre teatern.

Maior några ohöviska ord, som han i sin tur, i tanke att han sade henne en öm komplimang, upprepade för en vacker flicka i Mamsell Thunbergs bekanta schweizeri vid Gustav Adolfs torg. Svaret blev en rungande örfil. När Soto Maior fick reda på hur det var, skickade han flickan ett guldarmband och Baker en utmaning. Baker vägrade först, men illa tåld som han var, utsattes han för så många chikaner, att han måste ta upp den kastade handsken. Avståndet vid duellen var femton steg, och tre skott lossades å vardera sidan, utan att någon »veter-

Gården till Wallenbergska huset. Stående: fru Anna Wallenberg.

ligen sårades». Enligt en annan version skulle vicomten ha satt en kula i magen på sin motståndare. Emellertid grävdes duellplakatet fram, och vederbörande stämdes, men torde ha sluppit mycket lindrigt undan. Baker blev efter duellen utkastad från Stora sällskapet, som då

kallades Nya klubben och hade sin lokal vid Gustav Adolfs torg. Den eldige vicomtens kärleksäventyr voro legio. Riksbekant är historien om den applåd inför öppen ridå som togs upp av kung Oskar och ekade genom hela salongen, då Soto Maior i en mellanakt efter något ballettrendez-vous ej hann undan över scenen i tid. Det fanns givetvis flera duktiga utländska diplomater här samtidigt med Soto

Soto Maior.

Maior, men dem minns ingen mera, under det att Offenbachfiguren bland dem alltjämt lever i stockholmskrönikan.

Ingen som ej sett det kan föreställa sig hur vackert Gustav Adolfs torg var just vid detta förmiddags-skådespel, då ännu Hotel Rydberg och gamla Operan funnos kvar. Och fastän den ej hörde till skönhetsvärdena var Tornbergs klocka i hörnet till Regeringsgatan en så konstitutiv del av det gamla Gustav Adolfs torg, att det borde ha ingått bland villkoren för Skandinaviska bankens byggnadslov att sätta upp en klocka på samma plats.

Soto Maior i skämtpressen.

Bland dem som glädde sig åt paradståten voro också de små änkhussgummorna. De kommo trippande från sitt ståtliga residens, f. d. Sparreska palatset vid Hamngatan, och slogo sig ned på sofforna i torget, när det var varmt och grönt. Kan man tänka sig ett mera idealiskt läge för ett ålderdomshem: mitt i stan, nära till vänner och bekanta och till vaktparaden och så vår- och sommarkvällar gratis-

Gustav Adolfs torg.

musik från Blanch! Undra på att de små gummorna gråto bittra tårar, när de flyttades ända bort till »begravnings-», d. v. s. Norrtullsgatan och i stället för det glada, brusande livet i Stockholms brännpunkt fingo dagliga påträngande påminnelser om sin hädanfärd! När så det gamla palatset, efter en dekadansperiod som varieté-teater, Sveasalen, jämnades med jorden, kände väl alla stockholmare med grämlse, att Kungsträdgården berövats sitt förnämligaste och vackraste arvsmücke.

Vid den andra fashionabla promenadtiden, i 3-draget på middagen, syntes åter en stor del av paradpubliken

Grevinnan Marie Chapska,
g. Wrede.Louise Thyselius,
g. Ramel.Hedvig Thyselius, g. 1 Anduaga.
2 Lindstrand. 3 Radhe.Anna Koskull,
g. Ridderborg.

19. — *Linder, På den tiden.*

Lotten Rosenblad, f. Weidenhielm.
Porträtt från början av 80-talet.

Madame de Castellanos.

Sigrid Rosenblad, f. Banér.

Stéphanie v. Platen, f. Hamilton.

Ella von Rosen, f. Carlton-Moore.

Anna Weylandt, f. Cederlund.

Greve Zanini.
Italiensk legationssekreterare.

Åke Nordenfelt.

Carl Wachtmeister.

Elisabeth Wachtmeister.
g. De la Gardie,

Huldine Beamish, g. Fock.

Carl Fock.

på samma platser som på förmiddagen, men i synnerhet på Drottninggatan. Där trängdes de unga utländska diplomaterna med våra egna ståtliga gardeslöjtnanter — som hade god tid att promenera sina vackra uniformer och gärna klämde in en monokel i ögat, och som då ännu ägde obestridd högsta rangen som kavaljerer — ämbets- och tjänstemän, societets- och borgerliga skönheter. Ännu i dag kan man få höra gamla stockholmare från början av sjuttitalet med förtjusning nämna t. ex. grevinnorna Chapska, de utomordentligt musikalska systrarna Thyselius, den bildsköna Louise och den vackra Hedvig, Anna Koskull, ett av Karl XV:s många »tycken», de vackra systrarna Louise och Elisabeth Wachtmeister från Vanås, Sophie och Elisabeth Lagercrantz, Siri

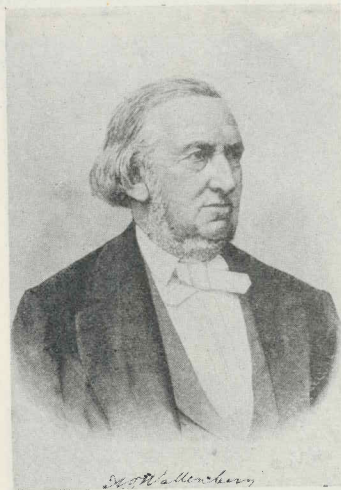
S. A. Sandels.

Överkommendant i Stockholm.

von Aken och Sigrid Rosenblad. Själv minns jag från senare delen av decenniet ihåg den tjugande madame de Castellanos, den yppigt vackra fru Adèle Tauvon, doktorinnan Förberg samt Lotten Weidenhielm och Clara Sandströmer, den förra sydländskt mörk, den senare nordiskt blond, långa och smärta. Under hela decenniet var grevinnan Stéphanie von Platen en av de mest charmanta, mest sedda och mest populära skönheter.

Gick man Drottninggatan regelbundet samma tid på middagen, så var det lätt att observera många avtalade

rendez-vous-er. Där skulle också alltid remarkabla nyförlovade »provgå». Ett av de många paren, vilket särskilt väckte vår ungdomliga beundran och vars väg vi gärna försökte korsa när de provgingo, var löjtnanten Carl Fock och fröken Huldine Beamish. I vimlet

A. O. Wallenberg.

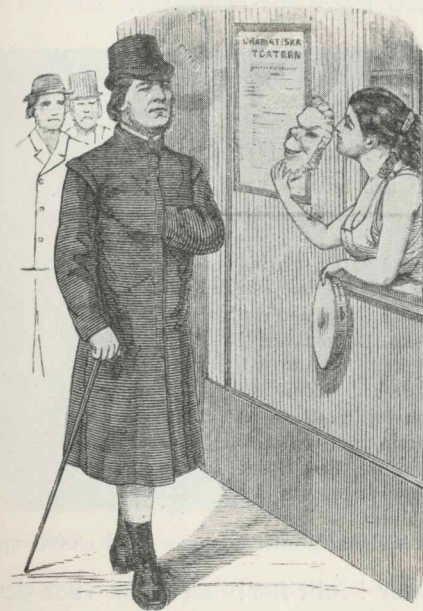
på Drottninggatan syntes även statsråd, högre ämbetsmän samt riksdagsmän. Alla kände till utseendet t. ex. Louis De Geer, Arvid Posse, Emil Key, Henning Hamilton, ärkebiskop Sundberg, generalerna Weidenhielm och Abelin, landshövding Bergström, A. O. Wallenberg, Olof Wijk, Gunnar Wennerberg, presidenten Wærn, Hans Forssell, Liss Olof Larsson, i sin prydliga byggedräkt med de

alltid snövita strumporna, och många andra av tidens märkesmän.

Så tittade man i butiksfönstren, av vilka det mest imponerande var Holländska magasinets stora spegelglasrutor. Denna affärs ägare, Leopold Meyer, uppehöll sedermera på åttitalet under några år omnibustrafik på Drottninggatan, och på kontoret satt Anders de Wahl och förde böcker och räknade polletter och svalde gråten, därför att hans älskliga och talangfulla moder, fru Anna de Wahl, inte ville höra talas om hans teaterfunderingar!

I hörnet av Fredsgatan hade det mångfrestande origi-

nalet Christian Hammer sitt konsthistoriska museum och sin stora juveleraraffär. Han bodde i Byströms villa på Djurgården, och av honom köpte Artur Hazelius först Belvédären och sedan Skansen. En annan känd konsthandel vid Fredsgatan var Levertin & Sjöstedts.

Liss Olof Larsson.

(Thalia: Tänker du att jag förlorader är, fast jag din gunst ej har?)

Den förre var far till Oscar Levertin. I hörnet mitt emot Hammer stack man gärna in i fru Englands konditori, där det serverades de delikataste berlinerkranisar i hela stan.

Men när isen låg höllo prinsarna och den unga societeten gärna till på Kungliga skridskobanan vid Kastellholmen. Där bjöds måndagar och torsdagar på musik

av kanoniärerna, och i synnerhet då strömmade dit åskådare, som stodo och hängde både länge och väl på bron. Vi Hammarstedtar visste mycket väl hur det kom sig att vi ibland blevo så grundligt förkylda!

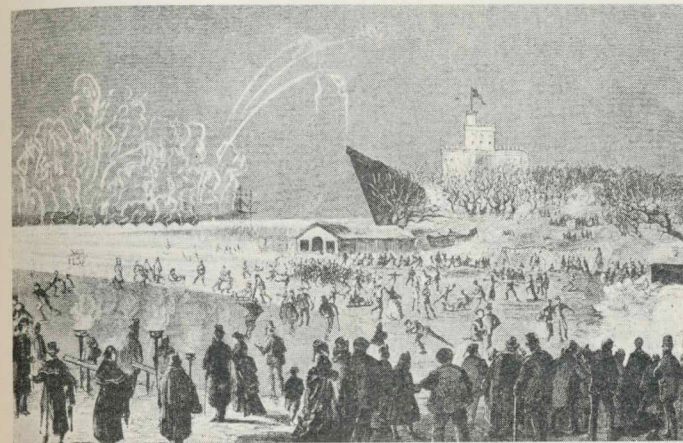
Ur en samtida skildring (1874), som antagligen fann gehör hos sina läsare, må citeras:

Holländska magasinets fönster med gasbelysning.

»Säsongen är i fullt flor! Stockholm visar denna intressanta uppsyn som är egendomlig för en stor stad och särskilt för en huvudstad, i vilken de olika samhällsklasserna äro mera mångsidigt representerade än annorstädes. Se, detta brokiga, bisarra, brusande liv, i vilket alltjämt ytterligheterna mötas, scenerna växla! Man stiger upp, man flanerar, man äter, dricker och dansar, man har haft roligt, och man lägger sig; å andra sidan: huru många sorger och bekymmer, hur mycken nöd och vilket elände!

Klockan är 8 på aftonen. Modemagasinernas étalager — dessa provkartor på den kvinnliga smaken och den kvinnliga fåfängan — skimra ännu i gaslågornas praktfulla glans, och från Drottninggatans eleganta våningar kasta tusentals ljus sina inbjudande strålar ned på de förbiilande människomassorna, vilkas sorl överröstas av

Kungliga skridskobanan vid Kastellholmen.

hjulens enformiga dån och hästarnas taktmässiga tramp. Ty just vid denna tid på dygnet spelas fortissimo i den kaotiska konsert, som plågar en stockholmares öra från tidigt på morgonen till midnatt. Patriciska och plebejiska ekipager, moderna, glänsande landåer och enklare, gammalmodiga kupévagnar, kolossala omnibusar och dessa, jag höll på att säga oräkneliga åkardroskor spela sina respektive stämmor i denna bullrande symfoni, som vore ett värdigt tema för en Wagnersk tonmålning. Och huru olika äro de icke varandra alla dessa vehiklar! Betrakta

blott det grevliga *-ska ekipaget med sin plymagerade jägare, sina eldiga halvblodshästar, vilka tyglas av en om sin härskaretalang fullt medveten körsven, betrakta hela denna nobla företeelse vid sidan av det där borgerliga åkdonet, på vars kuskbock ni ser en kvinnlig varelse med en lanterna. — Men varthän? Skola vi gå nedåt Drottninggatan och blanda oss i folkvimlet på Norrbro, eller skola vi slå oss ned i Blanchs kafé och vid Lumbyes hänryckande toner filosofera över den i staden rådande stora dödligheten, vilken, efter vad som påstås, är så stor, att likkistorna tagit slut? I afton föredrager jag Norrbro; jag tycker om den gamla synderskan, som en förfluten tids smak räknade för en ibland Stockholms prydnader i byggnadsväg, men som av en nyare tids estetiska stränghet blivit dömd till döden. Norrbro är utan tvivel en av de mest egendomliga broar i världen. Ända till på senaste tiden utgörande det enda föreningsbandet mellan stadens båda hälfter är den att betrakta såsom gatutrafikens brännpunkt. Är ni främling i Stockholm och önskar träffa en bekant, som ni förgäves sökt överallt annorstädes, så gå ett par slag på Norrbro, och ni skall inom kort möta den efterlängtrade; vill ni ha en hastig överblick över Stockholms beau monde och särskilt dess fruntimmer, beryktade för sin graciösa gång och parisiska chaussure, så har ni på Norrbro det lämpligaste experimentalfältet för edra iakttagelser; men akta er, att ni inte mitt i edra studier i herr Häggs vetenskap gör en kullerbytta på dessa höga, halsbrytande trottoarer; är ni road av att se ansikten, som tillhöra celebriteter inom aristokratin, politiken, vetenskapen, konsten och affärsvärlden, så finner ni dem här, dock icke vid denna tid på dygnet, ty nu är

publiken av enklare kvalitet. Här är, som jag sagt, den livligaste delen av Stockholm, här ser man under dagens alla timmar rastlös ävlan vid sidan av det nobla eller simpla dagdriveriet, här är lyxens och elegansens promenadplats, här är fåfängans marknad. Om de stenar, på vilka vi nu trampa och vilka måhända snart nog få giva

Drottninggatan vid middagstid.

vika för ett yngre släkte, kunde berätta sina minnen alltifrån Lidströmers dagar!»

En uniform som man allt emellanåt såg på Stockholms gator, särskilt på söndagarna, då övningarna höllos, var Frivilliga skarpskyttekårens. Denna rörelses främste initiativtagare var August Sohlman, Aftonbladets redaktör. I nekrologen över honom i Publicistklubbens 50-års-skrift säges, att han tillhörde dem som helt gingo upp i strävandena under illusionernas tidevarv och var en av de helst hörda hornblåsarna i dess klang- och jubel-

dagar. De tre frågor som lågo honom närmast om hjärtat voro representationsreformen, skandinavismen och försvarsfrågan. Han såg i den frivilliga skytterörelsen en Johannes Döpare för den allmänna värnplikten. »Den

August Sohlman.

har», säger han, »utgjort en i handling framträdande agitation för ett på allmän värnplikt och folkbeväpning lagligen ordnat nationalförsvar, med den biavsikt att om landet komme i fara, innan en sådan organisation hunne komma till stånd, bringa förstärkning åt armén genom ett icke obetydligt antal reservbefäl och stridsdugliga frivilliga samt dessutom giva nödigt stöd och hållning åt det i nödens stund anordnade lokalförsvar.» Skarpskytterörelsen, som genom tillslutning av alla samhällsklasser blev starkt demokratiserande, fick ett hastigt och stort uppsving och räknade under sin bästa tid omkring fem tusen medlemmar. Statsanslaget var när det var som störst 100,000 kronor per år. Mot slutet av sjuttitalet avtog rörelsen betydligt, delvis beroende på att den allmänna värnplikten blivit genomförd, men även på att den icke längre uppbars av Sohlmans tändande personlighet. Han dog nämligen alltför ti-

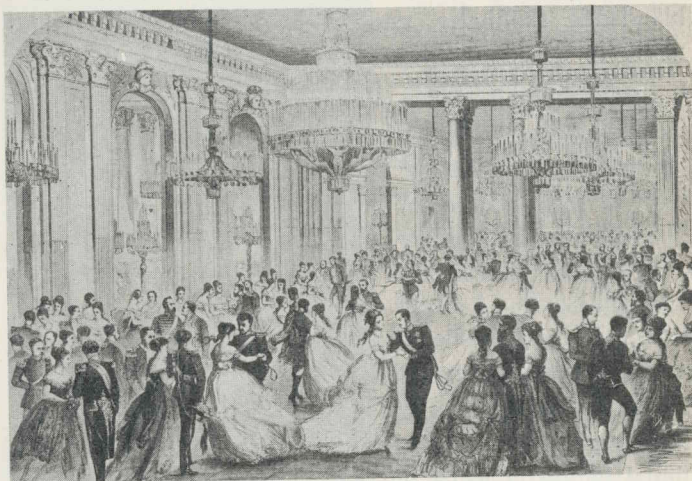
digt en tragisk vådadöd, genom drunkning, sommaren 1874. Skarpskytteföreningarna uppgingo småningom i de på åttitalet bildade skytteföreningarna, uteslutande ägnade åt skjutskicklighetens främjande.

Roade sig gjorde av hjärtans lust hela detta kända Stockholm. »Skimrande festvåningar, lysande toaletter, bländande skönheter, slädpartier, skridskobanor, fashionabla förlovningar — säsongen är parisisk», heter det i en stockholmskrönika från 1876. Levdes det i fråga om mat och dryck även i de högre kretsarna enkelt i vardagslag, så togs skadan minsann igen vid de stora festerna. Det vanliga antalet rätter vid en fashionabel middag var tolv à fjorton och lika många sorter vin.

Och när alla ekipager, privata och hyrvagnar, körde fram till balerna, t. ex. på slottet, i norska ministerhotellet, Bondeska palatset eller hos excellensen v. Platen, samlade sig folk i massor vid portarna för att titta på ståten. En och annan fredade sitt samvete med insändare i pressen om de stackars frysande kuskarna och hästarna, som sedan i timtal kunde få vänta om nätterna utanför festlokalerna, därför att de voro ditbeställda på den på bjudningskortet angivna hämtningstiden. Men ingen ville i grund och botten ha det lysande societetslivet annorlunda; alla gladdes åt glansen och ståten.

Lika nödvändiga som buketterna av levande blommor och solfjädrarna voro i damernas utstyrsel voro från värdfolkets sida dansprogrammen med de vidhängande små blyertspennorna. Danserna voro promenadpolonäs, vals, polka, française, galopp, lancier och kotiljong. Den skildring som Louis De Geer i sin ungdom gav av dansen som sällskapsnöje var aktuell ännu på sjuttitalet:

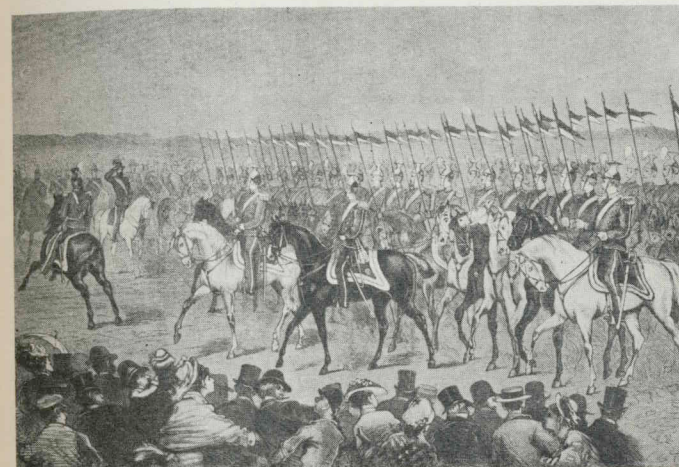
»Vilken värld av föreställningar uppväcker icke det blotta ordet, en bal! Vad helst man eljest älskar se hos människorna, så skall man här finna föremål för sin uppmärksamhet... Vad som egentligen giver dansen ett så stort nöje är, att det jämna förhållandet mellan man och kvinna där är så väl avvägt. I dansen

Bal i Vita havet.

bilda en av vartdera könet tillsammans ett helt utan att likväl vara avskilda från andra människor. Man rör där helt ensam om sin moitié, och om det också blott är för en liten stund i sänder, så njuter man en vänlighet och en förtrolighet som man eljest måste sakna. Har man någon liten inklinaton, så får man i dansen ett kanske eljest förgäves sökt tillfälle att säga den några ord som inte hela världen behöver höra. Dansen förhåller sig till sällskapslivet som kärleken till livet; den är dess ljuvaste om också ej dess förståndigaste period.

Författaren gör därefter analyser av de olika danserna och säger, att valsen är alla dansandes högsta förtjusning, liksom den är en vacker bild av det rätta förhållandet mellan man och kvinna: det är han som förer henne och bestämmer själva riktningen av deras bana, men det är hon som fyller denna krets med sitt behag och som vart han

Defilé av Livgardet till häst, 1878.

vänder sig, alltid låter hans blick vila på hennes trogna gestalt. Polkan gillar han ej i så hög grad. Dess skönhet är densamma som dissonansernas i musiken. Man försöker att liksom slita sig ifrån varandra, och nöjet består däruti att armarnas band ändock är starkt nog att hålla en tillsammans. (Härvidlag hade dock meningen ändrat sig. Polkan var onekligen på sjuttitalet den mest omtyckta dansen.) De Geer giver priset åt galoppen: »hela skaran av dansande par flyter fram som på en mäktig ström — tonernas flod. Ingen rast, ingen ro! Allt fortare

och fortare går det, till dess man slutligen nästan gripes av en yrsel och tycker sig flyga fram i en annan värld.»

Den mera exklusivt aristokratiska Amaranthen och den mera borgerliga Innocensen (på samma gång recipierade

Skärgårdsartilleriets kadrilj å Militärsällskapets maskeradbal 1870. Sittande i mitten prins August, på golvet löjtnant Heijkenskjöld. Sittande damer fr. v. t. h. frih. Ruuth, fru Hjelmstjerna, frih. Åkerhielm; stående fru de Champs, fröknarna von Aken, Blomstedt, Meldal, Lagercrantz; herrar stående fr. v. t. h. löjtnanterna von Celsing, Bretzner, Broberg, Klintberg, Sundström.

där t. ex. hovskräddar Kaeding, hovjuvelerar Larsson och tapetfabrikör Kåberg) voro lysande, liksom Militärsällskapets maskeradbaler i dess ståtliga våningar med tillsammans ett fyrtital rum i Brunkebergs hotell.

År 1870 dansades på detta sällskaps maskerad ett par kadriljer, som mycket läto tala om sig. Den ena, Skärgårdsartilleriets kadrilj, utfördes av följande par:

Prins August.

Prins August—Friherrinnan Åkerhielm

Kapten Broberg—Fröken Meldal

Löjtnant Klintberg—Fröken Lagercrantz

„ Heijkenskjöld—Friherrinnan Ruuth

„ Dalman—Fru De Champs

„ von Celsing—Fröken von Aken

„ Bretzner—Fru Hjelmstjerna

„ Sundström—Fröken Blomstedt.

Denna kadrilj var komponerad av balettmästar Selinder, under ledning av prins August. Om denne älskvärde furste vet nutiden knappast mer än några historier som traditionen bevarat för att belysa hans ringa begåvning.

Hertiginnan Teresia av Dalarna.

Han ägde emellertid i levande livet en popularitet som bottnade i helt andra egenskaper. Han var kan man säga den tidens Röda Kors-prins. Han arbetade nämligen nitiskt för frivillig vård av sårade i fält och för ambulansväsandets ordnande och prisades för sin anspråkslöshet, oegennyttia och välvilja. Det berättades t. ex., att

han brukade smyga sig ut till posten vid slottets norra port och helt olagligt bjuda den på en sup och en smörgås, och att han som julklapp brukade önska sig

Prinsessan Eugénie.

bidrag till föreningen för frigivna fångar. Med samma intresse ägnade sig hans älskliga syster, prinsessan Eugénie, åt de lidande och vanlottade.

En bal som var föremål för hela stadens för att ej

säga landets intresse var den kröningsbal som av Stockholms stad år 1873 gavs på Börsen. Konungen hälsades med en sång, vars första strof ljöd:

Välkommen hit uti stadens sköte,
som fick sitt sköldebrev från Birger jarl
och ofta med sin kung här satte möte
från tredje Gustav till den siste Karl!
Det golv, o konung, som du här beträder
bar även dina ridderliga fäder.

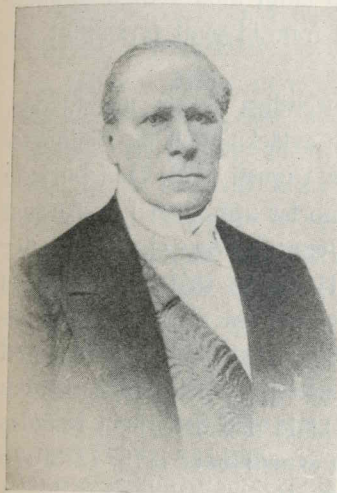
Vi behöva blott anföra den strofen, säger maliciöst en festreferent.

Värdar voro H. J. Arvidsson, C. Benedicks, J. Bäckström, W. Davidson, K. Edberg, A. W. Edelsvärd, G. W. v. Francken, C. A. L. Fries, W. Lindberg, C. A. Lindhagen, C. F. Lundström, C. J. A. Skogman, J. O. Sundell, A. O. Wallenberg, A. H. Wiström. Som synes flera än i dag kända stockholmsnamn. Det deficit på 40,000 kronor som uppstod täcktes generöst av brukspatron Benedicks. — Efter balen hölls auktion på en mängd dekorationer, bland vilka märktes två förgyllda gipslejon, som buro sköldar med riksvapnet.

Karlbergsbalerna voro bland tidens mest eftersökta baler. De voro av tre slag: gouterbalen vid jetonutdelningen i mars, feriebalen i januari och de mera enkla kompanibalerna, som ej fingo hålla på längre än till kl. 11, och vid vilka det serverades endast limonad.

Tidens mest lysande soaréer voro de lördagsmottagningar som gävos av ryska ministerparet Daschkoff i deras charmanta bostad i Sörensenska huset på Blasieholmen. Massor av mer och mindre berättigade ävlades att få tillträde, och värdinnan brukade inför alltför stora anspråk svara: »Mes murs ne sont pas en caoutchouc.» Ny-

ligen offentliggjordes en förteckning på gravar i Solna, vilka till följd av många års brist på tillsyn alldeles förfallit. Bland dessa var minister Daschkoffs. — »Diplomat-salong» hölls varje afton hos friherrinnan Aurore Palin, f. Koskull. Där syntes gärna Karl XV.

Ryske ministern Daschkoff.

Madame Daschkoff.

Inom de högre kretsarna utvecklades vid alla lämpliga tillfällen stor elegans i toaletter och pälsverk. I ett modebrev från Paris finner man följande hänfödda beskrivning på modet i mitten av sjuttitalet: »Aldrig tillförne har det täcka könet förstått kläda sig så väl som nu! Hur förtjusande är icke den nu brukliga, kroppen tätt åtsittande, släpande klänningen, men vilken framtill är kort nog för att icke dölja den av en spetsig sko omslutna foten. Det vackraste av allt vackert nytt som nu förekommer i Paris är ett slags polonäs, som skulle kunna kallas en Dianadräkt, förbättrad av Watteau. Till

exempel en sådan klänning av präktig svart brokad, som fullkomligt följer figuren och kantas med en fin guldsnodd. Främre delen av mjukt siden knytes tillbaka, bildande draperi och garneras med vävda bårder i gagatfärg och guld samt en frans som nästan når foten. Livet är i renässansstil, d. v. s. mycket långt med många sömmar och ännu flera fiskben, snört framtill samt fyrkantigt urringat.»

Alla tillfällen till stora offentliga fester utnyttjades. En av de mest omtalade var avtäckningen av Bellmansstatyn å Hasselbacken den 16 augusti 1872. Den började helt högtidligt med Låt dina portar upp, festtal av August Sohlman, avsjungande av Vem är som ej vår broder minns samt dikt av Frans Hedberg, skål för Bellmans minne av professor Rossander och tal av professor Dietrichson, för att småningom bli gladare och gladare, med tal av Harald Wieselgren, Johan Jolin och ordensskalden J. Johanson. — För Nordenskiöld och hans män festades våldeligen efter deras arktiska expeditioner 1870, 1872—73 och 1877 samt slutligen 1880 efter den tidigare i denna bok nämnda Vegaexpeditionens hemkomst. — En av sjuttitalets ståtligaste fester var Uppsala universitets 400-års jubileum 1877, som fått ett genom tiden levande minne i Viktor Rydbergs kantat. Till stockholmarnas fester kunna även räknas vårkonserterna i Uppsala, vilka under Josephsons ledning hade en glansperiod.

Ett för alltid förlorat stimulerande inslag i Stockholms vintriga gatuliv var de små slädarna, där de ilade fram med sina klingande bjällror, samt de stora, muntra slädpartierna. På Västra trädgårdsgatan kunde man få se långa rader av slädar med eleganta vita nät samlas till färd till Ulriksdal, Nacka eller något annat utwärts-

hus, där det sedan dracks glögg och dansades, tills man for hem i månskenet. Åskådarna stodo i täta led för att se på avfärden, och när grevinnan Stéphanie von Platen, pålsomsvept och elegant, steg upp i släden, hände det att folket hurrade. Slädpartierna hade nog på sitt samvete minst lika många förlovningar som balerna.

Ståtliga voro också basarerna — den tidens form för välgörenhetstillställningar — i synnerhet de som höllos på Börsen. Sköna och eleganta damer tjänstgjorde vid stånd och fiskdammar och deltog med sina kavaljerer i danser och tablåer. Priset bland basarerna togs av dem som Artur Hazelius, biträdd av 100 representativa fruar, anordnade i slutet av sjuttitalet.

Flärd, ytlighet och fåfänga har denna tid och dess sig roande ungdom blivit beskylld för. Ja, visst fanns där åtskilligt av allt detta. Men där fanns tillika och övervägande en säker känsla av takt och en naturlig älsklighet och charm som man numera sällan finner, och äldre tiders distingerade grande dame är nog en försvinnande typ. — Den nuvarande älskvärde och populäre kommandanten över Stockholm, baron Carl Rosenblad, skrev vid avlämnandet av några porträtt till denna bok ett ömdöme om kvinnorna ur gammal kavaljerssynpunkt: »Med all honnör för nutida charm och fägring måste dock tacksamt minnas, att den gångna tidens kvinnotyp hade något av vad fransmannen kallar la ligne över sig som nu saknas. Det var ej blott snörliv och mera konsistens hos les dessous som gav svåråtkomlighetens stegring åt mannens åtrå — de sågo ej så fruktansvärt lättflirtade ut. Men en äldre generation gör klokt i att ej döma i slika ting, om det ock förefaller oss avundsjuka äldre som ginge de lyckliga efterträdarna till dukat bord.»

Troligtvis kommer det aldrig mer att här i landet anordnas en kunglig lit de parade. Men förr i världen voro sådana tillställningar högt uppskattade folknöjen. När Karl Johan låg på lit de parade blev, trots att man infört ett nytt system som i pressen kallades »konsten att bilda queue», en gumma Pahlén ihjälklämd. Överståhållaren kommenterade händelsen med ett förargat: »Det är då aldrig värt att ställa till något nöje för folket!»

Sjuttitalet bjöd på fyra kungliga lits de parade: drottning Lovisas, Karl XV:s, änkedrottning Josefinas och prins Augusts. Med lystnaden efter det praktfulla skådespelet blandade sig nog också hos allmänheten för alla dessas vidkommande verklig tillgivenhet, som fann sig uppbyggd av detta beskådande. Drottning Lovisas lit de parade var mycket ståtlig. Vi låna ur beskrivningen:

»Det kungl. liket, svept i vit sidenklänning med spetsar och släp av rött sammet med hermelinsbräm samt med huvudbonad av blonder, är lagt i en med purpurfärgat sammet och därå broderade guldkronor överklädd likkista och har utan ceremoni blivit flyttat till Röda salongen i den av H. M:t drottningen i livstiden begagnade våning, som blivit till likrum inredd, samt där uppställt på en därför inom ett skrank anordnad med ett hermelinstäcke belagd katafalk. Locket till likkistan, varpå en kungl. krona är fästad, vilar på en särskild upphöjning till vänster om katafalken. Så länge det kungl. liket står ovan jord äro hos detsamma vakthavande en av framlidna H. M:ts kammarherrar samt en kapten av livgardet och en av norska gardet, vilka senare av överkommendanten därtill beordras. Vid de tillfällen, då det är allmänheten tillåtet att se det kungl. liket, är på följande sätt anordnat: Vid huvudet sitta till höger tjänstförrättande fru överhovmästarinnan på en för henne framställd taburet, och till

vänster framlidna H. M:ts överkammarherre förande H. M:ts överste-marskalksstav, överdragen med flor med långa hängande ändar. Bakom den kungl. likkistan och på ömse sidor om densamma stå H. M:ts svenska

Drottning Lovisa.

och norska kammarherrar; på nedersta trappsteget till katafalken vakthavande kaptenerna av gardet och av norska gardet samt vid fötterna, nedanför katafalken, t. f. hovmarskalken och två H. M:ts kammarherrar. Å ömse sidor om den kungl. likkistan sitta H. M:ts statsfruar samt hovfröknar. Särskilt äro placerade

på yttre sidorna, till höger handsekreteraren och till vänster lektrisen och kammarfruarna hos H. M:t. Framför katafalken stå till höger och vänster bord med svarta sammetshyenden, varpå ligga, till höger: de kungl. svenska, och till vänster: de kungl. norska regalierna, Kronan, Spiran och Äpplet, vilka förut blivit i vanlig ordning uppförda och av konungens förste hovmarskalk jämte hovstat emottagna, samt mellan och framför regalierna insignierna till kejs. ryska S:t Catharinaorden, Kongl. preussiska Louiseorden samt mexikanska S:t Charles-orden, vilka H. M:t i livstiden burit. Vid de svenska regalierna hålles vakt av en svensk och vid de norska av en norsk kammarherre. Vid de utländska ordenstecknen är en kammarherre vakthavande. Vid ingången till skranket stå två härolder av konungens kansli.»

Den första förevisningsdagen stod på en gång i kö omkring 10,000 personer, och för en plats i köen betalades ända till — 5 rdr.

Men hon som vilade där i vit sidenklänning och rött sammetssläp var en av de anspråkslösaste och för de fattiga och olyckliga i sitt rike mest ömmande drottningar Sverige ägt. Den hade intet av överdrift den hyllning Talis Qualis i begravningskantaten bragte drottning Lovisa:

—————
Ej drottningens — en kvinnas
var främst ditt majestät,
men knappast lär det finnas
ett starkare än det.
Och aldrig vi det glömmе,
ändock du gått till ro,
så ödmjukt efterdöme
av offerkraft och tro.
—————

Höj dig tröstligt i den mjuka
svepningen av allt vad gott
du med fulla händer sått
bland de arma och de sjuka!

Vila ljuvligt mot det fina
hyendet av allt vad hult,
allt vad ömt du skiftat fullt
åt de kära, åt de dina!

Slumra saligt i den trygga
skuggan av vad sant du tänkt,
av all kärlek som du skänkt
folken som i Norden bygga!

Till och med Dagens Nyheter offentliggör en vacker dikt till drottning Lovisas minne, men reserverar sig dock i följande lilla förtjusande not: Detta till redaktionen insända poem meddelas för dess poetiska förtjänst.

Lika riktigt som Gustav V bedömde sin tid när han bröt med kröningstraditionen, lika väl förstod Oskar II att folket, enkannerligen stockholmarna, vid tiden för hans tronbestigning ännu fordrade denna med åtskillig teater-effekt bemängda föreställning. Men man tänke sig nutida statsråd bärande i procession på gatorna riksregalierna på blåa sammetshyenden med guldfransar!

Visserligen frånsade sig Andra kammaren och därmed riksdagen all befattning med kröningen, och den skedde på konungens eget beslut och på hans bekostnad.

Alltnog, den ägde rum, Sveriges väl sista kungakröning, den 12 maj 1873. I processionen, som tågade fram i ösregn, bars nyckeln av finansminister Wærn, äpplet av civilminister Bergström, svärdet av krigsminister Wei-

denhielm (på vägen till kyrkan på sitt hyende, men efter blottat och högburet. Man tänke sig en Per Albin i

Oskar II.

denna funktion!), spiran av utrikesminister Björnstjerna och kronan av justitieminister Adlercreutz.

Efter pager, hovfolk, militärer, riksdagsmän, statsråd, justitieombudsman och justitiekansler, högsta domstolen,

riksmarskalken m. fl. kom i processionen konungen med furstekronan och den blå furstemanteln, gående

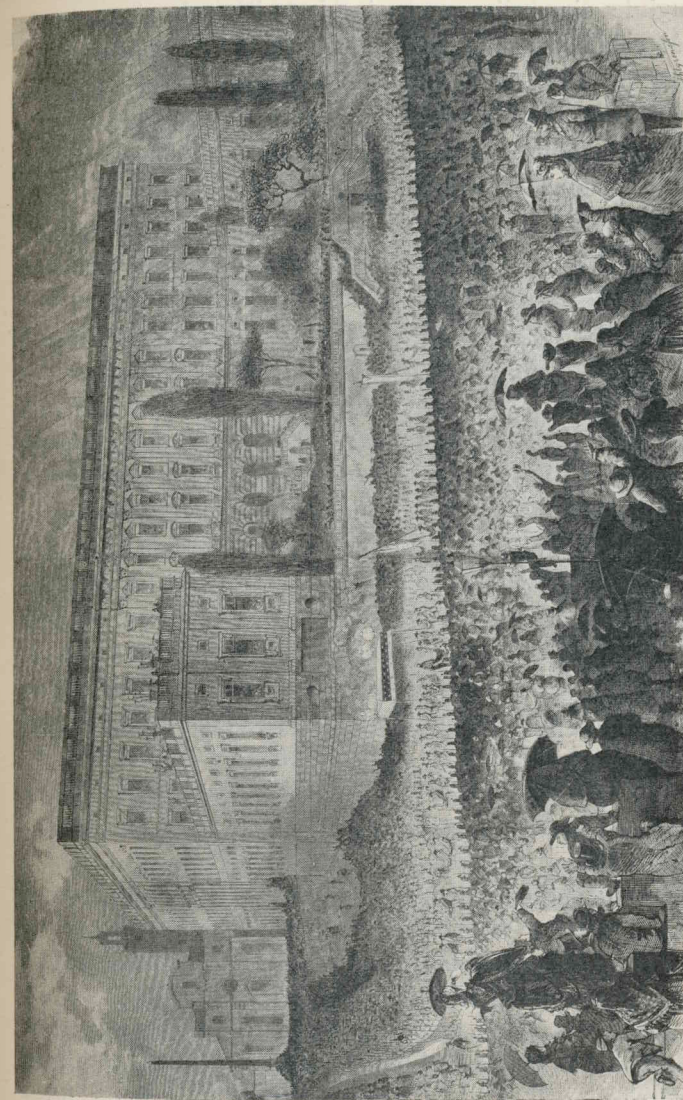
Drottning Sofia.

under en högt buren himmel. Näst efter H. M:t gingo kronprinsen i Svea gardes, hertigen av Gotland i sjökadett- och hertigen av Västergötland i Livgardets till häst uniform. Konungen hade till höger om himmeln norska statsmi-

nistern och var för övrigt omgiven av sin stora vakt. Näst efter honom följde riksbaneret, fört av general-löjtnanten Björnstjerna. Därefter kom serafimerordens baner och så en lång rad av riddare och kommandörer av de svenska och de norska ordnarna.

Det berättades att kung Oskar var ovillig att böja knä vid ceremonien och under hand lät höra sig för hos ärkebiskop Sundberg, om det ej skulle kunna undvikas. Men då vredgades Sundberg och svarade: Hälsa H. M:t och säg, att om han inte vill böja knä, inte för mig fattig syndig människa, men inför den världarnas konung och herre jag då representerar, så blir det, ta mig fan, ingen kröning av!

Nå, det blev både knäböjning och smörjelse, och därvid gick så till: Tjänstförrättande överstekammarherren, biträdd av överstekammarjunkarna tager av konungen den furstliga manteln och lägger den på altaret. Därpå tager konungen av sig den furstliga kronan och lämnar den till riksmarskalken, som ställer den på altaret. Generallöjtnanten hr friherre Wrede samt ärkebiskopen taga därpå den kungliga manteln från altaret och lägga den över konungens axlar, varefter H. M:t faller på knä å den framför tronen ställda bönpall varå bibeln ligger, där ärkebiskopen slår upp S:t Johannes evangelium 1:a kap. Härvid upphör musiken. H. exc. hr justitiestatsministern mottager av statsrådet och chefen för civildepartementet formuläret till konungens ed, som förestavas av statsministern och avlägges av konungen, hållande tre finger på bibeln. Konungen öppnar därefter sin skjorta, och ärkebiskopen tager smörjelsehornet samt smörjer H. M:t på ännu, bröstet, tinningarna och handlederna sägande: Den allsmäktige, evige Gud

Kröningsprocessionen.

ingjute sin heliga anda i Eder själ och sinne, uppsåt och företag, igenom vilkens gåva I så mågen styra land och rike, att det må lända Gud till pris och ära, rätt och rättvisa till styrka, land och folk till godo.

Den närmast följande delen av ceremonien tyckes mig påminna om den gamla barngåtan om hur det skall gå till att föra räven, fåret och kålhuvudet över sjön.

Sedan konungen då fått på sig kronan, beskrives det, överlämnades av ärkebiskopen och de respektive bärarna de övriga regalierna. Först fick han spiran, som togs i högra handen, därefter äpplet, varvid spiran flyttades över i vänstra handen, därefter mottog han nyckeln och lämnade då ifrån sig äpplet; sedan kom svärdet, varvid nyckeln i sin tur lämnades tillbaka. Vid varje framlämnande läste ärkebiskopen en bön. När ärkebiskopen återgått till altaret lämnade konungen tillbaka svärdet och fick igen äpplet; han återtog då spiran i högra handen och lade äpplet i den vänstra — och var så äntligen färdig för rikshäroldens utrop: Nu är Oskar II krönt till Sveriges, Götes och Vendes konung, han och ingen annan! Drottningen hade det ju betydligt enklare med bara spira och äpple att jonglera med.

Slutligen uppmanade justitiestatsministern: Gode herrar och män av riksdagens båda kamrar gören konungen eder ed!

Konungen och drottningen vandrade så, utrustade i hela stassen, i processionen tillbaka till slottet.

Kröningskantaten var författad av C. V. Böttiger, musiken var av Ludvig Norman.

Poliskonstaplarna buro för första gången sin nya uniform: silver port-d'epée (vilket gjorde dem till sergeants vederlike) och, i stället för den förut begagnade hög-

mössan, keppi. Dessutom försågos de dagen till ära med vita handskar à 3 rdr 50 öre paret. Överkonstaplarna buro guld port-d'epée och uppnådde därmed fanjunkares rang, heder och värdighet. Så de' så!

Det drevs förstas en väldig fönsterhandel vid de gator och torg som processionen skulle gå fram på. Ett hotell vid Stortorget påstods ha inkasserat 1,800 riksdaler, och det betalades ända till 300 för ett fönster.

Drottningens kröningsklänning gjordes av den kände modehandlaren Valentin. Den var av vit sidenmoaré från Almgrens fabrik och guld kronorna på den voro broderade av gulddragar Fyrwald. Det framhölls särskilt att körsnär Bergström till drottningens mantel använt uteslutande svenska hermeliner. Valentin fick också sedan sy den norska kröningsklänningen, men sidenet lämnades då från Norge, fastän det inte fanns någon inhemsk sidenfabrik i det landet. Sverige däremot hade ju till och med Sällskapet för inhemsk silkesodling.

I samband med kröningen gavs en hel rad av festligheter: galadiner, galaspektakel, baler och mottagningar. Programmet för Operans galaföreställning var Oberon, med fru Michaeli, och Vid riksgränsen av Frans Hedberg. Den enkla svensk-norska patriotiska handlingen i

21. — *Linder, På den tiden.*

Ett 300-kronors fönster under kröningshögtidligheterna.

denna pjäs bestod i att en svensk flicka och en norsk gut vid gränsen fira sitt bröllop på kröningsdagen.

Bland utländska ambassadörer till kröningen märktes som den ståtligaste den tyske, general Blumenthal.

Det upplystes i samband med kröningen att i Kammarkollegium förvarades, för att av den kungliga familjen disponeras vid högtidliga tillfällen, »juveler» i 181 fodral, till ett värde av 18 miljoner riksdaler.

Norrmännen, som voro minst lika angelägna som svenskarna om en praktfull kröning, hade den turen att ceremonien stod föreskriven i deras grundlag. Visserligen hade Oskar I avstått därifrån, då biskopen yttrat ovilja mot att kröna en katolsk drottning. Nu ägde kröningen rum i Trondhjems domkyrka den 18 juli 1873. Kröningskantaten var författad av Jonas Lie, musiken var av Lindeman; kröningsmarschen var komponerad av Johan Svendsen. Kröningen förevigades som bekant av Knut Bergslien i en stor tavla, som hänger på Kristiania slott. Talet vid den norska stortingsdeputationens fest för den svenska deputationen hölls av Björnson.

Vid festen för samma deputation i Kristiania yttrade professor Aschehoug: »Sverige är vår kamrat i en politisk förening, som här varit vittne och medverkande orsak till det sista halva århundradets lycka, den största som Norge upplevat. Våra fäder mottogo denna förening som en nödvändighet. Vi, det nu levande släktet, hava lärt att prisa den som en himlens välsignelse.» — Till denna kröning infann sig prins Arthur av England och prins Waldemar av Danmark. Tyskland hedrade den med ett eskaderbesök, som tillmättes politisk betydelse. »Sverige har», skrev en liberal tidning, »under ett par årtionden av

dynastiska skäl bedrivit en skandinavisk politik, sig och Danmark till föga gagn. Denna politik kulminerade i konung Karls beslut att mobilisera svenska hären för att delta i det senaste kriget med Frankrike mot Tyskland. Statsrådet avvärjde och förmådde konungen att skicka dävarande tronföljaren till London för att där sammanträffa med tyske kronprinsen. En följd av denna sammankomst är den tyska eskaderns närvaro vid kröningen.»

Konungaparet fick ett entusiastiskt mottagande. »Norska folket har», skrevs det, »under denna tid levat i ett ordentligt kungligt festrus. Alltifrån Nordkap till Kristianiafjorden ha Norges kust, Norges dalar, ja även Norges fjällar genljudit av hurrarop, välkomsttal, glasens klang i festliga gillen och smattrande fanfarer, och folket har skockvis lämnat sina dagliga sysselsättningar och i dagslånga resor dragit till kungsvägen för att få 'se kungen', en sällsam syn åtminstone i nordliga Norge.»

Även stortingsmajoritetens organ, Kristiania Dagblad, som sade sig representera »det tänkande Norge, som icke blint hängivit sig åt regerings- och tjänstemannapartiet», uttala sin belåtenhet med det långvariga besöket, vitsordar den lojalitet som överallt mött de kungliga och komplimenterar konungen för ståthållarskapets upphälvande. Han säges därmed ha visat, att han anser stortinget som en sann tolk för det norska folkets frihets- och självständighetskänsla, och tidningen slutar med en förhoppning »att han som chef för den verkställande makten skall uppriktigt understödja stortingets patriotiska strävanden». Detta understrykande av stortingets suveränitet kan ju sägas varsla om vad som sedan hände.

Norrmännens önskan att vid kröningsresan verkligen

hylla konungaparet och ej vara sämre än svenskarna, samt å ena sidan begäret att visa att man visste hur det skulle gå till i fina kretsar och å den andra hänsynen till »saa bruger vi i Norge da» tog sig både rörande och naiva uttryck. Jag kan ej neka mig nöjet att som ett exempel bland många återge matsedeln från kröningsmiddagen för konungen uppe i den norska civilisationens nordligaste utpost, Hammerfest. Den lydde:

Griljerad lax med sparris och rört smör.

Fiskpudding med torsk och lax med hummersås.

Kokt flundra med kaprissås och färsk potatis.

Skinka och rökta rentungor med färska ryska och svenska ärtor.

Rökt hamburgeroxbringa och oxtungor med spenat.

Höns i vinsås med tryffel och blomkål.

Stekt and i vit sås med champinjoner.

Rentungor i skarpsås med makaroni och parmesanost.

Frikassé på finnmarkslamm med färska morötter.

Gödkalvstek med brynt färsk potatis.

Lammstek med stuvad sparris.

Stekt kyckling med persilja.

Späckad renkalvstek med gurksallat.

Mandel- och rompudding med hjortronkräm och smultronkräm med vanilj.

Rom-, hallon- och krusbärsgeléer.

Apelsiner, ananas, kanderade frukter och konfektyrer.

Chesterost, bröd och smör.

Inalles sjutton rätter. Till dessa druckos: Old port, Victoria sherry, Old madeira 1825, Romanée 1858, Château Léoville 1858, Château Lafitte 1865, Crème Château

d'Yquem 1869, Liebfraumilch, Steinberger Cabinet och champagne.

Sjuttitalet torde väl för övrigt ha varit den lyckligaste unionstiden. Visserligen förebådade en och annan stark vindil den orkan som på åttitalet skulle leda till den Selterska riksrätten och bondevänsterns maktställning med Sverdrup i spetsen, sopa bort konungens absoluta veto i grundlagsfrågor, göra flaggstriden hatfullt förbittrad och slutligen 1905 göra slut på hela den i flera avseenden konstlade förbindelsen. Svenskar och norrmän äro ju i själva verket så olika som endast syskon kunna vara. Därtill kom att de svenskar som främst fingo beröring med förbundsbrodern: hovfolk och ämbetsmän, voro minst ägnade att förstå och sympatisera med bonde-naturen från »Verdens Urknöld». Den norska ibland rent sjukliga ömtåligheten om egen värdighet både retade och roade svenskarna, men de sågo ej dess psykologiska förutsättning, som Björnson i en innerlig vädjan tolkar så:

— — — — —
ja, hvis det var du — og din frihed
i steden for gammel, ung,
og hundreårs savn og vanmagt
i minnet lå ænnu tung
med furer i folke-sjælen
af gammel uret og nød,
med længsler som ej var sikre
— og vidste hvad det betød;
ja, hvis det var du som skulde
opdrage dit lille folk
til frihedens nye ære...

Sitt stöd i Sverige hade norrmännen egentligen inom lantmannapartiet, vilket Björnson också tacksamt kvitterar:

Fra atten hundred og fjorten
og intil den seneste dag,
så ofte vi var i vände
med vor selvstændigheds sag —
der rejste sig mænd i din midte,
som trodsed den værste strid
og talte vor sag højsinnet
som Torgny i gammel tid.

I den svenska liberala pressen konstaterades att de inrepolitiska strävandena i Sverige, Norge och Danmark voro desamma, nämligen »bemödandet hos befolkningens flertal, och särdeles hos den övervägande jordbrukarklassen att befria sig från det övervälde varpå ett fåtal, den konservativa intelligensen, ämbetsmänna- och lärdomsbyråkratien jämte penningararistokratien, göra anspråk och komma i åtnjutande av inflytande på samhällets angelägenheter». Men denna intelligens, ämbets- och lärdomsbyråkrati o. s. v. var i Norge, i motsats mot i Sverige och Danmark, så minimal, att den vid det stora demokratiska genombrottet så gott som sopades bort. Och den ovan citerade överensstämmelsen bottnade ändå, vad nu Sverige och Norge beträffar, i en så väsensskild folkkaraktär och så olika samhällskonstruktion, att unionen säkerligen ändå inte kunnat räddas. Dock finns det än i dag både svenskar och norrmän som denna tid voro av omdömesgill ålder, vilka äro fullt övertygade om, att det skulle ha varit en enkel sak för Bernadottarna att ha fått behålla den norska kronan, om de behandlat Norge mindre styvmoderligt i avseende på besök, resor, uppköp och kungaglans överhuvud, och om de t. ex. låtit någon av prinsarna bosätta sig där, så att Norge fått ett permanent hov. Nu fick man ett alltför tydligt intryck av att kungligheten inte trivdes i Norge, att den gärna så fort

som möjligt reste »hem igen». Det gjordes av omgivningen kanske mer än av de kungliga personerna själva alltför stor affär av sådana struntsaker som att kungen fick föra hästar och ekipage med sig, att slottet var en »illa möblerad lada» och att där saknades servis för de stora festerna. Den gamla svenska aristokratien rynkade på näsan åt den norska plank- och börsadeln. Man gjorde sig i Sverige lustig över norrmännens mången gång formlösa och etikettsvidriga uppträdande, utan att se de egenskaper som lågo bakom: ärligheten, rättframheten, naturligheten. När t. ex. statsminister Sverdrup vid kronprinsessan Viktorias första besök i Kristiania råkade lägga armen på hennes stolskarm, gjordes det en affär därav, som om han begått grundlagsbrott.

Men ännu på sjuttitalet voro som sagt förbindelserna i alla fall på det hela taget vänskapliga, och det låg ett rörande drag i den begeistring som alltid i Norge visades vid kungabesöken. »Champagnen flyter i strömmar», skrev vid ett dylikt tillfälle i slutet av sjuttitalet en korrespondent, »och även här finnas damer i 1,000-kronors-toaletter». Och när svensk militär uppe vid Moss övas tillsammans med norsk beundras den. »Det faller genast i ögonen», skriver en tidning, »att alla officerare hava ett fördelaktigare, mera militäriskt och krigsdugligt utseende. Ser man nogare efter, så finner man att även truppen har en bestämdare, mer soldatmässig prägel. Men detta är klart nog. Det är den svenske soldatens livsuppgift att vara soldat — så länge ännu indelningsverket varar.»

Björnsons skådespel Kongen uppfattades visserligen i Sverige som en pamflett, men dock blev Björnson alltid väl mottagen när han kom hit och föreläste om t. ex. italiensk konst eller norska diktare och norskt folkliv eller

föredrog sina egna Fortællinger. Och när Björnson i sin dikt *Det rene norske flag vädjar Til Sverige* sker det med denna dedikation:

Ærbødig til dig jeg kommer —
ti fast på dit højsinn jeg tror —
og lægger vor sag fræm for dig
i jævne og stille ord.

Och sedan i dikten vittnar han:

ti *du* kænner ærens veje
og ved hvad som fører fræm.

och vidare:

Det ridderpligt er for bægge
med renskede tegn at gi
blandt stridende folk eksempel
på pagt mellem stolte og fri:
Her er ikke blandet en farve,
her er ikke blandet en lov;
men derfor vi ælsker hværandre
og værger hværandres behov.

Det var ännu långt till den tid då Björnson om denna »pagt» i hela det norska folkets namn slungade ut:

Den pagt som vi forsmækter i
den hater og forbander vi.

I själva verket kände inte ens de norskvänliga sven-skarna till Norge annat än genom dess litteratur och konst, genom Wergeland och Welhaven, Björnson och Lie, Bergslien, Tidemand och Gude, Lindeman, Grieg och Kjerulf. Denna litterära kännedom gav icke tillräcklig förutsättning att förstå den norska bondevänsterns nationella färg och dess djupa rotning i det egna landet.

Lätt räknade voro de som reste till och i Norge. När August Gödecke och hans maka en sommar vandrade i Norge och han i brev till *Aftonbladet* berättade om denna färd, uppenbarade dessa brev ett för flertalet svenskar tämligen okänt land och folk.

I vårt förhållande till Danmark gnisslade det också en smula. Oskar II företrädde från början i motsats till Karl XV en tyskvänlig hållning. När han som nybliven monark besökte kejsar Wilhelm (som förklarade att av alla de furstar som besökt honom hade ingen visat så djup och mångsidig kunskap i militära ting som Oskar II), hade han i det obligatoriska stora festtalet fällt yttranden om ett nytt vapenbrödraskap. Formuleringen korrigerades visserligen och ändrades till »kamratligt förhållande». Men Danmark tog förstås illa vid sig, och i det officiella organet förklarades, att Sverige hade en armé endast på papperet, men att Danmark när som helst kunde göra ett infall, marschera genom landet och diktera fredsvillkoren i Stockholm. Tyskland åter fann anledning att utnyttja talet till sin fördel: »Om den danska nationen börjar ett nytt diplomatiskt fälttåg för att tvinga Tyskland till eftergifter, som äro oförenliga med kejsarrikets fred, så måste den danska nationen förr eller senare duka under för följderna av sin egen halsstarrighet, och detta så mycket vissare som den för framtiden ej kan räkna på ens moraliskt understöd av kabinettet i Stockholm». — Ja,

Seltsam ist Propheten Lied,
doppelt seltsam was geschicht.

Trots dessa politiska misstämningar avhölls 1875 i Uppsala, under stor anslutning, ett nordiskt studentmöte. Bland de åttahundra deltagarna märktes från våra grann-

länder många som redan ägde eller sedermera skulle förvärva ett bemärkt namn inom den andliga odlingen. Från Norge kommo bl. a. C. W. Brögger, Carl Lumholtz, Thorvald Lammers, Nordahl Rolfsen, Gerhard Gran och Erik Vullum; från Danmark Carl Ploug, Sophus Bauditz, Ludvig Wimmer, Otto Benson, M. Hammerich och från Finland Leo Mechelin, August Ahlqvist, Otto Donner, Robert Tigerstedt, H. F. Antell och Valfrid Vasenius. Lund och Uppsala mötte upp med allt de ägde bäst, och gästfriheten var utomordentlig. Kung Oskar, som var på resor, lät representera sig av Henning Hamilton, som då stod på höjden av ära och härlighet och var en glänsande vältalare. Det var som alltid på dessa möten många tal, mycken sång, mycken hurraskandinavism samt punsch och dans i långa banor. Bland de många talen väckte ett av Ploug ett ögonblicks misstämning, då han tillät sig några anmärkningar mot vänstern i Danmark, lantmannapartiet i Sverige och bondevänstern i Norge och lade studenterna på hjärtat att ej låta halvbildningen bli härskande i Nordens länder.

Mötet gick emellertid ej endast i festernas tecken. Där fördes också allvarliga förhandlingar. Det diskuterades t. ex. om Betydelsen i nationellt hänseende av ett rent språk, om Folkhögskolan, om De lærde skolors undervisning som grund för fagstudier vid universitet och slutligen om Vad har gjorts och vad kan ytterligare göras för att hos vart och ett av de tre nordiska folken sprida en rikligare insikt och befordra en grundligare kännedom om de andras historia, samfundsskick och övriga förhållanden. Det finns diskussionsämnen som äro eviga liksom gummans skinnpäls!

De starkaste känslorna på svensk sida utlöstes i dessa

tider alltid av Finlands representanter. Varmast klingade alltid vår röst i talen och sången till vår forne broder i strid och fred genom sex sekler.

Stockholm fick också en del festligheter på sin lott, såsom en kungabjudning på Drottningholm och en supé på Hasselbacken. Där höll Julius Humble, som varit en av de svenska frivilliga 1864, ett av starkt patos buret versifierat tal till Nordslesvig.

Håll upp en stund med skämt och glam
och hör ett allvarsord,
ett ord, som manar sorgen fram
i varje bröst av skandisk stam,
som slår för fosterjord.

— — — — —
Så starkt är icke viljans stål
och broderkänslans band,
så tryggt ej ljuder Nordens mål,
så varmt, fast tyst, ej töms dess skål
som i Nordslesvigs land.

— — — — —
Men gryr ännu vår hedersdag
och skipas rätt på jord
och, prövad, åter i vårt lag
du möter våra hjärtans slag
Hell dig då främst i Nord!

Från alla länder klingade lyrorna om evigt fostbrödrslag, om den gemensamma striden för ljus och sanning, om oöverbinnerligheten av Nordens folk, blott de stode tillsammans o. s. v. — mest ordfyverkeri, som gnistrade för stunden och slocknade, och sångarna åsyftade väl ej heller mera. Men sin verkliga betydelse fick detta studentmöte genom att under ömtåliga förhållanden uppehålla kontinuiteten i förbindelserna mellan den andliga kulturens män i Norden.

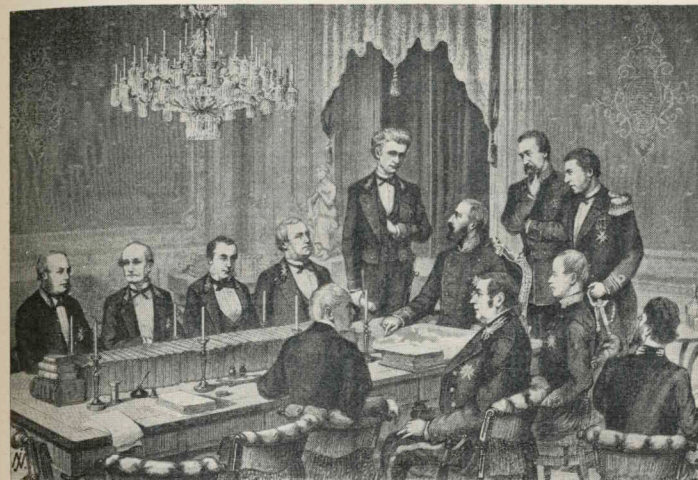
Sjuttitalets inre politik dominerades av försvarsfrågan och därmed sammanhängande frågor, såsom grundskat-ternas avskrivning, nya krigslagar, allmän värnplikt o. s. v. Den teoretiska diskussionen var precis densamma som i våra dagar, fastän frågornas praktiska läge var annor-lunda. Utanför politikerna och deras kretsar, som på ett eller annat sätt berördes av saken, uppväckte emeller-tid politiska frågor hos folket i allmänhet, och inte minst gällde detta stockholmarna, föga intresse.

Det fanns dock två faktorer tillhörande »den allmänna odlingen» (den avdelning i gamla Odhner som man inte behövde kunna) och på sätt och vis den inre politiken som i min barndom mycket talades om, nämligen de nyupptäckta skånska gruvorna och de nymodiga järn-vägarna. Bådadera blevo föremål för överspekulation. Vi skulle bli rika som engelsmännen på våra gruvor, och det ena bolaget efter det andra bildades och gick åt pipan. Jag såg en gång en hel liten undangömd vägg tapet-serad med Hälsingborgs stenkols-a.-b.:s aktier. Det mest livskraftiga blev, väl närmast tack vare greve Strömfelt, Kropps bolag, som sedan gick upp först i Billesholm-Bjuvs och så i Höganäs bolag.

En av orsakerna till den svåra ekonomiska krisen i slutet av sjuttitalet var överspekulationen i enskilda järn-vägar, i vilka bankerna bundit stora kapital. Finansmi-nistern Hans Forssell var avgjord motståndare till för-slaget att staten skulle inlösa dessa järnvägar, vilket den dock slutligen delvis måste göra och även in-rätta en järnväghypotekslånefond. Bland dem som med all gewalt sökte hålla tillbaka järnvägsbyggandet, både statens och det enskilda, var A. O. Wallenberg. En artikel: Inga statsbanor, i Dagens Nyheter är synbar-ligen inspirerad av honom. Med vår erfarenhet av stats-

banornas utveckling förefaller argumentationen ganska lustig. Där säges bl. a.:

För att i medeltal 10—12 personer om dagen skola få resa bekvämt och billigt mellan Stockholm och Göte-borg eller Malmö på bredspårig bana, har Sveriges folk

Konung Oskar II i sitt statsråd 1878.

Stående fr. v. Forssell, Rosensvärd och von Otter; sittande i bakre raden fr. v. Lovén, Carlson, Lagerstråle och De Geer; i främre raden fr. v. Alströmer, Thyselius och Björnstjerna.

äriligen att sammanskjuta medel till betäckande av den förlust av 3—4 miljoner, som uppstår å stambanornas be-drivande. Det är s v e n s k t att uppoffra 3—4 milj. om året för att bjuda folk på nöjet att nästan gratis resa bekvämt (»egennyttan» föredrar näml. att resa för 60 öre milen tämligen varmt och mycket bekvämt i stället för att betala 1:25 och åka ytterst obekvämt). Men det är icke praktiskt och klokt. Och fortfar svenska fol-ket att av pur generositet offra mer och mer för att

vara behaglig mot en och annan turist, skall detta svenska folk till slut knappt hava egna skor att gå i, medan några få, sträckande sig i utländska vagnar, flyga från frukosten i Gnesta till supén i Göteborg. Har det varit svenska folkets mening att transitera resande med 4 mils fart för nästan ingenting? Har svenska folket icke insett, att något verkligt behov att åka 4 mil i timmen icke existerar, och att banor kunna byggas och trafikeras vida billigare — — — om man nöjt sig med att — — — bliva fraktad — med en fart av 2—3 mil i timmen? Vi tro det knappt. — — — Det har sagts: »Se här pengar, Gud är stor och Ericson hans profet.» — — — Oaktat 10 års erfarenhet givit vid handen att det är ofördelaktigt att i Sverige bygga banor av lika storlek och med ungefär lika driftpersonal som i de starkt befolkade kontinentalländerna, har välvisa statsutskottet tillstyrkt att bevilja medel till påbörjande av banor, vilka skola kosta inalles 25 milj. rdr. Den ena skall från Uppsala gå över Sala till stationen Storvik på Gävle—Dala-banan. Det är den linjen, som kallas fågelvägen, emedan man icke har anledning tro att stort annat än fågel skall komma att fraktas mellan Gävle och Stockholm.

Är denna fågel då så nödvändig för mellersta och södra Sverige, att riksdagen bör bevilja 12—13 milj. rdr för att den skall erhållas ett par dagar färskare?

Nej, låt älskarna av färsk fågel subskribera till den banan, men låt dem som icke kunna köpa fågel... förbliva fria från den tributen till andras gom!

Men kanske kan något annat än fågel komma den vägen?

Ja, bevars, finns en järnväg och blåser det en storm, när en norrlänning anländer till Gävle för att fortsätta till Stockholm, nog väljer han hellre kupén än hytten!

Men under lugna förhållanden är han nog så klok, att han föredrager ångbåten. Om vintern! Utan tvivel skola de få handlandena och de icke så få fågelbönderna tillika med de norrländska riksdagsmännen föredraga järnvägen framför postdiligensen och fågelkrindorna. Men ni vänta väl icke att de skola i massor resa blott för att öka nordbanans avkastning från 0,0 procent till 0,1?

I Allehanda förekom en mot Wallenberg direkt riktad artikel med titel Bankintresse eller järnvägsintresse?

Liss Olof Larsson uppträdde mot nattågen och sade, att agitationen för dem utgick från stockholmstidningarna, vilka funno den nya anordningen av postgången för sig fördelaktig.

Järnvägsfrågorna alstrade mycken polemik både inom och utom riksdagen och i pressen. Men stockholmarna i gemen kände sig stolta över sin nya, kontinentalt ståtliga Centralstation. I vår tid står som bekant Sverige i förhållande till folkmängden främst i Europa i fråga om järnvägarnas längd.

På varje årtionde kommer alltid någon större järnvägsolycka. Denna tids var den som år 1877 inträffade vid Bankeberg å östra stambanan, då de båda malmötågen från var sitt håll stötte ihop, därför att det södra, trots given signal eller otydlig sådan, ej stannade vid Bankeberg. Bland de dödade var föraren på det sistnämnda tåget samt en mycket känd stockholmare, överdirektörs-assistenten Anrep, och hans fru.

En annan uppskakande olyckshändelse, som särskilt berörde huvudstaden, inträffade den 26 maj 1874. Stockholmarna skrämdes av en våldsam kanonad, och anledningen befanns vara en explosion i Nitroglycerinaktiebolagets fabrik vid Vinterviken. Tio personer blevo all-

deles sönderslitna och flera sårades. Explosionen upprepades, ehuru i mindre skala, i januari 1875; då dödades fyra.

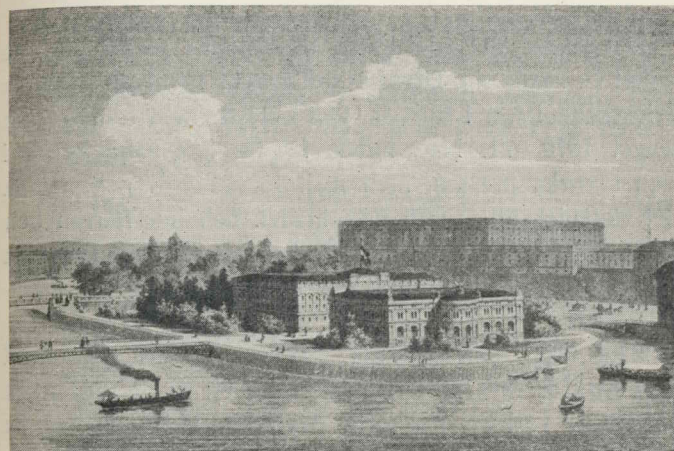
En riksdagsfråga som stockholmarna ägnade en viss uppmärksamhet — dock ej på långt när så mycket som nu inför fait accompli — var den om Helgeands-

Slottet och en del av Helgeandsholmen.

holmens ordnande. År 1872 väckte dåvarande justitierådet och ledamoten av Första kammaren Lagerstråle motion om byggande av riksdagshus och riksbank på Helgeandsholmen. Det motionen behandlande utskottet föreslog vidtagande av förberedande undersökningar. Detta förslag antogs enhälligt av Första kammaren, men av Andra kammaren med endast två rösters övertikt: 74 mot 72. Av alla som talade, både för och mot förslaget, var det ingen som framlade estetiska synpunkter, utan endast ekonomiska, och en enda, en bonderepre-

sentant, ansåg, att man borde låta Stockholms stad yttra sig om holmen. Frågan låg ju så till, att staten ägde den mark basaren låg på samt hovstallet och några andra byggnader, men konungen det övriga. Denna sistnämnda del hade först inköpts av svenska staten för den s. k. rubelfonden, det lån den i fördraget i Åbo erhållit av kejsar

Projekt från 1875 till ordnande av Helgeandsholmen med byggnader för riksbanken och riksarkivet.

Alexander. När sedan denne överlät sin fordran till Karl XIII och kronprinsen, ordnades saken så, att staten fick omkring 100,000, och resten, 600,000, ställdes till konungahusets disposition. Oskar II hade nu erbjudit sig att avstå från den del av holmen som konungahuset disponerade, med villkor att han i gengäld i stället för det gamla Tessinska fick ett nytt hovstall på annan plats.

Bland projekt som kommo fram var ett att förlägga riksbank och riksarkiv på holmen och bygga riksdagshus bredvid Operan åt Arsenalsgatan och Karl XII:s torg, ett

22. — *Linder, På den tiden.*

annat att bygga riksdags- och riksbankshus vid Kungsträdgården där sedan Palmeska huset uppfördes.

Det blev som bekant sjuttitalet besparat att fatta det definitiva beslutet. Men det bör också erkännas, att Lithander ej var den förste som beträdde den breda vägen till fördömden, vilken väl liksom den bibliska torde bli evig.

Allt under det »det glada Stockholm» — ett stående epiteta — roade sig, knallade det ganska friskt på åtskilliga krigsskådeplatser i Europa. Det började med fransk-tyska kriget 1870—71. Naturligtvis följdes krigshändelserna i den svenska pressen, men man förvånas över hur föga det vädjades till sensationslystnaden och hur fjärran och oss ovidkommande det hela kändes. Betecknande för detta faktum är följande uttalande med anledning av krigsutbrottet:

»Det krig, som sålunda står för dörren och snart sagt utanför våra portar, måste bliva ett av de blodigaste skådespel världen någonsin bevittnat. Kriget liknar en våld: rucklen flamma upp, palatsen stöta tillhoppa, allt förvandlas för att senare framträda i ny gestalt med fasta murar, säkra brandbottnar och en ny byggnadsplan. Lyckliga de som äro fredade genom avståndet eller ett betryggande läge; de väckas endast för att bliva vittnen till en brand den deras krafter äro vanmäktiga att släcka. Vi ledas till dessa tankar då vi betrakta vår nuvarande politiska ställning. Vi äro de lyckliga, ty vi komma ej att beröras av det härjande elementet. Krigets flammor skola kanske slungas fram och åter genom Europa, men vi sitta i ro isolerade på vår klippiga halvö, omgärdade av Östersjöns breda vatten.»

De svenska sympatierna voro i allmänhet på fransmän-

nens sida. Av de ledande pressorganen var det endast Göteborgs handels- och sjöfartstidning, som redigerades av S. A. Hedlund och hade Viktor Rydberg bland sina medarbetare, samt Dagens Nyheter som togo parti för tyskarna. Karl XV hade ägnat kejsar Napoleon sin beundran. En fransk tidning tillade honom år 1862 följande omdöme: »Det är en stor man, han är min rådgivare och mitt stöd, allt vad han gjort är väl gjort.» Men efter 1870 heter det: »Och jag som prisade honom som den skickligaste och djupaste av samtidens statsmän!» Båda yttrandena äro troligtvis lögn, men byggda på en viss kännedom om Karl XV.

När man i tidens press följer det fransk-tyska kriget, blir man mycket ofta i tillfälle att fråga sig om där verkligen talas om ett krig för femti år sedan och ej det vi nyss upplevat, så parallellt utveckla sig händelserna och falla omdömena — blott man vänder på det hela och utbyter Frankrike mot Tyskland. Tyskland var då den stackars, intet ont anande överfallne; den lömske kejsaren, krigets brottslige upphovsman, satt denna gång i Paris, och det var Tyskland som hade om ej stödet av ett aktivt deltagande, så dock Rysslands vänskap. Bara monarkin i Frankrike var bragt ur vägen, hette det, skulle ett sådant krig aldrig mer upprepas. Ett synnerligen typiskt exempel på denna uppfattning är ett brev, riktat till hans landsmän, från Garibaldi, som i början av kriget vägrat att hjälpa Frankrike. Det lyder:

»Till mina vänner!

Nyss sade jag till er: krig till det yttersta mot Bonaparte. Nu säger jag er: Man måste med alla möjliga medel bistå republiken.

Ehuru sjuk har jag erbjudit min tjänst åt den provisoriska regeringen i Paris, och jag hoppas det skall bli mig möjligt att uppfylla en plikt. Ja, mina landsmän, vi böra anse för en helig plikt att understödja våra franska bröder.

Vår uppgift skall ingalunda vara att bekämpa de tyska bröderna, vilka såsom Försynens redskap kastat i stoftet ursprunget till det tyranni som tryckte världen, utan vi skola gå att upprätthålla det enda system som kan betrygga folkens fred och lycka.

Jag upprepar ännu en gång, upprätthållom med alla möjliga medel den franska republiken, som, vis av forna lärdomar, städse skall bli en av de bästa pelarna för mänsklighetens pånyttfödelse.»

Det är denna gång Napoleon som ämnar bemäktiga sig Luxemburg och Belgien. När planen upptäcktes uttalar hela den engelska pressen sin indignation.

När det slutligen blir fred är det Tyskland som »bestämt måste fordra garanti mot överfall», och Bismarck som dekreterar: Zahlen oder wir marschieren.

Det göres auktion på kejsarens hästar och ekipage, alldeles som nu i Potsdam, och Napoleon får som Wilhelm själv en tillflykt på ett slott i främmande land.

Och så revanschtanken! I en artikel i Journal des Débats omedelbart efter ockupationen av Paris beskrives först Frankrikes tillstånd:

»Utsträckt på sin sjukbädd under långa dagar och kvalfulla nätter har Frankrike med feberglödande ögon, med brännheta kinder avvaktat deras dom, som äro kompetenta att utöva läkarkallet. Dessa ha nu talat; de ha föreskrivit amputation och ymnig blödning. Se där vad vi nu hålla på att undergå. Landets blod flyter... Vi tyckas knappt förstå, känna eller veta det. Vi äro lika

patienter, som blivit gjorda medvetlösa medelst kloroform. Men när vi skola vakna ur denna feberaktiga slummer, när vi känna oss omkring efter vår hand, vår arm och finna, att de äro borta, vilket uppvaknande! Och dock måste vi stå upp; livets och arbetets tröttsamma pilgrimsfärd måste fortsättas. Men framtiden tillhör icke oss. Om vi vilja lyda själviskhetens maning skulle vi lämna de generationer som följa efter oss i arv plikten att hämnas. På det plågoläger där det stympade Frankrike nu är dömt att ligga, skulle vi endast kunna med skäl uttala tre ord: 'Tystnad, tålmod' — det tredje ordet ha vi ingen rätt att uttala. Vi ha icke rätt att förfoga över deras liv och blod, som komma efter oss. Vår enda plikt är att göra dem skickliga att tänka och handla för sig, och dem själva allenast tillkommer rätten att en dag avgöra, om de skola hämnas sina fäders blod eller icke. Det är nog för oss, att vi lämna åt dem ett styckat fosterland och en statsskuld, som skall vila såsom en tung börda över deras barns barn.»

En parallellism mellan nu och då ligger också i liberalismens förklaring att om kejsar Napoleon segrat, skulle Europa försvagats i sin tro på de parlamentariska institutionernas företrädare och den otåliga okunnigheten föredragit despotismens snabba resultat.

Åren 1876—78 var Europas oroliga hörn (nu äro väl så gott som alla dess hörn oroliga!) krigsteater. Man kände häruppe visserligen indignation över »de bulgariska gräsligheterna», som föröfvats av turkarna, sympatiserade med Montenegros och Bulgariens frihetskamp, beundrade Osman Paschas hjältemod vid Plevna och svärmade för »Battenbergaren», det nya Bulgariens första konung, Alexander, men den stora allmänhetens intresse sträckte sig knappast längre än till att — repa charpi,

kort och lång. I en våning i Arvfurstens palats höllos möten, till vilka vem som helst fick anmäla sig för repning.

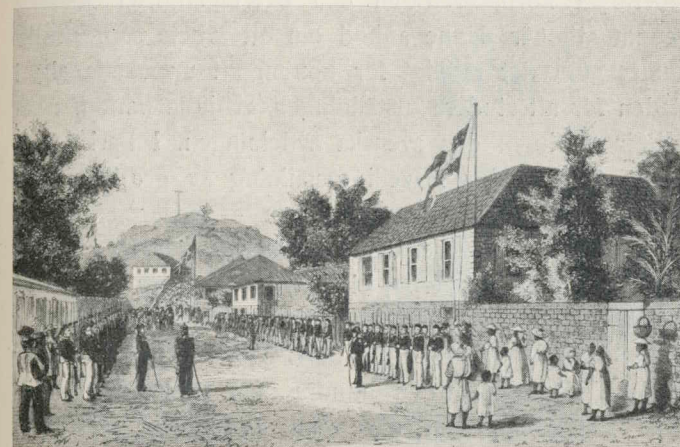
Zulukriget slutligen, 1879, bjöd på en särskild sensation, nämligen kejsarprinsen Napoleons död, som mycket kommenterades. En av de engelska befälhavarna beskylldes för att ha onödigt exponerat prinsen, men han lyckades fullständigt bevisa att prinsens egen oförsiktighet fullbordat hans öde och givit honom en tapper soldats död. Stockholmarna hade året förut sett Napoleon med egna ögon, ty han var då på besök hos kung Oskar.

Längst upp i norr ett blodrött snitt.
Där vidtog Ryssland tomt och vitt

fingo åttitalsbarnen läsa i skolan om Sveriges karta. Den föregående generationen hade samma uppfattning. Ryssland var ett land som man inte skulle ha något att göra med. Därifrån kom pest och kolera. Och harmen över den gamle arvfienden som slitit Finland från moder Sveas bröst var ännu ganska glödande. Där emot kände ungdomen, i motsats till de äldre, sympati för nihilismen och reagerade starkt inför skräckskildringarna från Sibirien. När t. ex. Vera Sassulitj sköt general Trepoff, därför att han låtit piska en fången nihilistisk student, som ej tagit av mössan vid hans besök i fängelset, väckte hennes gärning beundran och sympati.

Sverige hade dock på denna tid en liten utrikespolitisk fråga om man så vill kalla den. Vi ståtade nämligen som stormakterna med en koloni, S:t Barthélemy. Gustav III hade ju förskaffat oss den genom fördrag med sin vän Ludvig XVI, och den hade varit en god affär på grund av den utmärkta neutrala frihamn

som öns huvudstad, Gustavia, kunde erbjuda under engelsk-nordamerikanska och spansk-sydamerikanska krig. Nu var kolonien emellertid i hög grad på retur och vållade staten stora utgifter. Litteratören Hugo Nisbeth skickades ut för att undersöka ställningen och kom till det resultatet att tobaksodling i stor skala skulle kunna hjälpa upp finanserna. Emellertid inleddes underhand-

Överlämnandet av S:t Barthélemy till Frankrike.

lingar med Frankrike om S:t Barthélemys återgång till moderlandet. Frågan löstes till ömsesidig belåtenhet. Avträdelsen ägde rum år 1878, i närvaro av befäl och manskap på fregatten Vanadis, och Sverige erhöi inalles 400,000 francs, men miste det stormaktskriterium som Gustav III ansett en koloni vara.

Ett sätt att umgås ute i världen voro vi under sjuttitalet mycket pigga på. Vi deltog gärna i utställningar: i Köpenhamn, Wien, Brüssel, Philadelphia och Paris.

I Wien skördade vi beröm för den förträffliga svenska restaurangen, som hölls av hovkonditor Blanch. Till Philadelphia skickades från Sverige »den yppersta utställningsartikeln»: en meteorograf, efter G. Theorells system utarbetad av instrumentmakare Sörensen. Kommissarie för denna utställning var generalkonsul Juhlin-Dannfelt. Han förvärvade sig evärdlig tacksamhet från sedermera nordpolsfararen och överingenjören Andrée genom att, när denne anhöll om ett arbete som skulle kunna göra det möjligt för honom att uppehålla sig i staden för att studera utställningen, erbjuda honom renhållningen inom den svenska avdelningen. I Paris slutligen väckte Artur Hazelii utställning av grupper från Skandinavisk-etnografiska samlingen — sedermera Nordiska museet — furore. Bland utställarna märktes i övrigt Höganäs, Wiklund, Féron, Linderöth, Tornberg och Bergström. Vi erhöilo beröm för våra pälsvaror, järnfabrikat och — starka drycker. Till Paris sände vi också under Hedenblads ledning den hundra man starka uppsällensiska sångkören, som där vann en succès pyramidal — en triumffärd aldrig glömd av dess hänförda deltagare.

Ett namn som ofta hördes var Kristina Nilsson, och att döma av de utförliga redogörelserna i pressen för hennes triumfer både i Amerika och Europa, liksom för allt hennes görande och låtande, intresserade hon folket långt mer än krig och andra utrikespolitiska händelser. Det är med en verkligt rörande stolthet allt som angår henne annoteras i hennes gamla fädernesland. Hon var på sitt sätt vår förnämsta representant ute i världen. Det väckte jubel när man här hemma fick veta, att hon,

simmande på näckrosblad, sjungit Näckens polska, då hon kreerade Ofelia i Thomas' Hamlet! Från hennes vigsel i Westminster Abbey med den parisiske bankiren Rouzeaud lämnas spaltlånga redogörelser, liksom för bröllopspresenterna, vilka i värde gingo upp till ett par hundra tusen riksdaler. Ett återsken av all denna glans föll ju på det land där hennes vagga stått i en fattig smålandsstuga.

När Kristina Nilsson sedan år 1876 besökte Sverige och sjöng både på Operan och konserter, stod hänförelsen på kokpunkten. Hon uppträdde som Mignon, Valentine och Margareta. Om den senare skrevs, att det ej var librettofabrikantens Marguérite, det var skaldens Gretchen. Ett av hennes konsertprogram upptog aria ur Traviata,

Kristina Nilsson.

Gounods Ave Maria samt Näckens polska och Fjorton år tror jag visst att jag var — ett ej alltför djupsinnigt program! En av de sakkunniga framhåller i sin resumé över hennes gästspel, att hon bland mycket annat givit en grundlig praktisk läxa i recitationsföredraget, i synnerhet i parlandostil, som här vore nästan obekant, liksom utmärkta prov på den s. k. klocktonen (undulando), som ej är att förväxla med det rättvisligen hatade vibratomaneret. Slutligen har hon visat vägen förbi en vådlig klippa, nämligen den hävdvunna

Adelina Patti.

beth m. fl.), Adelina Patti, Trebelli, Sarasate, Ole Bull och underbarnet Maurice Dengremont. Den senare, född i Rio de Janeiro, blev stockholmspublikens utkorade älskling då han kom hit, blott tolv år gammal. Han återvände sedan ett par gånger, senast då han var nitton år. Dengremont hade det för de flesta underbarn vanliga tragiska ödet att ej mäktat förverkliga de lysande löftena, och han dog redan vid tjugusju års ålder i Buenos Aires. — Ole Bull

teateretiketten, den fatala salongstenen, vars försvinnande man så länge önskat.

Kristina Nilsson bibehöll alltid i sitt väsende något av kärnfrisk svensk allmoge, som för de folkliga lagren torde ha gjort henne mera tillgänglig och intressant än Jenny Lind.

Bland andra scenens och tribunens storheter som hedrade Sverige med besök voro Ristori (Medea, Maria Stuart, Lady Mac-

Maurice Dengremont.

ställde till en smula rabalder genom att förklara, att Wagner var Offenbachs stallbroder vid musikens fördärvande. Detta uppkallade Oscar Arnoldson till polemik, och han svarade att denna sammanställning är precis som om man skulle jämföra Ole Bull och Filikromen med varandra.

Även om det vid fransk-tyska krigets utbrott här i Sverige ansågs, att vi ej skulle »beröras av det härjande elementet utan sitta i ro, isolerade på vår klippiga halvö, omgärdade av Östersjöns breda vatten», så kunde ändå inte Östersjön hejda den efter kriget oundgängliga ekonomiska världskrisens vågor att slå över även vårt land. Det började med den cervinska kraschen, som dock raskt avvecklades genom en förträfflig administration — ledd av A. O. Wallenberg — genom vilken alla fordringsägare kunde hållas skadeslösa. I slutet av decenniet inställde för soliditet så allmänt kända firmor som N. M. Höglund, Godenius, Guillemot & Weylandt, Isaak Hirsch, Asp & Berger sina betalningar. Alla voro för våra dåtida förhållanden oerhört stora krascher; de gingo löst på flera miljoner. Alla dessa firmor, utom den sistnämnda, ställdes under administration, som utföll mer eller mindre förmånligt för fordringsägarna. Men allmänt vitsordades dessa firmors ärlighet och hederlighet; det var de oförutsedda oerhörda konjunkturförsämringarna som blivit dem övermäktiga. Asp & Berger däremot begärdes av riksbanken i konkurs, »för att tillfredsställa allmänhetens upprörda rättsmedvetande», och Berger, som hade rymt, begärdes häktad. Asp var redan död då sammanbrottet inträffade.

Även Stockholms enskilda bank fick stark känning av krisen. Den berördes nära av bl. a. Göteborgs handelskompanis insolvens och den på sin tid mycket kommen-

A. O. W. i skämtpressen med anledning av rusningen av uttagare till Stockholms enskilda bank.

Nu har jag sprungit mig trött och fördärvad
ur hus och i hus kring helaste stan;
inte ett öres kredit är förvärvad,
Enskilda banken tar självaste f-n!

Att ej valuta ge
för falska sedlarne,
dumt var av mig, fast så gammal och van!

— — — — —
Tiokronorssedlar, kanske andra flera,
så i Tull som Riksbank man ej vill gutera,
Bladen göra allt att mig få chikanera,
svårt jag får att "trotsa tusen stormar" mera —
det är säkert det!

terade Hofors-Hammarbykraschen. Slutet på den senare blev, att banken för att bevaka sina fordringar vid konkursen ropade in verken. Driften blev en lång tid framåt en dyr affär för banken. Kom så till, att A. O. Wallenbergs i alla väder ståndaktige antagonist riksbanksfull-

mäktigen häradshövding Dufwa genomdrev, att Enskilda bankens sedlar ej finge tagas emot i riksbanken och att åtskilliga offentliga verk och inrättningar bl. a. tullverket, där Bennich var generaldirektör, följde exemplet. Det blev förstås en väldig rusning av uttagare till banken, varvid till och med falska sedlar presenterades. Men den lyckades bestå i påfrestningen, och när det så upplystes, att kung Oskar för sin personliga räkning insatt en större summa i banken, lugnade sig folket småningom. Hur nära ögat det i alla fall var framgår exempelvis av ett av Knut Wallenberg upptecknat minne från dessa orostider. Han berättar att han en söndagsmorgon kommit på besök till sina föräldrar. Han fann A. O. W. trött och sliten efter veckans mångahanda besvärligheter, men det var med kraftig beslutsamhet han yttrade: Din mor och jag ha just gjort en överenskommelse, som jag hoppas du biträder. Fortfara våra ovänners anlopp och finansministerns och riksbankens avoghet mot Stockholms enskilda bank, så vet jag knappast hur det går. Det är möjligt att banken får inställa sina betalningar. Ingen av våra antagonister synes ha klart för sig följderna eller vilken olycka det skulle vara, därför att så många större affärer bero av att vi stå upprätt. Jag är emellertid säker på att bankens fordringsägare få sitt. Hur det däremot går med lottägarna är ovisst. Jag vill emellertid att du skall vara överens med oss, att innan någon annan lottägare förlorar ett öre, skall familjen Wallenberg lämna ifrån sig allt vad den äger. Det ligger nobless i en sådan tillämpning av Richesse oblige.

Sällsyntheten av sensationella händelser gjorde att ett mord, i synnerhet om det förövats inom landet, alltid väckte uppseende. Det finns väl ingen från denna tid ännu

levande som ej har i sitt minne inbrända namnen Hjert och Tektor. Dessa båda bovar, av vilka den ene förut varit artillerist och den andre murare, hade träffats på Långholmen och, utkomna därifrån, slagit sig tillsammans, vandrat runt i landet och utbildat sig till ett par ovanligt förslagna och skickliga yrkestjuvar, som spredo skräck vida omkring. Hjert var hjärnan; det var han som planlade brotten, Tektor var endast hans lydiga verktyg. Så gjorde de en gång upp att röva posten vid en grind i skogen, någon mil från Malmköping. De lade sig i bakhåll. En skjuts kom också mycket riktigt, men de kunde ej i mörkret urskilja den. De lade an och körsvennen blev skjuten. Men då märktes misstaget. En herre stack ut huvudet genom ett av vagnsfönstren och undrade vad som hänt. Ett skott också åt honom, och så på flykten! Emellertid kom strax efter posten farande, men vågade ej stanna utan for allt vad tygen höllo vidare. Den ångrade sig dock, skaffade hjälp och återvände till mordplatsen. Mannen i vagnen befanns vara ingenjören, järnvägsbyggaren Upmark, och han var ännu vid liv. Man förde honom till ett i närheten beläget hemman, Nafvelstad. Där dog han kort efter. Upmarks död väckte både harm och sorg, och deltagandet för hans unga hustru var allmänt i hela landet.

Mordet ägde rum natten till den 1 september 1875, men Hjert och Tektor infångades först i november. De halshöggs i maj året därpå, Hjert på Lidamon vid Malmköping och Tektor vid Stenkumla utanför Visby. Hjert gick till döden kall och behärskad. Hans avrättning åsågs av ett par tusen människor, och många störtade fram med skedar och glas för att upphämta något av det frustande blodet. Tektor var halvdöd av förskräckelse

först han kom upp på schavotten, men sedan »djuriskt slö». Fyrahundra allmogemän hade här uppåddats att, tillsammans med militär, bilda spetsgård. Det blev ett ohyggligt skådespel, ty huvudet skildes ej från kroppen förrän efter tredje hugget, och flera av männen svimmade. De vidriga scenerna vid båda dessa avrättningar påskyndade uppställandet av kravet om allmänhetens utestängande från halshuggningar.

Ett mord som berörde särskilt stockholmarna var det montanska. Advokattiskalen Montan stryptes i ett hotellrum vid Hötorget av en tjuguetårig kvinna Eklund. Hon väckte först sympati genom sin förklaring inför rätta, att hon handlat av hämnd, därför att Montan svikit sina löften att bistå henne ekonomiskt. Men småningom kom det fram att hon hade ett mycket brokigt förflutet, och slutligen bekände hon att hon haft sin fästman till medbrottsling, att han verkställt strypningen och att de plundrat liket på kontanter. Det hela var ett simpelt rånmord, men fästmannen kunde ej förmås att bekänna och kunde ej mot sitt nekande fällas.

Nykterhet och sedlighet diskuteras av varje generation, så ock av sjuttitalets. Det hölls antialkoholiskongresser och sedlighetsmöten. Bland de främsta nykterhetsmännen var P. P. Waldenström. Han föll emellertid en gång senare för frestelsen att dricka grekiskt lantvin, vilket föranledde stort rabalder. — Federationen bildades och startade en egen tidning, Sedlighetsvännen. En av de flitigaste och mest populära talarna för nykterhet och sedlighet var den förut nämnde grosshandlaren C. O. Berg. I sina föredrag gick han tillrätta med bl. a. de lättfärdiga baltoaletterna och påstod, att Livingstone och Stanley förklarar de svarta

kvinnornas oblyga klädsel vara det mest vidriga de mött på sin färd genom Afrika! — Några utländska varieté-artister som uppträdde på Alhambra anklagades inför rätta att ha dansat den osedliga parisiska dansen »cancan», vilket de emellertid förnekade. Deras dans liknade, men var visst inte »äkta cancan». Tänk en sådan uppsjö på rättegångar det med anläggande av samma måttstock skulle bli nu för tiden!

Mot slutet av decenniet varslas inom olika områden den nya inbrytande tiden. Här några exempel!

Den stora Sundsvallsstrejken, som vidgade sig över hela sågverksområdet i Norrland och Dalarna och till slut berörde omkring 7,000 arbetare, var en lika ovanlig som väckande sammanstötning mellan arbetsgivare och arbetare. Den kvävdes visserligen genom landshövding Treffenbergs på en gång resoluta och humana åtgärder. Han ansåg sig dock behöva stödet av militärs närvaro, och bortåt 1,000 man kommanderades upp och sju av flottans fartyg. När arbetarna, som på det hela uppförde sig fullständigt monstergillt — alla krogar voro stängda — ej ville ge sig, cernerade Treffenberg deras läger och lät dem komma fram en och en och svara om de ville återgå till arbetet på de gamla villkoren. De flesta svarade ja, och de få opponenter ersattes med nytt folk. Men kraftmätningen hade å båda sidor givit en påtaglig föreställning om strejktivapnets makt och om stundande strider.

Carl von Bergen blir i en serie föredrag förkunnaren av Spencer och Stuart Mill, Comte, Buckle m. fl. Anton Nyström bildar Positivistiska samfundet, utger en positivistisk katekes och kan ej nog förvåna sig över att folk ändå går till nattvarden. K. P. Arnoldson och A. F.

Akerberg utge Sanningssökaren, månadsskrift för förnuftsstro och praktisk kristendom. Storkyrkans herde, Fredrik Fehr, gör sig bemärkt genom sin dogmfria förkunnelse.

I Tidskrift för hemmet framföra måttfullt och försiktigt Rosalie Olivecrona och Sophie Adlersparre kraven på vidgade områden för kvinnans verksamhet samt på höjande av hennes sociala villkor och ökande av hennes politiska rättigheter. Camilla Colletts kamproman Amtmandens Dötre väcker stor anklag även inom svenska kvinno-saksretsar. — Föreningen för gift kvinnas äganderätt bildas, och bland dess medlemmar märkas Curt Wallis, Magnus Höjer, Hugo Gylden och Hugo Hamilton, Therese Gylden, Anna Retzius, Ellen Anckarsvärd, Anna Wallenberg och Ellen Key. Svensén motionerar i riksdagen om målsmansskapets upphävande. — Ättitalets diskussionsiver förebådas genom möten, där t. ex. samskolan, flickornas uppfostran, slöjdens betydelse i undervisningen m. m. dryftas. En av dessa diskussioner, till vilken inbjudan utfärdades av Ellen Anckarsvärd, Christian Lovén och P. A. Siljeström, hade till ämne: I vad mån äro klagomålen om en förment fysisk svaghet och sjuklighet bland det uppväxande kvinnliga släktet grundade, och om det antydda beklagliga förhållandet äger rum, vilka äro dess orsaker och vilka medlen till dess afhjälpan. Återigen ett diskussionsämne med evigt liv! Man vågar sig till och med på att diskutera möjligheten för kvinnan att bli läkare. Som sådan skulle hon ju kunna göra en välbehövlig insats som kvinno- och barnläkare. Att hon skulle ägna sig åt någon annan specialitet föll ej den djärvaste av sakens förkämpar in. När författarinnan Lea längre fram i en tidskrift presenterar vår första kvinnliga läkare, Karolina Widerström, uttalar hon sin förhopp-

ning att kärleken ej som en tertius interveniens skall göra den unga läkarens praktik till ett olösligt problem.

Två för sin tid ovanliga affärskvinnor voro fru Björkenstam, som på sextitalet satte upp den första stadsbudsbyrån — stadsbuden hade då och ett par decennier framåt sina stationer på torg och i gathörn —, och fröken Sofia Gumælius, av den kända örebrosläkten, som 1877 startade Nya annonsbyrån, landsortspressens egen annonsförmedlare. Denna fick under hennes förträffliga ledning en storartad utveckling och gjordes efter hennes död till bolaget Gumælius & C:o, med ett aktiekapital av två miljoner.

Med syfte att reformera och utveckla den svenska textilkonsten och tillvarata de gamla bygdeskatterna på detta område bilda Sophie Adlersparre, Molly Rohtlieb, Hanna Winge, Selma Giöbel, Anna Wallenberg m. fl. föreningen Handarbetets vänner — ett företag genom vilket vi skulle komma att inom textilkonsten inta en rangplats ute i världen.

Två tekniska uppfinningar, som inom kort skulle verka oerhört revolutionerande på den materiella och därigenom också på den andliga utvecklingen, börja i blygsamma och ännu ej fullt utexperimenterade former sitt segertåg. Det elektriska ljuset börjar stråla. Det meddelas t. ex. från utställningen i Paris, att man låtit belysa måleriutställningen med elektriskt ljus. Det blev ej oförmånligt för tavlorna, men ljuset var alldeles för skarpt för ögonen! Och det berättas att knappt har man fått den idealiska teaterbelysningen, så sysselsätter sig vetenskapen redan med att ersätta gasljuskronan med elektriskt ljus,

som »redan ofta användes utomlands till starka ljuseffekter».

»Ingenjör Hopstock hade i lördags på Drottningholm företrädde hos konungen för att förevisa sin ljudtelegraf. Två rum, belägna i särskilda hus, voro för ändamålet förenade genom en metalltråd, och de amerikanska apparaterna bestodo även denna gång provet», lydde meddelandet till pressen. Kort efter, hösten 1874, satte Leja med lyckligt resultat upp en telefonledning för gasverkets räkning mellan dess huvudkontor på Kungsholmen och gasklockan på Norra bantorget. I Göteborg var man ändå längre kommen. Där hade grosshandlar Gibson telefon mellan sitt hem på Jonsered och sitt kontor i staden. År 1880 bildas Bell-telefonaktiebolaget för Stockholm, och det hade efter tre år 1,200 abonnenter. Den förste som anlagt en privattelefon i Sverige, nämligen mellan sin guldsmedsaffär och sin bostad, och det redan 1877, var ingenjör Henrik Cedergren. På flera studieresor hade han förvärvat förträffliga telefontekniska kunskaper. Han startade år 1883 Allmänna telefonbolaget, och därmed var början gjord till en utveckling som skulle ställa Sverige främst i ledet i fråga om detta lika outhärliga som nervslitande meddelelsemedel.

Över ungdomen, som skall föra fram de nya tidskraven, få Spencer och Stuart Mill, Georg Brandes och Ibsen ett allt större inflytande, och snart står den färdig att sätta torpedo under arken: den romantisk-idylliska tiden och dess ideal.

Och under decenniets sista år utger Strindberg Röda rummet.

Under allt detta förändrar Stockholm karaktär och utseende. Småborgerlighetens prägel utplånas alltmer och i stället för hantverkaren och verkstaden kommer industriarbetaren och fabriken. Storstaden efter kontinentalt mönster börjar aktualiseras.

Landbyska verket.

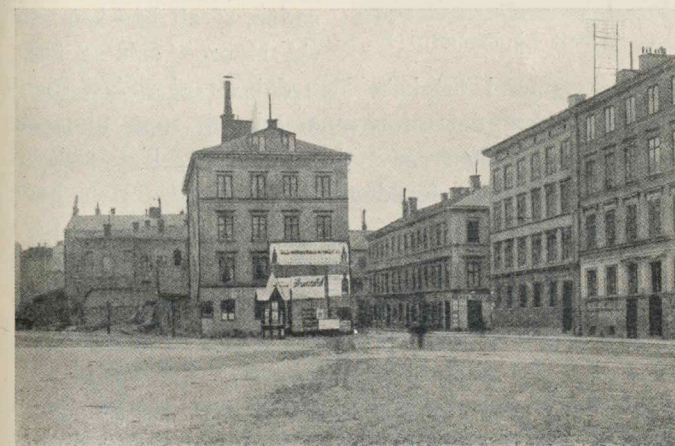
"Vad skall ni bygga här, min vän?
Skall här bli nya Villastaden?"
"Här skall ej byggas upp igen!
Här röjes blott för 'Esplanaden!'"
"Ha! Tidens sed: att *riva* hus!
Men bygga upp? — Det är förskräckligt!"
"Här rivs för att få luft och ljus;
är kanske inte det tillräckligt?"

frågar Strindberg i Esplanadsystemet.

Men det revs inte bara ned; det byggdes också upp, och det var ej endast ett Stockholm som gick, det var också ett som kom. Den som med genialisk framsynthet dirigerade det hela och utarbetade den moderna stadsplanen var Albert Lindhagen. Om denna har nyligen en så auktoritativ man som Ivar Tengbom yttrat: »Grundläggande för allt arbete i stadsplanefrågor måste vara en generalplan, enligt vilken fortskridandet konsekvent ledes

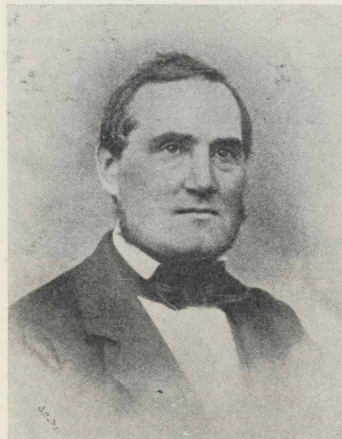

Engelbrektsgratan 21.

Stureplan med Almska huset i mitten.

i bestämda syften och till föresatta mål. En dylik plan hade vi en gång i den Lindhagenska. Den var för långt framom sin tid för att kunna uppskattas och genomföras i hela sin omfattning. Nu förstå vi dess betydelse för Stockholm och beklaga att den blivit beskuren. Sedan

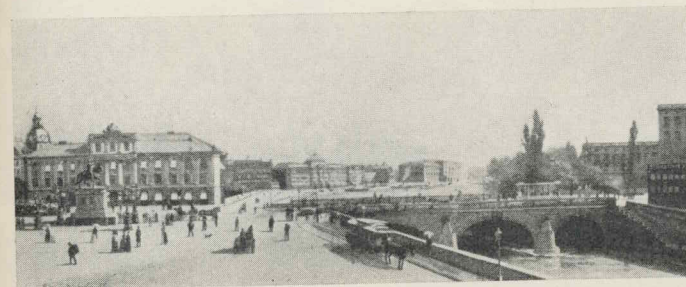
Albert Lindhagen.

dess har det ej funnits någon enhetlig plan efter de stora linjer, som här avses.» Det var bland annat i förslagen om de breda esplanaderna som Lindhagen rönt motstånd. De voro »så onödigt stora» för trafiken. I ett referat om stadsfullmäktiges beslut om Birgerjarlsgatan heter det: »Lindhagen fick sin vilja fram med den nya esplanaden, så att han kan sitta vid Nybron och se ända till sina vänner i Träsket.» Men det var ej endast framsyntheten och det oförtrutna arbetet som utmärkte den mannen. Han gav dessutom ett lika sällsynt som beundransvärt föredöme i oegennyttia. Han hade nämligen kunnat förtjäna miljoner på tomtaffärer; flera av hans kamrater föllo för den frestelsen, men ej ett öres förvärv av det slaget klibbade vid Albert Lindhagens namn.

»Stockholmaren har dock aldrig med hjärtat riktigt varit med i denna storstads utveckling», säger Ragnar Josephson i det ståtliga verket Stockholm under fem år-

hundraden: »Kärleken till denna stad så som den vuxit fram under äldre skeden har varit för stark för att utan smärta se den nya staden växa till.»

Men är det inte snarare så, att smärtan mer gällt det gamla som gått än det nya som kommit. Måhända är det just de nya tidernas monumentala och andra skönhetsvärden som kommit oss att till fullo inse, att också åtskilligt av det gamla varit värt att bärga. Ty med handen på hjärtat måste vi erkänna, att vi reagerat kraftigare ju

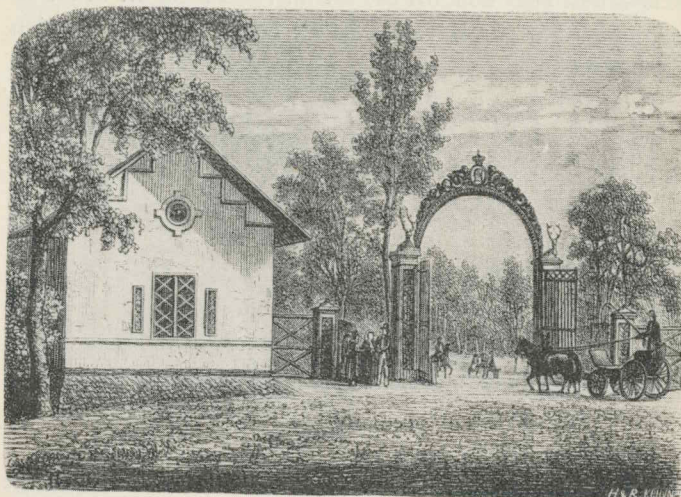
Gamla Operan.

äldre vi blivit och att vi ofta med tämligen likgiltiga blickar sågo förvandlingen när den skedde. I minnets ljus har nog också åtskilligt blivit mer idylliskt än det var i verkligheten; en del av det svunna hade onekligen ej annat värde än existensens.

Men smärtan må nu ha den ena eller den andra grunden: vi gamla stockholmare ha alla förnummit den. Den har liksom småstaden Stockholms idylliska trevnad tolkats av Strindberg, Oscar Levertin, Hjalmar Söderberg, Henning Berger, Tor Hedberg, Bo Bergman och andra Stockholms rännstensungar bland våra diktare. När vi fördjupa oss i vad alla dessa i vemod och kärlek diktat om vår

barndoms och ungdoms försvunna stad, så förnimma vi åter i minnet och fantasien all den tjusning vårt gamla Stockholm inneslöt.

"Minnets bro dock ingen sönderriver mellan gammal tid och vår."

Blå porten. En av Djurgårdens forna sju portar.

PERSONREGISTER.

- Abelin, G. R., general, statsråd, 294.
 Abelin, Hjalmar, prof. vid Karolinska institutet, 120.
 Adlercreutz, A. G., justitiestatsminister, 199, 316.
 Adlersparre, Sophie, f. Leijonhufvud, skriftställarinna, 353, 354.
 Ahlquist, August, finländsk professor, 330.
 Ahlstrand, A., pekoralist, 246.
 v. Aken, Siri, g. v. Mecklenburg, 293, 304, 305.
 Almgren, överkommissarie, 256.
 Almlöf, Betty, f. Deland, skådespelerska, 278.
 Almlöf, Knut, skådespelare, 278.
 Almlöf, Nils Wilhelm, skådespelare, 95.
 Amigo, A., handlande, 63, 140.
 Anckarsvärd, Ellen, f. Nyström, socialt verksam, 353.
 Antell, H. F., finländsk donator, 330.
 Arlberg, Fritz, operasångare, 278.
 Arnoldson, K. P., skriftställare, 352.
 Arnoldson, Oscar, operasångare, 96, 278, 280, 347.
 Aschehoug, T. H., norsk professor, 322.
 Aspegren, Henrica, fröken, 176, 178, 182.
 August, prins, 304—306, 312.
 Avellan, Ella, g. Kurtén, 203.
 Baker, Erik, 285, 286.
 Basilier, Ida, operasångerska, 278.
 Bauditz, Sophus, dansk författare, 330.
 Beamish, Huldine, g. Fock, 292, 294.
 Beijer, Frans, bokförläggare, 258.
 Benckert, Elina, skolföreståndarinna, 203.
 Benedicks, C., brukspatron, 308.
 Bengtsson, Jacob, pastor, 26, 167, 168.
 Bennich, N. A., generaldirektör, 349.
 Benson, Otto, dansk författare, 330.
 Bensow, J. O., läkare, 177.
 Berg, C. O., grosshandlare, 199, 245, 351.
 Berg, Oscar, sockerbagare, 64.
 v. Bergen, Carl, skriftställare, 352.
 Bergenson, Erika, g. Söderman, operasångerska, 242.
 Berger, Ida, dansös, 161.
 Berggren, Frans, hovtandläkare, 100.
 Bergström, Per Axel, statsråd, landshövding, 294.
 Bergström, Richard, bibliotekarie vid Kungl. biblioteket, 243.
 Berns, Hugo, konditor, 26, 92.
 Beskow, Gustaf, pastor, 240, 241.
 Bildt, D. A. G., general, envoyé, 271.
 af Billbergh, Ture, advokatfiskal, 176, 178.
 Billing, Anna, målarinna, 202.
 Birath, Marie Louise, skolföreståndarinna, 111—114, 115.

- Björkegren, Olga, g. Fähræus, skådespelerska, 282, 284.
 Björkenstam, A., f. v. Schwerin, affärskvinna, 354.
 Björnson, Björnstjerne, norsk författare, 16, 322, 325, 328.
 Blanch, Th., konditor, 344.
 Blanche, August, författare, riksdagsman, 172, 176, 183.
 Blondin (Gravelet), lindansare, 144—146.
 Blumenthal, tysk general, 322.
 Bodstedt, A., fil. dr, 225.
 Boivie, Axel, viktualiehandlare, 245.
 Boklund, Johan, prof. vid Konstakademien, 200.
 Bolinder, Jean, industriidkare, 76.
 Brandt, kapten, massör, 98.
 Branting, L. G., prof., föreståndare för Gymn. centralinst., 211.
 Bretzner, Waldemar, löjtnant, 304, 305.
 Broady, K. O., amerikansk överste, baptistpredikant, 245.
 Broberg, A., kapten, 304, 305.
 Bromander, Wy, lärare, 169.
 Bräkenhielm, Gustaf, hovstallmästare, 271.
 Brögger, C. W., norsk professor, 330.
 Bull, Ole, norsk violinist, 346, 347.
 Bäckström, Evald, auditör, 16.
 Bäckström, Helge, prof. vid Stockholms högskola, 16.
 Bäckström, Mina, f. Zander, 16.
 Bäckström, Oscar, skådespelare, 278.
 Cadier, Regis, hotellägare, 76, 79.
 Cardon, Oscar, litograf, teckningslärare, 227.
 Cassel, Mathilda, fröken, 245.
 de Castellanos, Mercedes, madame, 290, 293.
 Cederberg, Henrik, överingenjör, 355.
 Cederström, Olof, friherre, kapten, 184.
 v. Celsing, Gustaf, löjtnant, 304, 305.
 Chapska, Marie, g. Wrede, 289, 293.
 Claesson, Maria, g. Strandell, 202.
 Collin, Edla, g. Nobel, 202.
 Crusenstolpe, Magnus, författare, 190, 191.
 Curman, Carl, professor, 43, 99, 160.
 Cysch, Sophie, skådespelerska, 284.
 Dahlfelt, C. L., överintendent, 244.
 Dahlin, August, tandläkare, 100.
 Dahllöf, Waldemar, fotograf, 38.
 Dalman, Axel, löjtnant, 304, 305.
 v. Dardel, Fritz, överintendent, 271.
 Daschkoff, madame, 308, 309.
 Daschkoff, rysk minister i Stockholm, 76, 308, 309.
 Davidson, Wilhelm, konditor, 117.
 De Champs, Eva, f. Skytte, 304, 305.
 De Geer, Louis, statsminister, 176, 269, 274, 275, 294, 301—303.
 De la Brache, Helga, fröken, 172—185, 209.
 Demirgian, egyptisk stallmästare, 270, 271.
 Dengremont, Maurice, sydamerikansk violinist, 346.
 de Wahl, Anna, skådespelerska, 283, 284, 294.
 v. Dolcke, Magda, skådespelerska, 282, 284.
 Doncker, Ida, lärarinna, 236.

- Donner, Otto, finländsk professor, 330.
 Draghi, stallmästare, 245.
 Dufwa, A. W., häradshövding, riksbanksfullmäktig, 349.
 Dugge, H., bruksägare, 17, 21.
 Edholm, E. M., livmedikus, 69, 153, 271.
 Edman, Sarah, f. Shirley, 225—227, 236.
 Ehrenborg, Betty, g. Posse, religiös skaldinna, 194—196.
 Ek, Selma, operasångerska, 278.
 Ekeblad, hästslaktare, 245.
 Eklund, Augusta ("Trasfröken"), 164, 165.
 Ekström, Marie Louise, musiklärarinna, 235.
 Ekström, Per, målare, 263.
 Elmblad, Magnus, lektor, 195, 199.
 Elmlund, Axel, skådespelare, 278, 281.
 Engelbrecht, William, skådespelare, 284.
 Engström, Anders, hovpredikant, 174.
 Eugénie, prinsessa, 307.
 Faxe, Ida, g. Uggla, 202.
 Fehr, Fredrik, pastor primarius, 353.
 v. Feilitzen, O., arkivarie, 245.
 Féron, Constance, g. Linnander, 202.
 Féron, Sigrd, g. Schück, 202.
 Fjellstedt, Peter, fil. dr, 195, 199, 207, 246.
 Florman, Gösta, fotograf, 38.
 Fock, A. H., friherre, kansliråd, 116.
 Fock, Carl, friherre, löjtnant, 292, 294.
 Forssell, Hans, finansminister, 294, 332.
 Foy, Mathilda, fröken, 199.
 Frankenfeldt, Helga, g. Stuxberg, skådespelerska, 230, 231, 284.
 Frankenfeldt, Hilma, skådespelerska, 284.
 Fredenberg, Alfred, major, 245.
 Fredenberg, Carl Gustaf, major, 190.
 Fredrikson, Gustaf, skådespelare, 278, 281.
 Fryxell, Cecilia, pensionsföreståndarinna, 194.
 Frölén, skomakarmästare, 245.
 Funkquist, Anton, godsägare, 245.
 Förberg, Anna, f. Berg, 293.
 Gahn, Henrika, Lotten o. Maria, fröknar, 202.
 Garibaldi, italiensk nationalhjärte, 339.
 Gautier, menageriägare, 149, 150.
 Giöbel, Selma, textilkonstnärinna, 354.
 Grabow, Mathilda, g. Taube, operasångerska, 278.
 Gran, Gerhard, norsk professor, 330.
 Groth, Magnus, prof. vid Karolinska institutet, 100.
 Gumälius, Karl Arvid, publicist, riksdagsman, 172.
 Gumälius, Sofia, affärskvinna, 354.
 Gylde, Hugo, professor vid Vetenskapsakademien, 170, 353.
 Gylde, Therese, f. v. Knebel, 353.
 Gyllenram, Henrik, löjtnant, 271.
 Günther, Julius, professor vid Musikaliska akademien, 166, 235.
 Gödecke, P. A., seminarierektor, 105, 329.
 Göthe, I. M., bokhandlare, 257.
 Hafström, J. L., livmedikus, 98, 99.
 Hamilton, Henning, greve, envoyé, politiker, 294, 330.

- Hamilton, Hugo, greve, jur. kand., 353.
 Hammarstedt, Edith, fröken, 247.
 Hammarstedt, Esther, fröken, 206, 247.
 Hammarstedt, Fredrique, f. Unge, 170, 186—268.
 Hammarstedt, Gustaf, kyrkoherde, 190—194, 197, 206—208, 228, 229, 241, 259—268.
 Hammarstedt, Märtha, g. Schnell, 206, 239, 243, 247.
 Hammarstedt, Nils, prost, 192.
 Hammarstedt, Nini, g. Bergström, 243, 247.
 Hammarstedt, Ruth, g. Beckman, 206, 247.
 Hammer, Christian, juvelerare, 295.
 Hammerich, Martin, dansk pedagog, 330.
 Hansen, Mats, hovfotograf, 141.
 Harnisch, Emanuel, pastor i tyska församlingen, 224, 225.
 Hartman, Victor, skådespelare, 278, 282.
 Hazelius, Artur, fil. dr, 117, 257, 295, 311, 344.
 Hebbe, Signe, operasångerska, 96, 278, 280.
 Hedin, S. A., politiker, 105, 172.
 Hedin, Svante, skådespelare, 278.
 Hedlund, Ellen, g. I. Hartman, 2. Cederström, skådespelerska, 283, 284.
 Hedlund, S. A., redaktör, 339.
 Hegardt, H., ryttmästare, 21.
 Heijlensköld, Gustaf, löjtnant, 304, 305.
 Helin, Fanny, g. Ranft, skådespelerska, 284.
 Helleberg, Abraham, disponent, 245.
 Herzog, cirkusartist, 150.
 Herzog, Per, bokbindare, 245.
 Hierta, Lars Johan, publicist, riksdagsman, 105, 172, 200, 201.
 Hierta, Märtha, fru, 265.
 Hierta, Philip, magister, 264—266.
 Hierta, Philip, major, 266.
 Hildebrand, Emil, riksarkivarie, 179, 182.
 Hillberg, Emil, skådespelare, 284.
 Hjelmstjerna, Amalia, f. Munktell, 304, 305.
 Hjert, yrkestjuv, 350.
 Holmström, C. J., läkare, 100.
 Homén, Asta, fröken, 203.
 Hopstock, tysk ingenjör, 355.
 Horwitz-Östberg, Caroline operasångerska, 284.
 Humble, Julius, lektor, 331.
 Huselius, Carl Johan, tandläkare, 100.
 Hwasser, Anna-Lisa, g. Engelbrecht, skådespelerska, 281, 284.
 Hwasser, Elise, f. Jacobsson, skådespelerska, 278, 281.
 Hyllén-Cavallius, Olof, fornforskare, direktör vid Kungl. teatern, 166.
 Hård af Segerstad, Christina, f. Elfving, 187.
 Hård af Segerstad, P. A., bankokommissarie, 187.
 Häggström, Carl, läkare, 99.
 Hähnel, C. A., snörmakare, 245.
 Hähnel, Regina, Thérèse, Elsa o. Sophie, fröknar, 202.
 Häusermann, innehavare av Kaspersteatern på Djurgården, 149.
 Höglund, J. H., handlande, 76.
 Höjer, Magnus, lektor, 353.
 Ingelotz, V. G. K., häradshövding, 208.
 Jacobson, Selma, fotograf, 38.
 Jäger, J., hovfotograf, 38.
 Johansson, Per August, landstingsman, 178, 179.
 Josefina, änkedrottning, 154—156, 176, 177, 183, 312.

- Josephson, Anna, g. Thiel, 116.
 Josephson, Elise, g. Bonnier, 116.
 Josephson, Ida, g. Josephson, 116.
 Juhlin-Dannfelt, Carl, generalkonsul, 344.
 v. Julin, Hanna, g. Lovén, 203.
 Kaeding, Fr., hovskräddare, 304.
 Karadja Pascha, prins, 79.
 Karl XV, 69, 71, 90, 153, 159, 177, 183, 269—276, 293, 309, 312, 329, 334.
 Key, Ellen, författarinna, 353.
 Key, Emil, godsägare, riksdagsman, 294.
 Kihlberg, I., rektor, 201.
 Kihlberg, Robert, pastor, 266.
 Kinmansson, Helfrid, f. Torsslow, skådespelerska, 278.
 Kinmansson, Lars, skådespelare, 278.
 Kleingardt, Thérèse, skådespelerska, 284.
 Klemming, G. E., överbibliotekarie, 73.
 Klintberg, Hjalmar, löjtnant, amiral, 304, 305.
 v. Koch, Frances, f. Lewin, 177.
 v. Koch, Nils Sam., justitiekansler, 176, 178—180, 183.
 Kolmodin, J. A., pastor, professor, 253.
 Koskull, Anna, g. Ridderborg, 289, 293.
 Krook, Selma, skolföreståndarinna, 111, 115.
 Kulle, Jacob, målare, 246.
 Kumlien, A. F., arkitekt, 76.
 Kumlien, K. H., arkitekt, 76.
 Käberg, C. A., tapetfabrikör, 304.
 Käck, hyrkuskverksägare, 245, 260.
 Labatt, Leonard, operasångare, 278.
 Lagberg, Johan Olof, läkare, 211.
 Lagerberg, Sven, greve, general, 153, 278.
 Lagercrantz, Elisabeth, g. Blomstedt, 293.
 Lagercrantz, Sophie, g. Warberg, 293, 304, 305.
 Lagerfelt, Israel, industriidkare, 245.
 Lagerqvist, Fredrik, skådespelare, 278.
 Lagerstråle, H. G., justitieråd, riksdagsman, 336.
 Lammers, Thorvald, norsk sångare, 330.
 Langlet, Mathilda, f. Söderén, författarinna, 229.
 Lannerstjerna, J. W., löjtnant, 256.
 Larsson, C., hovjuvelerare, 304.
 Larsson, Gustaf, tandläkare, 100.
 Larsson, Liss Olof, riksdagsman, 294, 295, 335.
 Leonard, cirkusartist, 150.
 Leonard, Virginie, cirkusartist, 150.
 Lewenhaupt, Eva, f. Cronstedt, 196, 199.
 Lewenhaupt, Gustaf, greve, godsägare, 194, 196, 199.
 Levon, Edith, g. Runeberg, 203.
 Lidströmer, F. A., överstelöjtnant-mekanikus, 26.
 Liedbeck, P. J., läkare, 211.
 Lindberg, J., hovkvartermästare, 255.
 Lindgren, Henrik, orientalist, kyrkoherde, professor, 190.
 Lindhagen, Albert, justitieråd, 356, 358.
 Lindqvist, Selma, skådespelerska, 284.
 Lindström, Karl Adam, redaktör, 105.
 Lindström, P. F., maskinmästare, 96.
 Loisset, Clotilde, cirkusartist, 150.
 Loisset, Emilie, cirkusartist, 150.

- Looström, Claes, bokförläggare, 239.
 Lovén, Christian, professor vid Karolinska institutet, 203, 353.
 Lovén, Sigurd, läkare, 214, 215.
 Lovisa, drottning, 154, 312, 314, 315.
 Lumbye, Georg, orkesteranförare, 92, 130, 298.
 Lumholtz, Carl, norsk upp-
 täcktsresande, 330.
 Lundberg, K. M., köpman, 58—
 60.
 Lundberg, Vincent, livmedikus,
 213, 214, 271.
 Lundberg J: or, Vincent, läkare,
 268.
 Lundbäck, stallmästare, 15.
 Lundell, Gustaf, provisor, 28.
 Lundin, Augusta, affärskvinna,
 243, 244.
 Löfwenskiöld, S., president, 176.
 Malmsten, P. H., prof. vid
 Karolinska institutet, 99.
 Manderström, Ludvig, utrikes-
 minister, 176, 275.
 Mankell, Julius, kapten, riks-
 dagsman, 172, 176, 183.
 Markstedt, industriidkare, 245.
 Martin, Per Roland, hovrätts-
 notarie, 63.
 Martin, Roland, tandläkare, 100.
 May, Amy, lärarinna, 225.
 May, A., lärare, 201, 225.
 Mechelin, Leo, finländsk pro-
 fessor, 330.
 Meissner, August, kapellmäs-
 tare, 92, 93.
 Meissner, Hjalmar, kapellmäs-
 tare, 140.
 Merillod, schweizisk kardinal,
 240, 241.
 Meyer, Leopold, handlande, 294.
 Mezger, J. G., holländsk läkare,
 98, 99.
 Michaeli, Louise, operasånger-
 ska, 278, 280, 321.
 Mittag-Leffler, Gösta, fil. dr,
 prof. vid Stockholms hög-
 skola, 229.
 Modin, Victor, fil. dr, 246.
 Moe, Olefine, operasångerska,
 278.
 Moll, Augusta, Sophia o. Lotten,
 fröknar, 202.
 Montan, E. W., advokatfiskal,
 351.
 Möllerhjelm, Axel Johan, gene-
 ralmajor, överståthållare, 190,
 191.
 Möllerhjelm, Brita Maria, f.
 Gardell, 190.
 Naumann, Chr., justitieråd, 246.
 Neander, Anders, pastor, 253.
 Niehoff, Dina, g. Edling, opera-
 sångerska, 278.
 Nilsson, A., bokhandlare, 114.
 Nilsson, Kristina, g. I. Rou-
 zeaud, 2. de Casa Miranda,
 sångerska, 163, 344—346.
 Nisbeth, Hugo, litteratör, 343.
 Nordenskiöld, Adolf Erik, frih.,
 prof. vid Vetenskapsakade-
 mien, upptäcktsresande, 231,
 310.
 Norrby, Carl, hovpredikant, 177,
 178, 180—183.
 Norrby, Georg, skådespelare,
 278.
 Norrby, Jane, f. Miller, 177, 178.
 Nyström, Anton, läkare, 100,
 352.
 Olivecrona, Rosalie, f. Roos,
 skriftställarinna, 353.
 Olsson, magister, 201.
 Onesimus, gallaneger, 254.
 Oskar II, 155, 243, 271, 276, 278,
 287, 315, 316, 318—320, 322,
 323, 329, 330, 333, 337, 342.
 Oxenstierna, A. T. G., greve,
 bibliotekarie, 199.
 Paban, Virginie, pianist, 246.
 Palander af Vega, Louis, ami-
 ral, 232.

- Palin, Aurore, f. Koskull, 309.
 Palin, Robert, kapten, 162.
 Palm, August, skräddare, 263,
 264.
 Patti, Adelina, sångerska, 346.
 Pettersson, A. Z., pastor prima-
 rius, 179.
 Philipson, Philip, kantor i mo-
 saiska församlingen, 140.
 v. Platen, Stéphanie, f. Hamil-
 ton, g. 2. Wedel, 290, 293, 311.
 Ploug, Carl, dansk skald, 330.
 Poppius, Agnes, g. Skogman,
 202.
 Posse, Arvid, greve, statsmini-
 ster, 294.
 Posse, Johan August, greve,
 redaktör, 196, 199.
 Posse, Sophie, pensionsföre-
 ståndarinna, 196, 197, 219.
 Radstock, engelsk lord, predi-
 kant, 241, 242.
 Ramsay, Ebba, f. Karström,
 246.
 Retzius, Anna, f. Hierta, socialt
 verksam, 353.
 Reuterskiöld, Agda, g. Monte-
 lius, 202.
 Reuterswärd, Cecilia, g. Oss-
 bahr, 202.
 Reuterswärd, Patrik, hovmar-
 skalk, 202.
 Reuterswärd, Thérèse, g. Hamil-
 ton, 202.
 Ristori, Adelaide, italiensk skå-
 despelerska, 346.
 Rohtlieb, Johannes, fil. dr,
 kyrkoherde i tyska försam-
 lingen, 201, 224.
 Rohtlieb, Molly, textilkonstnä-
 rinna, 354.
 Rolfsen, Nordahl, norsk för-
 fattare, 330.
 Roos ("Vackra Roosen"), gatu-
 sångare, 165—167.
 Rosborg, A., viktualiehandlare,
 245.
 v. Rosen, Georg, prof. vid
 Konstakademien, 178.
 Rosenblad, Sigrid, f. Banér, 290,
 293.
 Rosenius, Carl Olof, lekman-
 predikant, 194—196, 199, 217.
 Roth, Magnus, kartograf, 174.
 Rudin, Waldemar, prof. vid
 Uppsala universitet, 195.
 Rustan, Anna, skådespelerska,
 284.
 Rydberg, Viktor, författare, 339.
 Röhl, Maria, målarinna, 190,
 199, 200, 205, 233, 250.
 Salomonski, cirkusartist, 150.
 v. Saltza, Philip, greve, målare,
 266.
 Sandahl, Carl J., läkare, 256.
 Sandahl, Oscar, prof. vid Karo-
 linska institutet, 256.
 Sandell, Lina, g. Berg, 199,
 245.
 Sandels, U. F., generalmajor,
 överkommendant i Stockholm,
 153.
 Sandströmer, A. P., statsråd,
 176.
 Sandströmer, Clara, g. i. Fleet-
 wood, 2. v. Berghof, 293.
 Sarasate, spansk violinist, 346.
 Sassulitj, Vera, rysk revolutio-
 när, 342.
 Scherman, Georg, sågverks-
 ägare, 245.
 Schneider, Amalia, f. Gran-
 ström, 223.
 Schneider, Edvard, pappers-
 handlare, 223.
 Schneider, Mathilda, lärarinna,
 221—224, 232, 234—236, 240,
 244.
 Schnell, Carl, grosshandlare,
 243.
 Scholander, F. W., prof. vid
 Konstakademien, 82, 83.
 Schröderheim, Johan, kansliråd,
 244.

- Schröderheim, Jöran Ulrich, Strandell, Hilda, skolföreståndarinna, 193, 198.
 Schumann, cirkusartister, 150.
 Schwartz, A. F., kammarmusikus, 166.
 Schwartz, Eugène, fil. dr, 115.
 Schwartz, Marie-Sophie, författarinna, 114, 115.
 Schück, Martin, magister, 116.
 Scott, G., metodistpräst, 194.
 Sederholm, industriidkare, 245.
 Segelberg, fabrikör, 13—15.
 Segelberg, fru, 13—15, 17.
 Sibbern, G. Chr., norsk statsminister, 274, 275.
 Sidner, Elin, f. Sandström, 180.
 Siljeström, P. A., fil. dr, 111, 116, 353.
 Skogman, C. J., kommandörkapten, 202, 244.
 Skogsberg, Rudolf, tandläkare, 100.
 Smith, L. O., affärsman, 76—79.
 Snoilsky, Carl, skald, 186, 187.
 Snoilsky, Sigrid, f. Banér, statsfru, 187.
 Sofia, drottning, 155, 197, 317.
 Sohlman, August, fil. dr, redaktör, 105, 299, 300, 310.
 Soto Maior, Antonio, portugisisk minister, 284—287.
 Spaak, Sophie, Lilly o. Elin, fröknar, 202.
 Sparre, Sigrid, g. Engström, 245, 246.
 Sparre, V. L. E., major, 245.
 Sprengporten, J. V., överstättällare, 26.
 Stenhammar, Fredrika, f. André, operasångerska, 96, 278.
 Stoopendahl, Jetta, g. v. Saltza, 266.
 Strandberg, Charlotte, operasångerska, 96, 278.
 Strandberg, Olof, operasångare, 278.
 Strandell, Axel, kyrkoherde, 202, 246.
 Strindberg, August, författare, 39, 123—127, 200, 239, 240, 355, 356, 359.
 Strindberg, Siri, f. v. Essen, 200, 231, 282.
 Ström, Carl ("Blinda Calle"), 166.
 Strömfelt, F. K. H., greve, industriidkare, 332.
 Stuxberg, Anton, fil. dr, 230, 231.
 Sundberg, A. N., ärkebiskop, 294, 318.
 Sundström, Nils, löjtnant, 304, 305.
 Sundström, Richard, handlande, 64.
 Svanberg, Therèse, g. Andersson, 202.
 Svensén, K. J., riksdagsman, 172, 253.
 Svensson, Alfred, fil. dr, 224.
 Sverdrup, Johan, norsk statsminister, 327.
 Sæve, S. F., läkare, 176.
 Söderén, Otto, fil. dr, 229.
 Söderman, August, kompositör, 140.
 Söderman, Bengt, konstnär, 140.
 Söderman, Carl August, operasångare, 140, 242.
 Söderman, Sven, fil. dr, 140.
 Söderström, C. C., grosshandlare, 58.
 Sörensen, instrumentmakare, 344.
 Tauvon, Adèle, f. Wästfelt, 293.
 Tektor, yrkestjuv, 350.
 Telander, R. E., direktör, 72, 266.
 Tenow, Sven Walfrid, fil. dr, 229.
 Théel, Gösta, fil. dr, 229.
 Théel, Hjalmar, prof. vid Vetenskapsakademien, 229.
 Thegerström, fabrikör, 13, 14.

- Thulin, Emma, g. Hillberg, skådespelerska, 284.
 Thunberg, Emma, skådespelerska, 284.
 Thyselius, Hedvig, g. 1. Anduaga, 2. Lindstrand, 3. Radhe, 289, 293.
 Thyselius, Louise, g. Ramel, 289, 293.
 af Tibell, Charlotte, religiös författarinna, 246.
 Tigerstedt, Robert, finländsk professor, 330.
 Tollstedt, Erik Olof, prost, 245.
 Trebelli, Zelia, fransk operasångerska, 346.
 Treffenberg, Curry, landshövding, 352.
 Trepoff, rysk general, 342.
 Troil, S. G., landshövding, 271.
 Troil, Sophia, f. v. Hermansson, 271.
 v. Tuné, C. F. W., överste, 190, 193.
 v. Tuné, Enny, f. Möllerhjelms, 190, 193, 199, 249.
 Törnberg, Carl Ludvig (Calixtus), författare, 93, 263.
 Uddén, Olof, prost, 176, 184.
 Uhr, Anders Wilhelm, riksdagsman, 172—174, 176, 181, 183—185.
 Umqwelantaba, zuluprins, 254, 255.
 Unge, Antoinette, f. Hård af Segerstad, äldfru, 187—192.
 Unge, Benjamin, lärftskramhandlare, 187, 188.
 Upmark, Herman, ingenjör, 350.
 Wachtmeister, Carl, utrikesstatsminister, 176.
 Wachtmeister, Elisabeth, g. de la Gardie, 292, 293.
 Wachtmeister, Louise, g. 1. Pählman, 2. Wikander, 3. Breitholtz, 293.
 Wadström, Bernhard, komminister, 199, 207.
 Wærn, C. F., president, 294.
 Waldenström, P. P., lektor, 196, 351.
 Waldow, E., handarbetslärarinna, 236.
 Wall, Rosa, fru, 105.
 Wall, Rudolf, redaktör, 105.
 Wallander, J. W., prof. vid Konstakademien, 117, 171.
 Walldén, Wilhelm, redaktör, 105.
 Wallenberg, A. O., bankdirektör, 294, 308, 332, 335, 347—349.
 Wallenberg, Anna, f. v. Sydow, 286, 353, 354.
 Wallin, Lotta, g. Holmberg, tjänarinna, 204—206.
 Wallis, Curt, prof. vid Karolinska institutet, 353.
 Valmstedt, E. U., fil. dr, 229.
 Vasenius, Valfrid, finländare, fil. dr, 330.
 Weidenhielm, Lotten, g. Rosenblad, 244, 290, 293.
 Weidenhielm, Oscar, general, statsråd, 294.
 Wennerberg, Gunnar, statsråd, 294.
 Werner, Gotthard, målare, 246.
 Westerling, hyrkuskverksägare, 245, 260.
 Wettergrund, Josephine (Lea), författarinna, 130.
 Wibom, Gustaf, löjtnant, 256.
 Widell, Hilda, skolföreståndarinna, 122, 124, 125.
 Widerberg, Axel, fiolspelare, 166, 167.
 Wihlborg, slottsfogde, 176.
 Wijk, Olof, affärsman, riksdagsman, 294.
 Willman, Anders, operasångare, 96, 278, 280.
 Willman, Hedvig, f. Harling, operasångerska, 278.
 Wimmer, Ludvig, dansk professor, 330.

- Winge, Hanna, f. Tengelin, målarinna, 354.
 Witt, Otto, missionspastor, 254.
 Vullum, Erik, norsk politiker, 330.
 Vult von Steijern, F., redaktör, 244.
 Zander, Gustaf, läkare, 16.
 Zander, Hilma, pensionsföreståndarinna, 16.
 Zeidnitz, fru, 175.
 Zettervall, Hugo, arkitekt, 76.
 Åberg, Gurli, g. Ulff, skådespelerska, 283, 284.
 Åhlander, Thecla, skådespelerska, 284.
 Åhman, Clara, fröken, 211, 234.
 Åkerberg, A. F., skriftställare, 353.
 Åkerhielm, Ebba, f. Gyldenstolpe, 304, 305.
 Åkerhielm, Elisabeth Sophie, f. Anker, 253.
 Åkerhielm, Gustaf, friherre, politiker, 254.
 Åkerlund, Christina, tjänarinna, 210, 211, 234.
 Årnström, D. A., pastor, 251—253.
 Årnström, Elin, f. Ehrenborg, 252.
 Öberg, Johan, intendent, 189.
 Öberg, Marie Louise, f. Bergström, 189, 208, 259.
 Ödmann, Arvid, operasångare, 278.
 Ödmann, S. M., redaktör, 105.
 Ögrim, Johan, folkskollärare, 264.

BILDREGISTER.

Irvingsholm	9
Örebro torg	13
Författarinnan vid tre års ålder	22
Norrbro med basaren	23
Vaktparaden	24
Utanför Kungliga stallet	25
Norrbro i kvällsbelysning	25
Strömparterren	27
Vid Nybroviken	29
Förmaksmöblemang	33
Stockholm från Mosebacke	47
Basaren å Norrbro	50
Hörnet av Löjtnants- och Kaptensgatan	54
Modebild	57
Modeplansch från förra hälften av 1870-talet	61
Modebild från slutet av 1870-talet	70
Dam med släpupphållare	71
Barnängen	72
Skeppargränden	73
Kvarteret Bodarna mellan Artilleriplan och Nybroviken	74
Där Kommendörsgatan drogs fram	75
En söndag på Nationalmuseum	77
Qvartersgatan	78
Jägmästarbostället vid nuvarande Karlaplan	79
Norska ministerhotellet	80
Norsk skarpskytt med "flamma"	81
Lilla Fersenska huset	82
Interiör av Tungelska huset	83
Bondeska palatset	84
Grottan i Hotel Rydberg	89
Strömsborg	91
Professor Malmsten	99
Vaccination i Berns salong 1874	101
Karikerad modebild från slutet av 1870-talet	108
Dihlströmare	111
Phoenix' stora festsal	118
Gamla barnhuset vid Drottninggatan mellan Barnhus- och Vallingatan	119
Bild från övre Regeringsgatan	121
August Strindberg. Ungdomsporträtt utförd till diktarens 60-årsdag av Carl Eldh	123
Poliser	131

Positivspelare	132
Lindansare	133
En gammal rämnsten	135
Blomsterkorgen i Berzelii park	139
Hörnet av Hamn- och Nybrogatan	141
Nybrovikens skridskobana	143
Entré till Humlegården	145
Teatern i Humlegården	146
Djurgårdsslätten	147
Den gamla vinjetten till Kasper, direkt tecknad efter Kasper- teatern på Djurgården	148
Manègen	149
Emilie Loisset	150
Fredrik Salomonski	151
Karl XV	153
Drottning Lovisa	154
Prinsessan Lovisa och kronprins Fredrik (1868)	155
Änkedrottning Josefina	156
Byströms villa	157
Tyska kyrkans brand 7 okt. 1878	160
Eldkvarns brand	161
Palinska husets brand	162
Velocipedkarikatyr	163
"Trasfröken" (Augusta Eklund)	165
"Vackra Roosen"	166
Pastor Bengtsson	168
Wy Bromander	169
Spärvagn	171
Anders Wilhelm Uhr	173
Helga de la Brache	175
Rosersberg. Fru Hammarstedts barndomshem	188
Pastorsadjunkten Gustaf Hammarstedt. Efter original av Maria Röhl	190
Fredrique Unge	191
Brunkebergs Hotel	198
Johannes Rohltieb	202
Fru Hammarstedt med sina tre äldsta döttrar. Efter original av Maria Röhl	205
Simuppvisning å Skeppsholmen	212
Vincent Lundberg	213
Mathilda Schneider	222
Mrs. Sarah Edman	226
Anton Stuxberg	230
Helga Frankenfeldt, g. Stuxberg	230
Vegas mottagande den 24 april 1880	232
Oscar I:s och Josephines förmålning. Efter tavla av Per Krafft d. y.	233
Gustaf Beskow	241
Flickorna Hammarstedt	247

Johannelund vid Ulfundasjön	251
Gula paviljongen, Johannelund	252
Missionsinstitutet, Johannelund	253
Zuluprinsen Umqwelantaba	254
Traneberg. Efter akvarell av professor Clason	257
Danviks gamla prästgård. Efter teckning av Per Ekström ..	259
Hammarby gård	260
Danviks hospital. En av längorna	261
Hammarby sjö	264
Danviks prästgård efter ombyggnad 1881	265
Gustaf Hammarstedt	267
Fredrique Hammarstedt	268
Karl XV	270
Henrik Gyllenram	271
Karl XV	273
Louis De Geer	274
Ludvig Manderström	275
"Torget"	277
"Vackra Herman"	278
Sven Lagerberg	278
Kronprins Gustaf	279
Prins Carl	279
Prins Oscar	279
Prins Eugen	279
Oscar Arnoldson	280
Louise Michaeli	280
Anders Willman	280
Signe Hebbe	280
Gustaf Fredrikson	281
Axel Elmlund	281
Elise Hwasser	281
Anna-Lisa Hwasser	281
Victor Hartman	282
Magda v. Dolcke	282
Siri Strindberg, f. v. Essen	282
Olga Björkegren	282
Ellen Hedlund	283
Anna de Wahl	283
Gurli Åberg	283
Emma Thunberg	283
Gamla Dramatiska teatern	284
Mindre teatern	285
Gården till Wallenbergsska huset	286
Soto Maior	287
Soto Maior i skämtpressen	287
Gustaf Adolfs torg	288
Grevinnan Marie Chapska	289
Louise Thyselius	289
Hedvig Thyselius	289

Anna Koskull	289
Lotten Rosenblad	290
Madame de Castellanos	290
Sigrid Rosenblad	290
Stéphanie von Platen	290
Ella von Rosen	291
Anna Weylandt	291
Greve Zanini	291
Åke Nordenfelt	291
Carl Wachtmeister	292
Elisabeth Wachtmeister	292
Huldine Beamish	292
Carl Fock	292
S. A. Sandels. Överkommendant i Stockholm	293
A. O. Wallenberg	294
Liss Olof Larsson	295
Holländska magasinets fönster med gasbelysning	296
Kungliga skridskobanan vid Kastellholmen	297
Drottninggatan vid middagstid	299
August Sohlman	300
Bal i Vita havet	302
Defilé av Livgardet till häst 1878	303
Skärgårdsartilleriets kadrilj å Militärsällskapets maskerad- bal 1870	304
Prins August	305
Hertiginnan Teresia av Dalarna	306
Prinsessan Eugénie	307
Ryske ministern Daschkoff	309
Madame Daschkoff	309
Drottning Lovisa	313
Oskar II	316
Drottning Sofia	317
Kröningsprocessionen	319
Ett 300-kronors fönster under kröningshögtidligheterna	321
Konung Oskar II i sitt statsråd	333
Slottet och en del av Helgeandsholmen	336
Projekt från 1875 till ordnande av Helgeandsholmen med byggnader för riksbanken och riksarkivet	337
Överlämnandet av S:t Barthélemy till Frankrike	343
Kristina Nilsson	345
Adelina Patti	346
Maurice Dengremont	346
A. O. Wallenberg i skämtpressen	348
Landbyska verket	356
Engelbrektsgatan 21	357
Stureplan med Almska huset	357
Albert Lindhagen	358
Gamla Operan	359
Blå porten. En av Djurgårdens forna sju portar	360

INNEHÅLL.

I stället för inledning	9
Hur det såg ut i genomsnittshemmen	22
Det dagliga borgerliga livet	51
Mina första skolor och lekar. — Folknöjen	109
Gatufigurer	164
Helga de la Brache, "Vasaprinssessan"	172
Hammarstedtska flickpensionen	186
Ett och annat om vartannat	267

RÄTTELSE.

Sid. 98 r. 22 o. f. står: Metzger i st. f. Mezger.

„ 244 „ 2 nerifrån står: Dahlfeldt i st. f. Dahlfelt.

„ 245 „ 11 uppfifrån står: charkuterihandlare i st. f. viktualie-
handlare.

GURLI LINDER:

Svenska folksagor. Inb. 2: 50.

Våra barns nöjesläsning. 1 kr.

MEMOARLITTERATUR

Mina romerska år. Ungdomsminnen av *Georg Pauli*. 7: 50; inb. 10 kr.

Henriette Widerberg »tonernas härskarinna — lidelsernas slav». Med en levnadsteckning av *Ernst v. Wendt*. Pris c:a 5 kr.

Mina två år i Ryssland av *Emma Goldman*. 8: 50.

Geijer i England 1809—1810. En biografisk studie på grundvalen av brev och dagboksanteckningar av *Anton Blanck*. Med 20 helsidesplanscher därav 4 i färgtryck. 6: 50; inb. 8 kr.

Geijers ungdomsbrev. Familjebrev, utgivna av *Henrik Schück*. 2:a tillökade upplagan. 14 kr., inb. 18: 50.

Brev till Adolf Fredrik Lindblad från Mendelssohn, Dohrn, Almquist, Atterbom, Geijer, Fredrika Bremer, C. W. Böttiger och andra. Med 7 porträtt. 5 kr., inb. 6: 50.

Carl Gustaf von Brinkman. En ungdomsbiografi av *Hilma Borelius*. Illustr. 6: 50; inb. 8: 50.

Carl Gustaf von Brinkman under diplomatåren 1792—1810 av *Hilma Borelius*. Med bilder och porträtt. 13: 50; inb. 16: 50.

Ehrenswards brev. Utgivna av *Gunhild Bergh*. Med teckningar av Ehrensvärd. I. 12 kr.; inb. 15 kr. II. 24 kr.; inb. 29 kr.

Brev till Atterbom av *Amalia von Helvig*. Utgivna av *Hedvig Atterbom-Svenson*. Illustr. 3: 75; inb. 5: 50.

Malla Montgomery-Silfverstolpes memoarer. Utgivna av *Malla Grandinson*. 4 delar 46 kr. Inb. i 2 halvfr. band 65 kr.

Atterboms brev till sin fästmö 1823—1826. Utgiven av *Hedvig Atterbom-Svenson*. 5: 50, inb. 7 kr.

En Stockholmskrönika ur C. C. Gjörwells brev. Utgivna av *Otto Sylwan*. 1757—1778. 14 kr., inb. 19 kr.